KRAŠTAS IR ŽMONĖS

KRAŠTAS IR ŽMONĖS

Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV—XIX a.)

Antras papildytas leidimas

Parengė prof. JUOZAS JURGINIS ir doc. ALGIRDAS ŠIDLAUSKAS

VILNIUS MOKSLAS 1988

BBK 63.3(2L)
Kr 88

Recenzavo prof. geogr. m. dr. Č. KUDABA
ir ist. m. kand. A. TYLA

Serija leidžiama nuo 1972 m.

Kr88 **Kraštas ir žmonės**: Lietuvos geogr. ir etnogr. aprašymai (XIV—XIX a.) /Parengė [ir pratarmę, p. 7, parašė] J. Jurginis, A. Šidlauskas. — 2-asis papild. leid. — V.: Mokslas, 1988. — 264 p.: iliustr.— (Kultūrų pėdsakais).

R-klės: p. 252—263
ISBN 5—420—001168—3

Knygą sudaro XIV—XIX a. keliautojų ne lietuvių kalba parašyti tekstai, kuriuose pasakojama apie Lietuvą ir jos gyventojus. Duodamos trumpos autorių biografinės žinios. Leidimas papildytas keturiais naujais dalykais: S. Medekšos kelionių dienoraščio fragmentais apie marą Lietuvoje, J. Kmitos rašiniu apie LDK didžiojo etmono Kristupo Radvilos laidotuves, F. Hėpkerio straipsniu apie L. Rėzos „Dainas“ ir fragmentais iš K. Tiškevičiaus knygos „Vilija ir jos krantai“.

BBK 63.3(2L)+63.5(2L)
9(TL)+902.7

K $\frac{0503020908—060}{M854(08)—88}$ 159—88
ISBN 5—420—00168—3

ĮVADAS

Knygą sudaro XIV—XIX amžių keliautojų ne lietuvių kalba parašyti tekstai, kuriuose pasakojama apie Lietuvą ir jos gyventojus. Keliautojai skyrėsi ne tik savo tikslais, pasaulėžiūra, idėjomis, bet ir sugebėjimu stebėti bei aprašyti, ką patys matė ir ką iš amžininkų lūpų girdėjo. Todėl kaip istorijos liudininkai jie mus irgi domina. Lietuvoje sutiktus įvairių tautybių žmones jie lygina nieko neįžeisdami. Tie lyginimai ne visai patikimi, bet įdomūs kaip pažiūrų dalis.

Knyga pradedama vyriausiajam Kryžiuočių ordino maršalui siųstais žvalgų pranešimais apie Lietuvos kelius, juose esančias kliūtis, apie gyvenvietes bei gynybinius statinius. Tas žinias kryžiuočiai rinko rengdamiesi pulti ir niokoti kraštą. Iš pranešimų atsirado tam tikras žodinis Lietuvos dalies žemėlapis. Tai įvyko XIV amžiaus pabaigoje, po didžiojo kunigaikščio Kęstučio nužudymo, kada nuo 1382 m. Jogailos, o paskui Vytauto Žemaitija buvo perleista Ordinui, kada valstybėje dėl valdžios grūmėsi kunigaikščiai Jogaila, Vytautas ir Švitrigaila, nesidrovėdami pasinaudoti priešo paslaugomis, ir kada Lietuvai buvo iškilęs didžiausias pavergimo pavojus.

Lietuvos kelių aprašymai, sutrumpintai vadinami Vegeberichtais, *yra seniausias ir autentiškiausias Lietuvos istorinės geografijos šaltinis. Jis plačiai žinomas ir dažnai minimas, deja, juo remiamasi ir norint pateisinti Kryžiuočių ordino karą prieš Pabaltijo tautas. Žvalgai ir vedliai buvo daugiausia prūsai ir lietuviai iš kryžiuočių užimtos teritorijos. Jie kalbėjo lietuviškai, todėl tokias sąvokas, kaip lydimas, trakas, plynė ar tyruliai, vokiečiai užrašė labai įvairiai, keliose vietose pavartodami žodį* wiltnis, *atitinkantį dabartinį vokišką* Wildnis *ir reiškiantį dykrą, neįžengiamą ar apskritai žmonių negyvenamą ir nenaudojamą žemės plotą. Taip atsirado ir iki šiol tebekartojama išvada, kad Užnemunė ir platus Žemaitijos ruožas palei Nemuną buvo dykra, negyvenamas arba gyventojų apleistas kraštas. Išvada tarp kitko argumentuojama ir tuo, kad žvalgai labai mažai radę kaimų, o aprašymuose minimi laukai — tai dirvos ir*

pievos be žemdirbių, vadinusių save laukininkais (lauko bendruomenės nariais), sodybų. Na, o didesniųjų bajorų kiemai laikomi valstiečių kaimais ir taip „įrodoma", kad Lietuva XIV amžiuje buvęs laukinis, sociališkai atsilikęs kraštas be miestų ir pilių.

Kad žodžiu wiltnis vadinta ne dykra, aiškiausiai matyti iš 57 kelio aprašymo, kur pasakyta „ouch vel lute in der wiltnis gefunden vnde cel hews". Vadinasi, kelyje iš Įsruties į Merkinę, toje Užnemunės wlitnis, žvalgai sutiko daug žmonių ir matė daug namų. Kad tas senas germaniškas žodis čia pavartotas ne geografine, o politine prasme, aiškėja ne tik iš žvalgų pranešimų, bet ir iš Vegeberichtų pabaigoje įdėto karinio-politinio apibendrinimo. Ten tuo žodžiu vadinama Lietuvos dalis, teisiškai Ordinui priklausanti, bet dėl gyventojų pasipriešinimo jam nepavaldi. Kryžiuočių manymu, tai valstybės valdžios neturinti arba tokiai valdžiai nepasiduodanti teritorija, todėl ir laukinė. Galimas daiktas, kad Lietuvos dalis, dabar vadinama Užnemune ar Suvalkija, buvo rečiau gyvenama, tačiau wiltnis negalima versti į dykrą ir tą žodį suprasti kaip neįžengiamą mišką ar neapgyventą vietą.

Žvalgų pranešimai apie kelius, kuriais jie pirma patys ėjo, nevengdami susitikti su gyventojais, o paskui vedė kariuomenę, rodo, kad kalbos apie Lietuvos dykrą tėra filologų padaryta klaida.

Tuo mokslinė Vegeberichtų reikšmė nesibaigia. Juose matome, kaip, įsigalint feodalinei žemės nuosavybei, klostėsi gyvenviečių pavadinimai. Fonetiškai ir etimologiškai tiriant vokiečių užrašytus prūsų ir lietuvių vardus, galima praturtinti pagonišką vardyną, kuris labai svarbus kalbos istorijai. Kraštotyrininkai, skaitydami gimtųjų vietų aprašymus, galės bent apytikriai įsivaizduoti, kaip tos vietos atrodė prieš 600 metų ir kaip kryžiuočiai ketino pavergti mūsų protėvius.

Iš XV amžiuje parašytų tekstų knygoje skelbiami J. Dlugošo, Enėjo Silvijaus Pikolominio, de Lanua ir A. Kontarinio fragmentai, skirti Lietuvai. Pirmieji du autoriai žemaičius laiko paskutiniais Europos pagonimis, pasakoja apie jų tikėjimus, papročius ir krikštą. Įdomu, kad jie, be Perkūno, kitų dievų vardų nesužinoję, be šventų miškų (gojų ar alkų) ir amžinos ugnies židinių (aukurų), kitokių šventyklų, kurias reikėtų griauti, neradę ir nesutikę nė vieno žynio ar kunigo, laikytino krikščionybės priešu ir verto jei ne bausmės, tai bent viešo paniekinimo. Reikia turėti galvoje, kad, krikštijant pagonis, buvo krikštijama ir jų dorovė, reguliuojama papročių ir paprotinės teisės. De Lanua ir Kontarinis buvo diplomatai, su paprastais žmonėmis nebendravo. Todėl jie ir pasakoja, kaip lankėsi pas Lietuvos valdovus, kaip buvo priimti, kuo tie priėmimai skyrėsi nuo matytų Italijoje arba kituose Vakarų Europos kraštuose.

XVI amžius Lietuvoje — Renesanso kultūros amžius. Lietuva ir jos gyventojų kalba, papročiais, liaudies buitimi susidomėjo nebe keliautojai, o vietiniai humanistai. Aiškindami, kad lietuviai kilę iš romėnų ir kad jų kalba esanti slaviškais žodžiais sudarkyta senoji lotynų kalba, jie priekaištavo bajorams ir kunigams dėl tos kalbos paniekinimo, kritikavo santvarką ir siūlė pasaulietinės ir bažnytinės valdžios reformas. Aštriausią kritiką išreiškė Mykolas Lietuvis savo memuaruose „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius". Memuarų vertimas į lietuvių kalbą 1966 m. paskelbtas „Lituanistinės bibliotekos" pirmojoje knygoje, ir todėl jų fragmentų čia nededame. Dėl tos pačios priežasties atsisakyta ir humanisto, reformacijos šalininko Jono Lasickio pasakojimo „Apie žemaičių dievus", kuris išleistas „Lituanistinės bibliotekos" knygų serijoje 1969 m.

Humanistų pažiūras į Lietuvą, jos liaudį plačiau atskleidžia knygoje pateikiamas S. Herberšteino, A. Gvagninio, M. Strijkovskio ir A. Volano veikalų ištraukos.

Lietuvos aprašymus dėdami chronologine seka, turime paaiškinti, kodėl šimtmetis nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. pabaigos likęs tuščias. Keliautojų ir memuarų autorių tuomet nestigo. Į kaimus būriais ėjo jėzuitų misionieriai valstiečių pagonybės pribaigti. Ataskaitose savo viršininkams jie rašė, kad kaimiečiai garbina namų dievus, saugančius ugnį, girnas ir „tiek netekę proto, kad tiki dievybę esant žalčiuose". Jėzuitai draskė naminių dievų buveines, statė kryžius, ritino iš po slenksčių nudilusius girnų akmenis, mėtė nuo šelmenų tekinius, dalijo stebuklingus šv. Joanos grūdus. 1718—1719 m. jie kovoję „ne tik su velnio darbais, bet ir su pačiais demonais, nes apie tris šimtus šeimų turėjo namuose įsimetusius vyriškus ir moteriškus demonus". Misionierių pranešimų ištraukų paskelbta J. Lebedžio knygoje „Lietuvių kalba XVII — XVIII a. viešajame gyvenime" (1976 m.).

Raganų deginimo amžiuje atsiminimus rašė Samuelis Maskovičius, Albrechtas Stanislovas Radvila, Steponas Pranciškus Medekša ir kiti kariniai-politiniai veikėjai. Tačiau jų veikaluose nebėra tų žemiškų rūpesčių, kuriais gyveno humanistai. Žymiausias to amžiaus poetas M. K. Sarbievijus, lydėjęs karalių Vladislovą Vazą medžioklėje po Lietuvos miškus, su širdgėla rašė, kad tiek daug aštrių dyglių karaliaus purpure ir kad tokia rami kaimiečio dalia, nepažįstanti rūpesčių. Karai su netikėliais, ypač musulmonais turkais, buvo vadinami šventais, nes per juos krikščioniškoji žmonių padermė su lenkais priekyje artėjanti prie dangaus karalystės. Taigi tamsiojo šimtmečio knygų autoriai ir pamokslininkai vėl kaip viduramžiais kreipė akis nuo žemės į dangų.

Lietuvos kraštas ir žmonės atkreipė į save filosofų, poetų ir dailininkų dėmesį XVIII a. pabaigoje, pradėjus plisti švietėjų pažiūroms, o XIX a.— romantikų. Švietėjai siekė sukurti protingą visuomenę; protingu jie laikė ne tik karalių, bet ir kaimietį, ir vieną, ir kitą išminties semtis skatino iš praeities, tik ne iš viduramžių, o iš antikinio pasaulio. Švietėjų pasaulėžiūros bendrininkai fiziokratai skelbė, kad visuomenės gerovės pagrindas — žemės ūkis, ir jeigu valstietis, kaip pagrindinis materialinių vertybių gamintojas, turtingas, tai valstybė bus stipri. Tokių pažiūrų buvo I. Kantas ir C. Heilsbergas. Jie aukštino Mažosios Lietuvos lietuvius, gynė nuo germanizacijos. Po Mažąją Lietuvą keliavo ir ją vaizdžiai aprašė Oto Glagau. Jo aprašymas paskelbtas „Lituanistinės bibliotekos" knygoje „Lietuvininkai" (1970, p. 195—338) ir todėl čia nebekartojamas.

Švietėjai nors ir laikė valstiečius išmintingais, bet jų kūrybos nevertino, sakė, kad ji šiurkšti, netašyta, netinkanti klasikinei estetikai. Romantikai, priešingai, lankydami ir aprašinėdami kaimus, liaudies kūrybą rinko, skelbė kaip dvasinę vertybę ir istorijos šaltinį. L. A. Jucevičius 1842 m. lenkų kalba išleido „Žemaičių žemės prisiminimus". Šis įdomus ir vertingas jo kūrinys čia taip pat nekartojamas, nes išverstas į lietuvių kalbą ir paskelbtas raštų rinkinyje (1959, p. 357—498). Mūsų rinkinyje romantikams poetams atstovauja V. Sirokomlė, o dailininkams — V. Smakauskas ir E. Andriolis.

Skelbiamų tekstų autoriai yra vieno ar kito amžiaus pasaulėžiūros atstovai, todėl duodame trumpas jų biografijų žinias, tikėdamiesi, kad jos, kaip ir patys tekstai, bus įdomios ir naudingos visų profesijų skaitytojams.

PRATARMĖ ANTRAJAM LEIDIMUI

XIV—XIX amžių Lietuvos aprašymų rinkinys, išleistas 1983 m., susilaukė didelio skaitytojų palankumo šalies viduje ir užsienyje. Nestigo prašymų leisti knygą pakartotinai, kad ieškantieji galėtų ją įsigyti. Kartu buvo pageidaujama papildyti rinkinį tekstais tų autorių, kurie matė kraštą karinių-politinių sukrėtimų metais. Pageidavimas visai teisėtas, nes paskelbtuose tekstuose nematyti tos sunkios vargo ir skurdo naštos, kurią liaudžiai teko pakelti per socialinius sąmyšius. Karų, maištų ir gamtos stichinių nelaimių aprašymų nestinga, tačiau jų negalėtume vadinti naraciniais istorijos ir liaudies buities pažinimo šaltiniais. Bajorų luomo žmonės skundžiasi dėl savo nesėkmių ar šeimyninių vaidų, o apie liaudies vargus užsimena dažnai tenorėdami pasigirti savo gailestingumu, pasirodyti, kad dalijo elgetoms išmaldą. Tačiau ir tokie faktai yra įdomūs, nes gana daug pasako apie krašte buvusią padėtį ir žmonių gyvenimą.

Knygoje skaitytojas ras keturis naujus, pirmajame leidime neskelbtus dalykus. S. Medekšos kelionių dienoraščio fragmentuose piešiamas šiurpus bado ir maro ištikto krašto vaizdas; J. Kmitos rašinyje vaizdžiai pasakojama apie LDK didžiojo etmono Kristupo Radvilos laidotuves, jo palaikų gabenimą iš Vilniaus į Vyžuonas; F. Hėpkerio straipsnyje gana išsamiai apžvelgiamas L. Rėzos išleistų lietuvių liaudies dainų rinkinys, pateikiama įdomių išvadų ir minčių apie lietuvių liaudies kūrybą, apie pačius lietuvius, o grafo K. Tiškevičiaus knygos „Vilija ir jos krantai" ištraukose aprašyta keletas įdomesnių autoriaus surengtos ekspedicijos epizodų.

Papildymai chronologine seka įdėti tarp pirmojo leidimo tekstų.

Parengėjai

LIETUVOS KELIŲ APRAŠYMAI, PADARYTI KRYŽIUOČIŲ ŽVALGŲ XIV AMŽIUJE

XIX a. vidury Slaptajame kryžiuočių archyve Karaliaučiuje buvo rasti 1384—1402 metų žvalgų pranešimai apie Lietuvos kelius, einančius per miškus, laukus ir gyvenvietes. Tie pranešimai buvo siunčiami Konradui Valenrodui ir kitiems Ordino maršalams. Gauti per pilių komtūrus tekstai buvo trumpinami, vienodinami ir sudarytas šimto kelių (pranešimai 39 ir 57 palikti netrumpinti) aprašymas, padaryti jo nuorašai, kuriais kaip žemėlapiais naudodavosi karo žygių vadovai. Aprašymą paskelbė dr. Teodoras Hiršas Prūsijos istorijos šaltinių rinkinyje Scirptores Rerum Prussicarum, II, Leipzig, 1863, p. 664—708. *Jis kelius sunumeravo ir davė jiems pavadinimus.*

Pranešimai parašyti senąja vokiečių kalba, ir nelengva susekti, kaip kai kurios raidės ar dvibalsiai buvo tariami ir kaip kuris geografinis objektas vadinamas. Dėl to tarp tyrinėtojų yra kilę nemažai nesusipratimų. Pateikiamas vertimas yra kartu ir ginčijamų sąvokų interpretavimas, už kurį istoriko atsakomybę imasi pateikėjas. Vandens telkinių ir gyvenviečių pavadinimai arba pasikeitė, arba išnyko, arba iš klausos užrašyti labai netiksliai, todėl daugumą reikėjo identifikuoti. Kruopščiai tą darbą atliko šaltinio skelbėjas T. Hiršas; kiti, kurie tuo šaltiniu naudojosi, kai ką patikslino. Identifikuoti hidronimai ir vietovardžiai vertime duodami kaip dabar nustatyta (žr. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, V., 1963; Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II dalis, V., 1976). Jeigu objektai išnykę arba jų pavadinimai neatpažįstamai pasikeitę ir identifikuoti šiuo metu neįmanoma, paliekama kaip užrašyta vokiškai, tikintis, kad gal pavyks išaiškinti ateityje. Žvalgų vardai nelietuvinami, nes tarp jų nemaža prūsiškų. Skirstyti juos į lietuviškus ir prūsiškus pagal tarimą galėtų tik kalbininkas specialistas. Geografinių objektų, atsidūrusių kryžiuočių užimtoje prūsų ir lietuvių teritorijoje, pavadinimai palikti kaip originale, nekeičiant rašybos, kad kalbininkai galėtų aiškinti, kaip jie buvo tariami, nes irgi užrašyti iš klausos, išskyrus vokiečių naujadarus.

Neidentifikuoti vietovardžiai ir asmenvardžiai vertime rašomi kursyvu.

T. Hiršo publikaciją vertė Juozas Jurginis.

1. Nuo Klaipėdos per Minijos žemupį į Bareikius ir Medingėnų [Medininkų][1] kraštą. Žiemos kelias

Ž e m a i č i a i

Viešpaties metais 1387, pirmadienį po epifanijos oktavos [sausio 14] *Maldenne Eywan* vedė žemiau aprašomu keliu: visų pirma nuo Klaipėdos iki upės, kuri vadinama Minija, tarp jų yra 3 mylios[2], kelias geras. Nuo Minijos ligi Švėkšnos upės 2 mylios; tame tarpe yra upė, per kurią reikės keltis; nuo Švėkšnos iki Bareikių lauko 3 mylios, čia keliose vietose reikės valyti kelią ir keltis; nuo Bareikių lauko iki Giniotų 4 mylios, čia keliose vietose taip pat reikės valyti kelią ir keltis; toliau nuo Giniotų iki Paršpilio 2 mylios, pastoviui[3] vieta gera, vandens ir pašaro užtektinai; nuo Paršpilio iki Tverų kiemo $1^1/_2$ mylios, čia pastovis geras, vandens ir pašaro užtektinai, nuo Tverų kiemo iki upės Varnės tilto 2 mylios, čia pastovis geras, pašaro ir vandens užtenka: nuo Varnės tilto iki Ašvos 3 mylios, pastovis geras, vandens ir pašaro užtenka; nuo Ašvos iki Lakaušių 3 mylios, pastovis geras, pašaro ir vandens užtenka; nuo Lakaušių iki Bareikių lauko 4 mylios, kelias visur geras.— Šiuo keliu galima eiti į sakytą kraštą iš Vintės, tarpas — 2 mylios, kai kuriose vietose teks šalinti kliūtis.

2. Žygis nuo Minijos per Bareikius prie Jūros, iš ten atskirais būriais į gretimas apylinkes

Šiais keliais nori vesti *Eywon Spandenne* ir *Swalgenne* iš *Waldow*.
Pirmoji nakvynė Rasytėje; iš ten per Vintę aukštyn Nerija; trečia nakvynė per ją persikėlus, ketvirta nakvynė už trijų mylių prie Minijos, ten teks truputį valyti kelią, nes yra tyrlaukis, ten paliekama dalis maisto; penkta — Bareikių lauke, kur bus 5 mylios, reikės visą dieną žygiuoti, kelias geras, čia paliekama kita dalis maisto, taip pat reikės persikelti per Veiviržą ir dar per mažą krūmais apaugusią upę; iš ten toliau ligi Jūros bus 3 mylios, tame tarpe yra griauzda[4], kurią reikės pašalinti, ir dvi upės, per kurias reikės keltis, ir prie Jūros reikės stovyklauti, iš ten į kraštą 2 mylios. Tame tarpe yra užtvara[5], ją reikės pašalinti ir dvi mylias naktį joti ir pasiekti Šauduvos kraštą; čia atvykusi kariuomenė turi

---

[1] T. Hiršas, identifikuodamas vietovardžius, naudojosi XIX a. kariniais vokiečių žemėlapiais, kuriuose žemaičių Medininkų nebebuvo, buvo tik Varniai, todėl jis Medingėnus tapatino su Medininkais.

[2] To meto vokiška mylia maždaug 10 kilometrų.

[3] Pastovis *(heeren)* vieta, kurioje kariuomenė pasidalija į būrius ir vyksta gyventojų apgrobti, skirtu laiku būriai su grobiu grįžta atgal.

[4] Originale *grawde;* T. Hiršas pastebėjo, kad tai ne vokiškas, o lietuviškas ar prūsiškas žodis. Griauzda (rusiškuose Lietuvos metraščiuose *zasieka*) — medžiais su aštriai nugenėtomis šakomis užversta (užgriozdota) perėja, gali būti ir sunkiai pereinamas užvirtęs raistas.

[5] Originale *hegene* — ganomas ar medžiojamas ir užtvaromis saugomas miškas.

pasidalyti į tris dalis, viena dalis suka dešinėn į Kaltinėnus, kita kairėn — Tverų kryptimi, trečia dalis žygiuoja tiesiai į nakvynės vietą Lakaušiuose, iš čia gali išvykti pastovio ir grįžti atgal į nakvynės vietą.

3. Žygis nuo Minijos per Jūrą į Karšuvos kraštą. Žiemos kelias

Rašyta viešpaties metais 1384, sekmadienį prieš apaštalą Tomą [gruodžio 18].

Šiuo keliu ėjo *Gayline*, vertėjas iš Klaipėdos, iki Karšuvos ir toliau iki Lylavėnų.

Visų pirma, norint eiti iš Klaipėdos (tai yra trumpiausiu keliu į Karšuvą), reikia pirmą naktį nakvoti prie Minijos, už 3 mylių nuo Klaipėdos; nuo Minijos yra 3 mažos mylios ligi Viešviršės, kur kitą naktį nakvojama, tame tarpe yra viena maža upė, ji per vieną mylią nuo Minijos ir vadinasi Aisė; nuo Vieviršės ligi upės, vadinamos Graumena, yra 3 mažos mylios, ten nakvojama trečią naktį; tame tarpe taip pat yra upė, vadinama Švėkšna. Nuo Graumenos upės yra 3 mylios ligi Jūros. Nuo Jūros 2 mylios ligi Karšuvos ir dar viena mylia iki Lylavėnų krašto.

4. Žygis nuo Minijos į Sauslaukius. Žiemos kelias

Šituo keliu žiemą nori vesti *Greyne*, surašyta mergelės Dorotėjos dieną [vasario 6] 1388 m.

Nuo Rasytės pirma nakvynė prie Minijos, už 4 mylių, ten reikia palikti pašaro ir maisto sugrįžimui, nuo Minijos iki Vieviršės 2 mylios, nuo Vieviršės iki Sauslaukių 3 mylios.

5. Žygis nuo Rusnės per Šyšos aukštupį ir Jūrą į Medininkų kraštą. Žiemos kelias

Šiuo keliu į Žemaičius ėjo ir jį nužymėjo *Gintil*.

Visų pirma nuo įlankos ligi Šyšnos 3 mylios, čia pirma nakvynė, reikės pusę mylios kelią valyti; iš ten 4 mylios iki Mirglono, ten yra 3 miškai, reikės šalinti kliūtis, ir nedidelis raistas, ten kitą naktį nakvojama; toliau trečia stovykla už 2 mylių, vėl prie Šyšos, vieną mylią kelio teks valyti; iš ten 4 mylios iki Bikavos upės, 2 mylios kelio kietu geru mišku, tik truputį teks valyti; nuo Jūros 3 mylios gero tvirto kelio ligi siekiamo krašto ir iš ten toliau viena mylia ligi Paršpilio, kur teapsistoja kariuomenė.

6. Žygiai nuo Nemuno žemupio per Šešuvį į šiaurėje esančius Žemaitijos kraštus. Žiemos kelias

Šituo keliu nori vesti *Eykint* ir jo brolis, *Skowdegede* iš *Goltperge*, *Maze* iš Ragainės, *Skotcze* iš *Waldow*, *Bunse*, *Kynne* ir *Darge* iš Balgos, *Rexa* ir *Mateyco* iš Brandenburgo, *Skwabe* iš Laukiškių, *Paul* iš *Waldow*.

Žemaičiai

Pirmą naktį apsistojama anapus prie Nemuno ties *Noyken*, čia paliekama vienai nakčiai maisto sugrįžimui. Kitą naktį nakvojama prie *Gussel*, kuris yra 2 mylios nuo Nemuno. Trečią naktį nakvojama prie *Splitter*, kuris nuo *Gussel* $3^1/_2$ mylios, ten paliekama kita maisto dalis. Nuo *Splitter* iki Leipos $2^1/_2$ mylios, čia nakvojama ketvirtą naktį. Nuo Leipos iki Vistės 2 mylios, čia paliekama trečioji maisto dalis ir nakvojama penktą naktį.

Žemaičiai

Eykint ir jo brolis *Bunse* nori vest nuo Vistės iki Viešvilės, yra $2^1/_2$ mylios gero kelio, malkų ir vandens užtektinai. Tie patys nori vesti nuo Viešvilės iki upės, vadinamos Šešuviu, iki jos 3 mylios, tame tarpe $^1/_2$ mylios kelio reikės valyti ir čia palikti paskutinę maisto dalį, čia taip pat vandens ir malkų užtektinai; nuo čia atsiskyrusieji sugrįžta.— Tie patys nori toliau vesti nuo Šešuvio iki Aukaimio lauko, kelio 2 mylios, tame tarpe keliose vietose teks kelią valyti ir, paruošus ginklus, vykti į Aukaimį; iš Aukaimio į Kaltinėnų kraštą 3 mylios gero kelio, o iš ten 2 mylios iki nakvynės vietos, kuri vadinama Yžnės tiltu[6], čia pašaro ir maisto užteks, malkų ir vandens užteks; tas 7 mylias reikia nujoti per vieną dieną ir naktį.

Į Kauną

Eykint, jo brolis ir *Mase* nori vesti nuo Yžnės tilto iki šventojo miško, vadinamo Ašviete, yra $1^1/_2$ mylios, pastovis geras ir vandens pakankamai.— *Mase* ir *Pawl* iš *Waldow* nori vesti iš Ašvietės iki Girstauto kiemo, yra 3 mylios, pastovis geras.

Skocz ir *Skwabe* nori vesti nuo Girstauto iki Milžo piliavietės, yra 2 mylios, pastovis geras, vandens ir malkų užtektinai.— *Bunse, Rexa, Mateyco, Kynne* ir *Darge* nori vesti nuo Milžo iki Susiuko kiemo, yra 2 mylios atviru kraštu, pastoviui pašaro, vandens ir malkų užtektinai.— Tie patys nori vesti nuo Susiuko iki Stabukalnio, yra 2 mylios tinkamos pastoviui, vandens ir malkų užtektinai.— Tie patys nori vesti nuo Stabukalnio iki Kušleikos, yra 2 mylios, pastoviui vieta tinka; kelyje yra atviras tyras, valyti nereikės, vandens ir malkų užtektinai.— *Skocz, Mateyko, Darge* nori vesti nuo Kušleikos iki Šventaragio, yra 3 mylios, pastovis geras, vandens ir malkų užtektinai.— *Eykint*, jo brolis, *Skocz, Mateyko, Bunse, Darge* nori vesti nuo Šventaragio į Nemakščius, yra 3 mylios, čia vėl išeinama į senąjį kelią; prisiartinus prie Nemakščių per vieną mylią, kariuomenė tegul pasimaitina ir pasiima maisto į stovyklą.— Nuo Nemakščių iki Šešuvio yra 7 mylios, grįžtama prie palikto maisto.

---

[6] Originale *Jensetille;* šiame pavadinime, kaip ir *Warneestylte* žodis *tilte* nereiškė tilto šių dienų prasme, į vokiečių kalbą jis neverčiamas. Yžnės ir Varnės tiltai, kaip vietovės, galėjo reikšti kūlgrindą, žemgrindą, bet ne brastą, nes brasta verčiama.

7. Paskutinio pranešimo kitas variantas su kai kuriais nukrypimais

Šituo keliu ves *Eykint* iš Goltbergo ir jo brolis *Skawdegirde*, viešpaties metais 1386, per Kalėdas [gruodžio 25].

Žemaičiai

Visų pirma jie nori pradėti vesti nuo Ragainės 2 mylias ligi upės, vadinamos Viešete, nuo Viešetės ligi Viešvilės upės $2^1/_2$ mylios gero kelio, ten paliekama pirma dalis maisto; nuo Viešvilės iki Šešuvio upės 3 mylios, ten $^1/_2$ mylios teks prasivalyti ir ten paliekama paskutinė dalis maisto. Nuo Šešuvio iki Aukaimio lauko 2 mylios, čia teks prasivalyti kelią ir paruošti ginklus. Nuo Aukaimio iki Kaltinėnų krašto 3 mylios gero kelio, apsistojama prie Yžnės tilto, tai yra už 2 mylių. Nuo Yžnės tilto ligi šventojo miško, vadinamo Ašviete, $1^1/_2$ mylios, iš ten iki Raudžio upės 2 mylios, pastoviui visko užtektinai. Nuo Raudžio iki Girstauto kiemo, kur Saugutė gyvena, 2 mylios. Iš ten ligi Milžo piliavietės 2 mylios, nuo Milžo iki Susiuko kiemo 2 mylios. Norint patekti ten, kur Kušleika gyvena, reikia nuo Susiuko 2 mylias iki Stabukalnio keliauti ir ten apsinakvoti. Nuo Stabukalnio iki Kušleikos kiemo 2 mylios, tame tarpe yra lydimas, per jį kelio valyti nereikia. Nuo Kušleikos grįžtama atgal ir vykstama $3^1/_2$ mylios iki Šventaragio, čia keliose vietose reikės valyti kelią. Nuo Šventaragio iki Nemakščių, prie šventojo miško, yra 3 mylios, čia vėl išeinama į senąjį kelią ir vienos mylios tarpe keliose vietose reikės kelią valytis. Nuo Nemakščių iki Šešuvio, kur buvo paliktas paskutinis maistas, yra 5 mylios. Šiais keliais sutinka vesti taip pat *Mase* iš Ragainės, *Skocz* iš *Waldow*, *Punse* iš Balgos, taip pat *Kynne*, taip pat *Darge*, *Rexa* iš Brandenburgo, taip pat *Mateyco*, *Skwobe* iš Laukiškių.

Pastaba: Šie nurodyti žvalgai nori vesti atskirais etapas; *Eykint* ir jo brolis *Skawdegirde* ir taip pat *Punse* nori vesti nuo Ragainės ligi Ašvos, *Eykint* ir *Mase* nori vesti nuo Ašvos iki Girstauto kiemo, *Skocz* ir *Skwobe* nori vesti nuo Girstauto ligi Milžo, *Punse*, *Kynne* ir *Rexe* nori vesti nuo Milžo ligi Kušleikos, *Skocz*, *Mateyco* nori vesti nuo Kušleikos ligi Šventaragio, nuo Šventaragio nori jie visi bendrai vesti į senąjį kelią ir namo. Bendras aprašytasis kelias jiems visiems yra žinomas.

8. Nurodymas dviem kariuomenėm nuo Splitter [Tilžės] skirtingų kelių į Medininkus ir nuo jų į rytus esančioms žemaičių žemėms apgrobti. Žiemos žygiai

Robutte, *Naybut* ir jo brolis iš *Waldow* gali vesti šituo keliu. Iš pradžių pirmą naktį nakvojama anapus įlankos palei Nemuną, prie *Noyken*, ten paliekama vienai nakčiai maisto ir pašaro; kitą naktį nakvojama už 2 mylių, prie *Gussel;* trečią naktį nakvojama prie *Splitter*, kur vėl paliekama maisto ir pašaro, į ten yra $3^1/_2$ mylios. Ketvirtą naktį nakvojama už 3 mylių, prie Lumpės. Penktą naktį nakvojama prie Vilkės, už 2 mylių nuo Lumpės, malkų, vandens pakankamai, keliose vietose teks valyti

kelią, ten paliekama taip pat pašaro ir maisto. Šeštą naktį nakvojama už 3 mylių, prie Ariškėnų, malkų ir vandens užtektinai. Nuo Ariškėnų ligi Jūros 2 mylios, čia taip pat keliose vietose reikės valyti kelią, čia paliekamas paskutinis maistas ir čia atsiskyrusieji grįžta, vandens ir malkų užtektinai. Nuo Jūros ligi Kutimų lauko yra 2 mylios, tame tarpe reikia pašalinti kliūtis ir paruošti ginklus. Nuo Kutimų į Medininkų kraštą 2 mylios kelio, į tą kraštą įjojus, lieka 2 mylios iki Paršpilio, kur daroma pirma nakvynė krašte, ten pašaro, malkų ir vandens užtenka, pastoviui visko užtenka, tame krašte galima ir 2 naktis pabūti. Nuo Paršpilio iki Tverų kiemo 2 mylios, pastoviui vandens ir malkų užtektinai. Nuo Tverų kiemo ligi Varnės tilto 2 mylios, pastoviui pašaro, vandens ir malkų užtektinai. Nuo Varnės tilto ligi Ašvos upės 2 mylios, pastoviui visko užtektinai. *Mase* iš Ragainės toliau nurodo: nuo Ašvos iki Kražių, kur Girstautas gyvena, ir nuo Ašvos 3 mylios, kraštas gausus, pastoviui visko užtenka. Nuo Kražių iki Pašilės, į kraštą, $2^1/_2$ mylios ir atgal, pastoviui visko užteks. Nuo Pašilės ligi Kęsčių $1^1/_2$ mylios, pašaro, vandens ir kitko pastoviui užteks. Nuo Kęsčių vėl prie Jūros, ten pasimaitinama, kelio 5 mylios.

Žemaičiai

Jeigu būtų nutarta, kad abiem minėtais keliais ir kraštais būtų vykstama dviem kariuomenėmis, tada, kad viena su kita nesusitiktų ir stovyklose viena kitos neskriaustų pašaru, tegul pirmoji kariuomenė žygiuoja pirmuoju keliu nuo Vistės, 2 mylios į šiaurę nuo Ragainės, toliau visais keliais taip, kaip nurodė *Eykint* ir jo brolis, *Mase, Skocz, Bunse, Kynne, Darge, Rexa, Mateiko* ir *Paul.* Antroji kariuomenė težygiuoja nuo *Tilsot* į žemumą keliu, kuriuo *Robutte* ir *Naybut* su broliu ves; tačiau, atėjus į Varnės tiltą, Kražius reikia apeiti iš kairės pusės, nes ten pastovį turės pirmoji kariuomenė, todėl nuo Varnės tilto antroji kariuomenė traukia į Skrandėnus 2 mylias, pastovis geras, vandens ir malkų užtektinai; nuo Skrandėnų iki Vumpių lauko yra 2 mylios, pastovis geras, vandens, pašaro ir malkų užtektinai, nuo Vumpių lauko vėl iki Jūros, prie palikto maisto, 5 mylios.

9. Kitas nurodymas žygiui į Medininkus iš Tilžės apylinkių

Tuo keliu nori vesti *Rabutte, Naybutte* ir jo brolis *Waygail* iš *Waldow, Sade* iš Laukiškių, surašyta sekmadienį prieš Kalėdas [1385,XII.24].

Žemaičiai

Pradėti nuo *Tilsot.* Nuo *Tilsot* iki upės, kuri vadinama Lumpe, 2 mylios, čia paliekama pirma maisto dalis; nuo Lumpės iki Vilkės, taip pat upės, 3 mylios, keliose vietose reikės valyti kelią; nuo Vilkės iki Ariškėnų lauko 3 mylios, tame tarpe keliose vietose kelią teks prasivalyti, čia paliekama antra dalis maisto. Nuo Ariškėnų ligi Jūros 2 mylios, tame

tarpe taip pat reikės prasivalyti, čia atsiskyrusieji grįžta atgal. Nuo Jūros iki Kutimų lauko 2 mylios, čia teks kelią prasivalyti ir ginklus paruošti. Nuo Kutimų iki Medininkų krašto yra 2 mylios, kelias atviras; visose nakvynėse, išskyrus paskutinę prie Kutimų, vandens ir malkų pakankamai. Įjojus į Medininkų kraštą, ligi Paršpilio 2 mylios, ten daroma pirma nakvynė krašte, norint ten galima ir 2 naktis prabūti, ten pašaro pastoviui užtektinai. Nuo Paršpilio iki Tverų kiemo 2 mylios, pastovis geras, nuo Tverų kiemo iki Varnės tilto 2 mylios, nuo čia iki upės, kuri vadinama Ašva, 2 mylios, visko pastoviui yra; nuo Ašvos iki Yžnės upės, iki Kęsčių lauko, 2 mylios; nuo Kęsčių iki Laplaukio viena mylia, iš čia vėl išeina į senąjį kelią, todėl Kęčiuose reikia pasiimti pašaro vienai nakčiai, kad užtektų iki Jūros, kur kelio 3 mylios.— Bet jeigu norima į Medininkus patekti per Ginioto kiemą, tai žvalgai nori vesti nuo Paršpilio į Skrandėnus, tai yra 2 mylias; toliau jie kelio nežino. Jeigu norima nuo Ašvos patekti į Kražius, kur Girstautas gyvena, tai gali *Maze* iš Ragainės vesti, nuo Ašvos iki Kražių yra 3 mylios, kraštas pilnas, pastovis geras; nuo Kražių iki Pašilės krašto $2^1/_2$ mylios ir atgal, pastoviui visko užtenka, nuo Pašilės iki Kęsčių $1^1/_2$ mylios, nuo Kęsčių vėl senu keliu iki Jūros.

Hannus Wissen iš Klaipėdos gerai pažįsta Medininkų kraštą ir nori vest kur karšuviečiai gyvena, ir vesti iki Lokaušo upės, kuri už $1^1/_2$ mylios, pastovis pakankamas; nuo Lokaušo iki Paršpilio 2 mylios, tame tarpe gyvena Giniotas, pastovis pakankamas, toliau kelio jis nežino.

10. Žygis nuo Nemuno žemiau Tilžės per Čizę prie Jūros ir Medininkų

Simono ir Judo dieną [spalio 28] 1393 m.

Perbande ir *Pockel* ėjo šituo keliu iki Varkiškių; iki pirmojo karinio kelio, vieną mylią nuėjus tyrlaukiu, pasiekiamas vienos mylios ilgumo miškas, čia yra sąvartų ir teks truputį prasivalyti; iš ten iki Lamiškių lauko 1 mylia gero kelio, pajojus sutinkamas kitas miškas, vadinamas Vaisybe, miške yra upė, vadinama Šyša; perėjus per mišką, atsiduriama prie upės, vadinamos Bikava; iš ten per nedidelį traką prieinama prie Jūros, tarp miško [Lamtiškių] ir Jūros yra 1 mylia kelio; nuo Jūros iki Medininkų, iki Ginioto, ir ten vedliais bus *Zada* iš Laukiškių ir *Wilkine* iš *Labiow*, ir bus netoli iki krašto, iki Ginioto kiemo.

11. Tas pats kelias. Vasaros žygis

Šiuo keliu nori vesti *Datenne* iš *Splitter* aukštyn per Giliją.

Nuo Variškės ežero 3 mylios iki Šyšos, tame tarpe 2 mylias reikės prasivalyti, tačiau per vandenis keltis nereikės. Iš ten 3 mylios ligi Bikavos, 1 mylią kelio reikės valyti, keltis per vandenį nereikės. Iš ten iki Medininkų krašto 3 mylios, reikės 1 mylią valyti kelią, bet per vandenį keltis nereikės.

12. Žygis iš Ragainės per Akmeną į Medininkus ir Kaltinėnus

M y k o l o d i e n ą [rugsėjo 29] 1393 m.

Šitą kelią nuėjo *Zada* iš Laukiškių, *Wilkyn* iš *Labiaw*, *Gedekant* ir *Waynigede* iš Ragainės. Pirmiausia nuo Ragainės saugiu keliu iki Putvio lauko, iš ten iki Vingių lauko reikės tvirtu mišku 1 mylią kelio valyti, toliau 2 mylios atviru lydimu iki Medininkų krašto kairėje pusėje ir Kaltinėnų — dešinėje.

13. Kelias iš Tilžės per Lampius į Laukuvą arba Kaltinėnus

M y k o l o d i e n ą [rugsėjo 29] 1393 m.

Tie patys ėjo šituo keliu; pirmiausia nuo *Tilsot* iki Lumpės $2^1/_2$ mylios gero atviro kelio, iš ten iki Vilkės $2^1/_2$ mylios atviru lydimu ir teks truputį prasivalyti, iš ten iki Ariškėnų $2^1/_2$ mylios mišku, čia teks kelią valyti ir du kartus keltis per Ežeruonos upę, nuo ten iki Kutimų lauko 4 mylios per nedidelį mišką, kur teks gerai valyti, iš čia iki krašto 2 mylios gero kelio, stovykla bus Lakaušiuose; betgi, norint sustoti Kaltinėnų krašte, stovyklą reikia daryti prie Ašvos, ir tame krašte vedlys bus *Wilkine* iš *Labiaw*.

14. Tas pats kelias

1395 m. S i m o n o i r J u d o d i e n ą [spalio 28].

Šitą kelią nuėjo *Gedekant* ir *Zada* iš Laukiškių. Pirmiausia nuo Nemuno iki Lumpės upės $1^1/_2$ mylios geru lydimu; toliau 3 mylios iki Vilkės, po to 3 mylios iki Ariškėnų, nuo Ariškėnų 4 mylios iki Kutimų lauko, ten kelias geras, iš ten 1 mylia į kraštą, nujojus ten 2 mylias, kariuomenei reikia sustoti, kelias krašte geras; yra vienas kalnas.

15. Žygis per Viešvilę į rytinę Žemaitiją: Kaltinėnus, Kražius, Viduklę

M y k o l o d i e n ą [rugsėjo 29] 1393 m.

Šitą kelią nuėjo *Preiwus*, Ragainės komtūro tarnas, *Zada* ir *Kinnen* iš Balgos, *Claus*, *Wirsemund* ir *Lailicke* iš Ragainės. Nuo Biržų lauko iki Viešvilės 3 mažosios mylios, geras atviras tyrlaukis, iš ten 3 mylios ligi miško, kuriame yra raistas per vieną akmens metimą, kelią teks kloti žabais, nuo raisto 3 mylios gero kelio sausu mišku, šito miško viduryje yra $^1/_2$ mylios platumo trakas ir vadinasi Ilgašilis, iš čia nujojus 3 mylias, atvykstama prie Santakos, kur susieina Ančia ir Šešuva, ir čia prasideda didelis kelias, kuris 3 mylias eina tiesiai į Kražių kraštą, dešinėje pusėje bus Viduklės kraštas, kairėje — Kaltinėnų kraštas, ir šitie kraštai pasiekiami nesutinkant užtvarų.

16. Trys skirtingi keliai į šiaurinę Žemaitijos dalį

R a š y t a 1395 m.

Robutte nori šituo keliu vesti. Pirmoji nakvynė palei įlanką prie Velbio, antroji nakvynė prie Saisupio, trečia — prie Lumpės, ketvirta — prie

Vilkės, penkta — prie Ariškėnų, reikės kelią valyti, šešta — Maudiliuose prie Jūros, čia taip pat reikės kelią valyti, septinta — Kutimų lauke.

Robutte nori vesti ir šiuo keliu. Pirmoji nakvynė nuo įlankos prie Velbio, antroji prie Maletės, trečioji prie Greižėnų, ketvirta Biržų lauke, iš ten ateinama prie Putvių lauko, čia $1^1/_2$ mylios reikės valytis kelią per mišką.

Waydenne ir jo bendras *Rage* nori vesti šituo keliu. Pirmoji nakvynė Rasytėje, anapus įlankos prie Čizės, trečioji — prie Mirglonos, čia reikės valytis ir keltis ir žygiuoti 3 mylias, ketvirtoji — prie Biklos, kur yra vienos mylios ilgumo griauzda, kelio 3 didelės mylios, pasiekus Dangės lauką, paruošti ginklus, ir toliau 3 mylios iki krašto.

17. Kelias nuo Nemuno per Lumpius į Tverus, Varnius ir Kražius

R a š y t a 1 3 9 5 m. M y k o l o d i e n ą [rugsėjo 29].

Šituo keliu ėjo *Wilkene* iš *Labiow*, *Waygalle* iš *Waldow* ir *Tolgene*, komtūro tarnas.

Visų pirma persikeliama per Nemuną prie Margežerio; toliau nuo Margežerio 2 mylios gero kelio ligi Lumpės upės. Nuo Lumpės upės ligi Vilkės upės geras kelias. Nuo Vilkės upės 2 mylios iki Ariškėnų, yra griauzdų: pelkėtų ir sausų griauzdų. Toliau 3 mylios iki Maudilių lauko, čia yra gero miško ir tarp jo gero atviro lauko. Nuo Maudilių lauko 2 mylios iki Tilgautų lauko, yra atvirų laukų ir tarp jų lydimų. Nuo Tilgautų 1 mylia iki Neroto ir toliau 2 mylios iki ten esančių Giniotų tame krašte. Nuo Giniotų 2 mylios iki Tverų krašto. Nuo Tverų 2 mylios iki Varnės tilto. Nuo Varnių iki Paršo, kur yra buvusi pilis, 2 mylios gero kelio. Toliau 2 mylios iki Kražių, kur yra buvusi pilis, ir čia geras kelias.

18. Iš Ragainės į Pašilės apylinkes

V i s ų š v e n t ų d i e n ą [lapkričio 1] 1395 m.

Šituo keliu ėjo *Hansas, Eisutten* sūnus, *Scurdenne* iš *Nuwenhuse* ir *Panst* iš ten pat. Iš pradžių nuo Ragainės persikeliama per Nemuną prie Margežerio ir vykstama 4 mylias iki Greižėnų, čia daroma pirmoji nakvynė; toliau 4 mylios iki Ringių lauko ir nuo ten $2^1/_2$ mylios iki Putvių lauko, tame tarpe yra vienos mylios ilgumo sausas miškas, tame miške nuo ketvirčio iki vienos mylios reikės kelią prasivalyti, iš ten $1^1/_2$ mylios gero kelio į kraštą; pirmiausia patenkama į Kęsčių kraštą ir į Jaudonavos kraštą, kur yra viena šventa giria ir upė, čia kariuomenė turi pirmą naktį nakvoti.

19. Kelias iš Jurbarko apylinkių į Pamedės kraštą rytinėje Žemaitijoje

1 3 9 5 m. S i m o n o i r J u d o d i e n ą [spalio 28].

Šituo keliu ėjo *Perbande, Cuncze* ir *Paul.* Pirmiausia, perėjus Vintės mišką, prieš kraštą pasiekiama Mituva; nuo Mituvos, nuo 1 iki 4

mylių, trakas, kelias visur geras; paėjus 1 mylią nuo trako, patenkama į Pamedės vidurį, Ariogala yra dešinėje pusėje, Raseiniai — kairėje. Nuo Vintės į kraštą patekti galima su dienos šviesa.

20. Nuo Trapėnų į Vaiguvos kraštą

L u k o E v a n g e l i s t o d i e n ą [spalio 18] 1395 m.

Šituo keliu ėjo *Rexa* ir *Twirbute* iš Branderburgo ir *Neweke*. Pirmoji nakvynė Trapėnuose, antroji — prie Šventosios, nuo Šventosios 6 mylios iki Šaltuonos upės, toliau 3 mylios iki krašto, pirmą naktį reikia nakvoti krašte prie Šalto miško, antrą nakvynę reikia daryti pasiekus Stabukalnį, Vaikų lauke.

21. Kelias nuo Jūros ir Ančios į Viduklę ir Kaltinėnus

Š i t o k e l i o v e d l i a i i š *L a b i o w*.

Eikint iš Golbacho ir *Sade* iš Balgos nori čia aprašytu keliu vesti, ir *Schücze* iš *Waldow* kelią gerai žino ir nori eit su jais vesti kariuomenę 7 mylias nuo Jūros iki upės, kuri vadinama Ančia; tame tarpe pašaro nėra, bet vandens užtektinai, ir reikės daryti 3 lieptus ne mažiau kaip pusės virvės[7] ilgio, ir viename miške 3 mylias kelio reikės prasivalyti. Nuo Ančios 4 mylios iki Viduklės krašto; nuo Ančios 5 mylios gero kelio iki Kaltinėnų, toliau kur norima.

22. Kelias nuo Rambyno prie Ragainės į Medininkų kraštą

M y k o l o d i e n ą [rugsėjo 29] 1394 m.

Zada iš Laukiškių ir *Waynegede* iš Ragainės ėjo šituo keliu. Pirmiausia nuo Rambyno prie Nemuno iki Lumpės upės $^1/_2$ mylios gero kelio, čia nakvojama pirmą naktį, nuo čia iki Vilkės upės 3 mylios gero kelio, tačiau mažą tarpą per krūmus reikės prasivalyti, čia nakvojama antrą naktį; trečioji nakvynė už 3 mylių, pasiekus Ariškėnus, prie Ežeruonos upės; kelias geras, tačiau mažais tarpais reikės valytis ir valytis tris kartus, persikėlimui per Ežeruoną raitiems reikės pasidaryti lieptą dviejų iečių ilgumo; nuo čia iki Kutimų lauko 4 mylios, ir čia ketvirta stovykla, kelias geras, tik nedidelį tarpą teks prasivalyti ir pasiekti Jūrą; nuo Kutimų lauko iki Ginioto kiemo 2 mylios gero kelio, iš ten 1 mylia iki Medininkų krašto, ten bus pirma stovykla prie Lokistos, kur yra piliavietė.

23. Papildomi duomenys apie tą patį kelią. Vasaros žygis

P r a s i d e d a n u o R a g a i n ė s.

Šituo keliu nori vesti *Robütte* ir *Sade* iš Laukiškių. Nuo šventojo miško prie Rambyno į Medininkų kraštą. Pirmoji nakvynė už Rambyno, nuėjus 2 mylias iki Lumpės, nieko nereikės valyti, kelias geras, vandens ir žolės užtektinai. Nuo Lumpės 3 mylios iki Vilkės, taip pat geras kelias.

---

[7] Virvė — ilgio matas, 140—150 pėdų; pėda — 22,2 cm.

Nuo Vilkės 3 mylios iki Ariškėnų, ten kelias geras, tik nedidelį tarpą teks prasivalyti. Nuo Ariškėnų 3 mylios iki Jūros, taip pat kelias geras, keliose vietose reikės prasivalyti. Nuo Jūros 2 mylios iki Nemylo upės, geras kelias. Nuo Nemylo upės $2^1/_2$ mylios iki Medininkų krašto, kuriame 2 mylios iki Paršpilio piliavietės ir toliau nuo jos į visas puses skersai ir išilgai. Šitą kelią taip pat žino *Nabute* iš *Waldow* ir jo brolis *Waigal.*

24. Nuo Nemuno aukščiau Ragainės per Nemakščius ir Kelmę į Vaiguvos kraštą

Marijos Magdalenos dieną [liepos 22] 1395 m.

Zada ir *Kynne* iš tos pačios Balgos apylinkės nori vesti šituo keliu: pirmą naktį sustojama prie Nemuno ties Posėde, iš ten 3 mylios atviro kelio iki upės, vadinamos Viešvile; kitą naktį nakvojama tame tarpe, čia $1^1/_2$ mylios reikės prasivalyti krūmus, nuo čia iki Santakos, tyrulių ir miško, 5 mylios, čia nakvojama trečią naktį ir randama žolės pakankamai. Nuo tos vietos į kraštą 4 mylios dykyne, nuo ten 1 mylia iki krašto, iki miško, Nemakšte vadinamo, ten kariuomenė sustoja. Iš ten iki Vienvangių piliavietės $2^1/_2$ mylios, pastovis pakankamas; iš ten iki Stabukalnio 3 mylios, pastovis taip pat geras. Norint iš čia grįžti namo, reikia sukti tuo keliu, kuriuo yra ėjęs *Rexa,* tą kelią žino ir kiti.

25. Kelias į Žemaitiją nuo Šventosios per Šaltuoną

Žemaičių kelias. Balga

Šitą kelią apsiėmė nueiti 1385 m. Valpurgijos dieną [gegužės 1].

Darge ir *Punse* iš Stablaukio nori vesti keliu nuo Šventosios 4 mylias iki Šaltuonos upės, tame tarpe reikės statyti lieptą $1^1/_2$ virvės ilgumo. Nuo Šaltuonos 4 mylios iki Viduklės. Nuo Viduklės iki Raseinių ir Karšuvos, kur yra pilis, į kurią iš krašto visi subėga; iš ten jis gali vesti kariuomenę bet kur, kur tik norima.

26. Kelias nuo Šventosios į Viduklę

Simono ir Judo dieną [spalio 28] 1393 m. Šį kelią yra nuėjęs *Rexa* ir jo brolis *Twirbut* iš Brandenburgo. Pirmiausia nuo Šventosios iki Šaltuonos 6 mylios kelio tvirtu tyrlaukiu, toliau 3 mažos mylios miško, ten yra upė, vadinama Upis, čia reikės truputį prasiskinti ir toliau galima joti be kliūčių; išėjus iš miško, 1 mylia kelio geru traku iki Viduklės krašto; ten padarius pastovį, norint grįžti atgal, galima vykti per Aukaimio lauką keliu, kuriuo buvo ėję *Zada* ir *Kinne,* ir atvykstama į Biržų lauką prie Nemuno.

27. Kitas kelias į Viduklę nuo Šventosios

Surašyta 1395 m. Sekminių dieną [gegužės 30].

Rexa ir *Twirbut* iš srities prie Brandenburgo nori vesti šituo keliu į Viduklės kraštą. Prie Šventosios upės atsitraukiama nuo Nemuno, ir pirmoji nakvynė — atėjus 4 mylias prie Šaltuonos upės, kelias geras: trakai

ir lydimai, ir vienai nakčiai žolės užtektinai, iš ten į Viduklės kraštą 3 mylios, šitame krašte už vienos mylios yra užtvara saidoko šūvio platumo, užtvara sena ir nesunkiai pašalinama; užtvaroje yra upė, ją bet kurioj vietoj galima perbristi, tarp užtvaros ir Šaltuonos yra raistas, jį galima perjoti netiesiant kelio. Trečioji nakvynė — to krašto miške, kuris vadinamas Sautūnu, prie Šešuvio upės. Norint atgal grįžti tuo pačiu keliu, galima tai daryti; jeigu norima vykti kitu keliu, galima gerą vietą pastoviui rasti Givilių lauke pakeliui į Aukaimį; tą kelią žino *Kinne* ir *Zada* iš Balgos srities.

28. Pasidalijusios kariuomenės žygis į Viduklę ir Kaltinėnus

Marijos Magdalenos dieną [liepos 22] 1394 m.

Zada ir *Kinne* iš Balgos srities *Synten* kamerijos nuėjo šituo keliu 1394 metais iki Viduklės. Prie Legutės pasukama nuo Nemuno ir jojama iki Viešvilės upės, ten 2 mylios tyrulių ir nakvojama pirmą naktį, vasarą čia žolės užtektinai; iš čia jojama prie antrosios upės, kuri vadinama Santaka, ten 5 mylios gero trako, jame yra truputis lydimo; iš čia 5 mylios iki Viduklės krašto, vėl pasitaiko trako, bet kelias tiesus ir geras. Ir čia, kariuomenei dalijantis į dvi dalis, skirtis reikia lauke, kuris vadinamas Traplaukiais, iš kur 2 mylios iki krašto ir 3 mylios iki Santakos; viena dalis pasuka į Kaltinėnų kraštą, kita — į Viduklę, o toji kariuomenės dalis, kuri atsiskiria į Viduklę, nakvoja Nemakščių miške, kur yra didelis ežeras, ten pastoviui visko yra, kraštas turtingas, viena mylia kelio į krašto vidurį. Tą pačią naktį ji traukia į Kaltinėnus iki upės, kuri vadinama Ančia, čia kraštas taip pat visko pilnas, pastovis geras, iš čia 2 mylios iki krašto; antros nakvynės abi kariuomenės susitinka prie Kražių, prie piliavietės, ir čia visko pilna, ir pastovis geras. Norint žygiuoti toliau, kaip nurodyta, vedliais nori pabūti *Skawdegede, Eykint, Bilenne* ir *Wysgail* broliai iš *Cremiten* kamerijos *Ubeniken* kaimo.

29. Žygis nuo Viešvilės ir Ančios į Žemygalos, Viduklės ir Vaiguvos kraštus

Balga. Žemaičiai

Šituo keliu ėjo *Punse, Kynne* ir *Darge* 1385 m. Valpurgijos dieną [gegužės 1].

Visų pirma jie ėjo anapus Šešuvio, sustoti galima prie Viešvilės upės, kelias geras, žolės ir vandens užtektinai, nuo Viešvilės upės 7 mylios iki upės, kuri vadinama Ančia, kelias geras, kai kuriose vietose reikės truputį prasivalyti; nuo Ančios upės 5 mylios į Žemygalos kraštą, visas kelias geras; jeigu nuo Žemygalos bus norima vykti į Viduklę arba Vangių kraštą, jie galės vesti toliau, kur bus norima.

30. Kelias anapus Dubysos

Mykolo dieną [rugsėjo 29] 1394 m.

Šituo keliu ėjo *Druneike*. Pirmiausia vykstama į Pernaravos kraštą, iš Pernaravos 1 mylia iki Subenavos ir iki Galos, antrojo krašto.

31. Kelias nuo Marienburgo prie Nemuno į šiaurės rytus, į Stanėnų kraštą

Marijos Magdalenos dieną [liepos 22] 1394 m.

Šituo keliu ėjo *Perbande, Wintil* ir *Sudenne* iš *Splitter*. Pirmiausia nuo Marienburgo iki Kuvalkos upės; nuo šitos upės per vietovę, vadinamą Veliuonos lauku, iki pat krašto nuo Marienburgo 7 mylios, ten yra 2-jų mylių ilgumo griauzda, o tas kraštas vadinamas Stanėnais, priešais šį kraštą yra 3 užtvaros, iš kurių viena lengvai apjojama, o abi kitas lengva pašalinti jos toliau nuo krašto, visos trys užtvaros yra per gerą mylią nuo krašto

32. Kelias nuo Marienburgo prie Nemuno į Leščius anapus Dubysos

Žemaičiai

Šituo keliu *Dirse* ir *Möde* ir *Pobilte* ėjo Visų šventųjų dieną [lapkričio 1] į Leščių kraštą, išvykę iš Marienburgo, persikėlė per Dubysą ir ėjo per kraštą iki Gaižuvos, sutiko nedidelę griauzdą prie Ariogalos ir dvi nedideles užtvaras, abi jos buvo pašalintos, ir toliau į Leščius kelias geras; šitą kraštą gerai žino *Waynegede* iš Brandenburgo.

33. Kelias iš Marienburgo prie Nemuno per Gaižuvos kraštą į Prenaudus

Brandenburgas

Tai kelias, kuriuo *Jawnegede* ir *Wissebar*, abu iš Brandenburgo, ir *Saükil* ir *Povilte* ėjo į Prenaudų kraštą, jie ėjo iš Marienburgo per *Thobeise* į Gaižuvos kraštą. Ten sutiko vieną griauzdą, po to 3 mylias nebuvo užtvarų, kurios būtų pakenkusios, taip pat nėra upės iki pat Prenaudų; toliau gerai žino kelią *Gerke* ir *Eysütte* iš *Labiow*, kelionę jie atliko pirmadienį po Sekminių.

34. To paties kelio tąsa iki Labūnavos

Tai yra kelias, kuriuo ėjo *Eisutte, Wissebar* ir *Saukil*, ėjo nuo Marienburgo per Dubysą ir pasiekė Gaižuvos kraštą, ir ėjo skersai Gaižuvos krašto iki tos griauzdos, kuri yra tarp Prenaudų ir Gaižuvos vienos mylios ilgumo; kelias toje griauzdoje geras, nes nėra jokių užtvarų ir gerą jo pusę galima važiuoti su vežimu, tada atvykstama į Prenaudų kraštą, iš ten toliau į Labūnavos kraštą; čia kelius gerai žino *Eisute* iš *Labiow, Jurgen* iš *Waldow, Gerke* iš *Labiow* ir *Wetschis* iš *Tapiow*.

35. Kelias iš Marienburgo prie Nemuno į šiaurės rytuose esantį Žeimių kraštą

Vedliai yra iš *Labiow Eisutte* ir *Trizt* ir nori vesti keliu, kuris aprašytas 1384 m. Marijos dangun ėmimo vigilijoje [rugpjūčio 14]. Pirmiausia jie nori vesti 4 mylias nuo Marienburgo iki Leščių, 1 mylia už Leščių

tame krašte yra užtvara, kurią reikia pašalinti. Nuo Leščių vykstama iki Betygalos į tirštai gyvenamą kraštą. Nuo Leščių 2 mylios kelio iki Galvės, kur kraštas tirštai gyvenamas, pastoviui visko užtektinai. Nuo Galvės 2 mylios iki Josvainių, kur taip pat tirštai gyvenamas karštas. Nuo Josvainių galima vykti į Žeimius arba kur tik jūs panorėsite.

36. Nuo Marienburgo prie Nemuno per Nevėžį į Labūnavą ir Vandžiogalą

Šituo keliu nori vesti *Andree* iš *Griden* ir *Triczt* iš *Proweniten*. Pirmoji nakvynė už 5 mylių nuo Marienburgo, Panevėžio krašte, tame tarpe raisto nėra, tačiau už 2 mylių yra miškas, vidury to miško yra užtvara, kurią reikia pašalinti ir kelią prasivalyti. Nuo Panevėžio krašto už 1/2 mylios prasideda Labūnavos kraštas; nuo Labūnavos 1 mylia iki Vandžiogalos, tame tarpe bent dešimtyje vietų reikės šalinti užtvaras.

37. Kelias nuo Kremilavos prie Nemuno į Babtų apylinkes prie Nevėžio

J o n o K r i k š t y t o j o d i e n ą [birželio 24] 1394 m.

Šituo keliu ėjo *Tagil* ir *Panczik;* pirmiausia 3 mylios nuo Kremilavos iki vienos Nevėžio brastos, kuri iki kelių gilumo, už 1/2 mylios nuo brastos yra Babtų kiemas; tame kieme 6 šeimynos, kiemas kairėje pusėje; brastą perėjus, taip pat už 1/2 mylios dešinėje pusėje yra Grugelio kiemas, jame 8 šeimynos; einant nuo brastos, tiesiai už ketvirčio kelio yra Kebeno kiemas su 5-mis šeimynomis, kelias geras atviru lydimu, kiekvienas kiemas turi po dvejus vartus.

38. Kitas kelias ta pačia kryptimi

Abu anksčiau paminėtieji vedliai nuėjo ir šį kelią. Visų pirma 2 1/2 mylios už Kremilavos Nevėžyje yra brasta gilumo iki juosmens; nuo šios brastos nuėjus ketvirtį kelio, yra Simgailos kiemas, lygumoje netoli brastos, turi 6 šeimynas, ir Misio kiemas, nuėjus nuo brastos ketvirtį kelio truputį į kairę, turi 5 šeimynas, pasiekiamas geru lydimu.

39. Kelias nuo Įsruties į Marienverderį (prie Kauno) su grįžimu atgal

Kelias aprašytas 1381 m. Petro ir Povilo dieną [birželio 29].

Reiškiu nuolankų paklusnumą. Garbingasis mielas pone maršale, su jūsų laišku, kurį man esate atsiuntę, nuodugniai susipažinau, norėjote, kad išaiškintume kelius ir jūsų išmintis nuspręstų, kur ir kada siųsti kariuomenę, kaip kad mes esame svarstę, kad nuvykusi rastų užtektinai pašaro ir vandens ir kad tai reikėtų išsiaiškinti su mūsų kelių vadovais: *Gedennen* iš Įsruties, *Angot* iš *Nerwekiten, Pabil* iš Įsruties, *Kwewede* iš *Tammov, Heinrich Pressimkin, Briole* iš *Pliwisken* ir su *Dargusen* ir jo bendrininkais ir jūsų tarnais. Pirmoji nakvynė iš Įsruties pasiekus *Walkusyn* užtvarą, tai yra viena mylia nuo Įsruties, antroji nakvynė Baitos

daboklėje[8] prie Pisos upės už 4 mylių, trečioji nakvynė nuo stovyklos vietos prie kitos daboklės, taip pat prie Pisos, už 3 mylių, nuo šitos stovyklos iki upės, kuri vadinama Liepona, 2 mylios; nuo Lieponos iki lauko, kuris vadinamas Visasėde, 3 mylios; nuo Visasėdės iki Šešupės 3 mylios; nuo Šešupės tyrlaukiu, kur pasitaiko lydimų, 6 mylios kelio, ten užtektinai vandens ir žolės. Nuo daboklės iki Marienverderio 2 mylios. Kaip kad gerbiamasis man rašėte, jog praneščiau, ar geri keliai, ar ne, žinokite, kad tyrlaukiuose yra vietos, kuriose reikės kelią taisyti, vienoje vietoje per geras dvi virves pločio, kitose abiejose — per vieną virvę pločio kiekvienoje. Tarp tyrlaukio ir Šešupės yra miškas, vadinamas Kempe, ten teks valyti kelią, daugiau ko nors pikta nėra, tik tarp Raušės ir Visasėdės yra nedidelis raistas, kuris gal pusės virvės pločio, čia taip pat teks kelią taisyti. Taip pat tarp Daukiškių ir Visasėdės vienoje vietoje yra klampūs krūmai, tačiau vedliai mano, kad juos galima apeiti. Taip pat žinokite, didžiai gerbiamas pone maršale, kad prie Baitos dviejose vietose kelias visai prastas, tačiau jį galima sutvarkyti, ir dar keliose vietose yra miškas, tačiau nesaugomas[9] praeinama gerai, tik vietomis labai jau užgriuvęs, reikės prasivalyti. Taigi žinoki, didžiai gerbiamas mielas pone maršale, kad daugiau pavojingų vietų, be čia jau paminėtų, vedliai nežino. Taip pat žinokite, didžiai gerbiamas pone maršale, kad keliu į Katuvą, kuriuo ėjo *Darguse*, didelės kariuomenės vesti jie neprižada, nes ten miškai nedideli, gali stigti žolės ir vandens, betgi nedidelė kariuomenė, iš 200 ar 300 karių, galėtų drąsiai žygiuoti. Duota Įsrutyje penktadienį po Petro ir Povilo [1384 m. liepos 1 d.]. Įsruties komendantas.

Taip pat žinokite, didžiai gerbiamas mielas pone maršale, kad aš kely išbuvau 3 dienas, ir jei ne matavimas ir miškų apžiūrėjimas, būčiau nujojęs per 2 dienas.

Apie nakvynes, kurias turėjo *Darguse* su savo bendrininkais, vykdamas į Marienverderį. Pirmoji nakvynė prie Šešupės, nujojus 7 mylias, ir tarp tų 7 mylių yra 4 raistai, vienas 2 mylių, kitas taip pat dviejų, trečias — 3 mylių ir ketvirtas — vienos. Tarp Šešupės ir Visasėdės yra raistas 5 rykščių ilgumo, nuo Šešupės jis už 6 mylių, nuo Visasėdės $2^1/_2$ mylios iki Širvintos upės, už $^1/_2$ mylios nuo šios upės naujieji keliai susieina su senaisiais, nuo Širvintos iki upės, kuri vadinama Liepona, 3 mylios, nuo Lieponos upės 5 mylios iki Pisos ir nuo Pisos 3 mylios iki užtvaros.

40. Kitas kelias nuo Įsruties į Marienverderį (Senąjį Kauną)

1384 m. švento Petro išvadavimo dieną [rugpjūčio 1]. Kelią nužymėjo *Gandois* iš *Tilteniken*. *Gandois* iš *Tilteniken* nori vesti šituo keliu nuo Įsruties į Marienverderį. Pirmoji nakvynė, nuėjus nuo Įsruties, už-

[8] Minima užtvara (*slegen*) padaryta kryžiuočių, norint apsisaugoti nuo lietuvių, o daboklė (*leger stadt*) — sargybos vieta, kitur ji vadinama tikriniu vardu — *Baiten* (arba *Boyte*), vertime — Baita.

[9] Originale *keine macht* — be valdžios.

tvaroje. Nuo užtvaros 4 mylios iki Tauteniškių prie Baitos. Nuo Tauteniškių kitoje Baitos pusėje 3 mylios iki Lieponos upės, tame tarpe yra 2 raistai 2 virvių ilgumo. Nuo šitos Lieponos upės $2^1/_2$ mylios iki Šiaudiniškių. Nuo Šiaudiniškių 2 mylios iki Visasėdės, ten yra bjaurus griovys pusės virvės ilgumo, reikės daryti lieptą. Už 6 mylių nuo Šešupės yra upė, kur užtektinai vandens ir žolės, ten galima pasilsėti, tačiau nenakvoti, tame tarpe yra 6 raistai, vienas 3 virvių ilgumo ir kiti maždaug dviejų virvių. Nuo šios upės 2 mylios iki naujosios pilies, visose nakvynės vietose žolės ir vandens užtektinai.

41. Kelias nuo Įsruties į šiaurę nuo Prieglaus, vedantis į Ritersverderį prie Nemuno

Įsrutis

Nowalde nori vesti šituo keliu; nuo Įsruties iki nakvynės anapus tyrlaukio, iš ten 3 mylios iki Sursių; iš ten iki Seiriškių 3 mylios, tame tarpe yra miškas 2 mylių ilgumo, jis vadinamas Salomedžiu, čia paliekama antra dalis pašaro. Nuo Seiriškių iki Seimių 3 mylios lydimų ir dirvų; iš ten iki Rausvės 3 mylios, kelias geras ir atviras. Nuo Rausvės iki Šešupės 3 mylios, čia paliekama paskutinė dalis pašaro. Nuo Šešupės iki Ūdrijos 4 mylios gero kelio, čia prie Šešupės yra 1 mylia miško, kurį reikės prasivalyti; nuo Ūdrijos iki Nemuno ir Ritersverderio 3 mylios.

42. Nuo Įsruties iki Panemunės tarp Neries ir Nevėžio

Šituo keliu nori vesti *Bryole* ir *Niclos* iš Įsruties: nuo tyrlaukio iki Gerviškių viena didelė mylia kelio, pakeliui yra miškas, kuriame $^1/_2$ mylios reiks valytis ir keltis per du upelius. Iš ten iki Baitos 2 mylios kelio, tame tarpe $^1/_2$ mylios kelio reikės prasivalyti ir per vieną mažą upę keltis. Iš ten 2 mylios iki Eglupio, reikės keltis per Pisą ir Rudupę; per Pisą reikės daryti dviejų rykščių ilgumo lieptą, antroji upė maža, dvi mylias teks prasivalyti. Nuo tos vietos iki Pisininkų 1 mylia, visą šitą mylią reikės valyti ir per dvi nedideles upes keltis, taip pat reikės dar kartą keltis per Pisą. Iš čia iki Lieponos $2^1/_2$ mylios, teks keltis per dvi upes, per Yvaidę ir Lieponą, taip pat reikės visą vieną mylią prasivalyti. Nuo tos vietos iki Želvos reikės $1^1/_2$ mylios prasivalyti, per Želvą reikės statyti vieną rykštės ilgumo lieptą. Iš čia iki Širvintos 2 mylios, reikės 1 mylią prasivalyti ir per Širvintą daryti 2 rykščių lieptą. Nuo ten iki Rausvės 3 mylios, čia reikės $^1/_2$ mylios prasivalyti ir daryti 3 rykščių ilgumo lieptą, paskui per kitą upę dar vieną 3 rykščių lieptą, reikės taip pat per Rausvę keltis. Iš ten iki Šešupės 3 mylios, visur reikės prasivalyti ir 3 lieptus statyti, kiekvieną rykštės ilgumo. Iš ten iki Slovisų krašto, iki Vaišvydo kiemo, 9 mylios, tame tarpe daug kelio reikės valyti, statyti 9 lieptus: per Šešupę — pirmą, antrą per Sasnavą $1^1/_2$ rykštės ilgumo, vėl vieną per Sasnavą vienos rykštės ilgumo, per Pabalkštę 1 rykštės ilgumo ir penktą per Jiesią 2 rykščių, taip pat šitoje pusėje teks per geras 4 virves padaryti perėjimą raiste, kitoje pusėje statyti lieptą 1 virvės il-

gumo, šeštasis lieptas 2 rykščių ilgumo, septintasis per Šventąją $1^1/_2$ rykštės ilgumo, aštuntasis 1 rykštės ilgumo lieptas, devintasis prie Vytės, čia taip pat reikės 1 rykštės liepto.

43. Kelias iš Tapiau apylinkės į Ragainę

Rašyta 1384 m. *Labiow* Barboros dieną [gruodžio 4].

Čia aprašytą kelią nuėjo *Tile* ir *Materne,* mūsų tarnai, ir *Scodete* iš *Labiow,* ir *Scorbete* iš Laukiškių, ir ėjo iš Laukiškių į Mėlaukį 3 mylias, čia reikia pirmą naktį nakvoti, čia pašaro pakankamai, pusę reikia palikti sugrįžimui; nuo Mėlaukio 1 mylia iki Paurės upės, per ją reikės keltis. Nuo Paurės iki Osos upės reikės kelią valyti; nuo Osos 3 mylios iki upės, vadinamos Arga, per ją taip pat reikės keltis; nuo Argos upės 1 mylia iki Taurinės, čia gali kariuomenė sustoti poilsio, pašaro yra užtenkamai; nuo Taurinės 2 mylios iki Tilželės upės, čia reikės keltis ir gali kariuomenė sustoti poilsio, grįždama atgal į Ragainę; nuo Tilželės iki Raginės 1 mylia.

44. Kelias iš Marienburgo prie Nemuno į Betygalą ir Žeimius

Žemaitija, Kaunas—Brandenburgas.

Szander ir *Tile,* broliai *iš Lepeniken,* nori vesti šituo keliu: nuo Marienburgo 4 mylios iki Ariogalos; nuo Ariogalos 2 mylias iki Betygalos; nuo Betygalos iki Raseinių ir toliau iki Galvės, kur norima. Šitą kelią žino *Rexe* iš Brandenburgo. Žino taip pat *Czander* iš Žeimių.

45. Keliai į Panemunę tarp Nevėžio ir Neries

Kaunas

Claws Melstis iš *Wargen* nori vesti keliu nuo Dovydiškių į Slovisus ir, jeigu norima, taip pat į Kolainių kraštą.

46. Pradžia vieno kelio nuo Betygalos į Trakus

Į Kauną ir Trakus

Šituo keliu nori vesti *Peter* iš *Splitter,* rašyta viešpaties metais 1386, viešpaties epifanijos pasninko dieną [sausio 5] Tendžiogaloje.

Visų pirma jis nori vesti nuo Betygalos, nuo vienos piliavietės į Tendžiogalos kraštą, iki kurio 6 mylios, tame tarpe yra tyrlaukis ir didelis miškas, kuriame kelią reikia valyti; iš čia vykstama plyne ir vėl mišku, kuris vieno saidoko šūvio ilgumo, paskui vėl plyne ir mišku, kuris ketvirčio kelio ilgumo, čia teks prasivalyti, po to vėl plyne ir vėl mišku, kuris vėl ketvirčio kelio ilgumo ir kur reikia valyti kelią, iš ten atvykstama į Tendžiogalos kraštą, kur nestovyklaujama ir išvykstama tuo pačiu keliu.

47. Pranešimas apie kelią tarp Nevėžio ir Neries

Žemaičiai, *Tapiow.*

Šituo keliu ėjo *Swirple,* kuris *Tapiow* srityje gyvena, *Peter* ir *Graude,* vitingas iš Marienburgo; nuo Nevėžio jiems žinomos visos vietos iki Neries, jie apžiūrėjo brastą prie Daugirdo kiemo, toji brasta turi kietą dugną ir yra ne daugiau kaip 6 sprindžių gilumo.

48. Kelias iš Kauno apylinkių prie Neries į Normainių kraštą

Elbingo vedliai.

Iš Elbingo srities *Paradis* kaimo.

Narwais žino žemiau aprašytus kelius. Pirmiausia iš Romainių 2 mylios iki Šatijos krašto, kelias geras ir pastoviui visko yra; nuo Šatijos $^1/_2$ mylios iki Svilainių; čia ko nors pikta nesutinkama, tik dirvas reikia apjoti, pastoviui visko yra. Nuo Svilainių $^1/_2$ mylios iki Betygalos, kelias geras, yra mažas laukelis; nuo Betygalos 3 mylios iki Kulvos krašto, geras kelias ir kraštas, keltis ir valytis nereikia. Jam taip pat žinomas kelias į Žeimius; nuo Kulvos $1^1/_2$ mylios iki Žeimių, šitame Žeimių krašte yra upė, per kurią reikia daryti lieptą vienos virvės ilgumo, tai daryti reikia, nes kitaip per ją persikelti negalima; nuo Žeimių $^1/_2$ mylios iki nedidelio Normainių krašto, čia reikės per upelį pasidaryti vienos virvės ilgumo lieptą.

49. Kelias iš Panevėžio per Labūnavą į Šatiją

Šituo keliu nori vesti *Jurge* iš *Waldow.* Pirmiausia ateinama į Panevėžio kraštą; iš ten į Babtus $^1/_2$ mylios, nuo Babtų iki Labūnavos 1 mylia, čia kariuomenė apsistoja prie upės, kuri vadinama Gilasiu, nuo jos iki Vandžiogalos $^1/_2$ mylios, tame tarpe yra miškas, kuriame kelią reikės prasivalyti; iš ten viena mylia iki Ibėnų, ten reikės truputį valytis, iš ten į Šatiją $1^1/_2$ mylios, čia praleidžiama antroji naktis.

50. Pranešimas apie kelią anapus Nemuno į rytus nuo Dubysos

Simono ir Judo dieną [spalio 28] 1395 m.

Šituo keliu ėjo *Steppane* ir *Sayde* iš *Girmov.* Pirmiausia jie nuėjo prie Dubysos, o iš ten į Babtų kiemą, kuris turi didelius vartus; toliau už $^1/_2$ mylios yra Padaugio kiemas.

51. Kelias iš Aukaimio lauko į Vaiguvos kraštą

Žemaitija.
Kražių kryptis

Šituo keliu ėjo *Squabe* iš Laukiškių ir *Gastart* iš *Labiow* Fabijono ir Sebastijono mirties dieną [sausio 20] 1385 m.

Žygį jie nori pradėti iš Aukaimio lauko; iš ten 5 mylios į Kražių kraštą, kelias geras, tačiau nedidelį tarpą reikės prasivalyti; nuo Kražių 2

mylios į Milžavėnų kraštą, kraštas geras ir pastoviui visko yra; nuo Milžavėnų 2 mylios iki Sautūnų prie Šventojo miško, čia reikia daryti pastovį, visko yra užtektinai. Nuo Sautūnų 2 mylios iki Vaiguvos krašto, čia pastoviui visko yra ir kelias visur geras.

52. Kelias nuo Dubysos žiočių į Viduklės apylinkes

Šiuo keliu nori vesti *Romeyke* į Žemaitiją, pirmiausia nuo Nemuno prie Dubysos į nedidelį Putrių kraštą. Pirmoji nakvynė už 3 mylių nuo Nemuno, Mileikių lauke, čia vandens užtektinai, tačiau vienai nakčiai reikia pasiimti pašaro. Antroji nakvynė už 2 mylių nuo Mileikių lauko, Putrių krašte, pašaro ir vandens užtektinai. Trečioji nakvynė iš ten už 2 mylių, nedideliame Varduvos krašte, pašaro ir vandens užtektinai. Ketvirtoji nakvynė už 2 mylių nuo Varduvos, prie Upytės upės, pašaro užteks. Penktoji nakvynė už 2 mylių nuo tos upės Raseinių krašte prie Bebirvos upės, pašaro ir vandens užtektinai. Šeštoji nakvynė už $1^1/_2$ mylios nuo Bebirvos, prie Šaltuonos upės, pašaro užtektinai. Septintoji nakvynė už 2 mylių nuo Šaltuonos prie Išlyno upės, pašaro yra užtektinai. Aštuntoji nakvynė už 1 mylios nuo Išlyno upės, Viduklės krašte, prie upės, kuri vadinama Vaikupiu, pašaro yra. Devintoji nakvynė už 2 mylių nuo Vaikupio, nedideliame Venvaigėnų krašte, pašaro ir vandens užtektinai.

53. Kelio į Medininkus aprašymo fragmentas

Rašyta viešpaties metais 1387, Visų šventų vigilijoje [spalio 31].
Šituo keliu nori vesti *Naywoth* į Medininkus žiemą. Anapus įlankos pirmoji nakvynė prie upės *Lekokackte*.

Kelias iš Įsruties į Darsūniškį

Viešpaties metais 1384, švento Petro suėmimo dieną [rugpjūčio 1] šitą kelią į Darsūniškį aprašė *Pabil* iš Įsruties.

Šituo keliu iki Darsūniškio gali vesti *Pabil* iš Įsruties. Pirmoji nakvynė, išėjus iš Įsruties, Valkove, prie užtvaros; nuo Valkovo 3 mylios iki upės, kuri vadinama Narpa; nuo Narpos $3^1/_2$ mylios iki Rudupės, esančios vidury daboklės[10]; nuo Rudupės 3 mylios iki upės, kuri vadinama Liepona; nuo šitos upės, nuo Lieponos, $2^1/_2$ mylios iki Daudiškių; nuo Daudiškių 2 mylios iki upės Rausvės; nuo šitos Rausvės upės 2 mylios iki Šešupės; nuo Šešupės 3 mylios iki upės, kuri vadinama Kempe, čia reikės per upę keltis ir daryti du lieptus, abu vienos virvės ilgumo; nuo čia iki Darsūniškio 6 mylios.

55. Kelias iš Daudiškių į Alytų

1384 m., šv. Petro suėmimo dieną [rugpjūčio 1] šį kelią aprašė *Qwewede* iš *Tammow.*

Šituo kelių *Qwewede* iš *Tammow* nori vesti iki Alytaus pilies. Nuo Daudiškių iki Rausvės 2 mylios; nuo Rausvės 3 mylios iki Šešupės; nuo Šešupės 4 mylios iki Amalvės upės, ten yra 2 bjaurūs raistai, kiekvienas vienos virvės ilgumo; nuo Amalvės 4 mylios iki Alytaus pilies, tame tarpe yra upė, per kurią reikės keltis, šiame kelyje visoms nakvynėms vandens ir žolės užtektinai. Jam taip pat gerai žinomi keliai nuo Daudiškių į Birštoną, Nemajūnus ir Punią.

56. Kelias į Merkinę ir kitas vietas Nemuno aukštupio kryptimi

Merkinė

Šituo keliu nori *Gedutte* iš *Wargin* vesti į dykynę[11] prie Merkinės, jis taip pat gerai žino Alytaus kraštą ir kelius į Naujapilį, Punią ir Nemajūnus.

57. Kelias iš Įsruties į Merkinę

Vyriausiam maršalui reiškiu visokeriopą paklusnumą.

Mielas pone maršale, težino jūsų išmintis, kad *Gedute* su savo bendrininkais dievo malone sugrįžo namo visai sveikas ir visus pavedimus gerai atliko, ir kelius aprašė vienos mylios nuotoliu nuo Nemuno ir vieną kelią, einantį į kraštą Nemuno dešinėje pusėje. Pirmoji nakvynė už plynės prie Gauseniškių, antroji nakvynė prie *Caniswig,* trečia nak-

[10] Originale *Balten.*

[11] Originale *Wildniss*; tokia 4 mylių ilgumo *Wildnizz* pažymėta ir Žemaitijoje, kelyje iš Santakos į Namakščius (K. 24).

vynė prie ežero, kuris vadinamas Gavaičiu, ketvirtoji nakvynė prie Vištytės upės, penktoji nakvynė prie upės, kuri vadinama *Posiutna,* šeštoji nakvynė prie Vištyčio ežero, septintoji nakvynė prie Šešupės, aštuntoji nakvynė prie upės, kuri vadinama *Pale,* devintoji nakvynė prie upės, vadinamos *Laksde.* Žinokite, mielasis pone maršale, kad vedliai pasirūpins, jog nakvynėms abiejose Šešupės pusėse būtų apsistojama, kaip čia yra parašyta, nes jie sako, kad nuo paskutinės nakvynės ligi Merkinės yra 8 mylios, ir mano, kad tas kelias geras, kurį slaptai yra nužymėję, ir tikisi, jog joti patarsite, ir kad su dievo pagalba jiems tikrai turėtų pasisekti. Dykynėje jie sutiko daug žmonių ir matė daug namų. Jie taip pat sužinojo, kad lietuviai važinėja nuo Nemuno iki Seirijo ežero ir kad nuo to ežero iki Merkinės yra 3 mylios. Rašyta Įsrutyje sekmadienį po vyskupo Martyno dienos.

Įsruties komendantas

58. Kitas kelias iš Įsruties į Merkinę

Viešpaties metais 1384, šv. Petro suėmimo dieną [rugpjūčio 1], rašyta Merkinėje.

Šituo keliu nori *Briole* iš Kolniškių vesti į Merkinę. Išėjus iš Įsruties, pirmoji nakvynė Taukeniškiuose prie Pisos, priešais daboklę, iki ten 5 mylios. Nuo Taukeniškių 4 mylios iki Yvaidės, čia yra du bjaurūs raistai, kiekvienas virvės ilgumo; nuo Yvaidės 4 mylios iki Širvintos; nuo Širvintos 4 mylios iki Šešupės; nuo Šešupės iki upės, kuri vadinama Lazde, 4 mylios, tame tarpe per 3 upes reikės keltis lieptais 2 virvių ilgumo. Nuo Lazdės upės 2 mylios iki ežero, kuris vadinamas Seiriju, čia yra du raistai vienos virvės ilgumo. Nuo Seirijo ežero 3 mylios iki Merkinės, ten atviras laukas, o kelyje visoms nakvynėms žolės ir vandens užtektinai.

59. Kelio į Merkinę aprašymo fragmentas

Merkinėje

Jeigu norima vykti iš Gavaičių vieškeliu, kuris eina nuo Barčių iki Girdavos, tada bus 1 mylia nuo Gavaičių iki Ramintos ir toliau viena mylia iki Jarkos, ir vėl 3 mylios iki Povandenės, iš ten į Liksdūnus 2 mylios, o toliau kaip Bartos komendanto aprašyme pasakyta. Jeigu norima joti iš *Lötzen* pilies, tada reikia vadovautis Bartos komendanto duotu kelio aprašymu.

60. Nakvynė tarp Lötzen ir Merkinę

Nakvynės dykynėje tarp Lėcenburgo ir Merkinės. Pirmiausia nuo Lėčeno iki Vidminų 3 mylios; iš ten iki Liugelgeno, iki antrosios nakvynės, 3 mylios; trečia naktis prie Beržų, už 2 mylių, čia paliekama pirma dalis pašaro; iš ten iki Jarkos 2 mylios, tame tarpe yra status kalnas; iš ten iki Liksdūnų 4 mylios, kur paliekama kita dalis pašaro; iš čia iki Glumės ežero $2^1/_2$ mylios, tame tarpe yra status kalnas; iš ten

3 mylios iki Seinų, kur paliekama paskutinė dalis pašaro, ir nuo čia iki Merkinės lieka 8 mylios. Bet jeigu jotų 2 ar 3 šimtai vyrų, tada tiek pašaro palikinėti nereikėtų, nuo Lėčeno iki šios vietos penkioms dienoms pašaro užtenka, o grįžtant atgal — dviem naktim.

61. Kelias iš Metenburgo į Merkinę

Šituo keliu nori *Merune* vesti nuo Metenburgo iki Merkinės. Pirma čia sutikta upė vadinama Ančia, nuo jos iki Maros upės 1 mylia; nuo Maros iki mažosios Ančios 1 mylia; nuo jos kelias geras, atviras ir kietas, iki Merkinės 5 mylios, bet kiek iki Mošios, jis tikrai nežino; jis nori vesti tarp Metelio ir Merkio, iki to ežero, jis mano, bus apie 5 mylias. Ten yra senieji skalviai, atvykę į Šalčininkų kraštą: *Budrich, Dargels, Bynike, Lorencz.*

62. Kelias nuo Viznos ir Narevo į Gardiną

1396 m. Gavėnioje [vasario 12—balandžio 2] Gardine.
Šitą kelią nuėjo ponas *Cuntze* iš Vesteno su čia paminėtais vedliais: *Deymitirn, Truchno* ir *Sydern.* Pirmoji nakvynė yra už 3 mylių nuo Viznos upės prie Narevo; iš čia 3 mylios iki Neresnos, tame tarpe yra miškas ir upė, vadinama *Gerskra,* per ją reikės keltis, nes krantas nuo kranto per vieną saidoko šūvį arba toliau; iš čia 6 mylios iki upės, kuri vadinama Suprasliu, tame tarpe nėra žolės; iš ten 5 mylios iki upės, kuri vadinama Ptoska, čia žolės labai daug. Nuo čia 3 mylios iki mažosios Neresnos, kur žolės irgi daug; iš ten vėl 3 mylios iki upės, kuri vadinama Svisloče, čia žolės taip pat pakankamai, upės platumas $1^1/_2$ saidoko šūvio, per ją reikės daryti lieptą. Iš ten 5 mylios į kraštą, kur yra kaimų.

63. Kelias per Raigardą vieškeliu į Gardiną

Antrieji metai[12] [1402], taip pat Gardine.
Šituo keliu nori vesti *Ywan* iš *Pubethen, Szidar* ir *Polan.* Pirmiausia 4 mylios iki Raigardo, iš ten 5 mylios iki Netos upės, čia reikės daryti 4 virvių lieptą ir dar 2 rykščių lieptą per Alsarbės upę, o toliau sutinkama upė, vadinama Ystre, kur reikės 1 virvės liepto; iš ten tarp Vilko ir Bebro 6 mylios, čia galima nakvoti, padarius persikėlimą per vienos virvės ilgumo raistą.

64. Kelias prie Neries

Šitas kelias veda į Neries aukštupį; pirmoji nakvynė prie Raisto, $^1/_2$ mylios už Visvalio, dešinėje pusėje; antroji nakvynė už 3 mylių, prie Laumenos, yra plynė ir du raistai, bet jų dugnas tvirtas ir galima lengvai perjoti; iš ten $2^1/_2$ mylios kelio iki Svirgailos kiemo, čia trečioji nakvynė, kelias geras; toliau ketvirta naktis prie Darudėno kiemo, $2^1/_2$ mylios gero kelio; penkta naktis prie Rykantų $2^1/_2$ mylios gero kelio; šešta naktis prie Vokės, 2 mylios gero kelio.

---

[12] Originale lotyniškai — *Anno secundo.*

65. Kelias nuo Kulvos į Maišiagalą

1385 m. Marijos dangun ėmimo vigilijoje [rugpjūčio 14]. *Henczke* iš *Syntyn* ir *Materne*, jo brolis, iš *Wackenn* kaimo nurodė šitą kelią. G a r d i n a s. Pirmiausia jie nori vesti nuo Kulvos ir toliau iki Veprių; ten yra 4 mylios, reikės daryti perėjimą per raistą pusės virvės ilgumo, o kitose tų keturių mylių vietose reikės valytis, visur galima daryti pastovį. Nuo Veprių toliau į Gelvonus yra 3 mylios, už 1 mylios yra upė, vadinama Šventupe[13], per ją yra brasta, abiejose pusėse pastoviui viso užtenka. Nuo Gelvonų toliau Labūna, 3 mylios gero kelio, tame tarpe yra upė, vadinama Širvinta, per kurią taip pat yra brasta, pastoviui visko užtenka. Nuo Labūnos iki Kernavės pilies 2 mylios gero kelio ir pastoviui visko užtenka. Toliau nuo Kernavės iki Maišiagalos pilies 3 mylios gero kelio ir pastoviui visko užtektinai.

66. Kelias nuo Nevėžio į Vilnių

Viešpaties metais 1385, Marijos dangun ėmimo dieną [rugpjūčio 15] prie Neries.

Šitą kelią rodys *Girhardt* iš *Kremiten*. Pirmiausia reikia eiti nuo Nevėžio upės; iš ten 3 mylios gero kelio iki Šatijos kaimo, tame tarpe pastoviui visko užtenka. Nuo Šatijos kaimo iki Žeimių krašto 3 mylios gero kelio, pastoviui visko užtenka. Nuo Žeimių iki Videgirdžių 3 mylios gero kelio ir pastoviui visko užtenka. Nuo Videgirdžių iki Kernavės $2^1/_2$ mylios gero kelio, tame tarpe yra upė Šventupė[13], per ją yra brasta, tarp jos ir Videgirdžių kaimo pastoviui visko užtektinai. Nuo Kernavės iki Vilijos 3 mylios gero kelio, tame tarpe pastoviui visko užtenka.

67. Kelias palei Nerį į Vilnių

Viešpaties metais 1385, pirmadienį po apaštalų atsiskyrimo [liepos 17] *Merune* nurodė šitą kelią palei Nerį. Pirmiausia nori pradėti nuo Neries kelio ir vesti į Vilkiją[14], kur Ragainės komtūras *Vigant* buvo užmuštas, 2 mylios, kelias geras, tame tarpe yra nedidelė užtvara, kurią reikės pašalinti. Nuo Vilkijos iki Šventupės 3 mylios, ten nakvojama kitą naktį, šitame tarpe taip pat yra nedidelė užtvara, kurią reikia pašalinti, ir raistas, per kurį reikės daryti perėjimą vieno saidoko šūvio ilgumo. Nuo šitos nakvynės iki Šventupės 1 mylia kelio, ten yra brasta ir Uoginto kiemas, kuriame Mileikos brolis gyvena; jeigu nenorima per šitą brastą keltis, vykstama dar 1 mylią Šventupės pakrante iki kitos brastos, kuri yra Deltuvos krašte, jeigu ir čia nenorima keltis, vykstama toliau palei Šventupę $^1/_2$ mylios prie brastos, kur Buseikos kiemas; nuo šitos brastos einama į Vilkmergę, į pilį, esančią šiapus Šventupės, ketvirtis kelio palei Šventupę kietas. Nuo šios vietos $1^1/_2$ mylios iki Tautgino kiemo, čia galima daryti pastovį, irgi yra brasta; pastoviui čia visko

---

13 Šventoji.

14 Gyvenvietė tarp Neries ir Šventosios.

pakankamai, kraštas visko pilnas ir atviras. Nuo Tautgino kiemo iki Gelvonų lauko 2 mylios, kraštas geras, pastoviui visko pakankamai. Nuo Gelvonų iki upės, kuri vadinama Širvinta, iki joje esančios brastos, 2 mylios, tame tarpe yra nemažas miškas, jame du keliai; nuo Širvintos iki Maišiagalos pilies 2 mylios, kraštas gausus ir pastoviui visko užtektinai. Jeigu iš ten norima traukti į Vilniaus kraštą, sukama į dešinę, ligi Vilniaus 4 mylios. Norint nuo Maišiagalos patekti į Kernavę, grįžtama atgal $1^1/_2$ mylios; nuo Kernavės grįžtama prie Šventupės, nuėjus 2 mylias, patenkama į pirmąjį kelią. Norint iš Kernavės vykti palei Nerį aukštyn, reikia Neryje surasti Kernavės brastą, kuri yra už pusės mylios prie vieno kalno, vadinamo Atažvalga; tuomet kur norima jis gali vesti į Vilnių arba palei Nerį žemyn, nes visos vietos jam gerai žinomos.

68. Žiemos kelias į tas pačias Kernavės ir Maišiagalos apylinkes

M a i š i a g a l a

Šiuo keliu jis [*Merune*] nori vesti į Kernavę žiemą [1385 m.]. Pirmiausia nuo Neries kelio iki Šatijos 2 mylios atviro kelio; nuo Šatijos 2 mylios iki Bialgos kiemo, kur antroji nakvynė; nuo Bialgos iki Saugučio kiemo $2^1/_2$ mylios, pastoviui visko pakankamai, nuo Saugučio iki Kernavės 2 mylios, nuo Kernavės iki Eitučio kiemo $1^1/_2$ mylios, nuo Eitučio iki Tausoto kiemo 2 mylios; nuo čia iki Gelvonų 2 mylios, nuo Gelvonų iki Sirpučio kiemo prie Šventupės $1^1/_2$ mylios; iš ten 1 mylia iki Vilkmergės pilies; nuo Vilkmergės iki Deltuvos 1 mylia, nuo Deltuvos iki Veprių 1 mylia, nuo Veprių iki Vaitelio kiemo 2 mylios, tame tarpe reikės pašalinti vieną užtvarą. Nuo Vaitelio iki Salnikų 2 mylios, iš čia patenkama į senąjį kelią. Norint iš Kernavės patekti į Maišiagalą, dar 2 mylios.

69. Brastos per Nerį prie Kernavės

Šitas Neries brastas žino *Hannus,* kuris yra atbėgęs į *Tappiow.* Pirmoji brasta per Nerį aukščiau Kernavės tokiu atstumu, kad galima girdėti šauksmą, netoli nuo karaliaus būstinės; kita brasta nuo šitos brastos yra per du šauksmus, prie Sidaro kiemo.

70. Kelias nuo Romainių į Trakus ir Vilnių

Šitą kelią nurodė *Eysutte* iš *Labiow* apaštalo Tomo dieną [gruodžio 21] 1384 metais Trakuose.

Pirmiausiai ateinama į Romainius prie Nemuno, nuo Nemuno per Romainius iki Varluvos 1 mylia, nuo Varluvos iki Svilainių 2 mylios, nuo Svilainių trys mylios iki Trakų Pabarčių, tame tarpe yra miškas ir upė, kurią galima perjoti nedarant liepto, miškas pusės mylios ilgio; nuo Trakų iki Kernavės 2 mylios. Bet jeigu norima iš Trakų į Vilnių, tada nuo

Trakų iki Tulnikių 2 mylios; nuo Tulnikių iki Trakų pilies $2^1/_2$ mylios, o nuo Tulnikių iki Vilniaus $3^1/_2$ mylios.

71. Kelias iš Labūnavos į Vilnių

Rašyta 1385 viešpaties metais, Tiburcijaus kankinio dieną [rugpjūčio 11].

Šituo keliu nori vesti *Schiris* iš *Tapiow* ir pradėti nuo Pėdžių, tarp Labūnavos ir Žeimių; nuo Pėdžių iki Taikino ežero 2 mylios; ten yra užtvara, kurią reikia pašalinti, iš ten iki Veprių 4 mylios, ten yra užtvara; nuo Veprių iki Vilkmergės 2 mylios, yra plynė; prie Veprių galima persikelti per Šventupę, yra brasta, bus 2 mylios iki Gelvonų, iš ten iki Starpeikos kiemo 3 mylios; iš ten iki Kernavės $1^1/_2$ mylios, nuo Kernavės iki Maišiagalos 2 mylios, iš ten galima vykti į Vilnių palei Nerį arba atgal namo. Jam taip pat pažįstamas Žeimių kraštas.

72. Vieno žvalgo siūlomas kelias į Aukštaitiją

Merkinė

Diterich iš Lunenburgo sako žinąs visas vietoves persikėlus per Nemuną. Pradėti reikia nuo Naujapilio ir vykti gilyn į kraštą, kur reikalinga ir kur nori kariuomenė žygiuoti, išskyrus jam nežinomas vietas; Vilnių ir Medininkus jis žino.

73. Kelias iš Kauno į Medininkus

Šituo keliu į Medininkus nori vesti *Jakune* iš *Pubethin* ir *Gedympthe* iš Rūdavos. Pirmiausia nuo Kauno iki Rumšiškių 2 mylios, iš ten iki Lėlių Trakų 2 mylios; iš ten į Semeliškes 3 mylios, iš ten 2 mylios iki Markininkų; iš ten iki Vaidučio kiemo prie Vokės 3 mylios; iš ten $1^1/_2$ mylios iki Rudaminos; nuo Rūdiškių iki Medininkų 3 mylios; nuo ten iki Tudeniškių, iki karaliaus dvaro, $1^1/_2$ mylios; iš ten iki Ašmenos 3 mylios; nuo Ašmenos iki Levo kiemo[15] 3 didelės mylios; iš ten 2 mylios iki Krėvos; iš ten grįžtama atgal į Bijutiškes 2 mylias. Ten visur geri laukai, ir pastoviui visko užtektinai; iš ten iki Skveriškių 3 mylios; nuo ten iki Kreckūno kiemo 3 mylios, tame tarpe yra upė, per kurią reikės keltis; nuo ten iki Slabūno kiemo 2 mylios; toliau 2 mylios iki Rudaminos; iš ten iki Navėno kiemo 3 mylios; iš ten iki Skabuto kiemo 3 mylios; iš ten iki Žiežmarių 2 mylios, čia ateinama į senąjį kelią.

74. Kelias iš Birštono į Stakliškes

Clawsigail iš *Gyrmow*, kuris pažįsta vietas nuo Birštono iki Remeikio ir Mingailos brolio kiemo, 4 mylios, ten yra šaltinis ir pastoviui visko užtektinai; iš ten $1^1/_2$ mylios iki Stakliškių, ten visko gausus kraštas.

[15] Originale *Lowendorf.*

75. Kelias į Alytų

Šis kelias aprašytas 1384 m. Stepono kankinio dieną [rugpjūčio 2] Merkinėje.

Šituo keliu nori *Jagaude* iš *Girmow* ir jo bendrininkas *Schlode* vesti nuo Šešupės į Alytų. 4 mylios iki Malvų lauko, tame tarpe reikės du lieptus daryti, pirmąjį vienos virvės ilgumo, antrąjį — pusės virvės, ir ten kariuomenė gali ilsėtis, iki Alytaus bus 5 mylios gero kelio, o iš ten jam žinomos visos vietos iki Trakų, ves, kur bus norima.

76. Kelias į Alytų ir Merkinę

Merkinė ir Alytus

Šituo keliu nori vesti į Alytų *Helmig* su savo sūnumi *Kiken* iš *Wargen*. Nuo to ežero, kuris vadinamas Dusia, yra 5 mylios iki Alytaus, tame tarpe yra upė, vadinama Obelyte, čia gali kariuomenė pasilsėti, jei nori, nes žolės ir vandens užteks; nuo Alytaus iki Nemunaičio 1 mylia; nuo Nemunaičio iki Merkinės 4 mylios, plynas laukas ir kelias geras. Toliau jie žino kelią iki Trakų.

77. Kelias iš Punios į Trakus ir atgal į Rumšiškes

Šituo keliu nuo Punios[16] iki Trakų nori vesti *Reythewille* iš *Gyrmow*. Nuo Punios 3 mylios iki Alytaus, iš ten iki Nemunaičio 2¹/₂ mylios, iš ten iki Merkinės 2¹/₂ mylios; iš ten iki Perlojos 3 mylios; iš ten 3 mylios iki Žilinų; iš ten 3 mylios iki Lieponių; iš ten iki Trakų 3 mylios, visas kraštas geras, visur galima daryti pastovį, vandens pakankamai. Šituo keliu nuo Trakų namo nori vesti *Wygail* iš *Wargen*[17]. Nuo Trakų iki Semeliškių 3 mylios, iš ten 3 mylios iki Gubiškių, iš ten 3 mylios iki Vaiguvos, iš ten 3 mylios iki Rumšiškių, ten visur yra vandens ir pastoviui vietos užtenka.

78. Kelias dviem kariuomenėm iš Punios apylinkių į Trakus ir atgal

Šituo keliu į Trakus nori vesti *Prestowille, Jogawde* ir *Jocun*. Pirmoji nakvynė prie Nemunaičio; iš ten 1 mylia iki Ilgos ežero, čia kariuomenė sustoja, pašaro ir visko, ko reikia pastoviui, užtektinai. Čia kariuomenė pasidalija: viena vyksta į Alytų, kita — į Daugus 3 mylios, čia reikia sustoti; pastoviui visko užtektinai, pašaro yra. Po to atvykstama į Perloją, iki kurios kiekvienai kariuomenei yra po dvi mylias, čia kariuomenės susieina, pastoviui visko užtektinai, kelio valyti nereikia. Nuo Perlojos 2 mylios iki Krokialaukio, Mansto kiemo, visko yra pastoviui, kelio valyti nereikia. Nuo Krokialaukio iki Lieponių 3 mylios,

[16] Originale Punia rašoma *Ponnow*.

[17] T. Hiršas taip vadinamą gyvenvietę rado Sambijoje, Tišhauzeno apskrityje.

kraštas gausus, nieko nereikia valyti, pastoviui visko užtektinai. Iš ten vykstama į Trakus, kelio nuo Lieponių yra 3 mylios atviru lauku.

Kelias atgal. Nuo Trakų iki Drabužio ežero 3 mylios, iš čia reikia vykti iki Strėvos; jeigu Strėva neužšalusi, ją galima perjoti. Nuo Drabužio iki Verknės upės 3 mylios, pastoviui yra visko ir pašaro užtektinai. Nuo Verknės iki Punios 4 mylios, ten yra užtvara; jie nežino, kiek kelio reikės valyti. Nuo Punios vėl grįžtama į stovyklą, kurioje buvo palikta pašaro. Tą patį kelią gerai žino *Wissegaude* ir *Lubenne;* jie gyvena Brandenburgo srityje.

79. Įvairūs keliai tarp Merkinės, Trakų ir Gardino

Šitą kelią nurodė *Raytwille* ir nori juo vesti. Pirmiausia nuo Merkinės į Trakus ir kitur. Pirma nakvynė — atvykus iš Merkinės į Perloją, už 3 mylių, pastovis geras, pašaro ir vandens užtektinai. Antra nakvynė — iš Perlojos atvykus į Žilinus, už 4 mylių, čia taip pat pastovis geras, pašaro ir vandens užtektinai. Trečia nakvynė — atvykus iš Žilinų į karaliaus dvarą prie Lieponių, už 3 mylių kelio, čia ir pašaro, ir vandens užtenka. Ketvirta nakvynė — tarp Lieponių ir Trakų, kelio 3 mylios ir pašaro, ir vandens užtektinai.

Iš ten norint grįžti atgal, reikia pirmiausia nuo Trakų vykti į Drabužininkus 3 mažas mylias, pašaro yra. Antra nakvynė už 3 mylių nuo Drabužininkų, prie Verkės upės, pašaro irgi yra. Trečia nakvynė už 4 mažų mylių nuo Verknės, atvykus į Punią, į karaliaus dvarą, pašaro užtenka. Ketvirta nakvynė už 2 mylių nuo Punios, Alytuje, taip pat karaliaus dvare, pašaro yra. Penkta nakvynė už 3 mylių nuo Alytaus prie Nemunaičio, taip pat karaliaus dvare, pašaro yra. Šešta nakvynė už 3 mylių kelio nuo Nemunaičio, vėl Merkinėje, čia vėl išeinama į senąjį Merkinės kelią.

Jeigu norima vykti keliu, kuriuo į Merkinę buvo eita praėjusią žiemą, tai jį gerai žino *Nukayl* ir *Wissegawde,* jie taip pat žino kelius į Šalčininkus arba į Trakus, jeigu tik reikės, kokiais tik bus panorėta keliais, ves į abi puses.

Atėjus į Trakus ir panorus vykti tolyn į kraštą, reikia vykti šiuo keliu. Pirmiausia nuo Trakų vykti į Senuosius Trakus iki Vokės 3 mylias, pašaro užteks. Antra nakvynė už 2 mylių nuo Vokės, prie Rudaminos, karaliaus dvaro, pašaro užteks. Trečia nakvynė už 3 mylių nuo Rudaminos, prie Merkio upės, pašaro užteks. Ketvirta nakvynė už 3 mylių nuo Merkio upės, Čepurnos kieme, kelyje į Šalčininkus, pašaro užteks. Penkta nakvynė už 3 mylių nuo Šalčininkų, prie Eišiškių, pašaro užteks. Šešta nakvynė už 2 mylių nuo Eišiškių prie Versekos upės, pašaro užteks. Septinta nakvynė už 4 gerų mylių nuo Versekos, prie Merkio upės, pašaro pakaks. Aštunta nakvynė vėl palei Merkio upę, atėjus senuoju keliu ligi Merkinės pilies, pašaro ten jau stigs.

Nuo Versekos upės norint vykti kitais keliais, reikia sukti į Gardiną; keliu nori vesti *Pavel* iš Gardino. Pirma nakvynė už 2 mylių nuo Versekos, atėjus į karaliaus dvarą Kaniavą, pašaro užteks. Antra nak-

vynė už 3 mylių nuo Kaniavos, Strėvininkuose, pašaro užteks. Trečia nakvynė už 3 mylių nuo Strėvininkų, Ežerynėje, karaliaus dvare, pašaro užteks. Ketvirta nakvynė už 3 mylių nuo Ežerynės, Gardine, pašaro užteks.

80. Kelias iš Merkinės į Valkininkus

Perlamas

Viešpaties metais 1387, trečiadienį prieš Visų šventų dieną [spalio 30] stojo bėglys *Mikal* iš Krakūnų ir sakė, kad gali vesti nuo Merkinės į Perloją, į ten yra 3 mylios; už 2 mylių nuo Krakūnų jis žino brastą, kur per Merkį iš karto gali perjoti šimtas vyrų; nuo Krakūnų iki Versekininkų 3 mylios gero kelio. Jis nori vesti į Šalčininkus, nes tos vietos jam gerai žinomos.

81. Kelias iš Merkinės į Šalčininkus žiemą ir vasarą

Taip pat jis[18] nori vesti žiemą, pirmiausia į Šalčininkus iš Merkinės. Nuo Merkinės iki Perlojos $1^1/_2$ mylios, čia reikia sustoti nakčiai, kas pastoviui reikalinga, yra užtektinai. Nuo Perlojos iki Versekos upės 2 mylios, yra plynė, prie upės yra pašaro ir pastoviui visko užtektinai; nuo Versekos iki Ivano kiemo 3 mylios, kelias geras ir pastovis geras. Nuo Ivano kiemo iki Mantgirdo kiemo 2 mylios, ten teka Šalčia; nuo Mantgirdo kiemo iki Hanulo kiemo 2 mylios; nuo Hanulo kiemo iki Mingailos kiemo 2 mylios, ten Šalčininkai pasibaigia. Iš ten iki Ivano, Patriko sūnaus, kiemo 2 mylios, iš ten iki Ašmenos, karaliaus dvaro, 1 mylia; už Ašmenos yra kitas karaliaus dvaras, kuris vadinamas Tudeniškėmis, iki jo 2 mylios; iš ten iki Medininkų pilies 1 mylia; jeigu ten nenorima sustoti, tada reikia pasiekti už $^1/_2$ mylios esantį Hanulo kiemą; iš ten iki Mansto kiemo 2 mylios; tame tarpe reikės perjoti per Merkį; iš ten galima grįžti atgal arba vykti į Vilnių, kur norima. Jis taip pat žino daugiau kaip 10 brastų per Merkį.

Jeigu norima vasarą vykti į Šalčininkus, reikia kariuomenę vesti nuo Lentrakių, nuo Lentrakių iki Žiežmarių 2 mylios, nuo Žiežmarių iki Semeliškių 4 mylios; iš ten iki Markininkų 2 mylios; iš ten $2^1/_2$ mylios iki Rūdininkų prie Merkio upės, ten yra brasta, kuri perjojama; toliau 3 mylios į kraštą, vadinamą Salomis, tame tarpe yra raistas per du saidoko šūvius, jį užklojus žabais ir užpylus, galima perjoti; jeigu per jį joti nenorima, vedlys gali vesti aplink; iš ten 1 mylia ligi Šalčininkų, iš ten jis nori vesti prie Nemuno, į Senuosius Skalvius arba į Ašmeną, kur norima. O jeigu norima patekti į Medininkus, reikia vykti nuo Merkinės prie Vokės upės priešais Trakus, iki ten bus 2 mylios; nuo Vokės iki Rudaminos 2 mylios atviru lauku, pastoviui visko užtektinai. Nuo Rudaminos iki Medininkų pilies 2 mylios; nuo Medininkų iki Tudeniškių, iki karaliaus dvaro, 2 mylios; iš ten iki Ašmenos, taip pat karaliaus dvaro, 3 mylios; nuo Ašmenos iki Bytiškių, karaliaus dvaro, 3 mylios, iš ten iki Krėvos 2 mylios, visur kelias geras atviru lauku, pastoviui visko

[18] T. Hiršas nurodo, kad čia vedlys buvo K. 67 minėtasis *Merune*.

užtektinai. Nuo Krėvos grįžtama atgal prie Talučio kiemo 2 mylias, iš čia iki pilies, kuri vadinama Galšia, 3 mylios; iš ten iki Patriko kiemo 2 mylios, iš ten iki Andriejaus dvaro 2 mylios; iš ten 3 mylios iki Mansto kiemo; nuo Mansto kiemo vėl ateinama į Rudaminą — 3 mylios ir išeinama į pirmąjį kelią; jeigu nenorima grįžti namo, tai reikia eiti prie Neries ir iš ten vykti kur norima.

82. Žiemos kelias į Šalčininkų apylinkes ir pietus nuo jų prie Dzitvos esančią Senųjų Skalvių gyvenvietę

Vilniuje. Šituo keliu *Merune* nori vesti žiemą į Šalčininkus. Ten vykstant, pirmiausia reikės persikelti per upę, vadinamą Kirsna, čia paliekama paskutinė maisto dalis; nuo Kirsnos iki Nemunaičio pilies, esančios anapus Nemuno, 4 mylios, tame tarpe keliose vietose kelią reikės prasivalyti; nuo Nemunaičio iki upės, kuri vadinama Naude, 2 mylios atviro kelio, pastovis geras nuo Naudės iki Perlojos, iki karaliaus dvaro, $1^1/_2$ mylios; nuo Perlojos iki Versekos 3 mylios, yra plynė; nuo Versekos iki Ivano kiemo 2 mylios, ten yra Šalčininkai, pastovis geras; iš ten iki Mantgirdo kiemo $2^1/_2$ mylios, nuo Mantgirdo kiemo iki Visgirdos kiemo $1^1/_2$ mylios, iš ten iki Mingailos kiemo $1^1/_2$ mylios, nuo Mingailos iki Sudinto kiemo 2 mylios, čia apsigręžiama; nuo Sudinto iki Mingailos kito kiemo 1 mylia; iš čia į Dragominsko kraštą $2^1/_2$ mylios, tame tarpe yra plynė; nuo Dragominsko iki Vaisučio kiemo 2 mylios, nuo Vaisučio iki Uoginto kiemo $1^1/_2$ mylios; iš ten iki Eišiškių, iki apleistos pilies, 1 mylia; iš čia vėl ateinama prie Versekos į senąjį kelią, į Drevininkų kaimą, iki kurio yra 3 mylios; nuo Drevininkų iki Perlojos $2^1/_2$ mylios, nuo Perlojos iki Nemunaičio $3^1/_2$ mylios; nuo Nemunaičio iki Kirsnos 4 mylios, prie palikto maisto.

Jeigu norima patekti į Senuosius Skalvius, vykstama iš Drevininkų į karaliaus kiemą Dvarį, esantį prie upės, vadinamos Dzitva, kelio 2 mylios; nuo Dvario iki Jurgio kiemo $1^1/_2$ mylios, iš ten iki Leliūno kiemo 2 mylios, nuo Leliūno iki Skalvių krašto Visio kiemo 1 mylia, nuo Visio iki Eimučio kiemo 2 mylios, nuo Eimučio grįžtama į Drevininkus, į pirmąjį kelią.

83. Iš Gardino į Šalčininkus, grįžtant per Pervalką

Kaip šiuo keliu eiti, papasakojo *Urban* ir nori vesti. Pirmiausia iš Gardino į kitapus Ežero, 3 mylios iki pilies. Nuo Astros, nuo tos pilies, iki Ostrynos 3 mylios, ten yra upė, vadinama Katra, kur dažnai esti sargybos. Iš ten iki Vosyliškių 2 mylios per bjaurų mišką, čia galima 2 naktis sustoti ir gerai pamedžioti. Iš ten iki Dubičių 5 mylios gero kelio, ten yra miestas ir pilis. Toliau nuo Dubičių iki Eišiškių miesto 3 mylios, jis viena mylia iš kelio. Nuo Eišiškių į Šalčininkus 5 mylios, bet jeigu bus vykstama iš Dubičių į Šalčininkus, tai bus 6 mylios, tame tarpe galima nakvoti. Iš Šalčininkų grįžtama atgal per dykynę 12 mylių iki Pervalko, iki karaliaus dvaro; tame tarpe jis pašaro rasti pažada pakankamai; čia, persikėlus per Nemuną, vėl išeiname į vieškelį.

84. Vieno žvalgo žinios apie pietinės Lietuvos apylinkes, kuriomis dar nebuvo žygiuota

Orban Russe iš Johanisburgo kalbėjo su Balgos komtūru apie savo žinomus kelius iš Šalčininkų; jam taip pat žinomi Dubičiai; taip pat Vosyliškės, taip pat Šoldė, taip pat Volkovyskas, 4 mylių ratu. Čia paminėtos apylinkės viena nuo kitos yra per 8, 10 ar net 12 mylių, pasak jo, šie kraštai turtingi ir kariuomenė dar nebuvo į juos įžengusi.

85. Kito žvalgo žinios apie tas apylinkes

Medyte, esantis pas poną Hansą *Surwillen,* žino Perloją, kelią per Verseką į Šalčininkų kraštą, ir visas Šalčininkų kraštas jam gerai pažįstamas.

86. Kelias iš Pervalko į Šalčininkus

Tas kelias eina iš Pervalko į Šalčininkų kraštą. Pirma nakvynė Strėvininkuose, antra — Širviuose, trečia naktis Eišiškėse, ketvirta prie Dvariškių ir penkta — priešais Lydos pilį.

87. Kelias nuo Perlamo į Bokštus

Tai kelias iš Perlamo į Savačius. Pirma nakvynė prie Mikulio kiemo (tame tarpe nuo Pervalko yra 3 mylios plynės). Antra nakvynė už trijų mylių prie Beršto, prie upės, vadinamos Katra; trečia nakvynė už 3 mylių Bokštuose; ketvirta nakvynė prie Lydos, nuėjus 4 mylias.

88. Kelias iš Lötzen į Ostryną

Tai nakvynės tarp Netos ir *Löczen.* Pirma prie Vidminų už 3 mylių nuo *Löczen,* čia paliekama dalis pašaro; kita prie Savindo ežero, už 3 mažųjų mylių, trečia prie Lyko, už 2 mylių; čia vėl paliekama pašaro; ketvirta prie Svano ežero, už $3^1/_2$ mylios, čia reikia taip pat pašaro palikti; penkta Pryviškėse, už 3 mylių; šešta prie Netos, už $3^1/_2$ mylios, čia taip pat reikia pašaro palikti; paskutinė — tarp Netos ir Vilkosės, 4 mylių tarpe. Iš Vilkosės 4 mylios į kraštą, kur galima pasukti norima kryptimi, jeigu norima ir naktį joti, tada reikia joti 8 mylias nuo Nemuno ligi Vosyliškių, karaliaus dvaro, arba į Ostryną, kur gausus kraštas. Jeigu kariuomenė pasidalytų į tris dalis, tuomet trečioji dalis galėtų joti į Suvalkus arba kur panorės, nes kraštas gausus.

89. Kelias nuo Lyko į Ostryną

Awrillen iš *Waldow* nueitas kelias į Gardiną. Nuo Lyko iki Svano ežero 4 mylios, iš ten iki Netos 4 didelės mylios, iš ten aštuonios mylios iki kirsto miško; iš ten iki Vilkušo 4 mylios plyno lauko, iš ten 4 my-

lios iki Gardino, iš ten 4 mylios iki Ežero, karaliaus dvaro, iš ten 4 mylios iki Ostrynos, irgi karaliaus dvaro, tame tarpe yra upė, kuri vadinama Katra, per ją teks keltis, iš ten galima pasukti kur norima.

90. Kelias iš Perlamo į Eišiškes

Kelias prasideda: Pirma nakvynė bus prie Perlamo, iš ten dvi mylios gero kieto kelio iki Pervalko, pašaro užteks; iš ten 4 mylios iki Berštų, kelias kietas ir geras, tačiau jame yra upė, vadinama Katra, kuri labai sunkiai užšąla, platumo ji 30 pėdų, aplink daug medžių, ir nesunku pasidaryti lieptą. Taip pat jie užtikrina, kad toliau yra tiltas, nes tą upę kerta vieškelis. Nenorint per ją keltis, reikia žinoti, kad yra ežeras, iš kurio ji išteka, ir per jį galima keltis žiemą, kai jis užšąla. Nuo Beršto 2 mylios iki Bokštų krašto, tame tarpe kietas geras kelias, yra upė, bet labai maža, mažesnė už Katrą, ir jie užtikrina, kad per ją taip pat yra tiltas. Nuo Bokštų taip pat 2 mylios iki Vosyliškių, ten kraštas gausus ir geras. Nuo Vosyliškių turime 2 mylias iki Zabolotjės, čia geri laukai ir kaimai. Nuo Zabolotjės 2 mylios iki Skalevo; čia taip pat gyvena skalviai, kurie Ragainėje buvo sugauti, nuo vieno kaimo iki kito visur kelias geras; be to, ten yra upė, vadinama Pelesa, ji neplati; vedlys mano, kad per ją yra tiltas. Nuo Skalevo tolyn už 2 mažų mylių yra Rodūnia; čia gražus, gausus ir tirštai gyvenamas kraštas. Nuo Rodūnios jie siūlo joti $2^1/_2$ mylios iki Eišiškių; tame tarpe kraštas geras ir kelias geras.

91. Kelias iš Gardino į Krėvą

Šituo keliu nori *Jörge* vesti iš Balgos srities. Iš Gardino yra 3 mylios iki Pyros upės; čia reikės per $1^1/_2$ rykštės daryti lieptą, pašaro yra ir pastovis geras. Iš čia 4 mylios iki Ostrynos, karaliaus dvaro, pašaro yra, pastovis geras; tame tarpe plati plynė ir keli upeliai, bet jie nepavojingi. Toliau bjaurus miškas, jį reikia aplenkti ir joti į Vosyliškes 3 mylias, ten yra pašaro ir pastovis geras; tame tarpe nėra kliudančių upių. Iš ten iki Žyžmos upės 3 mylios; priešais upę yra raistas; jis neužšąla, todėl reikia per penkias virves pasidaryti kelią, bet toliau per upę yra geras tiltas, pašaro yra ir pastovis geras; jojama per erdvią plynę ir lauką. Iš ten iki Lydos 2 mylios, tame tarpe pastovis geras ir nėra kliudančių miškų ar upių. Iš ten iki Spušos upės 3 mylios; jeigu ji neužšalusi, tada reikia daryti dviejų rykščių lieptą, abiejose jos pusėse pastovis geras, pašaro randama pakankamai ir nėra daugiau kliudančių upių. Iš ten iki Lipniškių $1^1/_2$ mylios, čia nieko nereikia taisyti, abiejose pusėse pastovis geras, tame tarpe nėra kliudančių miškų ar upių. Iš ten iki Trobų kaimo 3 mylios, nieko nereikia daryti, pašaro užtektinai ir pastovis geras; tame tarpe yra geras atviras laukas, nėra kliudančių upių ar miškų. Iš ten iki Krėvos 3 mylios, kraštas geras ir pastovis geras, nieko nereikia valyti ir pašaro užtektinai.

Kelias sugrįžimui. Nuo Krėvos 3 mylios iki Galšėnų, Andriuškos dvaro, čia nieko nereikia taisyti, kraštas geras, pašaro užtenka ir pastovis

geras. Iš ten 3 mylios iki Yvijos, taip pat Andriuškos dvaro; aplinkui pastovis geras ir pašaro užtektinai, tame tarpe ko nors taisyti nereikia. Iš čia 4 mylios iki Delatičio, karaliaus dvaro, Naugarduko krašte; tame tarpe yra tyrlaukis, ir kariuomenei ten stovyklauti netinka, geriausia sustoti prie Delatičio, ten pastovis geras, pašaro užtenka ir nieko nereikia taisyti. Iš ten 4 mylios iki Naugarduko; norint čia galima sustoti trumpos nakvynės, pašaro užtenka ir pastovis geras, kelio nereikės taisyti. Iš ten iki Selvos 3 mylios; tame tarpe nėra kliudančių upių ar miško, pašaro užtektinai ir pastovis geras. Iš ten 3 mylios iki Lebiodos upės, Stegvilos krašto, pastovis geras, pašaro užteks; per upę reikės daryti 2 rykščių lieptą. Iš ten iki Rutiškų kaimo 3 mylios, pastovis geras, pašaro užtenka, nieko nereikia taisyti; norint galima sustoti trumpos nakvynės, kraštas geras, pašaro užtenka. Iš ten 3 mylios iki Pyros, iki pirmosios nakvynės vietos prie Gardino; čia taip pat galima sustoti trumpos nakvynės, pašaro užtenka ir pastovis geras. Iš ten iki Gardino lieka 3 mylios.

92. Kelias iš Merkinės į Trobas

Šitą kelią kunigaikštis Švitrigaila nurodė. Trakuose. Pirmiausia vykti į Merkinę, nuo Merkinės 3 mylios iki Perlojos, nuo Perlojos 3 mylios iki Kiaulėkų, nuo Kiaulėkų 3 mylios iki Lieponių, nuo Lieponių 4 mylios iki Trakų, nuo Trakų 2 mylios iki Vokės ir palei ją aukštyn, nes kraštas nuniokotas; nuo Vokės 3 mylios iki Jašiūnų, nuo Jašiūnų 3 mylios iki Zelės; nuo Zelės už 4 mylių patenkama į kelią, kur šiemet buvo padarytas pastovis, ir ateinama prie Goštauto kiemo Geranainių krašte, čia pašaro ir vandens užtenka; nuo Goštauto kiemo $1^1/_2$ mylios iki Manvydo kiemo, kur pašaro ir vandens yra pakankamai. Nuo Manvydo kiemo 2 mylios iki Trobų, ten pašaro ir vandens pakankamai.

93. Nuo Netės per Perlamą į Tureikius ir Gardiną

Šituo keliu į Perlamą ir Gardiną nori vesti *Szydar, Lorenz, Alexius* iš *Pubethen* ir *Szidan* iš *Rudow*. Pirmoji nakvynė prie Netės, nuo Netės iki *Nassirwe* 2 mylios kelio, ten yra gero vandens, iš ten 2 mylios iki *Ussy*, čia taip pat vandens užtektinai, nuo *Ussy* iki Perlamo 4 mylios, tame tarpe kariuomenei stovyklavimui reikalingo vandens nėra, nuo Perlamo iki kaimo, kuris vadinamas Pivitšna, 2 mylios, čia pašaro ir vandens vienai nakčiai užteks; iš ten iki Ežero, Vytauto dvaro, 2 mylios, čia taip pat vienos nakties pastoviui vandens ir visko užteks; iš ten 2 mylios iki Katros, vandens yra, ir vieną naktį galima daryti pastovį; iš ten reikia vykti 4 mylias iki Dubno, kur įrengta pilis, čia nėra vandens, ir nereikia daryti nakvynės; iš ten iki Vechotnicos 3 mylios, vandens yra, ir vieną naktį galima daryti pastovį; iš ten iki Volkovysko 2 mylios, čia galima net 2 ar 3 naktis praleisti, nes vandens yra, pastovis geras, kraštas gražus; iš ten iki Derečino 4 mylios, ten stovyklauti negalima, nes nėra vandens; iš ten 4 mylios iki Slonimo, šitame tarpe taip pat nenakvoti, nors kraštas geras, vandens užtektų, ir būtų galima daryti dviejų naktų pastovį; iš ten 6 mylios iki Zabitės, ten reikia vieną naktį nakvoti miške

prie Nemuno; iš ten iki Tureikių 4 mylios, kur vienai nakčiai pašaro ir vandens užtenka; iš ten iki Lediškių 4 mylios, čia yra gero vandens ir pastovis geras, iš ten iki Vosyliškių 3 mylios, pastovis geras, norint galima 2 naktis nakvoti, nes vandens pakankamai; iš ten 4 mylios iki Ostrynos, yra vandens ir pastovis geras; iš ten 3 mylios iki upės, kuri vadinama Pyra, čia vėl išeinama į vieškelį, einantį į kraštą, nuo jo iki Gardino 4 mylios.

Norint vykti iš Volkovysko į Gardiną kitu keliu, reikia eiti nuo Volkovysko iki Končeburvalko prie Nemuno, bus 4 mylios kelio, pastoviui visko užtektinai ir yra gero vandens; iš ten iki Kymanto Rozankos dvaro 2 mylios, čia galima, jeigu norima, tris naktis stovyklauti, vandens ir ko reikia pastoviui yra pakankamai; iš ten atvykstama į Lediškes, į tą patį kelią, kuris aukščiau aprašytas.

94. Upės tarp Viznos ir Naugarduko

Kelyje tarp Viznos ir Naugarduko yra upės, kurias *Merune* žino. Pirmiausia didelė Narė ir maža Narė; toliau už 1 mylios *Socall*; toliau už $2^1/_2$ mylios per Eidiliškių lauką teka Lasasa; toliau ligi Ščaros 4 mylios, nuo ten iki Malčo 2 mylios, ten jau prasideda Naugarduko kraštas, tame tarpe yra šiek tiek miško, gal apie ketvirtį kelio; jame taip pat žmonės gyvena.

95. Sustojimai kelyje į Naugarduką

Šis kelias į Naujapilį. Pirma nakvynė Putriškėse, antra prie Hostilkovičių, šalia Jurgeno, trečia prie Kymanto kiemo, ketvirta prie Vaisėdos kiemo, penkta prie Naujapilio.

96. Kelias į Lydą

Tai kitas kelias į Lydą per Naugarduką. Pirma nakvynė Putriškėse, antra Ostrynoje, trečia prie Vosyliškių, karaliaus dvaro, ketvirta prie Lydos.

97. Vasaros žygis iš Volkovysko į Naugarduką

Šituo keliu nori *Merune* vesti vasarą nuo Viznos. Pirmą naktį sustojama prie Volkovysko, antrą naktį — prie upės, už 3 mylių nuo Volkovysko, ten reikės keltis, kelias kietas ir geras; iš ten 3 mylios iki Slonimo, iki upės, kuri vadinama Ščara, čia reikės keltis, o perėjus per upę, yra vieno saidoko šūvio platumo raistas, per kurį reikės kloti kelią. Iš ten 2 mylios iki Žemaičių kaimo, kelias atviras, lydimai ir laukai; iš ten 2 mylios atviro kelio iki pilies ir nuo jos iki Dolatičių, karaliaus dvaro, $2^1/_2$ mylios atviro kelio; nuo čia iki Nemuno brastos $^1/_2$ mylios atviro kelio, o iš ten $^1/_2$ mylios iki upės, vadinamos Dūda, per ją reikia keltis, ten kariuomenė apsistoja, Nemuno brastos nepriėjus, yra griovys, per kurį raiti gali perjoti; jeigu norima pervažiuoti, reikia tilto; nuo Dūdos iki Lakatino kiemo 2 mylios atviru lydimu ir lauku; nuo čia iki Survilos kiemo

3 mylios plynės ir lydimų; tame tarpe 2 upės, Jakūnė ir Klevė, kurias raita kariuomenė gali lengvai perbristi, jeigu oras nelietingas; iš ten iki Aleksandro, Patriko sūnaus, 2 mylios atviro kelio. Iš ten iki Algimanto dvaro Galšėnuose 2 mylios atviro kelio; nuo Galšėnų 3 mylios atviro kelio iki karaliaus dvaro Ventiškėse; iš ten iki Krėvos 2 mylios atviro kelio; čia reikia pasukti atgal 3 mylias iki Rimgailos geru keliu, iš ten į Ašmeną 3 mylios; iš ten iki Dūdiškių, karaliaus dvaro, 2 mylios atviro kelio, ten yra upė, vadinama Kasa; nuo Dūdiškių per kraštą vykstama į Medininkus, iki Benos upės 2 mylios atviro kelio; iš čia iki Rudaminos $2^1/_2$ mylios, iš čia iki Markininkų 4 mylios, iš ten iki Semeliškių 3 mylios, iš ten iki Žiežmarių prie Strėvos 3 mylios, iš čia iki Rumšiškių 3 mylios, iš ten į Kauną.

98. Sustojimai kelyje iš Gardino į Naugarduką

Šituo keliu iš Gardino į Naugarduką nori vesti *Pauwel*. Iš pradžių: pirma nakvynė už 3 mylių kelio nuo Gardino prie Pyros upės, yra pašaro; antra nakvynė už 4 mylių nuo Pyros, prie Petvės upės, irgi pašaro užteks. Trečia nakvynė už $1^1/_2$ mylios nuo Jetvės, prie Rozankos, Kymanto kiemo, pašaro ir vandens pakankamai. Ketvirta nakvynė už 3 mylių nuo Rozankos, atėjus į Stegvilos kiemą Šolutką, pašaro ir vandens užtenka. Penkta nakvynė už 2 mylių nuo Šolutkos, prie Nemuno, čia dažnai per jį persikeliama. Šešta nakvynė už 4 mylių, perjojus per plynę ir atvykus prie pašaro. Septinta už 1 mylios kelio, prie Naugarduko.

Nuo Naugarduko grįžtama atgal iki vienos vietos už $2^1/_2$ mylios, kur yra užtektinai pašaro ir vandens, tačiau tos nakvynės vietos pavadinimo vedlys nežino. Antra nakvynė prie Lydos, už $2^1/_2$ mylios, pašaro ir vandens užteks. Trečia nakvynė 2 mylios kelio už Lydos, prie Gardino karinio viršininko kiemo. Ketvirta nakvynė už 2 mylių, prie Vosyliškių kaimo, pašaro ir vandens užteks. Penkta nakvynė už 2 mylių nuo Vosyliškių, prie Ostrynos, karaliaus dvaro, pašaro ir vandens užteks. Šešta nakvynė už 3 mylių nuo Ostrynos, prie Ežero, irgi karaliaus dvaro; toliau — į Gardiną, reikia pasirūpinti pašaro sugrįžimui.

Jis taip pat nori vesti nuo Perlamo iki Beršto, iki upės, kuri vadinama Katra, toliau dvi nedidelės upės, per kurias reikės daryti lieptus, ir liks 4 mylios iki Nemuno nuo Katros, nuo Katros taip pat 4 geros mylios iki Vosyliškių dvaro.

Atėjus į Naugarduką, galima vykti toliau į Zapoljės kraštą, ten yra pilis, kraštas gausus, pastovis geras.

99. Kelias iš Gardino į Naugarduką

Šituo keliu nori vesti *Ywane* ir *Ostepko*. Nuo Gardino iki Gostilkos kiemo 4 mylios, nieko nereikės taisyti, ir pastovis geras; nuo Gostilkos kiemo iki Jetvės 4 mylios, tame tarpe plynas laukas be kaimų. Nuo Jetvės 2 mylios iki Kymanto kiemo, čia pastovis geras, nereikia valyti arba keltis. Nuo Kymanto kiemo 3 mylios iki Lipičnos, Songailos kiemo, čia

pastovis geras, ko nors valyti ar statyti nereikės. Nuo Lipičnos 4 mylios iki Izblanų, karaliaus dvaro, kuris yra prie Nemuno, per jį persikėlus, čia pastovis geras. Iš ten iki Naugarduko 8 mylios, tas tarpas jiems žinomas kaip nenaudingas, ir jie mano, kad šitame kelyje nėra kaimų, kuriuose kariuomenė galėtų apsistoti.

100. Kelias nuo Trobų į Naugarduką

Į Naugarduką. Nuo Trobų 2 mylios iki Galšios, nuo Galšios 2 mylios iki Spurgiškių, nuo Spurgiškių 1 mylia iki Krėvos; jeigu nenorima siekti Krėvos, tada nuo Spurgiškių $1^1/_2$ mylios iki Berezinos Alzerovičių, tai yra tiesiausias kelias į Naugarduką; nuo Berezinos 3 mylios iki Vološino, ten pašaro ir vandens užtektinai; nuo Vološino $1^1/_2$ mylios iki Petrovo šilo, čia yra pašaro ir vandens; nuo Petrovo šilo 4 mylios iki Bokštų; nuo Bokštų 2 mylios iki Liubičio, ten pašaro ir vandens užteks, nuo Liubičio 2 mylios iki Nenevičių; nuo Nenevičių 2 mylios iki Naugarduko, ten pašaro ir vandens užteks. Iš Naugarduko galima vykti į Lydą, į Volkovyską arba į Stolovičius; į kiekvieną vietą kunigaikštis turi pakankamai kelvedžių. Šie aukščiau duoti kelių aprašymai padaryti Švitrigailai įsakius.

Nenorint nuo Goštauto vykti į Naugarduką, reikia $2^1/_2$ mylios vykti į vieną sritį, vadinamą Dvorišče, nuo Dvoriščės $1^1/_2$ mylios iki Lydos, nuo Lydos 3 mylios iki Gelvedės, nuo Gelvedės 3 mylios iki Vosyliškių; nuo Vosyliškių į Lydą kelią galima pasirinkti, grįžimui atgal kunigaikštis kelvedžių turi pakankamai. Visos nakvynės taip pat parinktos turtinguose kraštuose. Šitie aukščiau duoti kelių aprašymai padaryti Švitrigailai įsakius.

ENĖJO SILVIJAUS PIKOLOMINIO UŽRAŠYTAS JERONIMO PRAHIŠKIO PASAKOJIMAS APIE LANKYMĄSI LIETUVOJE

Enėjas Silvijus (Enea Sylvio de Piccolomini, *1405—1464*), *rašytojas ir politinis veikėjas, pasisekimo laiptais kopęs aukštyn ir tapęs popiežium Pijum II. Savo veiklos pradžioje jis buvo vieno Italijos vyskupo sekretoriumi, po to sekretoriavo pas popiežių Feliksą V ir bažnytiniame Bazelio suvažiavime 1431—1443 m. imperatorius Frydrichas III paskyrė jį savo kancleriu ir vainikavo poeto laurais. Dalyvaudamas suvažiavime ir tarnaudamas imperatoriui, jis turėjo progos susipažinti su Lietuvos ir Teutonų ordino byla. 1453 m., prasidėjus karui, stojo į ordino pusę ir už paslaugą gavo Varmijos vyskupo vietą, 1456 m. paskiriamas kardinolu, o 1458 m. išrenkamas popiežium. Tarp daugelio jo raštų, paskelbtų 1571 m., žymiausias* De Europa. *Šitame veikale yra 26-tas skyrius, pavadintas* De Lithuania.

Enėjui Silvijui Lietuva — tai balos, miškai, raistai, tik žiemą, užšalus vandenims, galima per ją važiuoti. Lietuvių kalba esanti ta pati lenkų kalba, nes lenkų kunigų sakomus pamokslus visi supranta. Jogaila ir kiti Lietuvos kunigaikščiai kilę iš totorių. Vytautas, Jogailos brolis, esąs despotas, nepaklusnius, įkištus į meškos kailį, atiduodavęs sudraskyti meš-

koms, kurias tam tikslui ir augindavęs. Jodavęs su įtemptu lanku ir, pamatęs ką darant kitaip, negu jo liepta, tuojau strėle perverdavęs. Norėdamas savo išvaizda išsiskirti iš tautiečių, liepęs visiems nusiskusti barzdas. Įsakymo įvykdyti nepavykę, nes lietuviai lengviau sutikę netekti galvų negu barzdų. Tada jis pats pasirodęs skustu smakru ir galva ir pagrasinęs mirtimi tiems, kas pasielgtų kaip jis. Imperatorius Sigismundas Vytautą buvo paskelbęs Lietuvos karaliumi, tačiau didysis kunigaikštis miręs anksčiau ir pasiuntinių su karūna nebesulaukęs. Trakuose sąmokslininkai užmušę Švitrigailą. Tai yra aiški netiesa ar apsirikimas — užmuštas buvo Žygimantas Kęstutaitis, Vytauto brolis.

Taigi Enėjo Silvijaus žinios apie Lietuvą paremtos to meto kronikų žiniomis ir egzotiškais gandais.

Jau minėtame skyriuje De Lithuania *keli puslapiai skirti Jeronimo Prahiškio pasakojimui. Jeronimas Prahiškis (Jonas Munschekas, 1369—1440), Prahos universitete baigęs teologiją ir gavęs mokslo laipsnį, buvo pakviestas pamokslininku į Jogailos dvarą Krokuvoje. Iš ten kaip vienuolis misionierius 1401—1404 m. atvyko į Lietuvą ir išbuvo trejus metus. Fanatiškai naikino pagonių kulto vietas ir tuo sukėlė gyventojų nepasitenkinimą. Dėl misijos nesėkmės Vytauto išprašytas, grįžo į Lenkiją. 1413 m. išvyko į Italiją ir įstojo į kamaldulių vienuolyną. Buvo atkaklus husitų priešas ir katalikybės gynėjas. 1432 m., atvykęs į bažnyčios suvažiavimą, apsistojo Bazelio kartūzų vienuolyne. Čia jį aplankė Enėjas Silvijus ir paprašė papasakoti, ką patyrė gyvendamas Lietuvoje, nors nuo misijos jau buvo praėję beveik 30 metų.*

Enėjo Silvijaus Pikolominio užrašytų Jeronimo Prahiškio atsiminimų apie Lietuvą lotyniškas tekstas perspausdintas dviejose knygose: Augustino Janulaičio — Enėjas Silvijus Piccolomini bei Jeronimas Prahiškis, Kaunas, 1928, p. 58—61 *ir Marijos Andziulytės-Ruginienės* — Žemaičių christianizacijos pradžia, Kaunas, 1937, p. 101—106. *Visai Europai skirta dalis, kurioje keletą kartų užsimenama apie Lietuvą ir jos valdovus, paskelbta* Scriptores Rerum Prussicarum, IV, Leipzig, 1870, p. 218—245. *Iš šio leidinio paimtas ištraukas vertė Eugenija Ulčinaitė.*

Žinių pateikėjas (p. 238)

Pažinojau aš Jeronimą Prahiškį, labai gerai išmanantį šventuosius mokslus, garsų doru gyvenimu bei nepaprastu iškalbingumu, daugiau kaip 20 metų atgailavusį kamaldulių vienuolyne etruskų Apeninuose. Kilus čekuose husitų erezijai, jis, bėgdamas nuo šitų pražūtingų nuodų, persikėlė į Lenkiją. Ten gavęs iš karaliaus Vladislovo rašytines rekomendacijas, atvyko pas Lietuvos kunigaikštį Vytautą skelbti Kristaus evangelijos ir daug tautų, remdamasis Vytauto palankumu, atvertė į išganingąjį dievo Kristaus tikėjimą. Pagaliau, pakviestas šv. Angelo kardinolo Julijono, atvyko į Bazelio bažnytinį susirinkimą, kai ten buvo svarstomi Čekijos įvykiai. Jis papasakojo apie lietuvius daug dalykų, kurie atrodė beveik neįtikėtini. Aš buvau girdėjęs jo pasakojimus iš kitų, tačiau negalėjau patikėti, nusprendžiau atvykti pas jį ir iš jo lūpų plačiau suži-

noti. Mano palydovai buvo: Mikalojus Kastelianas, kuris tuomet tvarkė kardinolo Julijono reikalus, Bartolomėjus Lutimanas, Milano arkivyskupo raštininkas, ir Petras Noksetanas, kardinolo Firmijano sekretorius, rimti ir mokyti vyrai. Minėtąjį vyrą radome savo celėje už Reino, pas kartūzus, ir jis mums štai ką papasakojo.

Ką misionierius naikino ir kokią pasaką girdėjo (p. 238—239)

Pirmieji iš lietuvių, pas kuriuos atvykau, garbino žalčius. Kiekvienas šeimos tėvas savo namų kampe laikė žaltį, kuriam davė maistą ir gulinčiam ant šieno aukojo aukas. Juos visus Jeronimas liepė užmušti ir, atneštus į aikštę, viešai sudeginti. Atsirado tarp jų vienas didesnis už kitus, kurio ugnis niekaip nepajėgė sudeginti, nors daug sykių buvo į ją dedamas. Po to Jeronimas surado gentį, garbinančią šventą ugnį ir vadinančią ją amžinąja. Žyniai prižiūrėjo, kad šventykloje netrūktų ugniai peno. Artimieji klausdavo juos, ar nemirs ligoniai. Žyniai eidavo naktį prie ugnies, o rytą klausiantiems atsakydavo matę prie šventosios ugnies sergančiojo šešėlį, kuris sušilęs rodęs mirties arba gyvybės ženklus: išgysiantis ligonis stovi veidu į ugnį, o jeigu atsigręžęs į ją nugara, vadinasi, mirs. Taip buvo įpratę tvirtinti ir rūpintis savais reikalais. Jeronimas įrodė, kad tai apgaulė. Įtikinęs gentį, sugriovė šventyklą, išžarstė ugnį ir įvedė krikščioniškus papročius. Vykdamas tolyn, rado kitą gentį, garbinančią saulę ir labai pagarbiai laikančią reto didumo geležinį kūjį. Žyniai, paklausti, ką šis garbinimas reiškia, atsakė: kadaise daug mėnesių nebuvę matyti saulės, kurią galingiausias karalius sugavęs uždarė pačiame tvirčiausiame bokšte. Tada atėję saulei į pagalbą Zodiako ženklai. Jie didžiuliu kūju sudaužę bokštą ir išlaisvintą saulę grąžinę žmonėms. Taigi daiktas esąs vertas pagarbos — per jį mirtingieji šviesą atgavę. Jeronimas išjuokė žynių naivumą ir išaiškino, kad tai kvaila pasaka, be to, įrodė, kad saulę, mėnulį ir žvaigždes sukūręs dievas, jais labai papuošęs dangų ir liepęs jiems amžinai šviesti žmonių labui.

Misionieriaus stebuklas, kai buvo kertama šventoji giria (p. 239)

Pagaliau jis pasiekė kitas gentis, garbinančias dvasioms skirtas giraites ir manančias, kad tarp visų giraičių viena esanti labiau verta garbinimo. Šiai genčiai daug dienų kalbėjo aiškindamas mūsų tikėjimo sakramentus, pagaliau liepė giraitę iškirsti. Kai žmonės atėjo su kirviais, neatsirado nė vieno, kuris išdrįstų paliesti geležimi šventus medžius. Jeronimas pirmas paėmęs dviašmenį kirvį ir vieną aukštą medį nukirtęs. Tada juo karštai pasekusi ir dauguma: vieni pjūklais, kiti kapliais, treti kirviais pradėję kirsti mišką. Priėję giraitės vidurį, kur augo labai senas ąžuolas, pasak žmonių, šventesnis už visus medžius, laikomas dievų buveine. Kurį laiką niekas nedrįsęs jo liesti. Pagaliau, kaip paprastai, atsiradęs vienas drąsesnis už kitus. Šaukdamas draugus, kurie bijojo paliesti bejausmį medį, jis pakėlęs dviašmenį kirvį ir plačiu mostu pamėginęs

kirsti, tačiau persikirtęs blauzdą ir kritęs ant žemės beveik be sąmonės. Aplinkui stovinti minia išsigandusi ėmė raudoti, aimanuoti, kaltinti Jeronimą, kam įkalbėjo išniekinti šventą dievo buveinę, ir jau neatsirado nė vieno, kuris išdrįstų pakelti kirvį. Tada Jeronimas, sakydamas, kad tai esą tik velnių vyliai, kurie apdumią žmonėms akis, liepė keltis tam, kuris, kaip minėjome, pargriuvo susižeidęs, ir parodė, kad jokios žaizdos nėra. Paskui pakėlęs kirvį, padedamas daugelio kitų, su dideliu triukšmu nuvertęs milžiną ir visą giraitę iškirtęs.

Gyventojų skundas ir misionieriaus išprašymas (p. 239)

Tame krašte buvo labai daug miškų, taip pat ir šventų. Nespėjus Jeronimui tenai nuvykti ir juos iškirsti, daugelis moterų, raudodamos ir aimanuodamos, atėjo pas Vytautą ir ėmė skųstis, kad ketinama iškirsti šventąją giraitę ir atimti iš dievo buveinę, kurioje jos visada prašančios dievą sulaikyti lietų arba saulę. Dabar nebežinosiančios, kur ieškoti dievo, nes iš jo bus atimtas būstas. Esą dar keletas mažesnių giraičių, kur jos dievus garbinančios. Jas Jeronimas taip pat norįs sunaikinti. Įvesdamas naujas apeigas, jis griaunąs tėvų papročius. Todėl jos prašančios ir maldaujančios, kad nebūtų leista naikinti tėvų tikėjimo vietų ir apeigų. Moterims pritarė vyrai, kurie pareiškė negalį pakęsti naujo tikėjimo ir sakė geriau sutinką palikti tėvynę ir namus, negu atsižadėti iš protėvių paveldėto tikėjimo. Sujaudintas šito įvykio ir bijodamas žmonių maišto, Vytautas nusprendė, jog geriau tegul liaudis nusigręžia nuo Kristaus negu nuo jo. Ir, atšaukęs raštus, duotus provincijų valdytojams, liepė Jeronimui atvykti ir įsakė šiam vyrui palikti šalį. Tai Jeronimas papasakojo mums ramiu veidu, nė kiek neabejodamas tiesa ir prisiekdamas; kad vertas pasitikėjimo, rodė jo rimta kalba, išsimokslinimas ir tikėjimas. O mes, ką sužinojome, nepakeitę užrašėme. Neprisiimame abejotinų dalykų, tačiau ir mes, ir palydovai grįžome iš jo įtikinti.

JANO DLUGOŠO ŽINIOS APIE ŽEMAIČIŲ PAGONYBĘ IR JŲ KRIKŠTĄ 1413 METAIS

Žymiausias lenkų istorikas Janas Dlugošas (1415—1480) lotyniškai parašytoje daugiatomėje Lenkijos istorijoje dažnai mini Lietuvą ir lietuvius, nors Lietuvoje negyveno, gamtos ir žmonių nepažino. Visos jo žinios apie Lietuvą iki XIV a. vidurio paimtos iš kronikų, nuo XIV a. vidurio — iš senesnės kartos amžininkų pasakojimų. Jis lankėsi Florencijoje ir Bazelyje, 1448—1449 m. pusę metų gyveno Romoje, užmezgė pažinčių su istorikais ir poetais. Keliaudamas į Palestiną, susipažino su Enėju Silvijum Pikolominiu. Jo rankraščiai, pavadinti Opera Omnia, *išspausdinti XIX a. antroje pusėje, sudaro 14 tomų.* Historia Polonica *rašyti pradėjo XV a. viduryje.*

Kada Jogaila ir Vytautas krikštijo žemaičius (praėjus trejiems metams po Žalgirio mūšio), J. Dlugošas dar nebuvo gimęs. Bet žinių jis galėjo

gauti iš vyresnių savo amžininkų, kurie žemaičių krikšte dalyvavo. Aišku, tos žinios negalėjo būti tikslios, be to, pasakojant apie tokius dalykus kaip tikėjimas ir papročiai, tikslumas sunkiai įmanomas. J. Dlugošui, kaip ir jo amžininkui Enėjui Silvijui Pikolominiui, svarbiausia buvo pabrėžti skirtumą tarp krikščionybės ir pagonybės krikščionybės naudai. Jis nemėgo lietuvių, Lietuvą vaizdavosi kaip neturtingą, tuščią pelkių, ežerų, miškų ir didelių žalčių kraštą ir, kalbėdamas apie pagonis žemaičius, nė nemėgino ieškoti šviesesnių ar švelnesnių spalvų. Nepaisant to, jo paliktas žemaičių krikšto aprašymas, paremtas įvykio dalyvių liudijimais, yra seniausias ir patikimesnis už XVI ar XIX amžiaus sukurtas lietuvių pagoniško tikėjimo ar papročių retrospekcijas.

Šiuo metu Lenkijos Liaudies Respublikoje (Varšuvoje) J. Dlugošo veikalo tomai leidžiami originalo (lotynų) ir paraleliai lenkų kalba tokiais pavadinimais: Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae *ir* Jana Długosza Roczniki szyli Kroniki Sławnego Krolestwa Polskiego. *Išėję tomai nesiekia XV amžiaus, todėl skelbiamas teksto fragmentas paimtas iš* Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia cura Alexandri Przezdiecki edita, tomus XIII (Historia Polonicae libri XII), Cracoviae, 1877. *Fragmentą vertė Juozas Jurginis.*

Krikštytojų susipažinimas su žemaičiais (p. 159—161)

Po laimingos sąjungos ir santarvės tarp Lenkijos ir Lietuvos ponų Vladislovas, lenkų karalius, kartu su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Aleksandru, karaliene Ona ir dukteria Jadvyga nuvyko į Lietuvą[1]. Jį labai kankino mintis, kad Žemaitija, jo tėvonijos šalis, didelei jo negarbei ligšiol tebėra paskendusi pagonybėje; todėl sutelkė visas jėgas ir užsibrėžė svarbiausią tikslą — apvalyti žemaičių tautą nuo stabmeldystės klaidų ir apšviesti krikščioniško tikėjimo šviesa. Pasiėmęs mokytų ir dievobaimingų, stropiai dievui tarnaujančių vyrų, apie šv. Martyno dieną išvyko vandens keliais į Žemaitiją. Karalienę Oną su kelionės reikmenimis palikęs Kaune, plaukė laivu, pirmiausia Nemuno upe iki Dubysos, iš čia Dubysa kilo aukštyn į Žemaitiją. Po to sušaukė žemaičių tautos abiejų lyčių žmones ir ėmė aiškinti, kaip „bjauru ir gėdinga žemaičiams, kai lietuviai kunigaikščiai, bajorai ir visa tauta, jau pažįsta vieną ir tikrą dievą, vieniems likti pagonybės klaidose". Po to išgriovė jų stabmeldiškus altorius, iškirto šventuosius miškus ir, atvykę prie jų svarbiausios dievybės, t. y. prie ugnies (ji buvo už Nevėžio upės ant aukšto kalno viršūnės, jų laikoma šventa ir amžina ir kaip dievybė kunigų nuolatos kurstoma malkomis), bokštą, kurioje ta ugnis kūrenosi, padegė, o patį židinį išžarstė ir užgesino. Po to lenkų kareiviams liepė iškirsti miškus, kuriuos žemaičiai garbino kaip šventus ir dievų gyvenamus,— kaip pasakyta poeto eilėraštyje: „Gyvena ir miškuose dievai",— garbino taip aklai, kad net paukščius ir žvėris, gyvenančius tuose miškuose, laikė šventais, taip pat

[1] Vladislovas — krikščioniškas Jogailos vardas, Aleksandras — krikščioniškas Vytauto vardas, karalienė Ona — antroji Jogailos žmona, vesta po Jadvygos mirties. Jogailos ir Onos dukters vardas buvo Jadvyga. Lankydamasi su tėvais Žemaitijoje, ji buvo penkerių metų, mirė nesulaukusi pilnametystės.

visus, kas tik ten įžengdavo. Todėl niekas iš žemaičių nedrįso kirsti tuose miškuose medžių, nušauti paukštį ar kokį žvėrį — velnias tokiam susukdavęs rankas ir kojas. Barbarai nepaprastai stebėjosi, kad lenkų kariai, kirsdami jų šventus miškus, nepatyrė tokių kūno sužalojimų, kokius jie patys dažnai patirdavo. Be to, minėtuose miškuose jie turėjo atskiroms šeimoms ir namams padalytų ugniavietčių, kuriose, apsirengę baltais ir iškilmingais rūbais, degindavo visų savo mirusiųjų giminių ir bičiulių kūnus kartu su žirgais. Prie tokių ugniavietčių statydavo indus iš ąžuolo žievės, į kuriuos dėdavo maisto, panašaus į sūrį, ir pildavo ant ugniavietės midaus, tikėdami, kad mirusiųjų vėlės ateis naktį, stiprinsis tuo maistu ir gers į ugniavietę supiltą midų, įsisunkusį į pačių velionių pelenus; iš tiesų ne vėlės, o krankliai, varnos ir kiti miško paukščiai bei žvėrys pripratę prie tos vilionės, dorodavo padėtą maistą. Spalio pirmąją visoje Žemaitijoje tuose miškuose buvo švenčiama šventė, į kurią žmonės rinkdavosi iš viso krašto, atsinešdami valgio ir gėrimo, kokio kas išsigalėdavo. Ten pokyliaudami kelias dienas, kiekvienas prie savo ugniavietės dėdavo aukas savo netikriems dievams, o ypač dievui, kurį žemaičiai savo kalba vadino Perkūnu, tai yra griaustiniu; tikėdavo, kad tokiomis vaišėmis ir aukomis išprašo iš dievų malonę ir pastiprina mirusių vėles. Žemaičių šalis didžiąja dalimi yra arčiau šaltos Šiaurės, siekia Prūsiją, Lietuvą ir Livoniją, supama miškų, kalnų ir upių; žemę turi derlingą. Šalis suskirstyta į tokius kraštus: Ariogala, Raseiniai, Medininkai, Kražiai, Viduklė, Veliuona, Kaltinėnai. Žemaičiai anais laikais buvo laukiniai ir tamsūs, pilni barbariško žiaurumo ir linkę bet kokiam nusikaltimui. Žmonės augaloti ir stiprūs, maitinosi kukliu maistu, tenkinosi duona ir mėsa; retai vartojo midų ar alų ir troškulį malšino paprastu vandeniu. Aukso, sidabro, geležies, vario, vyno, žuvies ir kokios nors sriubos nepažino. Galima buvo žemaičiui turėti kelias žmonas, po tėvo mirties vesti pamotę, o po brolio mirties brolienę[2] Neturėjo jie pideramų namų bei butų, gyveno prastose pirkiose. Jų pilvas paprastai išputęs ir atsikišęs, užpakalis su kitomis kūno dalimis laibas. Pirkios sulipdytos iš medžio ir šiaudų, platesnės apačioje, siaurėjančios į viršų, panašios į apatinę laivo dalį, viršuje — skylė, per kurią iš viršaus patenka šviesa. Po ta skyle jie kūrendavo ugnį ir virdavosi valgį, kartu gindamiesi nuo šalčių, kurie šiame krašte viešpatauja didesnę metų dalį. Tokiose pirkiose gyveno su žmonomis, vaikais, šeimyna, laikė jose galvijus, ginklus, grūdus ir visus namų padargus. Neturėjo kitokių namų, puošnių, rūmų, viralinių, kambarių, tvartų, bet tose pačiose gyvenamose patalpose laikė prie savęs galvijus, bandos gyvulius ir visą savo mantą. Tai buvo grubūs kaimiečiai, žmonės laukiniai ir šiurkštūs, linkę į stabmeldystę, burtus ir kerėjimus.

---

[2] Lietuvių daugpatystė, žmonių pirkimas ir pardavimas pirmą kartą minima 1217 m. Romos popiežiaus rašte ir 1249 m. Christburgo sutartyje. Laiško ir sutarties vertimai į lietutuvių kalbą paskelbti P. Pakarklio knygoje „Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai" (Kaunas, 1948, p. 205 ir 238—242). Dlugošas šias žinias kartojo. Jos buvo remiamos tuo, kad nuotakų grobimas ir pirkimas buvo vestuvinių apeigų dalis ir kad pas pagonis pasitaikydavo skyrybų. Vyras galėjo žmoną dėl kokių nors priežasčių išvaryti ir vesti kitą. Krikščionys, vedybas laikę neišardomomis, tokias skyrybas vadino daugpatyste.

Nė vienas iš dvariškių, atvykusių į Žemaitiją su karaliumi Vladislovu, nemokėjo kalbėti žemaitiškai, todėl Lenkijos karalius pats turėjo prabilti, kad žemaičiai priimtų tikrąjį tikėjimą bei religiją. Pirmiausia išmokė juos viešpaties maldos, po to tikėjimo išpažinimo ir visų kitų tikėjimo tiesų, įeinančių į tą išpažinimą. Išaiškino, kad prieš apsikrikštijant reikia įtikėti. Paskui plačiai juos mokė, aiškindamas, „kad reikia garbinti ir tikėti tik vieną dievą, kad tikras yra vienas dievas, bet trijuose asmenyse, kad jis yra viso pasaulio kūrėjas ir gailestingiausias atpirkėjas". Stengėsi išvaduoti žemaičius iš klaidų ir pagoniško aklumo, įrodinėdamas: „kad netikrus garbino dievus, nes jais laikė ugnį perkūną, miškus, šilus, žvėris; visa tai yra sutverta tikrojo dievo, visi tie daiktai neturi proto ir dėl to protingiems žmonėms kuo nors padėti negali, atvirkščiai, jų protui ir valiai priklauso; tai patys savo akimis galėję pamatyti, kada buvo užgesinta ugnis, kurią jie laikę svarbiausia dievybe, iškirsti šventieji miškai ir girios ir sudaužyti stuobriai". Tokius ir panašius pamokymus, kuriuos dvasininkai karaliui nurodydavo, karalius Vladislovas pasakojo žemaičiams kaip tikras kunigas; o minia, įtikinta akivaizdaus savo dievybių ir šventenybių sunaikinimo, taip pat karaliaus pamokymų bei pasakojimų, pagaliau sutiko priimti krikščionių tikėjimą bei religiją ir apsivalyti nuo pagonybės klaidų. Priimdama šventąjį krikštą, atvirai išpažino trumpais, bet aiškiais žodžiais, kuriuos pasakė vienas tam išrinktas senis: „Kadangi mūsų dievai, kuriuos garbinti mums buvo liepę mūsų protėviai, tavo, šviesiausias karaliau, ir tavo karių sunaikinti ir kaip silpni ir nepajėgūs lenkų dievo nugalėti, metame tuos dievus ir pripažįstame lenkų dievą, kaip stipresnį". Žymesnieji iš žemaičių, reikiamai išmokę tikėjimo ir jo nuostatų, krikštijosi prie lenkų karaliaus Vladislovo, kuris jiems krikštijamiems patarnaudavo ir duodavo krikščioniškus vardus. Po to visiems apkrikštytiems ir atverstiems į krikščionių tikėjimą karalius Vladislovas dalijo geriausią gelumbę, žirgus, drabužius, pinigus ir kitas dovanas, norėdamas, kad jie laikytųsi šventojo tikėjimo, ir paskatinti kitus jį priimti. Svarbiausioje Žemaitijos vietoje ir apskrityje, vadinamoje Medininkais, pastatydino katedros bažnyčią šventųjų kankinių Aleksandro, Teodoro ir Svencijaus garbei; kitose vietose įsteigė ir pastatydino parapijų bažnyčių, kurioms nustatė atsakančias pajamas, patvirtintas savo paties užrašymais. Atsitiko taip, kad kai dominikonų ordino magistras, karaliaus pamokslininkas Mikalojus Vanžykas, minėtus žemaičius mokė tikėjimo ir, kalbėdamas per vertėją, plačiai aiškino apie pasaulio sutvėrimą ir pirmojo žmogaus nusidėjimą, vienas iš žemaičių, manydamas, jog tasai magistras Mikalojus Vanžykas kalba apie visa tai, kaip apie dalykus, įvykusius jo amžiuje, kad atmena tai, lyg pats būtų matęs pasaulio sukūrimą, žmogus prastas ir silpno proto negalėjo viso to suprasti ir atsiliepė tokiais žodžiais: „Meluoja šis kunigas, gailestingasis karaliau, sakydamas, kad šis pasaulis turėjo būti sukurtas, nes jei žmogus nėra senas, tai kaip gali liudyti, kad atsimena pasaulio sukūrimą? Tarp mūsų yra žmonių daug vyresnių ir išgyvenusių per šimtą metų, bet to sukūrimo neatsimena, žino tiktai, kad už tų kalnų ir vandenų saulė ir mėnulis, kaip

ir žvaigždės, visados švietė". Karalius Vladislovas, liepęs jam nustoti kalbėjus, tarė: „Magistras Mikalojus Vanžykas apie pasaulio sukūrimą teisybę sakė, nes netvirtino, kad atsimena pasaulio sukūrimą, bet kad jį amžinasis dievas prieš šešis tūkstančius šešis šimtus metų savo visagalybe sukūrė"[3]. Po to pridėjo, „kad tas visagalis dievas stebuklingai atvedė į šį pasaulį žmogų ir, sukūręs jį panašų į save, apgyvendino prabangiame rojuje, o kai pirmasis žmogus rojuje nusidėjo ir per tai visai savo giminei užtraukė mirtį ir pasmerkimą, dievas dar stebuklingiau jį atpirko, pasiuntęs į žemę savo sūnų, gimusį iš nekaltos mergelės, ir davęs per jį pasauliui naują įstatymą bei teisę".

Žemaičių nenoras užgesinti amžinąją ugnį (p. 163)

Atvertus su dievo malone žemaičių tautą, uoliai tuo besirūpinant lenkų karaliui Vladislovui, kai šis karalius, pažinęs patiklų ir nepastovų žemaičių būdą, rengėsi vykti iš Žemaitijos, paaiškėjo, kad kai kurie iš tų, kurie delsė priimti tikėjimą ir šventąjį krikštą, didžiai sukrėsti savo netikrų dievų sunaikinimo ir kad užgesinta ugnis, jų laikyta šventa ir amžina, slaptai tarėsi vėl įžiebti šventąją ugnį, žiūrėjo, kad laužo pelenai išliktų su žarijomis, ir tarpusavy kalbėjosi: „Kai tik karalius pasitrauks, pamatysime, kad mūsų dievybė negalėjo būti sunaikinta, mes iš išblėsusių žarijų vėl įpūsime ugnį". Karalius pasiliko dar kelias dienas tarp netikinčiųjų, liepė iš Nevėžio upės nešti vandenį ir gausiai pilti, kol laužas bus paskandintas. Be to, paskyrė žemaičiams seniūnu ir viršininku Kęsgailą, vieną lietuvių poną, dorą ir dievobaimingą vyrą, kuriam griežtai įsakė „ypač stropiai stebėti naujakrikščius, kad jie negrįžtų prie senosios stabmeldystės, be to, neleisti aukoti aukų netikriems dievams ir atlikinėti pagoniškų apeigų tiems, kurie vengė priimti šventojo tikėjimo jungą". Šis, ištikimai vykdydamas karaliaus įsakymus, stiprino naujakrikščių tikėjimą, o likusiųjų tamsybėse pagonių nebeleido grįžti į stabmeldystę. Todėl žemaičių tauta, per trumpą laiką priėmusi krikščionių tikėjimą, pati griovė ir naikino senuosius dievus, o miškus, kuriuos anksčiau laikė šventais, vertė derlingais lydimais. Tai atlikęs, karalius Vladislovas iškeliavo į Lietuvą ir šv. Elžbietos dieną atvyko į Trakus, iš kur, viešuoju keliu keliaudamas iš dvaro į dvarą, viešpaties gimimo šventėms atvyko į Vilnių ir čia su didžiuoju kunigaikščiu Aleksandru ir karaliene Ona šventes šventė.

DVI ŽILIBERO DE LANUA KELIONĖS Į LIETUVĄ

Lanua (Ghillebert de Lannoy) — *prancūzų didikų kilmės riteris, gimęs 1386 m., kuriam buvo svarbu kariauti, ilgai nesirenkant karaliaus ar princo. Turėdamas 13 metų, jis jau dalyvavo Anglijos ekspedicijose ir kovėsi*

[3] Tada metai buvo skaičiuojami nuo pasaulio sukūrimo, laikant, kad jis buvo sukurtas 5508 m. prieš Kristaus gimimą. Kadangi žemaičiai buvo krikštijami 1413 metais, todėl ir buvo sakoma apvalintai, kad dievas pasaulį sutvėrė prieš šešis tūkstančius šešis šimtus metų.

Ričardo II pusėje prieš Henriką Lankasterį. Belgijoje jis slopino Liežo piliečius, sukilusius prieš vyskupą. 1410—1411 m. kariavo Ispanijoje, o 1413 m. pradžioje atvyko pas kryžiuočius kariauti su „saracėnais" lietuviais. Tačiau pakelti kalavijo prieš lietuvius jam neteko, nes, pralaimėję Žalgirio mūšį, kryžiuočiai nebeatsigavo ir didesniam žygiui nebuvo pasiruošę. Jis dalyvavo žygyje į Pamario kunigaikštystę ir mušė krikščionis lenkus, kam šie rėmė pagonis žemaičius.

Daugiau progų pakariauti negavęs, per Neringą ir Klaipėdą Lanua nuvyko į Livoniją, o iš ten į Naugardą ir Pskovą. Kaip Teutonų ordino agentas, pskoviečių buvo labai nesvetingai priimtas ir turėjo bėgti. Grįžo į Livoniją, paskui per Daugpilį atvyko į Lietuvą. Antrą kartą į Lietuvą pateko 1421 m. per Lenkiją kaip Prancūzijos ir Anglijos pasiuntinys, lankęsis pas Ordino magistrą. Savo kelionių aprašymuose Lanua Lietuvai skiria nedaug vietos, bet ir iš to matome, kad jo būta ne tik pramuštgalvio riterio, bet ir didelio smalsuolio, gebančio pastebėti netgi tai, į ką kiti tuomet nekreipdavo dėmesio.

Apie Lanua asmenį ir jo viešėjimą Lietuvoje platų straipsnį paskelbė P. Klimas („Praeitis", II, Kaunas, 1933, p. 94—150). Prie straipsnio pridėtos Lietuvą liečiančios ištraukos (p. 151—157) iš „Voyages et Ambassades" nuorašo, prieš II pasaulinį karą buvusio Karališkoje Briuselio bibliotekoje.

Šiam leidiniui aprašymo tekstas imtas iš knygos L e l e w e l I. Gilbert de Lannoy i jego podróże, Poznań, 1844. *Vertė Eugenija Ulčinaitė.*

Pirmasis apsilankymas 1413—1414 m. (p. 39—47)

Išvykęs iš Livonijos miesto Daugpilio, per didelį tuščią mišką išvažiavau į Lietuvos karalystę ir keliavau dvi dienas ir dvi naktis, neaptikdamas jokios gyvenvietės, per septynis ar aštuonis didelius užšalusius ežerus, kol pasiekiau minėto Vytauto dvarą, vadinamą karaliaus dvaru. Jis yra už penkiolikos mylių nuo Daugpilio.

Iš karaliaus dvaro keliavau per daugybę kaimų, didelių ežerų ir miškų. Paskui atvykau į Lietuvos sostinę Vilnių, kurioje yra pilis, pastatyta ant labai aukšto smiltingo kalno, sutvirtinta akmenimis, žeme ir mūru. Viduje ji visa padaryta iš medžio. Tos pilies atšlaimas leidžiasi nuo aukšto kalno dviem šonais ligi apačios. Tame atšlaime, apjuostame mūrine siena, yra daug namų. Pilyje ir jos kieme paprastai esti minėtas kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas. Jis ten turi savo dvarą ir savo būstinę.

Arti tos pilies teka upė, kurios srovė bėga per miestą žemyn. Ji vadinasi Vilnia.

Miestas nėra uždaras[1]. Jis ilgas, siauras ir tęsiasi nuo kalno žemyn. Namai mediniai, labai negražiai sustatyti, tačiau yra keletas mūrinių bažnyčių.

Minėta pilis ant kalno yra apsupta tik medine siena, padaryta mūro pavidalo.

---

[1] Neturi ginamųjų sienų.

Nuo karaliaus dvaro iki Vilniaus dvylika mylių. To krašto gyventojai yra krikščionys, tapę jais per Prūsijos ir Livonijos ordinų prievartą. Turi gerų bažnyčių miestuose, taip pat diena iš dienos stato jas kaimuose. Yra Lietuvos krašte dvylika vyskupų[2]. Lietuviai turi savo atskirą kalbą. Vyrai nešioja ilgus ant pečių paleistus plaukus, o merginos apsirengusios paprastai, panašiai kaip pikardietės.

Lietuva yra kraštas, kurio didžioji dalis negyvenama, pilna ežerų ir didelių miškų.

Vilniuje radau dvi minėto kunigaikščio žmonos seseris ir joms prisistačiau.

Išvykęs iš Vilniaus, pasukau į Prūsus ir važiavau keliu, kuris vedė per Lietuvos Kunigaikštystę. Pirmiausia pasiekiau vieną labai didelį Lietuvos miestą, vadinamą Trakais, skurdžiai apstatytą vien tik mediniais namais ir visai neaptvertą. Yra ten dvi pilys, kurių viena labai sena medinė, apsupta pylimu iš rastų ir velėnų. Senoji pilis stovi kitoje ežero pusėje, atviroje vietoje. Antra pilis stovi vidury kito ežero, per patrankos šūvio atstumą nuo senosios. Ji yra visai nauja, pastatyta iš plytų prancūzų pavyzdžiu.

Trakų mieste ir aplinkiniuose kaimuose labai daug totorių, kurie gyvena giminėmis, yra tikri saracėnai, visai nežinantys Jėzaus Kristaus tikėjimo, ir turi savo atskirą kalbą, vadinamą totorių[3]. Tame mieste gyvena vokiečių, lietuvių, rusų ir labai daug žydų. Kiekviena tų genčių turi savo atskirą kalbą.

Trakai priklauso kunigaikščiui Vytautui. Jie yra nuo Vilniaus už septynių mylių.

Minėtas Lietuvos valdovas Vytautas laiko garbės dalyku, kad nė vienas svetimšalis, atvykstantis į jo kraštą arba važiuojantis per jį, neturėtų jokių išlaidų. Jis liepia duoti jiems maisto ir saugiai lydėti visur, kur jie nori, po visą kraštą be jokio užmokesčio. Minėtasis Vytautas yra labai galingas kunigaikštis, nes nugalėjo ginklu dvylika ar trylika karalysčių ir šalių. O turi jis, bendrai paėmus, dešimt tūkstančių jam pačiam priklausančių pabalnotų žirgų.

Trakų mieste yra aptvertas žvėrynas. Jame laikomi visokių rūšių laukiniai žvėrys ir medžiojami gyvuliai, kurie veisiasi miškuose, kaip antai: laukiniai jaučiai, vadinami stumbrais, taip pat dideli arkliai, vadinami mulais, ir kiti, vadinami briedžiais. Yra ten laukinių arklių, meškų, šernų, elnių ir kitokių gyvulių.

Iš Trakų atvykau į Poseur[4] pilį ir to paties pavadinimo kaimą ant labai didelės upės Nemuno kranto. Minėta pilis yra labai didelė ir labai stipri, pastatyta iš medžio ir žemių. Vienas jos šonas remiasi į statų kalną, stovintį ant minėtos upės kranto, kitas nusileidžia į lygumą. Ten, toje pilyje, radau Lietuvos valdovą kunigaikštį Vytautą, jo žmoną bei dukte-

---

[2] Reikia manyti, kad Lanua buvo pasakytas bendras katalikų ir pravoslavų vyskupų skaičius, be to, perdėtas.

[3] Karaimai tuomet buvo painiojami su totoriais, nes Vytautas juos drauge su totoriais atkeldino iš Krymo.

[4] Manoma, kad čia keliautojas kalba apie Punią. Vietovės pavadinimo sutampa tik pirmasis skiemuo, tačiau pilies situacijos aprašymas atitinka tikrąją Punios pilies padėtį. Tarp Alytaus ir Kauno Nemuno krante kitos didesnės pilies nebuvo.

rį, išleistą už didžiojo Maskvos karaliaus, ir jo dukters dukterį. Kunigaikštis buvo atvykęs į tą vietą, kaip paprastai daro žiemą, medžioti aplinkiniuose miškuose. Prabūna čia tris savaites ar mėnesį, neparvykdamas nė į vieną iš savo dvarų ar miestų.

Nuo Trakų iki minėtos Poseur pilies yra penkios mylios.

Išvažiavęs iš Poseur, atvykau į didelį įtvirtintą miestą Kauną. Jame yra labai graži didelė pilis, stovinti ant Nemuno upės skardžio. Kaunas yra už dvylikos mylių nuo Poseur.

Iš Kauno tęsiau kelionę rogėmis Nemuno upe ir pravažiavau dar pro dvi Lietuvos pilis. Nuo Nemuno pervažiavau ant kitos upės, vadinamos Memeliu. Paskui, keliaudamas per labai tuščią kraštą, per didelius miškus ir dideles upes, išvažiavau iš Lietuvos kunigaikštystės ir įvažiavau į Prūsiją. Vėliau pasiekiau didelę pilį ir mažą miestą, apjuostą medine siena, kuris priklauso prūsų ponams ir vadinasi Ragainė. Ten yra vienuolynas ir komtūrija.

Nuo Kauno iki minėto Ragainės miesto yra šešiolika mylių.

Antras apsilankymas 1421 m. (p. 65—71)

Iš ten[5] išvykęs, keliavau į Rusios miestą Belzą pas mozūrų kunigaikštienę, kuri padarė man garbę ir atsiuntė į mano apsistojimo vietą įvairių valgių. Ji buvo Lenkijos karaliaus sesuo[6].

Pervažiavęs žemutinę Rusią, atvykau pas didįjį Lietuvos kunigaikštį ir karalių Vytautą, kurį radau Rusios mieste Kremenece kartu su žmona ir vienu totorių kunigaikščiu, apsuptą daugybės kitų kunigaikščių, kunigaikštienių ir riterių. Kunigaikščiui Vytautui atlikau taikos misiją nuo dviejų karalių ir įteikiau Anglijos karaliaus įduotas brangenybes.

Šis valdovas taip pat mane labai pagerbė ir gerai pavaišino: tris kartus surengė man pietus, pasodino mane prie savo sosto, kur sėdėjo jo žmona ir saracėnų totorių kunigaikštis. Beje, mačiau prie jo stalo valgant mėsą ir žuvį, nors buvo penktadienis.

Buvo ten totorius su barzda, kuri siekė žemiau kelių ir buvo įvyniota į galvos apdangalą.

Vieni pietūs buvo labai iškilmingi, suruošti dviejų pasiuntinybių (viena buvo iš Didžiojo Naugardo, kita iš Pskovo) garbei. Pasiuntiniai atvežė daug puikių dovanų, kaip antai: neišdirbtų kiaunių kailiukų, šilkinių rūbų, kailinių, kepurių, lininių audinių, kurakų (tokios žuvys) dantų, aukso, sidabro, iš viso apie 60 rūšių dovanų. Pasiuntiniai įteikė dovanas, bučiuodami žemę prieš jo stalą; priėmė tas, kurios buvo iš Didžiojo Naugardo, o iš Pskovo — ne: iš karto atmetė jas visų akivaizdoje iš neapykantos.

Man išvykstant, minėtas kunigaikštis parūpino man tokius laiškus, kokių prašiau, kad, jam tarpininkaujant, galėčiau pervažiuoti per Turkiją. Laiškai buvo parašyti totoriškai, rusiškai ir lotyniškai.

Davė man taip pat palydovų — du totorius ir šešiolika rusų bei valakų. Kartu mane įspėjo, kad negalėsiu persikelti per Dunojų, nes visoje

[5] Iš Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos.

[6] Turima galvoje Jogailos sesuo Aleksandra, ištekėjusi už Mozūrijos kunigaikščio Zemovito.

Turkijoje vyksta karas, kilęs po sultono mirties. Kartu su Lenkijos karaliumi ir totoriais jis [Vytautas] kariavo prieš Vengrijos karalių.

Padovanojo man dvejus šilkinius drabužius, pamuštus sabalų kailiais ir vadinamus kailiniais, keturis šilkinius rūbus, keturis žirgus, keturias smailias savo livrėjos kepures, dešimt išsiuvinėtų galvos apdangalų, keturias poras rusiškų tasetų[7], lanką, strėlių ir totorišką saidoką, taip pat tris išpintus ir išsiuvinėtus tasetus, šimtą auksinių dukatų ir dvidešimt penkias lazdeles sidabro, šimto dukatų vertės. Nuo aukso ir sidabro atsisakiau ir grąžinau juos dėl to, kad Vytautas tuo metu buvo sudaręs sąjungą su husitais prieš mūsų tikėjimą.

Jo žmona kunigaikštienė atsiuntė man auksinę grandinėlę ir didelį totorišką floriną, skirtą nešioti ant kaklo prie jos livrėjos.

Minėtas kunigaikštis davė mano šaukliui žirgą, kailinius iš kiaunių kailių, gražią savo livrėjos kepurę, dvi lazdas sidabro ir šešis su puse auksinių dukatų. Mano raštininkui Lambinui, kurį pasiunčiau pas Anglijos karalių, davė šilkinius rūbus, aptaisytus kiaunių kailiais ir savo livrėjos kepurę. Kiekvienam iš penkių riterių, kuriuos turėjau, davė po šilkinius rūbus.

Vienas rusų kunigaikštis ir kunigaikštienė iš Vytauto žmonių surengė man puikius pietus ir padovanojo porą rusiškų siuvinėtų pirštinių ir...[8]. Kiti bajorai, o ypač Gedigoldas, Pluy seniūnas Podolėje, davė man ir kitokių dovanų, kaip antai: kepurių, pirštinių, aptaisytų kiaunių kailiais, totoriškų peilių.

Buvau pas Vytautą devynias dienas, o paskui išvykau.

VENECIJOS AMBASADORIAUS AMBROZIJO KONTARINIO LANKYMASIS LIETUVOJE 1474 ir 1477 METAIS

Ambrozijas Kontarinis (Ambrosio Contarini, *apie 1429—1500*), *kilęs iš Venecijos aristokratų šeimos, jaunystę praleido kaip jūrininkas ir pirklys Rytų kraštuose, išmoko graikų ir turkų kalbas. Buvo patekęs į turkų nelaisvę, paskui išpirktas. 1470 m., metęs prekybą, įstojo į karo laivyną, buvo vyresniuoju laivo komendantu.*

Kaip pasižymėjusį karuose, Venecijos dožai pasiūlė Kontarinį pasiuntiniu pas Persijos šachą ir pavedė jam ieškoti pagalbos prieš turkus. Į Persiją Kontarinis išvyko 1474 m., keliavo per Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pietines sienas, o paskui, grįždamas per Maskvą, kliudė Trakus.

Tą savo kelionę jis gana kruopščiai aprašė ir išspausdino Venecijoje 1487 m. Kelias į Veneciją iš Maskvos ėjo per Smolenską, Vilnių, Varšuvą, Frankfurtą, Niurnbergą. Į Trakus pasiuntinys užsuko, norėdamas sususitikti su didžiuoju kunigaikščiu Kazimieru, kuris dažniau būdavo Trakuose negu Vilniuje. Kelionė nuo Maskvos iki Trakų truko 22 dienas.

---

[7] Šarvų dalis, dengianti lankstomas rankų ir kojų vietas.

[8] Čia tekstas nutrūksta. Rankraštyje ta vieta buvo neišskaitoma.

Kontarinį lydėjo sekretorius kapelionas, vertėjas ir du tarnai. Visi penki buvo apsirengę vokiškais storais rūbais, o pinigus slėpė kapeliono apsiausto pamušale. Į Trakus jie atvyko 1477 m. vasario 12 d., kur tuo metu viešėjo Kazimieras. Savo užrašuose apie viešėjimą Trakuose Kontarinis užsimena du kartus; pirmą kartą trumpiau, antrą kartą plačiau.

Kontarinio diplomatinę veiklą ir aplinkybes, kuriomis jis pateko į Lietuvą, išaiškino P. Klimas („Praeitis", II, Kaunas, 1933, p. 158—180). Po jo straipsnio (p. 180—182) įdėti trys puslapiai, nufotografuoti iš Petro Bizaro lotyniško leidinio, kuriuose aprašomas Kontarinio viešėjimas Trakuose 1477 m. Šiai knygai tekstas imtas iš Rerum Persicarum Historia... Auctore Petro Bizaro, Francofurti, 1601. *Vertė Eugenija Ulčinaitė.*

Didžiojo kunigaikščio dvare 1474 m. (p. 488)

Balandžio devintą, t. y. Velykų išvakarėse, pasiekėme Lenčicą, kur buvo karalius Kazimieras. Kadangi apie mano atvykimą jam buvo anksčiau pranešta, jis atsiuntė pas mane du kilmingus vyrus, kurie mane karaliaus vardu priėmė. Man buvo paskirtas pakankamai geras kambarys. Velykų dieną, kaip derėjo, ilsėjausi. Kitos dienos rytą karalius man atsiuntė juodus damasto rūbus. Jais, kaip liepia paprotys, apsivilkęs, apsuptas daugybės didžiūnų, atvykau į rūmus ir su deramu pagarbumu bei nusižeminimu pasveikinau karalių. Be to, perdaviau mūsų respublikos laiškus ir išdėsčiau pavedimus, kuriuos turėjau. Karalius norėjo, kad dalyvaučiau pusryčiuose. O maitinasi jie beveik kaip mes, gerai gamina ir daug valgo.

Pusryčiams pasibaigus, paprašiau karalių, kad leistų grįžti į paskirtą kambarį, ir jis leido. Praslinkus dviem dienoms, karalius pagaliau pakvietė mane į rūmus ir iš eilės atsakė į visa, ką Venecijos respublikos vardu buvau išdėstęs. Man rodė tokią malonę, nuoširdumą ir mandagumą, jog aš įsitikinau, kad labai teisingai pas mus kalbama: jau daug metų nėra teisingesnio karaliaus už Lenkijos karalių Kazimierą.

Viešėjimas Trakuose 1477 m. (p. 510—511)

Taigi kiek tik galėdamas skubėjau, kad pagaliau išsivaduočiau iš tų sunkumų. 27 sausio pasiekėme Viazmą, o dar po kelių dienų — Smolenską, kuris priklauso Maskvos kunigaikščiui ir yra prie pat Lietuvos, valdomos Lenkijos karaliaus Kazimiero.

Nuo 21 sausio, kai išvykome iš Maskvos, iki vasario 12, kai pasiekėme Lietuvos miestą Trakus, keliavome per nesibaigiančius miškus. Kraštas labai lygus, menkos kalvelės.

Dažniausiai nakvodavome miškuose, kartais apsistodavome mažose trobelėse. Pusryčiaudavome apie pusiaudienį, kai rasdavome ugnį, paliktą neseniai pirma mūsų nuėjusių. Pradaužę ledą, pagirdydavome arklius ir, įkūrę laužą, šildydavomės. Guolį taisydavome vežimuose, kad nereiktų miegoti ant žemės. Tris dienas važiavome užšalusių upių ledu, dvi naktis ten ir nakvojome. Sako, kad mes nukeliavome 300 mylių.

Karalius Kazimieras tada atsitiktinai buvo Trakuose, į kuriuos aš vykau. Apie mano atvykimą jam anksčiau buvo pranešta, ir jis tučtuojau atsiuntė pas mane du kilmingus vyrus, kurie mane sutiko, pasveikino atvykusį ir pakvietė kitą dieną pusryčių.

Kitą dieną, t. y. vasario 15, karalius liepė įteikti man purpurinius damasto rūbus, papuoštus kiaunių kailiukais. Jais apsivilkęs, buvau nuvežtas į karaliaus rūmus karieta, kurią traukė šešetas arklių, o lydėjo 4 bajorai ir būrys kitų. Mane priėmė pats karalius ir nuvedė į savo kambarį. Sėdėjo jis garbingoje vietoje kartu su dviem sūnumis. Norėjo, kad aš paimčiau juos už rankų.

Dalyvavo daug didikų, bajorų ir kilmingų riterių. Mano kėdė buvo pastatyta viduryje kambario. Norėjau kalbėti priklaupęs, tačiau karalius neleido ir nenorėjo klausytis, kol neatsisėsiu. Iš pradžių priešinausi, kol man įsakė griežčiau ir atkakliau, kad nusileisčiau.

Kuo plačiausiai išdėsčiau visa, kas įvyko šioje mano kelionėje į Persiją, kokių pavojų patyriau, kokias šalis valdo Husun Chasanas, kokios yra jo pajėgos ir ką pas jį veikiau. Kai ką papasakojau apie totorių papročius bei valstybę. Karalius ir visi iki vieno ten buvusieji klausėsi su tokiu dėmesiu, kad mano kalba, kuri truko daugiau kaip pusę valandos, nė karto nebuvo pertraukta. Tada už įteiktą dovaną ir už palankumą, Venecijos respublikos vardu man parodytą, karaliui tinkamai padėkojau.

Jis savo ruožtu per vertėją liepė pareikšti, kad mano grįžimas jį labai nudžiuginęs. Mat, man išvykus, jis netikėjęs, kad kada nors sveikas į tuos kraštus sugrįšiu. Taip pat su dideliu pasitenkinimu išklausė, ką aš papasakojau apie Husun Chasaną ir totorius. Jis pats visada buvęs tos pačios nuomonės, tačiau dabar esąs labiau įtikintas. Sakėsi niekad dar negirdėjęs, kad kas nors lygiai taip patikimai kokį nors dalyką būtų išdėstęs.

Po kitų kalbų mane nuvedė į rūmus, kur buvo paruošti pusryčiai. Tuojau atėjo karalius su sūnumis, jų priekyje su karališku spindesiu žengė trimitininkai. Karalius atsisėdo pirmas, jo dešinėje — abu sūnūs, kairėje užėmė vietą pirmasis karalystės vyskupas. Šalia jo, netoli karaliaus, buvo paskirta vieta man. Bajorai, kurie taip pat dalyvavo puotoje, atsisėdo toliau. Per pusryčius buvo apie 40 asmenų.

Kai tik nešdavo naujus valgius, trimitininkai išeidavo į priekį ir sutrimituodavo. Ant stalo buvo dedami padėklai, gausiai prikrauti įvairių valgių.

Pusryčiai truko dvi valandas. Jiems pasibaigus, pasakiau karaliui, kad turiu išvykti, ir paklausiau, ar nenorėtų man ko įsakyti. Jis labai maloniai atsakė ir liepė perduoti Venecijos respublikai kuo didžiausią palankumą ir draugystę.

Norėjo, kad panašią kalbą man pasakytų ir sūnūs. Jiems su derama pagarba atsisveikinus, būrio dvariškiai nuvedė mane į apsistojimo vietą. Po to man davė vedlį.

Išvykau vasario 16 ir per devynias dienas pasiekiau miestą, vadinamą Jonici[1]. Iš čia per Lenkiją atvykau į Varšuvą.

[1] Greičiausiai tai iškreiptas Slonimo pavadinimas.

IMPERATORIAUS PASIUNTINIO SIGISMUNDO HERBERŠTEINO 1517 ir 1526 METŲ KELIONĖSE SURINKTOS ŽINIOS

Sigismundas Herberšteinas (1486—1566) buvo diplomatas ir rašytojas, imperatoriaus Maksimilijono I siuntinėjamas į įvairias šalis politiniais reikalais. Keliaudamas per tas šalis, stebėjo gamtą, žmonių buitį, socialinius bei politinius santykius ir viską aprašinėjo. 1516—1518 ir 1526 m. jis buvo siunčiamas į Maskvą ir abu kartus keliavo per Lietuvą. Tas keliones aprašė kelių šimtų puslapių knygoje, pavadintoje Rerum Moscoviticarum commentarij. *Tai svarbiausias jo veikalas, kuriame daugiausia vietos skiriama Rusijai, tačiau yra taip pat skyrius pavadintas* De Lithuania. *Kad ir neužtrukęs kiek ilgiau Lietuvoje, Herberšteinas vis dėlto daug ką suspėjo pastebėti, jam į akis krito didikų vaidai ir valstiečių priespauda.*

Knyga Rerum Moscoviticarum commentarij *1549 m. buvo išspausdinta Vienoje ir tame pat XVI a. šimtmetyje net septynis kartus išleista pakartotinai. 1567 m. išėjo Bazelyje vokiškai, pavadinta* Moscoviter wunderbare Historien. *XVIII a. buvo išversta į rusų kalbą, o 1908 m. Peterburge išleista pakartotinai antrašte* «Записки о московитских делах» *kaip labai vertingas žinių šaltinis. Mykolas Lietuvis, Aleksandras Gvagninis, Jonas Lasickis ir kiti XVI amžiaus Lietuvos autoriai daugeliu atvejų rėmėsi S. Herberšteinu. Čia pateikiami du knygos skyreliai, skirti Lietuvai, nors apie Lietuvos miestus, gamtą ir žmones užsimenama ir kitose knygos vietose. Versta iš* Rerum Moscoviticarum Commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg et Guettenhag, Basileae, *1571. Vertė Danutė Sklėriūtė.*

Kovos su totoriais ir santykiai su Maskva (p. 103—104)

Lietuva yra greta Moskovijos. Aš turiu galvoje ne tik kraštą siaura prasme, bet ir visas besiribojančias sritis, kurios vadinamos Lietuva[1]. Ji tęsiasi ilga juosta nuo Čerkasų miesto, įsikūrusio prie Dnepro, iki pat Livonijos. Čerkasų gyventojai yra rusai ir skiriasi nuo kalnuose prie Juodosios jūros gyvenančių čerkesų, kuriuos anksčiau minėjau. Šiuo metu Čerkasus valdo Eustachijus Daškovičius (kaip anksčiau minėjau, jis kartu su chanu Machnetu Girėjumi žygiavo į Moskoviją). Tai labai prityręs karo dalykuose ir ypač suktas vyras. Jis dažnai sudarinėdavo su totoriais prekybinius sandėrius, tačiau dar dažniau juos puldinėjo. Daug rūpesčių pridarė net būdamas Maskvos kunigaikščio karo belaisviu. Tais metais, kai mes buvome Moskovijoje, jis labai klastingai nugalėjo maskvėnus. Man rodos, apie tai verta šioje vietoje parašyti. Keletą totorių, aprengtų lietuviškais drabužiais, jis pasiuntė į Moskoviją, žinodamas, kad maskvėnai juos, kaip lietuvius, tikrai užpuls. Pats, patogioje vietoje pastatęs pasalą, lūkuriavo maskvėnų. Totoriai, apiplėšę dalį Seversko srities, pasuko keliu į Lietuvą, bet, priėję prie pat sienos, staiga pakeitė

[1] Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė sutrumpintai buvo vadinama Lietuva, tos valstybės piliečiai bajorai, nepaisant jų tautybės (baltarusių ir ukrainiečių),— lietuviais.

kryptį. Maskvėnai, nusprendę, jog tai būsią lietuviai, trokšdami atkeršyti, tučtuojau smarkiai įsiveržė į Lietuvą. Kai, ją nusiaubę, grįžo su grobiu, buvo Eustachijaus pasalos apsupti ir visi iki vieno išžudyti. Tai sužinojęs, Maskvos kunigaikštis pasiuntė pas Lenkijos karalių pasiuntinius, kad jie pasiskųstų dėl padaryto nuostolio. Karalius jiems atsakė, kad jo žmonės rusų nepuolę, o tik keršiję už skriaudas. Taip vienų ir kitų apgautas, Maskvos kunigaikštis turėjo kęsti ir nuostolius, ir gėdą.

Bajorų karinė prievolė (p. 105)

Kokius Lietuva turėjo kunigaikščius, kol priėmė krikščionybę, iš pradžių buvo pakankamai pasakyta. Ši tauta klestėjo iki pat Vytauto laikų. Jei dabar iš kur nors jai gresia karas ir jei reikia jėga gintis nuo priešų, tai pašauktieji atvyksta puošniai apsitaisę, daugiau pasirodyti negu kariauti ir po patikrinimo greitai išsiskirsto. Pasilikusieji geresnius drabužius ir arklius, su kuriais buvo atvykę į patikrinimą, pasiunčia namo, o patys lyg per prievartą seka paskui vadą. Tačiau didikai, kurie turi savo lėšomis į karą siųsti pagal turtą nustatytą karių skaičių, išsiperka, duodami pulkininkui pinigų, ir lieka namie. Visa tai nelaikoma negarbingu dalyku, nes kariuomenės viršininkas ir vadai viešai susirinkimuose ir stovyklose skelbia, kad norintieji, išsipirkę už nustatytą sumą iš karinės tarnybos, gali grįžti namo. Jie turi laisvę ir galią daryti ką nori, ir, matyt, ne tik tuo naudojasi, bet ir piktnaudžiauja. Jie valdo įkeistus karalių dvarus taip, kad atvykę į Lietuvą karaliai iš jų negalėtų pragyventi, jeigu neturėtų savo pajamų. Jų tautiniai drabužiai ilgi, jie nešioja totorišką lanką, o ietį ir skydą kaip vengrai. Laiko gerus arklius, kastruotus, jų nekausto geležinėmis pasagomis, valdo lengvai pažabotus.

Miestai ir prekyba (p. 105—106)

Vilnius yra tautos sostinė, miestas plačiai išsidriekęs, įsikūręs tarp kalvų, prie Vilijos ir Vilnios santakos. Vilija už keleto mylių žemiau Vilniaus įteka į Nemuną. Nemunas teka pro Gardino miestą. Upės ir šito miesto vardai labai panašūs[2]. Ši upė skiria Prūsiją nuo Žemaitijos ir įteka į Baltijos jūrą. Prūsiją, kažkada buvusią pavaldžią teutonų ordinui, dabar paveldėtinai valdo hercogas Albertas Brandenburgietis, po to, kai pasidavė Lenkijos karaliui, atsisakęs kryžiaus ir ordino. Prie jūros stovi Klaipėdos miestas. Mat germanai Krononą vadina Mumeliu, o vietinių žmonių kalba jis vadinamas Nemunu.

Dabar Vilnių juosia mūro siena. Jame statoma daug bažnyčių ir mūriniu namų, yra vyskupystė, kurios vyskupu tuomet buvo Jonas, tikrasis karaliaus Žygimanto sūnus, labai mielas ir draugiškas, kuris ir mus grįžtančius maloniai priėmė. Be to, puikiai atrodo parapijos bažnyčia ir keletas vienuolynų, ypač išsiskiria pranciškonų globojamas vienuolynas, kurio statyba labai daug kaštavo. Tačiau Vilniuje daugiau yra rusiškų cerkvių negu Romos tikėjimo bažnyčių. Lietuvos kunigaikštystėje yra 3

---

[2] Originale Nemunas vadinamas *Cronon*, o Gardinas *Grodno*, ir autoriui šitie žodžiai, matyt, skambėjo panašiai.

Romos tikėjimo vyskupystės, būtent: Vilniaus, Žemaitijos ir Kijevo. O rusų tikėjimo vyskupystės su prie jų prijungtomis kunigaikštystėmis yra šios: Vilniaus arkivyskupystė, kur dabar gyvena metropolitas, Polocko, Vladimiro, Lucko, Pinsko, Chelmo, Pšemislio. Lietuviai labai turtingi medaus, vaško, pelenų ir iš to pelnosi, daug jų išveža į Gdanską, o iš ten į Olandiją. Lietuva taip pat daug duoda dervos, medžiagos laivų statybai ir javų. Stokoja druskos, kurią perkasi iš Britanijos. Tuo metu, kai Kristijonas buvo išvytas iš Danijos karalystės, kai jūroje siautėjo piratai, druską gabenosi ne iš Britanijos, o iš Rusijos, todėl ir dabar iš įpratimo lietuviai vartoja rusišką druską.

Žymieji didikai ir jų nesantaika (p. 106—107)

Mūsų laikais Lietuvoje karo šlove labiausiai garsėjo du vyrai: kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis ir kunigaikštis Mykolas Glinskis. Konstantinas daugiausia triuškino totorius: nepastodavo plėšikų būriams kelio, bet persekiodavo juos, grobiu apsikrovusius. Kai jie grįždavo iki tos vietos, kur manydavo, kad nebėra ko bijotis ir kad galės atsikvėpti ir deramai pailsėti, Konstantinas, žinodamas tą vietą, pasiruošia puolimui. Saviškiams įsako tą naktį pasigaminti maisto, nes ateinančią naktį nebebus galima kurti ugnies. Na, o totoriai, kitą dieną keliaudami toliau ir naktį jokios ugnies nei dūmų nepastebėję, mano, jog priešas grįžo atgal arba išsisklaidė, arklius paleidžia ganytis, juos pjauna, valgo, taisosi miegoti. Konstantinas puola brėkštant ir pridaro jiems daug nuostolių. O kunigaikštis Mykolas Glinskis, dar jaunuolis būdamas, iš čia išvyko į Germaniją, pasižymėjo narsumu pas Saksonijos karalių Albertą, tuo metu kariavusį Fryzijoje, ir, perėjęs visus karo tarnybos laipsnius, nusipelnė gerą vardą. Ten užaugęs, išauklėtas pagal germanų papročius, grįžo į tėvynę ir buvo karaliaus Aleksandro didžiai gerbiamas, ėjo aukštas pareigas: netgi karalius visus svarbius reikalus spręsdavo gavęs jo patarimą ar sprendimą. Kartą jis susiginčijo su Jonu Zaberezinskiu. Trakų vaivada, dėl karaliaus, bet kol karalius buvo gyvas, po to atsitikimo abu gyveno taikiai. Mirus karaliui, Jonas tebeturėjo giliai širdyje paslėptą pyktį, mat per tai buvo netekęs vaivadijos. Mykolas ir jo bendrai buvo apšmeižti Aleksandro palikuoniui karaliui Žygimantui kaip valstybės nusikaltėliai, o jis pats atskirtas nuo visų šalininkų ir pavadintas tėvynės išdaviku. Nepakęsdamas tokios skriaudos, Kunigaikštis Mykolas daug kartų kreipėsi į karalių, prašė bylą su Zaberezinskiu išnagrinėti viešame teisme, sakė, jog tenai galėsiąs paneigti kaltinimą. Kai karalius jo prašymo neišklausė, nuvyko į Vengriją pas karaliaus brolį Vladislovą, iš kurio išprašė laišką ir tarpininkų, vėl tikino karalių peržiūrėti bylą, prašė kaip tiktai galėdamas. Kai karalius nesidavė palenkiamas, Mykolas, sujaudintas karaliaus neteisybės, pasakė padarysiąs tokį dalyką, kad kada nors jie abu gailėsis. Piktas sugrįžęs namo, pasiuntė pas Maskvos kunigaikštį vieną sau ištikimą vyrą su laišku ir pavedimu. Rašė, jei kunigaikštis jam laiduos pas save visišką laisvę ir saugumą ir jei jam tai suteiks garbės ir naudos, jei patvirtins tai raštu ir priesaika, tada su pilimis, kurias turi Lietuvoje, ir su tomis, kurios jam pasiduos ar jėga

bus paimtos, pereis pas kunigaikštį. Maskvos kunigaikštis ta žinia labai apsidžiaugė, nes laikė jį narsiu ir gudriu vyru, viską, ko Mykolas sau prašė, įsipareigojo padaryti, davė, kaip tasai norėjo, raštą ir priesaiką.

Valstiečių baudžiava (p. 109)

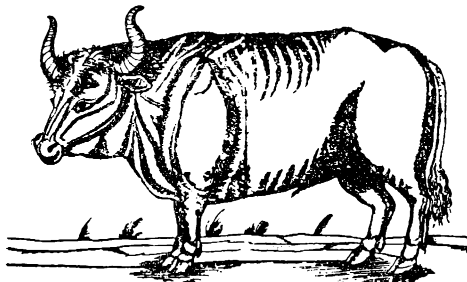
Lietuva labai miškinga. Joje daug didžiausių pelkių ir daug upių, iš kurių vienos, kaip Bugas, Pripetė, Turija ir Berezina, teka į rytus ir įteka į Dneprą, o kitos, kaip Bugas, Nemunas ir Narevas, teka į šiaurę. Klimatas šiaurus, visokie gyvuliai maži. Kraštas turi daug javų, bet pasėliai retai prinoksta. Liaudis nuskurdusi ir prispausta sunkios vergovės. Mat kiekvienas, kas turi būrį tarnų, gali įeiti į bet kurio valdinio namus, be baimės daryti ką nori, grobti, gadinti daiktus, reikalingus kasdieniniame gyvenime, netgi smarkiai nuplakti valdinį. Valstiečiai, nesvarbu kokiu reikalu, pas valdovą tuščiomis rankomis neleidžiami. O jeigu ir praleidžiami, tai siunčiami pas urėdus ir seniūnus, kurie, jei negauna dovanų, nieko gera nenusprendžia ir nepadaro. Taip atsitinka ne tik vargšams, bet ir kilmingiems, jeigu jie nori ko nors prašyti iš didikų. Vienas pirmo laipsnio pareigūnas, tarnaująs jaunam karaliui, man sakė: „Lietuvoje bet koks žodis kainuoja auksą". Karaliui žmonės moka nustatytą kasmetinę valstybės sienų gynybos duoklę. Ponams, be duoklės, turi per savaitę dirbti 6 dienas. Pagaliau verčiami kunigui mokėti nustatytą duoklę išpažinties metu, kai veda žmoną arba ją palaidojus, taip pat gimus vaikams arba jiems mirus. Nuo Vytauto laikų iki šių dienų jie laikomi tokioje sunkioje vergovėje, jog nuteistasis mirti pono įsakymu turi pats sau įvykdyti bausmę, pasikarti. O jei kas kartais atsisako tai padaryti, tada, žiauriausiai nuplaktas ir iškankintas, vis tiek pakariamas. Dėl šitokio žiaurumo kartais atsitinka taip, kad teisėjas arba seniūnas delsiančiam nusikaltėliui pagrasina arba tik pasako: „Skubėk, ponas pyksta", ir vargšas, bijodamas smarkiausio nuplakimo, baigia gyvenimą kilpoje.

Apie žvėris ir jų medžiojimą (p. 109—112)

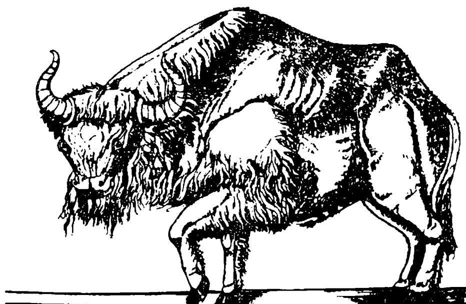
Be tų žvėrių, kurių yra Germanijoje, Lietuvoje gyvena stumbrai, taurai, briedžiai, kitų vadinami laukiniais asilais, ir miškiniai arkliai. Stumbrą lietuviai savo kalba vadina *Suber* [zubru], germanai klaidingai *Aurox* arba *Urox* [laukiniais jaučiais]. Toks pavadinimas tinka taurui, kuris išvaizda labai panašus į jautį, tuo tarpu stumbrai visai kitaip atrodo. Mat stumbrai turi karčius, jų sprandas ir mentys apaugę gaurais, pasmakrėje — savotiška barzda, plaukai panašūs į samanas, galva trumpa, akys didelės ir piktos, lyg liepsnojančios, kakta plati, ragai didžiausi, taip išaugę ir išsiskėtę, kad tarp jų sėdėdami gali išsitekti trys stambūs vyrai. Tai daryti pamėgino Lenkijos karalius Žygimantas, dabar valdančio Žygimanto Augusto tėvas, kuris, kaip žinome, buvo augalotas ir stiprus, kartu su dviem kitais, ne menkesniais. Stumbro nugaroje yra pakilimas — gūbrys, o priekinė ir užpakalinė kūno dalys — žemesnės. Stumbrų medžiotojai turi būti labai stiprūs, vikrūs ir gudrūs. Medžioklei parenkama tinkama vieta tarp augančių tam tikrais tarpais medžių: ne per

storų, kad lengvai būtų galima apeiti, ir ne per menkų, kad galėtų pasislėpti žmogus. Prie tokių medžių po vieną atsistoja medžiotojai. Į tą vietą persekiojančių šunų išvarytas, įsiutęs stumbras iškart smarkiausiai puola tą medžiotoją, kuris pirmiausia pasipainioja akyse. O medžiotojas slepiasi už medžio ir, jei tik gali, medžiokline ietimi smeigia žvėrį, kuris dažnai, netgi ietimi badomas, nekrinta, o vis labiau ir labiau niršta, švaistosi ne tik ragais, bet ir liežuviu, kuris toks gruoblėtas ir šiurkštus, kad, vos prisilietęs prie medžiotojo rūbų, iškart sučiumpa ir pritraukia. Gyvo žmogaus stumbras nebepaleidžia, kol nužudo. Jeigu kas, aplink žvėrį bėgiodamas ir jį mušdamas, pailsta ir trokšta atsikvėpti, tas numeta žvėriui raudoną kepurę, kurią šis trypia kojomis, bado ragais. Jeigu ir kiti nori pasigrumti su dar nenugalėtu žvėrimi,— o tai būtinai reikia padaryti, kad visi gyvi sugrįžtų,— tada žvėrį lengvai atsivilioja prie savęs, vieną kartą sušukę barbarišką žodį „lululu".

Thur [taurų], kurie jų kalba taip vadinami, o mes, germanai, juos vadiname *Urox* [laukiniais jaučiais], yra tik Mazovijoje, esančioje Lietuvos kaimynystėje. Iš tikrųjų tai miško jaučiai, niekuo nesiskirią nuo naminių, nebent tik tuo, kad visi juodi su juodu baltu rėžiu per nugarą. Jų nedaug, bet yra ištisų kaimų, kuriems pavesta jais rūpintis ir juos saugoti. Ir jie saugomi beveik kaip kokiuose žvėrynuose. Taurai maišosi su naminėmis karvėmis, bet ne be pasekmių, nes paskui jų kiti taurai, lyg

Tauras. Prie piešinio originale parašyta: „Aš esu tauras, lenkiškai tur, vokiškai auroks, o neišmanėliai mane vadine bizonu"

Stumbras. Prie piešinio originale parašyta: „Aš esu stumbras, lenkiškai zuber, vokiškai bizont, o neišmanėliai mane vadina tauru"

susitepusių, į kaimenę nebeįsileidžia, o veršiukai, gimę iš tokio susimaišymo, negyvena. Karalius Žygimantas Augustas, kai aš buvau pas jį kaip pasiuntinys, man padovanojo išmėsinėtą vieną taurą, kurį išvytą pusgyvį iš bandos, pribaigė medžiotojai. Tačiau kaktos oda buvo išrėžta; manau, kad taip buvo padaryta ne atsitiktinai, tik nesusipratau paklausti kodėl. Yra žinoma, kad labai vertinami diržai, padaryti iš tauro odos. O liaudis tiki, kad, juo apsijuosus, palengvėja gimdymas. Kaip tik dėl to karalienė Bona, Žygimanto Augusto motina, man padovanojo du tokius

diržus, kurių vieną, mano padovanotą, maloniai priėmė mano šviesiausia valdovė romėnų karalienė.

Tas žvėris, kurį lietuviai savo kalba vadina *Loss* [briedžiu], germanai *Ellēd*, kai kurie lotyniškai *Alcen*, o lenkai *onagrum*, yra laukinis asilas, nors išvaizda visai neatitinka pavadinimo. Mat jis turi skeltas kanopas, nors pasitaiko ir su neskeltomis, bet labai retai. Gyvulys aukštesnis už elnią, ausys ir šnervės labiau atsikišusios, ragai nuo elnio niekuo nesiskiria, beveik balti. Labai greitai bėga, bet ne kaip kiti žvėrys, o tarsi žingsniuodamas. Jo kanopos vertinamos kaip amuletas nuo nuomario.

Stepėse apie Dneprą, Doną ir Volgą gyvena miško avis, kurią lenkai vadina *solhac*, maskvėnai — *seigack*, didumo sulig stirna, tik trumpesnėmis kojomis, aukštais gumbuotais ragais, iš kurių maskvėnai daro persišviečiančias kriaunas peliams. Ji bėga labai greitai ir šoka labai aukštai.

Žemaitija ir jos gyventojai (p. 113—114)

Žemaitija yra artimiausias Lietuvai kraštas į šiaurę Baltijos jūros link ir skiria Prūsiją nuo Livonijos per keturias germaniškas mylias. Ji neturi žymių miestų nei sutvirtintų pilių. Jai Lietuvos kunigaikščio yra skiriamas seniūnas, kuris žmonių vadinamas *starosta*, tai yra vyresniuoju. Jis iš pareigų atleidžiamas tiktai dėl itin svarbių priežasčių, o paprastai būna juo iki pat mirties. Žemaičiai turi vyskupą, pavaldų Romos popiežiui.

Žemaitijoje pirmiausia stebina tai, kad tenai daugumas žmonių aukšto ūgio, bet jų vaikai vieni aukšti, o kiti labai mažiukai kaip nykštukai. Žemaičiai nešioja paprastus drabužius, dažniausiai pelenų spalvos. Gyvena žemose ir labai ilgose trobose, kurių viduryje saugoma ugnis. Prie jos sėdėdamas, šeimos tėvas mato gyvulius ir visą namų ūkį. Mat jie paprastai po tuo pačiu stogu, kur gyvena patys, laiko be jokios pertvaros ir gyvulius. Gerdami vietoj taurių naudoja taurų ragus. Tai narsūs ir karingi žmonės. Į karą eina su šarvais, vartoja daug ginklų, o ypač ietis, kurios labai trumpos kaip ir medžiotojų. Jų arkliai tokie maži, jog net sunku patikėti, kad jie pajėgia tokius darbus atlikti: svetur jais kariauja, namie laukus dirba. Žemę aria ne geležimi, o medžiu. Tai dar labiau kelia nusistebėjimą, nes jų žemė kieta, o ne smėlėta, ir joje pušys visai neauga. Eidami arti, paprastai nešasi daugybę medinių malksnų, kuriomis kaip su noragu dirba žemę. Taip daro, kad, vienai nulūžus, turėtų kitą, trečią ir nebūtų gaišaties.

Vienas krašto seniūnas, norėdamas palengvinti gyventojams sunkų darbą, įsakė atgabenti daug geležinių noragų, bet kadangi tais ir keletą kitų metų pasėliai dėl nepastovių orų apvylė žemdirbius, o liaudis pamanė, kad nederlius ištiko per tuos geležinius noragus, nesuprasdama, jog kaltos visai kitos priežastys, seniūnas, bijodamas maišto, atėmęs geležinius noragus ir leidęs dirbti laukus po senovei.

Šiame krašte gausu girių ir miškų, kuriuose kartais regima siaubingų dalykų. Ten dar ir dabar daugybė stabmeldžių, kurie savo namuose lyg

penatus maitina kažkokius šliužus keturiomis, lyg driežų, trumpomis kojomis, juodu, nutukusiu, ne ilgesniu kaip trys sprindžiai kūnu, ir vadina *givuoites.* Tam tikromis dienomis apvalius namą, jos atšliaužia prie padėto maisto ir prisiėdusios grįžta į savo vietą. Šeimininkas ir visa šeimyna jas gerbia su kažkokia baime. O jei atsitinka kas nors nemalonaus, jie tiki, kad gyvatė, namų dievas, buvo blogai priimtas ir pamaitintas.

Kai, grįždamas po pirmos kelionės iš Moskovijos, atvykau į Trakus, mano šeimininkas, pas kurį atsitiktinai užsukau, papasakojo, kad tais pačiais metais, kai aš ten buvau, pirkęs keletą avilių bičių iš vieno gyvačių garbintojo, kurį buvo savo kalbomis atvedęs į tikrą Kristaus tikėjimą, įtikinęs užmušti garbintąją gyvatę, bet po kiek laiko, grįždamas pas jį pažiūrėti savo bičių, sutikęs tą žmogų sudraskytu veidu: burna buvusi baisiausiai iki pat ausų perplėšta. Paklaustas apie tokią nelaimę, žmogus atsakęs, kad yra nubaustas tokia nelaime už piktadarystę, už nuodėmę, nes nuodėmingomis rankomis palietė savo dievą gyvatę, ir dar daugiau turėtų iškentėti, jei nebūtų grįžęs į senąjį tikėjimą. Ir nors taip atsitiko ne Žemaitijoje, o Lietuvoje, paėmiau tai kaip pavyzdį. Pasakojama, kad niekur nėra geresnio ir puikesnio medaus, turinčio taip mažai vaško ir tokio balto, kaip Žemaitijoje.

Jūrą, kuri skalauja Žemaitiją, vieni vadina Baltijos, kiti Germanijos, treti — Prūsijos, o dar kiti — Venedų jūra, o germanai, juokdamiesi iš Baltijos, vadina ją *Pelts.* Iš tiesų tai yra didelė įlanka tarp kimbrų Cherkoneso, kuris germanų vadinamas *Yucht land,* o lotyniškai *Jucia.*

ALEKSANDRO GVAGNINIO ŽINIOS APIE ŽEMDIRBYSTĘ IR VALSTIEČIŲ ŪKĮ

Aleksandras Gvagninis (1538—1614) buvo italas. Ieškodamas darbo, 1561 m. su tėvu atvyko į Lenkiją. Žygimantas Augustas paskyrė jį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę. Būdamas karys, jis kartu buvo ir kronikininkas, susidomėjo istorija tos valstybės, kurios kariuomenėje tarnavo. Istorijos žinių sėmėsi iš kryžiuočių kronikininko Dusburgo ir iš amžininkų: Motiejaus Strijkovskio ir Sigismundo Herberšteino. 1578 m. Krokuvoje išėjo jo lotyniškai parašyta Sarmatiae Europeae descriptio. *Tai buvo keli atskiri dalykai, sudėti į vieną knygą, tarp jų ir Lietuvos istorinis bei geografinis aprašymas.*

M. Strijkovskis apkaltino A. Gvagninį plagiavimu. Esą, tarnaudamas kariuomenėje, A. Gvagninis pasisavinęs jo rankraštį, išvertęs į lotynų kalbą ir paskelbęs savo vardu. Šis ginčas rodo, kad M. Strijkovskis, gerai pažinojęs Lietuvą, manė knygos tekstą esant patikimą, neiškreipiantį to, kas tuo metu buvo laikoma tikra. Po šio gana nemalonaus ginčo 1611 m. Krokuvoje A. Gvagninis išspausdino savo darbą lenkiškai — Kronika Sarmacyi Europskiej. *Tai nebuvo lotyniškos kronikos vertimas, o, galima sakyti, naujas, dvigubai platesnis veikalas. Istorinė apžvalga jame pratęsta iki XVII a. pradžios, gerokai praplėstas pasakojimas apie Lietuvą, kurio Strijkovskio kronikoje nėra.*

Naujame knygos tekste daug kas paremta paties autoriaus stebėjimais. Lydimų žemės dirbimas aiškiai jo matytas. Žemaitijos aprašymui šis tas paima iš Herberšteino, o visa kita matyta arba girdėta. Gale įdėti žemaičių poteriai yra ne žemaičių, bet rytų aukštaičių. Čia pateikiamos dvi ištraukos paimtos iš J. Turovskio paruošto trečiojo leidimo — *Z* Koniki Sarmacyi Europskiej, Alexandra Gwagnina z Werony, Kraków, 1860. *Vertė Henrikas Valmontas.*

Lydiminis žemės dirbimo būdas (p. 214—216)

Pirmiausia dirvą rengia taip: apie šv. apaštalų Petro ir Povilo šventę, vasarą, iki Mergelės Marijos dangun žengimo, miškus ir krūmus iškerta, o tuos kirtimus paprastai vadina lydimu. Jeigu miškas tankus, šiaudų prikraiko ir taip palieka žiemai. Pavasariui atėjus, tuoj po Velykų, kada saulė kelias dienas pašildo, tą apkreiktą kirtimo plotą, šiaudus pakilnoję, padega ir pelenais paverčia, nes kur žemė neišdegtų, ten niekas neuždерėtų. Todėl, surinkę nesudegusius medžius, vėl sudeda į krūvą ir uždega. Į taip išdegintą, bet neišdirbtą žemę, išrinkę tiktai nuodėgulius, pirmiausia sėja kviečius, o pasėję tiktai vienu arkliu iš viršaus sėklą aparia ir apakėja. Taip yra Rusioje, nes Lietuvoje žagrę traukia jaučiai, įkinkyti į jungą už ragų. Tačiau toks ten būna derlius, kad kitas pasakytų, jog ten javų deivė Cerera gimusi.

Panašiai ir miežiai ten sėjami, pjaunami ir nuimami, tiktai miežiams parenkami minkštesnių medžių miškai, mat miežiams reikia riebesnės žemės negu kviečiams. O tokioje dirvoje visus šešerius, o kartais ir aštuonerius metus sėjama be jokio mėšlo.

Jeigu tame miške, kur sumanyta sėti, yra labai aukštų ir storų medžių, pavyzdžiui, pušų, uosių, beržų, ir panašių, tai jie neiškertami, tiktai aplinkui nukapojamos šakos ir jaunos atžalos, kad neužstotų saulės, kuri turi tą dirvą įšildyti. Valstiečiai taip įgudę medžių šakas genėti, kad į vieną medį įlipę, aplinkinius gali apgenėti neišlipdami; tam yra įtaisas, tam tikra iš virvių padaryta rezginių pavidalo sėdynė, pritaikyta kiekvieno žmogaus sėdėjimui. Sėdintis ant jos prisikabina nuo vieno medžio prie kito, turi prie šono prisirišęs lazdą su užriestu galu, lyg kabliu, kuriuo prisitraukia šakas ir visas nuo viršūnės iki apačios nugeni; žabai paskui pavasarį sudeginami, kaip jau minėta, jais patręšiama žemė ir sėjama.

Žieminiai rugiai tose žemėse žiemai sėjami po kviečių ir miežių, bet jiems reikia du kartus suarti žagre, o sėti pradedama apie Marijos dangun žengimo šventę, rugpjūčio 15 d. Jeigu koks tingus artojas nepabaigia sėjos iki kitos šventės — Mergelės Marijos gimimo, kuri būna po 4 savaičių, tai yra rugsėjo 8 d., tada jam žemė neduoda įprasto derliaus. Taip rugiai sėjami prieš žiemą, o kitaip pavasarį.

Yra ir kitas sėjimo būdas, neseniai išrastas. Tokioje pat išdegintoje žemėje, kurioje išnaikinti krūmai, kaip jau anksčiau aprašyta, tarp dviejų dalių miežių galima įmaišyti trečią dalį rugių, o pasėti pavasarį. Tais metais prinokę miežiai pjaunami ir suimami nuo lauko, o rugiai po miežių, tankiai sužėlę kaip žolė, paliekami žiemoti. Vasarą jie už-

auga tokie tankūs ir vešlūs, kad per jų tankumą vos galima prajoti su arkliu, ir tokie aukšti, kad beveik nematyti raito žmogaus. Iš vieno grūdo trisdešimt ir daugiau varpų išauga. O visas žemes rusai įpratę arti vieną arklį į žagrę pasikinkę, nes pati žemė yra riebi ir minkšta.

Sėjos metas ir derliaus ėmimas (p. 216—217)

Beveik visoje Sarmatijoje yra tokia javų sėjimo tvarka: pirmiausia po Velykų sėjami kviečiai, paskui vasariniai rugiai, visur vadinami vasaručiais, norint atskirti nuo tų rugių, kuriuos įprasta sėti žiemai apie Mergelės Marijos dangun žengimą, kaip jau anksčiau rašėme, ir kurie vadinami žieminiais. Pasėję juos vasarą, negautų jokios naudos, ir priešingai, pasėję vasarinius vietoj žieminių rudenį, gautų tą patį, ką iš žieminių vasarą, nors jų grūdai yra panašūs ir tarsi vienodos rūšies, tačiau jeigu juos ne laiku sėtų, iš to nieko neišeitų, ir jie tiktai beverte žole pavirstų.

Vasarinius rugius lenkai, lietuviai, mozūrai, prūsai ir Pakarpatės rusai, parengę dirvą, sėja apie Velykų šventes; daugiausia dėl palankesnės šiltesnės saulės ir krašto išgalių jie pirmąja sėja toli pralenkia baltarusius ir maskvėnus, gyvenančius šiaurėje, nes tie dėl ne tokios našios žemės ir šaltesnių orų turi sėti daug vėliau už tuos, kurie gyvena arčiau pietinių kraštų. Kartais pasitaiko, kad pasėja vienu metu su lenkais. Nuostabu, kad kartais pasėję vasarinius rugius keletą savaičių po Velykų, vis tiek tą vasarą, kaip reikiant prinokusius, nors tik po aštuonių savaičių, nupjauna ir iš laukų suveža.

Žirnius įpratę sėti apie šv. Vaitiekų. Gerai prie klojimų išdžiovinę, juos ilgai laiko nekultus ant žardų savo reikalams[1].

Avižas ir miežius paprastai sėja po švenčių.

Grikius, kuriuos jie grečka arba grečicha vadina, beria į dirvą vienuolika savaičių po Velykų, net apie Šv. Petrą.

Ropes sėja apie Šv. Joną Krikštytoją, ir viską, tais metais išauginta, nuo laukų suima, sugabena ir per žiemą namuose laiko. Grūdai, iš aruodų sėjai paimti, po aštuonių, o vėliausiai po dešimties savaičių į tuos pačius aruodus šimtą kartų didesnį derlių savo šeimininkui grąžina.

Visi lenkai, silezieČiai, mozūrai, lietuviai, prūsai ir Pakarpatės gyventojai, javus prie klojimų suvežę, laiko stoginėse. Kartais pas gerą šeimininką gali rasti keturis ir šešis šimtus stoginių, kurios, per penkiolika metų visokių javų prikrautos, stovi lyg kokie keturkampiai bokštai. O Baltojoje Rusioje ir Maskvos krašte visi javai tuoj pat iš laukų sugabenami į juodas trobas, vadinamas jaujomis arba hridniomis[2]. Ten juos išdžiovinę ir tuoj pat iškūlę, vieni į klėčių aruodus supila, o kiti, neįžengiamuose miškuose padarę tam tikras duobes, iš vidaus gerai įrengtas (kad nepūtų), laiko po žeme, urvuose, suneša tenai ir sudeda lašinių paltis, sūrius ir sviestą bei kitus skanėstus, geresnius drabužius,

---

[1] Originale dar paaiškinta, kad tie žardai tenai vadinami ozerodais (*ozierodami*).
[2] Originale *hrydniami.*

ypač karo metu taip daro vargšai, kad būtų paslėpta nuo priešo ir savų kareivių.

Pas juos, ypač kaimuose, dar taip būna: nuteistasis mirti pono įsakymu turi pats pasikarti, o jeigu atsisako, tada grasinimais ir mušimu priverstas, nori ar nenori, turi tai padaryti. Taip Vytautas pasielgė su savo totoriais, kurie, jodami į Prūsijos karą su broliu Jogaila, apiplėšė Košineco bažnyčią, kai buvo giedama Dievo motina[3]. Apie tai plačiau rašiau pirmosiose knygose apie karalių Jogailą.

Žemaičiai ir jų buitis (p. 350—351)

Žemaičių kraštas yra gana platus, gretimas Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, šiaurėje siekia Infliantų sieną, o vakaruose — Baltijos, arba Vokiečių, jūrą, kuri truputį nusitęsia į šiaurę. Kaimynystėje dar turi Prūsijos žemę. Jokios didesnės pilies tame krašte nėra, bet pilaičių su miestais, kaimais, tiek karališkais, tiek bajoriškais, yra nemaža. Toje kunigaikštystėje yra seniūnas, arba vyriausiasis seniūnas, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio nuolatos skiriamas; dėl menkniekio jis iš tos vietos nešalinamas, nebent tik kas baisaus atsitiktų. Vyskupas toje provincijoje vienas, priklausantis Romos bažnyčiai. Tame krašte yra šie valsčiai: Ariogalos, Medininkų, Kražių, Raseinių, Viduklės, Veliuonos, Kaltinėnų, Dirvėnų ir kiti. Prasti žmonės gyvena mažose, žemose, pailgose trobose, kuriose vakarais ir rytais vidury aslos kūrenama ugnis: trobos viduryje iš viršaus kabo kaminas, padarytas iš žievės, apkrėstos moliu, po juo pakabintos geležinės grotos, ant kurių visą laiką viena po kitos dedamos balanos, kad šviestų, o apačioje, po grotomis, yra lovelis su vandeniu, į kurį iš viršaus krinta anglys. Prie tos ugnies po darbo ilsėdamasis, šeimininkas su šeimyna apžiūri visą savo turtą, visą namų ūkį. Mat tose pačiose trobose, kuriose patys gyvena, jie laiko ir visokius gyvulius, avis, veršelius, vištas, žąsis, karves ir kiaules. Iš galvijų ragų daro sau indus ir taures įvairiems reikalams. Žmonės ten tvirti ir drąsūs, mūšyje smarkūs, kautynėse vartoja šarvus, šalmus ir įvairius ginklus, ypač ragotines arba ietis, kaip įprasta medžiotojams; arklius turi labai mažus, kitas pasakytų, jog negalimas daiktas, kad jie ištvertų tokius darbus, į kokius šeimininkai juos įkinko kelionėje, kare, laukuose, miškuose ir namie ardami ir akėdami. Žemę ne geležimi, o mediniais žambiais plėšia, ir tai yra nuostabiausia, nes jų žemė labai kieta ir nesmėlinga. Eidami arti, pasiima nemažai pagalių, kuriuos naudoja vietoj norago žemei versti; taip daro todėl, kad, sugedus vienam, antram, trečiam, negaišdami galėtų įstatyti kitus. Buvo toje provincijoje vienas seniūnas, kuris, norėdamas palengvinti žmonėms darbą, įsakė pridaryti daug geležinių noragų ir jais arti. O kai tais ir keletą kitų metų žemė dėl blogo oro neatidavė net sėklos, prasti žmonės, manydami, kad taip atsitiko per geležinius noragus, kaltę dėl žemės nenašumo ir nederliaus suvertė tiems noragams. Tai pamatęs, seniūnas pabūgo, kad žmonės gali dėl to sukilti, atsisakė keležies ir po senovei leido jiems vartoti medinius noragus.

[3] Žinia paimta iš Strijkovskio, o Strijkovskis paėmė iš Dlugošo Žalgirio mūšio aprašymo.

Toje provincijoje yra labai daug tankių miškų ir didelių girių, kuriose kartais pasirodą kažkokių vaiduoklių. Geresnio medaus už žemaičių niekur kitur nerasi, nes jame ne tik labai nedaug vaško, bet ir tas vaškas toks baltas kaip puikiausias alebastras. Miškai ten duoda daugiausia gėrybių, kadangi kelmuose arba aukštų medžių erdviose drevėse bitės gyvena geriau negu puikiausiuose aviliuose ir daug medaus savo šeimininkui prineša.

Pasakojimas apie žalčių garbinimą (p. 352—363)

Be to, reikia žinoti, kad tas kraštas kažkada buvo labai stabmeldiškas, kad jo gyventojai žalčius, varles, driežus ir visokias gyvates pagal pagonišką paprotį gerbė ir lyg dievus garbino, kaip jau esame rašę, kalbėdami apie lietuvių stabmeldystę. Dar ir dabar tarp jų yra tokių ypač kaimuose ir mažuose miesteliuose, kurie kažkokius žalčius, savo kalba vadinamus gyvatėmis[4] ir esą turinčius papilvėje keturias trumputes juodas kojas, panašias į žiaunas, namuose laiko ir saugo lyg kokius naminius dievus; šeimininkai jiems po darbo nustatytu laiku tarsi kokią auką padeda gerti pieno, ir jie, išlindę iš urvų ar iš savo požemio slėptuvių, pasižiūrėję į visus ten esančius, apimtus kažkokios stabmeldiškos pagarbos ir baimės, keliskart sušunka ir puola prie pieno. Jeigu gyvatė nedaug jo nugeria, manoma, kad tuos namus turinti užgriūti kokia nelaimė, nes jų dievaitis ant jų pykstąs; jeigu kas šiaip negerai arba dėl blogo oro atsitinka, irgi sakoma, kad bus blogai savo dievaitį pagerbę ir jis tai ant jų užleidęs.

Tai atsitiko neseniai viename kaime, už šešių mylių nuo Vilniaus, netoli Trakų miesto. Kažkoks žmogus, tikras katalikų religijos išpažinėjas, iš vieno tokio žalčius garbinančio šeimininko pirko keletą avilių, po to, ilgai su juo bendraudamas, ir patį per didelį vargą šiaip taip į krikščionių tikėjimą atvertė ir įkalbėjo, kad tą šlykštų žaltį, kurį kaip dievą garbino, užmuštų. Kai šeimininkas tai padarė ir, užmušęs žaltį, po kiek laiko atėjo į sodą apžiūrėti savo bityno, viename avilyje pamatė kažkokią baisią juodą būtybę, panašią į žmogų, bjauriai iki ausų išvieptais nasrais, kreivai išverstomis akimis,— išvis tenai buvo kažkokia pragaro pabaisa. Apmirė iš siaubo šeimininkas, paskui, kiek atsitokėjęs, paklausė, kas ji ir ką ten daranti. Baidyklė atsakė: „Aš esu tas, kuris čia bus tol, kol tau atkeršys, kam savo namų dievą užmušei, ir dar labiau būsi persekiojamas, jeigu vėl nepradėsi duoti jam priklausančių aukų". Nekreipė į tai dėmesio šeimininkas, tvirtai krikščionių tikėjimo laikydamasis, šventu kryžiumi išbaidė iš ten tą gundytoją, kuri tuoj pranyko ir nežinia kur dingo. Bet tenai nuėjęs, dar ilgai tame sode girdėdavo kažkokį švilpesį, panašų į žalčių šnypštimą.

Už keturių mylių nuo Vilniaus taip pat yra karališkas kaimas Lavoriškės, kuriame dar nemaža gyvena tų, kurie žalčius kaip dievus garbina ir jiems kažkokias aukas duoda. Nors tai ir Lietuva, ne Žemaitija, bet kadangi Lietuvos kaimynystėje, su ja susisiekia, manau, jog tinka čia trumpai apie tai užsiminti.

---

[4] Originale *Giwoitami*.

Derliaus ėmimo vaišės dievų garbei (p. 353—354)

Paprasti žmonės Žemaičiuose turi kažkokias prietarų šventes su iškilmingais aukojimais ir pagonių papročiu jas švenčia spalio mėn. pabaigoje, kai nuo laukų nuima javus. O švenčia taip. Į vaišėms skirtą vietą susirenka vyrai su žmonomis, vaikais, tarnais, su visais savo giminaičiais bei šeimynykščiais; stalus, suolus ir kitas vietas, kur bus vaišės, apkloja žole, o ant viršaus padeda duoną, prie duonos iš abiejų pusių pastato du ąsočius alaus. Po to atneša veršelį, paršą ir kiaulę, gaidį ir vištą ir kitų naminių gyvulių bei paukščių po porą, patiną ir patelę, ir juos užmuša aukoms tokiu būdu: pirmiausia žynys, arba tasai kažkoks jų šventikas, tardamas tam tikrus žodžius, ima mušti tuos gyvulius lazda, o po jo ir visi ten esantieji daužo per galvą, per kojas, paskui muša lazdomis per pilvą, per sprandą ir kitur, sakydami tokius žodžius: „Tai tau, o dieve Žemenike (taip prasti žmonės savo dievą vadina) aukojame ir dėkojame, kad mums šiais metais sveikatos ir visokių gėrybių nepagailėjai. Dabar taip pat tave prašome, kad mus ir šiais metais nuo ugnies, karo, maro ir visų mūsų priešų saugotum ir gintum". Po to, tas aukas išvirę, visus valgius ima valgyti, bet pirma dar, nuo kiekvieno valgio po gabalėlį atpjovę, po stalu, suolais, už krosnies ir į visas trobos ir priemenės kertes mėto, sakydami: „Tai tau, mūsų Žemenike, aukojame, maloniai prašome imk ir valgyk". Tik tada pradeda savo vaišes. To seno prietarų papročio paprasti žmonės kai kur tebesilaiko; apie tai jau rašėme, kai kalbėjome apie prūsų ir lietuvių pagonybę.

Visokius javus jie pirmiausia labai karštoje troboje išdžiovina, o paskui, kluone iškūlę, į aruodus supila.

Žemaitijos miškų žvėrys (p. 354)

Jūrą, kuri Žemaičių krantus skalauja, vieni vadina Baltija[5], kiti Prūsų, treti Vokiečių jūra, bet iš tikrųjų ji turėtų būti vadinama Baltijos įlanka. Toji Baltijos jūra skalauja ir *Cymbricam Chersonesum,* kuris vokiškai vadinamas Jutlandu, o lotyniškai Jucija. Ji skalauja ir Vokiečių žemę, ir visą Pamario kraštą, o paskui ilga ir plačia juosta supa Kuršą, Infliantų žemę ir kai kurias Maskvos žemes, taip pat Švediją, Suomiją ir Danijos karalystę.

Žvėrių Žemaičiuose, kaip ir Lietuvoje, yra įvairių, mažų ir didelių, lokių, stumbrų, briedžių, lūšių, lapių, bet daugiausia vilkų ir kiškių. Prie Žemaičių pasienio yra dar vienas žvėris, kurio niekur kitur nepamatysi, vadinamas erniu. Tas žvėris niekam nenaudingas, šuns didumo, iš snukio panašus į katę, o išvaizda ir uodega — į lapę, tik juodas ir minta vien dvėsena; kai užtinka dvėseną, tiek prisiėda, jog išsipučia lyg būgnas; paskui įsispraudžia į kokį siaurą uolų plyšį arba tarp dviejų medžių ir spraudžiasi, kol viską, ką yra suėdęs, išspaudžia. Tada vėl eina prie tos dvėsenos ir, antrąkart prisiėdęs, tą patį daro, taip pat ir trečią kartą, kol jam užtenka dvėsenos. Matyt, pati gamta sukūrė tokį ėdrų padarą, no-

[5] Originale *Balteum.*

rėdama žmonėms parodyti, jog persivalgymu reikia bjaurėtis. Mat kai į tas vaišes visi į krūvą susieina, o ypač kai atlikinėja tas prietarų ceremonijas, tai sėdi už stalo valgydami ir gerdami nuo pusiaudienio iki vidurnakčio; išsimiegoję vėl antrą ir trečią kartą per dieną nusigeria, nebepaisydami nei savo gero, nei bjaurių pagirių, kurios paprastai būna dėl apsirijimo.

Valstiečių gyvenimas (p. 355—357)

Kaimo žmonės ten yra turtingųjų labai išnaudojami; ponas, už ką nors ant valdinio supykęs, jį primuša, išniekina, apiplėšia ir kartais jam visą maistą iš namų išneša, kad vargšas nebeturi ką žmonai ir vaikams į burną paduoti; valdiniai kiekvieną dieną atlikinėja sunkias prievoles. Kai valdiniui ko nors prireikia iš pono, be dovanos neprieisi; o jeigu ir pasiekia poną, tai tuojau pat siunčiamas pas urėdą, o visur reikia ponams ką nors duoti, nes ten kiekvienas žodis tarsi aukso vertas. Penkias dienas dirba ponui, o šeštą, pirmadienį, puola prie savo darbų; beveik visada ir sekmadienį nedykinėja, nes kaime ten niekas nešvenčia, daro ką nori: aria, pjauna, kulia, sėja, akėja ir šienauja ir visus kitus darbus dirba. Taip daug kur esti ir Lietuvoje, ir Rusijoje. Jeigu kas ką paklausia: „Kodėl šventą dieną dirbi?", atsako: „O ar šventą dieną valgyti nereikia". Mokesčius ir duoklę duoda per metus keturis kartus. Vargšai dar kasmet moka ponams sunkų činšą; duoną valgo labai prastą, pusiau su pelais. Namuose turi rankines girnas, kuriomis miltus ir kruopas malasi; taip pat piestas, kuriose iš kanapių ir sėmenų aliejų muša. Merginos, ką nors dirbdamos, visada niūniuoja ir taip nuo miego ginasi, ypač naktį. Vietiniai gyventojai dar turi tokias medines dūdas, dideles ir ilgas, kurios pučiamos (ypač švenčių dienomis) leidžia triukšmingus garsus, o kartais ir dviese vieną dūdą pučia, tai ji staugia visokiais balsais lyg koks miško žvėris, grobio vaikams ieškodamas. Ratus turi prastus, be jokios geležies, rykštėmis ir visokiomis virvėmis suraišiotus; tekinis iš vieno medžio gražiai sulenktas, stipinais sustiprintas, kad ilgoje kelionėje išlaikytų, ašis niekada tepalo nemato. O kada jų daug į tokius ratus prisėda, tai ašys keistai cypia ir girgždėdamos tarsi skundžiasi. Taip yra ir Rusjoje, iš to ir pasakymas atsirado: girgžda kaip ruso ratai. Apie tai vienas lotyniškai rašęs poetas net tokias eiles parašė:

Niekad jokiais tepalais vežimų netepa rusai,
Girgždanti baisiai ašis niekad negauna smalos.
Girdisi iš toli, kaip cypauja ratai — colassa —
Taip savus vežimus rusai įpratę vadint.
Ir nemėgsta lengvų vienkinkių vežimų daryti.
Jų vežimus paprastai traukia arkliai keturi.
Ir geležinėm vinim sukalto vežimo nerasi:
Ūkio rakandus visus daro iš medžio tiktai.
Be geležies, vien tiktai su grąžtu vežimus jie padaro,
Medį sujungt su medžiu moka tvirčiau nei vinim.[6]

[6] Vertė Eugenija Ulčinaitė.

Toje žemėje labai daug pelkėtų ežerų, tvenkinių ir kemsynų, kai kuriose vietose vanduo išsilieja kaip marios. Be to, yra nemažai laivybai tinkamų upių, kurių vienos teka į rytus, kaip Bugas (Herodotas jį vadina *Hipaniu*), Pripetė, Turas, Svisločė, Berezina, kurios visos įteka į Dneprą. O kitos upės, kaip Vilija, Nemunas, Narevas, Bugas, į vakarus ir į šiaurę savo vandenis varo ir įteka į Vokiečių jūrą prie Prūsijos uosto, netoli Gdansko. Dauguva irgi už dviejų mylių nuo Rygos su jūra susimaišo.

Kaip jau sakėme, tos Žemaičių žemės gyventojai mažai skiriasi nuo lietuvių tiek papročiais ir tikėjimu, tiek gyvenimo būdu ir drabužiais. Kasdieninis jų drabužis yra pilka sermėga, ir kai keliasdešimt pulku turguje stovi, tai iš tolo tiktai pilkuoja, o apavą pinasi arba iš liepos karnų, arba iš gyvulių odos, kartu su šeriais nuluptos; tą apavą jie naginėmis arba kurpėmis vadina. Savo kalba žemaičiai nuo lietuvių, latvių ir inflantų taip pat mažai kuo skiriasi, beveik visada tarp savęs susikalba, nes ir poteriai žemaičių ir lietuvių yra vienodi, kuriuos čia, kad būtų aiškiau, įdėjome.

Žemaičių poteriai

Tewe musu, kuris esi dangui, szwiskis wardas tawa, ateik karaliste tawa, buk wala tawa, kaip dungui, teip zamej, donu musu, wisudienu dok mumus nu, ir atlaid mumus, kaltyby keip ir mias atlajdimus sawiemus kaltiemus, ir nie wiask musu und pagundymo, be giaibek musu, nog wiso, pikto. Amin.

MOTIEJAUS STRIJKOVSKIO PASAKOJIMAS APIE LIETUVIŲ IR JŲ KAIMYNŲ TIKĖJIMĄ IR PAPROČIUS

Motiejus Strijkovskis (1547 — po 1586) buvo mozūras, kilęs iš smulkių bajorų, mokęsis Krokuvos universitete, poetas, karys, istorikas. Į Lietuvą atvyko 1565 m. Kurį laiką tarnavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės samdytoje (algininkų) kariuomenėje, lenkiškai kūrė eiles, rašė istoriją. Sekdamas Renesanso humanistų pavyzdžiu, teigė, kad „žmogaus išmintis yra ne kas kita, kaip įvykių stebėjimas, esamų ir būsimų dalykų žinojimas, perimtas iš praeities patyrimo tarsi iš užtvenkto šaltinio, dėl to tarp visų mokslų pirmoji vieta tenkanti istorijai". Savosios šalies istorijos pažinimas, pasak jo, rodąs tautos subrendimą. 1574 m. išleido knygą „Dorybės šauklys", o 1575 — „Apie Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvę". Stambiausią savo veikalą — Kroniką — rašė gyvendamas Slucke pas Jurgį Olelkaitį, Algirdo giminės kunigaikštį. Tam kunigaikščiui 1578 m. mirus, ieškojo kito mecenato. Juo sutiko būti Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis. Kad Strijkovskis turėtų iš ko apyplačiai gyventi ir baigtų rašyti Kroniką, vyskupas paskyrė jį savo kapitulos kanauninku (nenorėdamas susilaukti priekaiš-

tą, kaip pasauliečiui, suteikė žemesniuosius — akolito — šventimus). Gaudamas kanauninko pragyvenimą, Strijkovskis darbą užbaigė ir, pavadinęs „Niekados anksčiau šviesos nemačiusia Lenkijos, Lietuvos ir visos Rusijos kronika" (Która przedtym nigdy światła nie widziała Kronika polska, litevska, żmódzka i wszytkiej Rusi), *1582 m. Karaliaučiuje išspausdino. Šis jo veikalas nuo ankstesnių, ypač nuo „Dorybės šauklio", kuriuo pasinaudojo Gvagninis, skyrėsi tuo, kad autorius, laikydamas lietuvius giminingus romėnams kalba, papročiais ir tikėjimu, stengėsi parodyti liaudyje aptiktus stabmeldiškos romėnų kultūros likučius. Pasakojimas parašytas gana padrikai, nelengva net suprasti, kokios tautybės žmonėms priskiriamas koks nors stabmeldžių papročių reliktas, tačiau tai yra amžininko liudijimas, kurio negalima užmiršti. Lyginant, kas apie tą patį dalyką parašyta Herberšteino, Gvagninio ir Strijkovskio, matyti, kaip ano meto autoriai vienas iš kito skolinosi ne tik siužetus, bet ir tekstus, nelaikydami tai plagiatu. Strijkovskio Kronika XIX a. buvo pakartotinai išleista dviem tomais. Teikiama ištrauka versta iš* Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i vszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego, t. I, Warszawa, 1846, *p. 147—150. Vertė Edmundas Rimša.*

Aš taip pat papasakosiu, ką girdėjau ir mačiau savo akimis Kurše, Livonijoje, Sambijoje, kuri vadinama Sūduva arba Samlandu, Prūsijoje ir kai kuriuose Žemaičių žemės, ypač pajūrio, užkampiuose bei už Mirumskų ir Įsruties. Tą velnią Pušaitį, kuris, kaip tikima, šeivamedyje gyvenąs, jie per tam tikras šventes dukart metuose garbina, taip pat ir parstukus, žemės žmones, jo angeliukus ir tvarkytojus, gerbia ir valgiais peni. Paprastai per jų šventę klojime pastato uždengtą stalą, ant kurio palieka keturis duonos kepalus, virtos ir keptos mėsos, sūrio ir sviesto ir pagal įprastas pagoniškas ceremonijas ir burtus kviečia juos į pagerbtuves arba vakarieniauti. Po to, gerai uždarę klojimo duris, patys nueina, o vidurnaktyje atėję parstukai tuos patiekalus valgo. Rytojaus dieną šeimininkas žiūri, kurio patiekalo daugiau suvalgyta, jeigu duonos, tai tikima, kad tie dievukai jiems pagausins javus, jeigu mėsos, tai seksis gyvuliai ir panašiai, o tą patiekalą, kuris per pirmąją šventę jiems labiausiai patiko, atideda kitai šventei, prašydami juos gero derliaus. Taip pat pasakojama, kad tie parstukai naktimis išvagia iš nedėkingų šeimininkų klojimų javus ir atneša tiems, kurie juos labiau garbina. Prūsijoje, taip pat aukštumų žemėje, apie Chojnicus, Kamenį, Sempelborką už Torunės ir kitur, vietiniai gyventojai iki šiolei pagal senovinį pagonišką paprotį į tą šeivamedį žiūri labai pamaldžiai, tikėdami, kad po juo gyvena kažkokios keistos dvasios arba fantastinės būtybės, kurias jie vadina raudonaisiais žmogiukais ir kurios dažniausiai pasirodančios sergantiems žmonėms naktį, kai mėnuo šviečia. Pasakojama, kad jie ne didesnio kaip uolektis ūgio.

Svarbiausia tų pagonių šventė, kuri tebėra išlikusi kai kuriuose Lietuvos, Žemaitijos, Livonijos, Kuršo ir Rusų kraštuose, švenčiama spalio mėnesio pabaigoje, kada jau visi javai nuimti ir suvežti į klojimus. Tada vienoje troboje ruošiama sudėtinė vakarienė, į kurią susirenka visi su žmonomis, vaikais ir tarnais dažnai iš trijų keturių kaimų. Stalas pa-

dengiamas šienu, o kitur rankšluosčiu, ant jo padedama keletas kepalų duonos ir ant keturių kampų pastatomi keturi dideli indai alaus. Po to atvedamas veršis ir telyčia, avinas ir avis, ožys ir ožka, meitėlis ir kiaulė, gaidys ir višta, žąsinas ir žąsis, ir kitų valgiui tinkamų naminių gyvulių bei paukščių, patinas ir patelė. Visa tai aukodami savo dievui Žeimininkui, jie užmuša tokiu būdu. Iš pradžių jų burtininkas, arba pagonių vaidila, paprastas kaimietis, sukalbėjęs įprastas užkeikimų maldas, pradeda lazda mušti kurį nors gyvulį per galvą, pilvą, nugarą, kaklą ir kojas, sakydams: „Tai tau, o Žemininke, mūsų dieve! aukojame ir, tai darydami, tau dėkojame, kad praėjusiais metais mus išsaugojai sveikus, pilnus visokių gėrybių, javų ir turto, malonėjai apginti nuo ugnies, geležies, maro ir visų mūsų priešų". Tai atlikę, aukojamų gyvulių mėsą ir paukščius verda, kepa ir čirškina, o susėdę prie stalo, valgo, bet prieš tai jų vaidila, arba burtininkas, atpjovęs kiekvieno valgio ar paukščio, gabaliuką meta po stalu, ant krosnies, po suolais ir į kiekvieną namo kampą, sakydamas: „Tai tau, o Žemininke, mūsų dieve! malonėk priimti mūsų aukas ir tų valgių paragauti". Valgo ir geria iki apsirijimo, po kiekvieno valgio ir gėrimo, vis kviesdami Žemininką, moterys ir vyrai ilgus trimitus pučia, vienas į kitą žiūrėdami dainuoja. Man teko dažnai būti tose jų puotose ir šventėse Livonijoje, Kurše, Žemaitijoje ir Lietuvoje apie Suvieką, Obelius, Subačių, Pasvalį, Basenborgą, miesteliuose už Sokolvos, Mūšos ir kitur, kur prisižiūrėjau keisčiausių pagoniškų burtų, kadangi tuose kraštuose lig šiolei mažai težinoma apie dievą.

Prūsijoje, ypač Sambijoje, vokiškai vadinamoje *Sudawen, Samland* [Sūduva], apie Įsrutį, Ragainę ir Kuršo žemėje sodiečiai, kurie visi yra žemaičiai ir žemaitiškai net ligi Karaliaučiaus kalba, ką pats girdėjau ir mačiau, turi savo šventę, kurią vadina *Pergrubri* [Pergrubiu]. Pavasarį, kai sniegas nutirpsta ir metas arti, o žolė jau irgi pasirodo, keli kaimai supila po ketvirtį ar statinę salyklo alui. Po to susirenka į vieną didelį namą, ten jų viršaitis, tai yra aukotojas arba tikriau burtininkas, paima gorčių alaus ir iškėlęs prašo vasaros ir žalumos dievą Pergrubį, sakydamas: *„O Wespocie Dewe musu Pergrubios!"* ir t. t. Tai yra: „O visagali mūsų dieve, Pergrubi! tu nuveji bjaurią žiemą, žolynus, gėles ir žolę visoje žemėje daugini; mes dabar tave prašome mūsų pasėtus javus ir tuos, kur pasėsime, dosniai padauginti, varpingus užauginti, o kiekvieną raugę sumindyk". Po to pastato puodelį arba taurę ir, paėmęs dantimis, išgeria alų, o išgėręs meta indą per galvą, nepaliesdamas rankomis. Už jo stovi tijūnas arba to valsčiaus vyresnysis, kuris sugauna indą ir, greitai pripylęs alaus, vėl pastato prieš viršaitį, arba tą burtininką. Šis, paėmęs taurę, prašo kitą dievą Perkūną, arba Pioruną, kad pažabotų griaustinį, krušą, žaibus, lietų, audras ir pragaištingus debesis ir, paėmęs dantimis, kaip auką jam išgeria taurę alaus. Tik po jo geria visi. Trečią kartą prašo visagalį šviesos dievą Žvaigždikį, kad teiktųsi maloniai ir giedrai šviesti jų javams, pievoms, gėlėms ir gyvuliams. Po to meldžiasi ketvirtajam dievui Pilvičiui, kad leistų gražiai visus javus nupjauti ir į klojimus sukrauti. Taip daro visiems dievams, kurių turi 15,— laikydami dantimis ir neliesdami rankomis, išgeria jų garbei po taurę alaus, o paskui garbina juos dainomis, staugdami lyg vilkai. Ta-

čiau jei praėjusiais metais buvo netikęs javų derlius, tada, laikydami skriaudą atpildu už nuodėmes, prašo ligonių ir silpnųjų dievą Aušlavį, kad užtartų prieš kitus dievus, Pergrubį, Perkūną, Žvaigždikį ir Pilvitį, kad šie ateinančiais metais būtų malonesni. Ten pat, čia minėtų prūsų žemutiniame krašte, kuris vadinamas Sūduva, arba Samlandu, lietuvių tautybės žemaičių valstiečiai vieną kartą per metus šitaip švenčia jaučio arba ožio šventę: sueina keturi arba šeši kaimai, surenka kaip per kalėdojimą pinigų, duonos, kitų daiktų ir visa tai parduoda. Jeigu gauna daug pinigų, tai už juos iškart nuperka ir jautį, ir ožį ir, susirinkę viename name, užkuria didelę ugnį. Ten jų žmonos atsineša kvietinių ir grikinių miltų, iš kurių pridaro paplotėlių. Po to viršaitis, jų kunigas, pagal pagonišką paprotį užsidėjęs ant galvos vainiką, uždeda ant ožio arba jaučio ranką ir prašo visus dievus, kiekvieną atskirai, kaip jau anksčiau išvardijau, kad malonėtų iš jų priimti tos šventės apeigas ir auką, ir, paėmęs jautį arba ožį už ragų, veda prie klojimo. Čia visi vyrai pakelia jį aukštyn, o kunigas viršaitis, apsijuosęs rankšluosčiu, pakartotinai kviečia visus dievus, sakydamas: „Tai yra pagarbos auka ir mūsų tėvų dovana, kuria norime sulaikyti savo dievų rūstybę". Po to šnabždėdamas tris kartus apeina jautį ir jį papjauna. Kraujo neišpila ant žemės, o suleidžia į rėčką, iš kurios viršaitis semia kaušeliu arba taure ir šlaksto žmones, o likutį visi išsidalija į puodelius ir kiekvienas savo namuose šlaksto gyvulius, kaip pas mus šventintu vandeniu. Sukapoję jautį į gabalus, verda katiluose, o vyrai, kuriems moterys atneša nekeptų paplotėlių, susėda apie ugnį ir, pasiėmę kiekvienas po paplotėlį, mėto per liepsną kits kitam į rankas, kol šie iškepa. Po to, dainuodami ir pūsdami ilgas dūdas, valgo ir geria per visą naktį. Rytą, nešdami kvietinį paplotėlį ir vakarienės likučius, eina per visą kaimą prie kryžkelės, viską sudeda į vieną vietą, ant viršaus supila žemės kauburėlį, gerai žiūrėdami, kad žvėris ar šuo negalėtų iškasti, o tai padarę, palieka dievams ir išsiskirsto namo.

Kai jau kas jaučia artėjant mirtį, tada pagal išgales padaro statinę ar dvi alaus, liepia kviesti draugus ir visus to kaimo gyventojus, su kuriais atsisveikina ir atsiprašo. Susirinkusieji mirusį pirtyje gražiai numazgoja, pagal paprotį aprengia ilgais baltais marškiniais ir, pasodinę ant kėdutės, geria į jį, liūdnai apraudodami tokiais žodžiais: „Aš geriu į tave, mielas bičiuli, ko gi tu numirei, juk turi mylimą žmoną, vaikų, gyvulių ir visko užtenkamai". Po to vėl geria į jį, linkėdami ramaus atilsio ir prašo, kad malonėtų aname pasaulyje pasveikinti jų bičiulius, tėvus, motinas, brolius ir t. t., kad ten su jais maloniai ir kaimyniškai elgtųsi, kaip jie su juo, kada buvo gyvas. Paskui aprengia jį drapanomis, o jeigu tai vyras, prijuosia kardą arba kirvį, uždeda ant kaklo rankšluostį, į kurį pagal išgales įriša keletą grašių maistui. Į karstą įdeda duonos su druska ir indą alaus. O jeigu laidoja moterį, tada įdeda siūlų ir adatą, kad galėtų užsisiūti, jeigu jai kas suplyštų aname pasaulyje. Veždami ją laidoti, visi bičiuliai procesijoje mojuoja į viršų iškeltais peiliais ir garsiai šaukia: *„Gejgej, begejte Pokkole!"*, tai yra: „Bėkite, bėkite, spruskite šalin, jūs velniai, nuo to kūno!"

Šiandien dar taip daroma viename Livonijos žemės kampe už Moizos, Solkovos. Pats mačiau, kaip per numirėlių laidotuves groja dūdomis ir gieda: „Eik, vargše, iš šio skurdaus pasaulio visokių priespaudų į amžiną linksmybę, kur tavęs negalės skriausti nei išdidus vokietis, nei gobšus leišis, tai yra lenkas ar lietuvis, nei maskvėnas".

Mirusieji tėvai, motinos, giminės paprastai minimi spalio arba lapkričio mėnesį, o kartais per kiekvieną šventę kapuose gailiai raudama, sakytum giedama, ypač tai daro moterys, kurios išskaičiuoja savo vyrų narsumą, dorybes, rūpestingumą ir t. t.

Šis paprotys ne tik pas juos išlikęs, bet ir Valachijoje. Multano ir Bulgarijos šalyse, pats tai mačiau keliuose miesteliuose: Buzove, Rusciuke, Dziurdzeve prie Dunojaus ir Multano gospodariaus sostinėje Bukarešte, kur, be to, ant kapų deginamos žvakės ir smilkoma. O Turkijoje ir valgių dedama, beriama paukščiams grūdų, už mirusiųjų bičiulių vėles šeriamos katės ir šunys, kiti liepia dviem vaikigaliams nešioti po gatves ant baslių plaučius, paskui kuriuos kartu seka pulkai kačių ir šunų ir pan. Mums, kaip svečiams, nors to neprašėme, kai kuriuose karvageruose, tai yra už aukas pastatytuose svečių namuose, dalijo išmaldą. Atnešė vynuogių sunkos, slyvų ir kt., kopūstų, virtų su aviena, ryžių košės, buivolių pieno, duonos pagal asmenų skaičių ir du ąsočius vandens, kadangi vyno už mirusiųjų vėles neduoda. O tarp kapų, kurie kai kuriose vietose lyg miesteliai stovi, kiekvieną penktadienį, jeigu būna graži diena, žmonos ir bičiuliai meldžiasi ir dalija vargšams išmaldą.

Kurše, taip pat Samlando krašte ir Prūsijoje per mirusių paminėjimą iš bažnyčios einama tiesiog į karčemą arba į kokį namą, kur supiltas alui salyklas. Paskui žmonos krepšeliuose atneša jau ataušusios keptos ir virtos žuvies. Valgoma tenai be peilių, žmonos jiems patarnauja, o kiekvienas, mirusiajam giminaičiui ko linkėdamas, meta po stalu kiekvieno valgio kąsnelį ir taurę alaus išlieja. Lietuvos ir Žemaitijos valstiečiai, paminėdami bičiulius, taip pat kelia didelę vakarienę. Prieš valgį vyriausiasis paima dideliu šaukštu įvairių javų miltų, druskos ir kt., taip pat smilkalų ir smilkydamas kalba: *„A za wissumos priatelos musu!"* ir t.t., paskui, senovines tėvų giesmes giedodami, valgo ir geria, kol ant kojų nebepastovi.

Kita Žemaitijoje išlikusi pagoniška šventė vadinasi Ilgio šventė. Toji šventė prasideda per Visus šventuosius, ir jai net didžiausias vargšas turi namuose turėti alaus. Prisimenant mirusiuosius, geriama kelias savaites. Anksčiau, pagonybės laikais, ta šventė buvo švenčiama griaustinio dievo Perkūno garbei.

ANDRIUS VOLANAS APIE ŠEIMĄ IR YDINGUS ĮPROČIUS

Andrius Volanas (apie 1530—1610) — žymus XVI a. Lietuvos publicistas, vienas žymiausių reformacijos veikėjų, socialinio ir kultūrinio gyvenimo teoretikų. Kilęs iš vakarinės Lenkijos bajorų, bet po studijų

Frankfurte prie Oderio ir Karaliaučiuje apsigyveno Lietuvoje. Dirbo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono Mikalojaus Radvilos Rudojo (reformato), o vėliau did. kun. Žygimanto Augusto sekretoriumi. Stebėjo politinį ir kultūrinį gyvenimą po Liublino unijos (1569), rašė apie plintančią jungtinėje valstybėje bajorų savivalę, gynė luomines valstiečių ir miestiečių teises, pripažindamas jiems valstybės piliečių statusą. Gerai pažino feodalinės Lietuvos visuomenę, valdė už tarnybą gautus Nemėžio ir Rudaminos dvarelius Vilniaus apylinkėse, ilgą laiką gyveno Vilniuje, turėjo porą dvarelių Ašmenos paviete; viename iš jų, Bijutiškėse, ir mirė. Parašė apie 30 veikalų lotynų kalba — panegirikų, kalbų, teologinių poleminių raštų bei darbų valstybės vidaus tvarkos klausimais. Žymiausias jo socialinis politinis veikalas „Apie pilietines arba bajoriškas laisves" (De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus, Cracoviae, 1572), *kurio XI ir XII skyriuose kalbama apie Lietuvą. Autoriui tebesant gyvam, knyga buvo išversta į lenkų kalbą ir 1606 metais išleista Krokuvoje:* O wolonści rzeczypospolitej albo szlacheckiej. Książka godna ku czytaniu przedtem od niemałego czasu od pana Andrzeja Wolana sekretarza K. J. M. pisana, a dopiero nowo z łacińskiego języka na polski przełożona od Stanisława Dubingowicza. *Tas pats vertimas pakartotinai išleistas Krokuvoje 1859 m. Naujo lenkiško vertimo sutrumpintas variantas paskelbtas knygoje* Filozofia i myśl społeczna XVI wieku, Warszawa, 1978, *p. 333—356. Jis pradedamas knygos III skyriumi, XI ir XII skyriai, kuriuose kalbama apie Lietuvą, taip pat praleisti. Vertimui teksto fragmentai paimti iš 1859 m. Krokuvos leidinio: pirmasis iš XI skyriaus, o antrasis — iš XII. Vertė Ingė Lukšaitė.*

Lietuvių santuoka (p. 55—57)

Kai kurie istorikai, tarp jų ir Sabelikas, rašo, kad lietuviai laikosi papročio, jog jų žmonos savo vyrų leidimu laisvai turi meilužius, kurie, kaip šis rašytojas liudija, vadinami santuokos pagalbininkais[1]. O kad tai yra neteisybė, žinome visi mes, kurie šiose žemėse gyvename, ir turime apkaltinti netgi garsų rašytoją, kam jis drįso paskleisti klaidingą žinią. Lietuvių tauta laikosi tokių papročių, išauklėta taip dievobaimingai, mokslingai ir dorovingai, kad savo dorybėmis gali prilygti visoms kitoms tautoms, ir nereikia manyti, kad ji kada nors buvo tokia neti-

[1] *Subelicus Marcus Antonius Coccius* (1436—1506), italų rašytojas istorikas. Jis rėmėsi Enėjo Silvijaus pasakojimu, girdėtu ne iš Jeronimo Prahiškio, o iš ko nors kito. Enėjas Silvijus rašo: „Kai kažkoks Opavos kunigaikštis išėjo sutikti žmonos, kurią iš Lietuvos buvo paėmęs, tarp jos palydovų rado jaunuolį, labai gražios išvaizdos ir tvirto sudėjimo, kuris gulėjo spyruokliniame vežime ant pūkų. Kunigaikštis paklausė, kas jis toks būsiąs, manydamas, kad tai žmonos brolis ar koks giminaitis. Arčiau buvusieji atsakė jam, jog pas lietuvius ištekėjusios moterys, ypač kilmingos, tėvų papročiu yra įpratusios turėti namuose vieną ar daugiau — žiūrint vyro pajėgumo — sugulovų. Santuokiniam vyrui apsileidžiant, šis perimąs santuokos pareigas. Taigi ir šis jaunuolis esąs paimtas kartu, kad pakeistų jį, jeigu jis, kaip kartais atsitinka, dėl ligos ar kokios kitos priežasties nepajėgtų atlikti vyro pareigų. Kunigaikštis norėjo tą žmogų atiduoti šunims sudraskyti, bet buvo draugų sulaikytas, tad liepė jam kuo greičiausiai grįžti į Lietuvą. Žmoną pasiliko, nes toje šalyje, kaip kalbama, žmonos labai retai nuo vyrų atsiskiria". *Aeneae Sylvii Piccolominei Senensis... Opera quae extant omnia Basileae*, 1571. P. 494. Vertė Eugenija Ulčinaitė.

kusi ir nedora, kad galėjo paniekinti padorumo taisykles, iš prigimties įteigtas žmonių protams. Bet kadangi ši tauta niekada nėra paskelbusi jokių įstatymų prieš svetimoteriautojus[2], moterys nieko nepaisydamos, tuo lengvabūdiškiau ryždavosi viskam, todėl nereikia stebėtis, kad atsirado žmonių, manančių, jog tai įstatymų ir papročių leista, nors visų padorių žmonių yra laikoma blogu ir gėdingu dalyku. Todėl mūsų laikų įstatymų leidėjai turi labai stengtis, kad būtų išleisti griežti įstatymai prieš svetimoteriautojus ir nuplauta gėdos dėmė, klaidingai priskirta visai tautai, bei pažabotas svetimoteriautojų ištvirkimas. Tokiais pat griežtais įstatymais, kokių pageidaujame prieš svetimoteriautojus, turėtų būti sutramdytas ir ištvirkautojų savavaliavimas. Kadangi visa valstybė susideda iš vyrų ir moterų, tai kenčia pusė valstybės, kurioje piktadariai ir moterų doros niekintojai nebaudžiami jokia bausme. Mat moteris nieko nebeturi, kas ją papuoštų, jeigu jau yra praradusi dorą. Juk ne kartą matėme, kaip kai kurios garbingos moterys išniekintos nebenorėjo gyventi ir pačios pasirinko mirtį, suprasdamos, jog nebėra gyvenimo, jei šlovė nuplėšta. Taip Lukrecija savo mirtimi atkeršijo Tarkvinijui, kuris ją išniekino. Taip ir Virginijus geriau užmušė savo dukterį, suviliotą piktadariško Apijaus ištvirkimo, bet nenusileido piktam palaidumui. Turime pripažinti, kad romėnų įstatymais gerai buvo nustatyta garbingo luomo ištvirkėlius bausti puse turtų. O jei ištvirkėlis — nekilmingas, tada jis turėjo būti išvarytas nuo žemės ir nubaustas kūno bausme, nes nepatyrusios mergaitės lengvai pakliūva į meilužių pinkles ir dėl nesubrendimo greičiau sugenda, negu spėja suvokti, kad tai yra nedora. Todėl kad jų neskriaustų, neišstatytų amžinai pajuokai ir paniekinimui, laisvoje valstybėje moterų dorybingumą reikia apsaugoti ir griežtais įstatymais bausti ištvirkėlių piktadarystes.

Girtavimo žalos aiškinimas (p. 59—64)

Iš daugelio žymių mūsų tautos dorybių gana svarbus yra didelis žmoniškumas ir palankumas svečiui. Vargu ar surastume kitą tokią tautą kaip mūsų, kuri taip palankiai ir draugiškai žiūrėtų į visus gerus žmones ir taip bičiuliškai elgtųsi ne tik su savais, bet ir su svetimais. Į mūsų šalį galima atvykti be didelių išlaidų ir su nemaža palyda, kadangi mūsų žmonės mielai kviečia svečius į savo namus ir geranoriškai neprieštarauja išlaidžiam gyvenimo būdui be jokio atlyginimo. Nekalbu apie viešas karčemas, kuriose svečiui viskas parduodama pigiau negu

---

[2] 1529 m. ir 1566 m. Lietuvos statutuose apie sutuoktinių ištikimybę nekalbama. 1588 m. statute jai skirti net du straipsniai (XIV, 29 ir 30). Jei kas, prikalbėjęs svetimą žmoną, su ja pabėgtų ir būtų sugautas kelyje ar kitoje vietoje arba pašauktas į teismą iš namų, tas baudžiamas mirtimi. Tokia pat bausme baudžiama ir bėgusi žmona. Jeigu jos vyras su mirties bausme nesutinka, gali būti palikta laisva, tik iš jos turto paimama bauda ir atlyginamos teismo išlaidos. Sutuoktiniai, kurie sugauti nusikaltimo vietoje ir kurių neištikimybė teisme įrodyta, tiek vyras, tiek moteris, baudžiami mirties bausme — pakariami. Tokią bausmę gauna ir mergina, susidėjusi su vedusiu vyru. Atskiras (31) straipsnis skirtas sąvadautojams. Vaivadoms, seniūnams ir miestų pareigūnams įsakoma sąvadautojams nupjauti nosį, vieną ausį ir lūpą ir išvyti iš gyvenamosios vietos. 1588 m. Lietuvos statutas buvo patvirtintas ir išspausdintas praėjus 16 metų po A. Volano veikalo *De libertate politica*... paskelbimo.

kituose kraštuose. Bajorų ir valstiečių namai taip pat visiems atviri ir tokie svetingi, jog didžiausia gėda yra laikoma pasirodyti šykštuoliu ir nepasiūlyti svečiui visko dosniai ir gausiai.

Pagaliau nereikia nė priminti, kaip nuoširdžiai čia visi kalbasi, kaip sutaria, kokie paslaugūs vieni kitiems nes tai laikoma įprastu dalyku. Tačiau yra viena negerovė, kuri trikdo daugumos ramų gyvenimą, tai bjaurus paprotys girtuokliauti ir versti kits kitą gerti. Mūsų tauta laiko šį paprotį prideramu, sakytum visų priimtu ir įstatymais visuotinai įteisintu. Kitos tautos irgi kenčia nuo šios ydos ir net pralenkia mus besaikiu girtuokliavimu. Tačiau mes neturime sekti kitų blogais ir kenksmingais įpročiais, geriau sekime blaivumo ir susilaikymo pavyzdžiais. Blaivumo šlove garsėja ispanai, ne blogesni už juos yra italai ir prancūzai; o kodėl mūsų tauta, prilygstanti jiems visomis kitomis dorybėmis, negalėtų siekti ir pagirtino susilaikymo? O jei tos pagirtos ir išauklėtos tautos mūsų neskatina sekti savo pėdomis, tai tenesulaukia tie grubūs ir niekingi turkai, kurie taip giriasi blaivumu, jog nusigėrusius liepia bausti išgėdinimu ir mušimu, kada mes paskęsime gyvuliškame palaidume, iš tikro nepritinkančiame krikščionims. Neverta skaičiuoti, kiek atneša blogio girtuoklystė, kiek dėl jos kyla nesantaikų, nesutarimų ir namų peštynių, nes kas dieną patys tai matome. Kur tiktai žmonių protus užvaldo tasai visiems pražūtingas ir nesuvaldomas pasiutimas, sukeltas besaikio girtuokliavimo, ten visada išgirstame, kad jau užmuštas žmogus, kad buvo žudynės ar piliečių peštynės, atnešusios daugeliui žmonių pražūtį ir didelių nelaimių. Teisingai yra pasakęs Isokratas, kad protas, aptemdytas per didelio girtuokliavimo, panašus į vežimą be vežėjo. Kaip vežimas nevaldomas sukioja šen ir ten, taip ir žmogaus protas nukrypsta į niekšybes, kai nebeturi nuovokos. Kaip rašė Platonas, ne tik girtuoklystė, bet ir visos aistros per daug užtemdo žmogaus protą ir jis praranda sąmonę, atmintį, vaizduotę bei orientaciją. Dėl to kai kurie išmintingi teisininkai siūlė dvigubą bausmę tiems, kurie dėl girtuokliavimo ką nors baisaus padarė, nes jie savo noru praranda protą ir urmu puola prie visų blogų darbų. Ne be priežasties šventasis Bazilijus girtuoklystę vadina kartais savanorišku, o kartais girtu velniu, nes jis, mūsų pačių pakviestas, ant sielos užsisėda ir žmogų užvaldo. Bet kitiems, jau sugadintiems, žmonėms atrodo atvirkščiai, kad žmonės, nusikaltę dėl girtavimo, yra atleistini nuo bausmės, kad dėl to jų elgesys visada pateisinamas, kad jie nusikaltę ne tyčia, o dėl svaigalų aptemdyto proto silpnumo. Girtuokliai turėtų būti baudžiami daugiausia dėl to, kad savo noru praranda protą ir tampa panašūs į gyvulius, nors ir nebūtų padarę kokio kito nusikaltimo. Visus kitus nuo girtuoklių galima apsaugoti, tačiau jų pačių kūnui, sveikatai ir pašaukimui girtuoklystė kenkia, padaro juos netinkamus bet kokiai veiklai, ir vien už tai reikėtų bausti. Girtuokliai kenkia ne tik sau, bet ir daugeliui kitų, panašiai kaip tie dideli žvėrys, kurie visados ieško, ką galėtų ragais įbauginti, todėl jie turėtų būti pripažinti verti ne tik visuotinio pasmerkimo, bet ir griežtai baudžiami. Mūsų miestuose ir kaimuose gali prisižiūrėti apsirijusių ir girtų, kurie visur švaistosi trikdydami žmones ir kiekvieną sutiktą užpuola nepadoriais žodžiais: jeigu norėsi jiems pasipriešinti,

tučtuojau užsitrauksi pavojų, o jei nueisi tylėdamas — nusineši širdyje įžeidimą. Jau neminiu įnirtingų ir klaikių naktinių riksmų, kurie aidi visose gatvėse, kai tie pasigėrę ir pašėlę žmonių ramybės priešai neduoda kitiems miegoti arba ima peštis ir žudytis. Vynas daro žmones juokingus (sako Saliamonas), o girtuoklystė pavojinga; kas mėgsta gerti, nebus protingas. Kaip liudija Ksenofontas, persų karalius Kyras, dar būdamas berniukas, pas savo senelį Astiagesą, sąmojingai ir protingai juokais pasakė pataurininkiui Sakei, kad tasai įmaišęs nuodų į vyną, kurio pylė karaliui ir visiems kitiems svečiams. Mat jo išgėrę, visi greitai virtę bepročiais, pašėlę ir tuoj ėmę daryti bjaurius ir nedorus dalykus, karalius užmiršo esąs karalius, o puotautojai, kad turi valdovą. Makedonijos karalius Aleksandras po šaunių ir didžių karo žygių ir po daugelio šlovingų pergalių ėmė taip baisiai girtuokliauti, jog begerdamas užmušė daug savo geriausių bičiulių, ir jo teisėtai visi ėmė nekęsti. Nenugalimą Hanibalo kariuomenę patys Kampanijos turtai ir girtuokliavimas irgi taip susilpnino ir nualino, jog ji, praradusi vyriškas jėgas, pradėjo romėnams pralaimėti ir buvo sumušta. Turime daug kitų pavyzdžių, tiek šventųjų, tiek pasauliečių raštuose, kurie primena blogą galą ir niekingus bei gėdingus darbus tų, kurie pasinėrė į tą pasibjaurėtiną persigėrimo bedugnę. Tačiau nereikia ieškoti pavyzdžių toli ir senovėje, kai galima pažinti girtavimo blogį iš savo patyrimo ir kasdienių papročių. Mat bėdos ir priekaištai, kaip sako sentencijose išminčius, kaip tik kyla puotose. Todėl lakedemoniečiai, be kitų kilnių respublikos nuostatų, laikėsi papročio rodyti girtus ir bliaunančius vergus savo jaunuomenei, kad vaikai, pasipiktinę ta šlykštyne ir išsigimimu, būtų atbaidyti nuo gėdingo ir bjauraus pomėgio. Taip pat rašoma apie karalių Kyrą, kad jis laisviems žmonėms uždraudęs girtauti, o leidęs tik vergams. Tačiau mūsų tautoje ir bajorai, ir didesni ponai nenori, kad prasti ir niekingi žmonės atimtų jiems vyriško girtavimo šlovę ir labai stengiasi būti nepralenkiami. O blaiviems žmonėms ir susilaikymo šalininkams nevalia laikytis savo normų, jie tiesiog kaip kokie belaisviai, nes taip jau įprasta, kad būtinai turi pakęsti po bajorų namus besišlaistančius rajūnus ir, kartu gerdamas, pelnyti jų palankumą. Todėl niekad nepamatysi didesnių kivirčų už tuos, kai vienas iš kito reikalauja, kad vienodai užgertų; o jei kas nenori tiek daug gerti ir užgerinėti, tai laikoma didžiausiu įžeidimu. Dažnai atsitinka, kad tie, kurie nenori žūti nuo kardo, žūva nuo nesaikingumo, besaikiu girtavimu pakirtę visas savo proto ir kūno jėgas. Nes į tave tučtuojau ima žiūrėti kreivai ir garsiu riksmu pašaukia girtuoklį, kai tik pastebi, kad kas nors atsisakė gerti arba atstūmė taures, tad norom nenorom turi padaryti, ko iš tavęs reikalaujama, ir viską iki dugno išgerti. Girtuoklystė ir bjaurus apsirijimo pavyzdys mums padarė tokią paslaugą, kad laisvės gėris, kuris pats savaime puošia žmogaus gyvenimą, dažniausiai žūsta, nes mes nenorime, kad būtų priimti blaivumo ir susilaikymo principai. Ir nemanykime, kad, taip įpratę savo valia nusidėti dėl senų bei įsigalėjusių papročių, pasidarysime blaivininkai, jeigu nebijosime kokios nors bausmės. Graikai senovėje turėjo tam tikrus gėrimo teisėjus, vadino juos vyno prižiūrėtojais, ir tie teisėjai bausdavo tuos, kurie gerda-

mi prarasdavo saiką. O turkai girtus lazda muša ir uždeda pabaudą, kad, bausmės atbaidyti, bjaurėtųsi girtuokliavimu, o patyrę nuostolių, ir kitus pamokytų būti atsargesnius. Toksai taupumas turkų reikalus pataisė, užtat krikščionių pablogino. O mūsų tauta visai užmiršo susilaikymą, kuklų ir taupų protėvių gyvenimo būdą, visai atprato nuo kilnių bei tyrų papročių, nuo riteriškos disciplinos bei vyriško gyvenimo ir pasinėrė į kažkokį bobišką mėgavimąsi. O mūsų teismai tokie vangūs, kad teisėjai posėdžiauja beveik tuščiai, kadangi ponai, kaip pranašas sako, tik vyną gerti yra galingi ir sekti girtuoklių pavyzdžiu — stiprūs vyrai. Jaunimas nebeturi energijos, nebesiekia karinės šlovės, visi tik lenktyniauja tuštindami milžiniškas taures. O užvažiuojamuose namuose, kurie buvo pastatyti, kad svetimšaliai ir piligrimai turėtų kur saugiai pailsėti, dieną ir naktį geria valstiečiai; kartais net atrodo, ne svečiams, bet latrams tos karčemos skirtos. Ir ne iš kur kitur tiek daug elgetų, besivalkiojančių po laukus ir dykai svetimą duoną valgančių, tiek daug piktadarių, kurie apsėdo žmonių dvarus,— visi jie iš ten yra atsiradę. Nė vienas iš jų nesiliauja, kol nepraranda visų savo dvarų, o paskui nuogas iš tos prarajos išeina. Patys matome daugybę pavyzdžių, kaip iš čia sklinda tas skurdas vos ne po visą valstybę, kaip dėl to, kad trūksta valstiečių ir kad jie girtauja, laukai nedirbami, o dirbtuvės be amatininkų tuščios. Todėl nieko nebūtų naudingesnio, sveikesnio piliečių gerovei ir reikalingesnio visų laisvei, kaip iki galo nugalėti girtuoklystę ir nuo jos sulaikyti kokiu nors išgėdinimu, kūno ar pinigine bausme, atsižvelgiant į žmonių luomus ir į nusikalstančio asmenybę.

KRAŠTO APRAŠYMAI LIETUVOS ŽEMĖLAPIUOSE

I. VILNIAUS BRAUNO PASAULIO MIESTŲ ATLASE

Plečiantis prekybiniams ryšiams tarp Europos valstybių ir užjūrio šalių, reikėjo vis daugiau miestų planų ir valstybių bei kraštų žemėlapių. Vokiečių geografas, kilęs iš senos rašytojų šeimos, Georgas Braunas, bendradarbiaudamas su piešėjų ir raižytoju Pranciškum Hogenbergu, parengė stambų net 6 knygų didžiųjų pasaulio miestų atlasą (Civitates Orbis Terrarum) *su panoraminiais miestų planais, vaizdais ir aprašymo tekstais. Tokių dalykų atlase yra 350. Pirmoji atlaso knyga išspausdinta Kelne 1572 m. Trečioje knygoje, išėjusioje taip pat Kelne 1576 m., yra Vilniaus miesto* (Vilna Lityaniae Metropolis) *planas. Jis iš didelio, per vidurį sulenkiamo, prie knygos nugarėlės priklijuoto lapo. Jo priekiniame puslapyje, pažymėtame 59 numeriu, išspausdintas lotyniškas miesto aprašymas. Iki 1618 m. Brauno atlasas pakartotinai išėjo lotynų, vokiečių ir prancūzų kalbomis ir Europoje labai paplito. Neabejotina, kad Vilniaus miesto panoraminis planas su gatvių tinklu ir žymesnių pastatų siluetais padarytas pačiame Vilniuje, nors nėra žinių, kad Braunas ar Hogenbergas būtų čia lankęsi. Greičiausiai buvo atvykęs koks nors kvalifikuotas jų bendradarbis. Į atlasą įdėtas planas yra seniausias, nes dar*

senesnio neaptikta. Kas parašė tekstą, nežinoma, tačiau reikia manyti, kad tas pats žmogus, kuris rinko duomenis planui, nes tekste yra žinių, gautų iš pačių miestiečių, kurie, pasakodami įdomybes, nelabai rūpinosi jų patikimumu.

Tekstas paimtas iš leidinio Janson J. Iliustriorum principumque urbium septentrionalium Europae tabulae Amsterodami, *apie 1660, p. 52. Vertė Eugenija Ulčinaitė.*

Vilnius

Vilnius yra gausiai gyvenamas, didelis miestas, Lietuvos vyskupystės ir šios kunigaikštystės centras. Vietinių gyventojų vadinamas *Vilenszki*, o vokiečių — *die Wilde* nuo to paties pavadinimo pro šalį tekančios upės, kuri, prasidėjusi Lietuvoje, susijungia su Nemunu ir įsilieja į *Mare Prutenicum* [Prūsų jūrą]. Miestą supa mūrinė siena su vartais, kurie niekada neuždaromi. Namai daugiausia mediniai, žemi ir maži, be miegamųjų ir be virtuvių (netgi be tvartų, nors daugelis laiko galvijų ir šiaip gyvulių), išsklaidyti ir pastatyti be jokios tvarkos. Tačiau kai kurias gatves, ypač Vokiečių ir Pilies, puošia mūriniai gražūs namai, pastatyti kitataučių, kurie lankosi šiame mieste prekybos reikalais. Vilniuje yra dveji karaliaus rūmai, iš kurių vieni didžiuliai, su daugeliu keliais aukštais išdėstytų kambarių. Kiti rūmai su bokštais, matomi ant kalno. Jo papėdėje įrengtas ginklų sandėlis, kuriame yra nemažai visokių kariškų ginklų, nors visoje Lietuvoje nėra jokio metalo kasyklų nei telkinių.

Bažnyčios daugiausia mūrinės, nors yra ir medinių. Jose atliekamos apeigos įvairių religijų tikintiesiems. Gražus yra Bernardinų vienuolynas, pastatytas iš degtų plytų, garsus savo nuostabia architektūra. Taip pat garsi *Rutenorum aula* [Rutenų[1] salė], kurioje pirkliai išdėsto savo prekes, atvežtas iš Maskvos, kaip antai: vilkų, lapių (daugiausia baltųjų), kiaunių, sabalų, šermuonėlių, leopardų ir kitokių žvėrių puikiausius kailius.

Įvairiose gatvėse yra šaltinių, skirtų naudotis miestiečiams. Visi jie atvesti iš to paties pagrindinio šaltinio, įrengto šalia Vokiečių vartų.

Priemiesčių nėra daug ir įvairių kaip gerai išplanuotuose miestuose, kur jie vadinasi skirtingais vardais, bet yra tik vienas, išsistatęs prie jį juosiančios Vilnios. Jame daugybė mažų lūšnelių, pastatytų be jokios tvarkos, be gatvių, vien pagal nemokytų barbarų norą, kaip lėmė burtas ar atsitiktinumas, ir tarsi prisėtų. Mat tas savo lūšnas, iš pušinių rąstų labai primityviai kur nors kitur surręstas, čia atveža ir kur nori stato.

Už vartų, kurie yra prie karaliaus pilies, už pusės mylios nuo Vilnios karalius Žygimantas Augustas pastatė karaliaus rūmus, medinius, skirtus tam, kad galėtų pabėgti nuo miesto rūpesčių ir pailsėti. Rūmų teritorijoje yra maža giraitė ir vivariumas, kuriame laikomi visokie žvėrys, įsigyti už didžiulius pinigus; jis paprastai vadinamas Viršupiu, t. y. esančiu šalia vandens, greta kurio iš tiesų stovi.

[1] Rutenais vadinami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės baltarusiai ir ukrainiečiai.

Vilniaus žmonės, ypač gyvenantys priemiesčio lūšnose, yra nemokyti, vergiškos prigimties, nematę jokių laisvųjų menų ar mokslų ir į juos nelinkę, neveiklūs, tinginiai ir dykūnai, neturintys jokios laisvės, tikri vergai, laikomi kilmingųjų nuosavybe. Tačiau jie patys, kaip atrodo (nuostabu girdėti!), džiaugiasi tokiu gyvenimu. Savo šeimininkus tuo karščiau myli ir rodo jiems tuo didesnį paklusnumą ir ištikimybę, kuo žiauriau ir negailestingiau šie juos bara ir muša. Tuo tarpu tuos šeimininkus, kurių nėra kaip reikiant mušami, taip pat tuos, kurie neišmoko gerų papročių arba yra jų atžvilgiu nelabai palankiai nusiteikę, pameta.

Vyno neturi, tačiau išgerti mėgsta. Geria midų, alų, labai mėgsta pašildytą vyną, svogūnus ir česnakus. Namuose amžinai skendi dūmuose (mat visai neturi kaminų) ir todėl apanka; niekur nėra tiek daug aklų žmonių kaip tame mieste.

Jų namuose nėra jokių papuošimų ar brangių namų apyvokos daiktų. Tėvai kartu su vaikais, galvijais ir žvėrimis gyvena kartu nešvariame hipokauste[2]; čia pat ant kieto suolo guli gimdanti šeimininko žmona, kuri jau trečią ar ketvirtą dieną po gimdymo dirba visus sunkius darbus viduje ir lauke. Visame mieste niekas neturi lovų. To negana, minkštai miegoti laikoma nuodėme. Daug yra netgi turtingesnių, kurie miega ant suolo, pasikloję tiktai meškos kailį. Ne ką geresnis ar pranašesnis yra kilmingųjų gyvenimo būdas, tik tiek, kad jie dėvi prabangesnius rūbus, papuoštus ir išsiuvinėtus auksu bei sidabru, ir taip rodo savo kilmingumą.

Miestiečiai džiaugiasi galėdami gražiau papuošti savo žmonas, o visi kaimiečiai dėvi pačius pigiausius, tos pačios spalvos ir išvaizdos rūbus.

Šiame dideliame mieste nėra nė vienos ligoninės ir jokios prieglaudos neturtingiesiems, kur jie galėtų atgauti jėgas, gailestingųjų šelpiami.

Prisigėrę midaus, šildyto vyno arba stipraus alaus ir girti, ginčijasi, pešasi, sužeidžia vieni kitus, žiauriai mušasi. Jei sumuša svetimšalį, nelaikoma tai mirtinu nusikaltimu, tik reikia išpirkti savo gyvybę šešiolika talerių. O jeigu kas užmuša lietuvį, tada, jei žmogžudžiui pasiseka pabėgti, nužudytojo artimieji ir giminaičiai lavoną balzamuoja ir laiko nepalaidotą, kad pagautam žmogžudžiui galėtų parodyti negyvą kūną; kitu atveju negalima jo bausti mirties bausme. Jeigu nužudytasis palaidojamas pirmiau, negu pagaunamas žmogžudys, nusikaltimas nelaikomas mirtinu ir nebaudžiamas pinigine bauda, tada pagautą žmogžudį tegalima išplakti rykštėmis.

Priemiesčiuose gyvena daugiausia totoriai, kurie verčiasi žemdirbyste arba dirba vežikais bei nešikais; jų pagalba žiemą reikalinga pirkliams, kurie prašosi nuvežami dviračiais vežimais į apylinkės kaimus. Apskritai, ateiti į šį miestą ir išeiti iš jo galima tik žiemą, nes visa Lietuva yra apsupta pelkių ir didelių miškų, o žiemą, užšalus pelkėms bei ežerams ir pasnigus, keliai pasidaro tinkami, ne išmalti ir išvažinėti, bet tokie, kokius padaro minėtas metų laikas.

---

[2] Taip buvo vadinamos patalpos su židiniu aslos viduryje.

Kinkomieji gyvuliai yra tokie pat kaip ir vežikai, t. y. stiprūs ir žiaurūs. Jie [vežikai] valgo prastą duoną, česnakus, gyvena vargingai, vietoj pagalvės pasideda lentą ar akmenį. Kinkomiesiems gyvuliams nekloja šiaudų, o pavargusius apdengtus arba apsnigtus nuveda į giria, kur šie ėdesio išsikasa kojomis iš po sniego, kartu pasidarydami sau kelią ir praėjimą. Vežikai totoriai visiems pirkliams, net ir svetimšaliams, labai ištikimi. Tačiau jeigu iš tų, kuriuos nuvežė, negautų raštiško ištikimybės, stropumo ir sąžiningumo paliudijimo ir nenuneštų jo savo šeimininkams, kurių vergai yra, tuojau būtų pakarti.

Šiame mieste išpažįstamas keistas tikėjimas. Žmonės labai pamaldžiai klauso bažnyčiose mišių: tiesiog stebiesi, kai, žiūrėdami į kunigą, atidengiantį kieliką ir aukojantį, jie pamaldžiausiai mušasi ne tik į krūtinę, bet ir į veidą. Kas praėjusią naktį neleistinai sanguliavo ar paleistuvavo, tie, tikėjimo sujaudinti, tą dieną neina į bažnyčią, bet stovi lauke už durų ir pro sienos plyšį žiūri į apeigas atliekantį kunigą. Taip stropiai laikosi šio papročio, kad galima lengvai atpažinti paleistuvavusius jaunuolius ir nusidėjusias merginas. Dažnai nustatytu laiku švenčia šventųjų šventes, tarp jų vieningai gerbia ir garbina šv. Povilą ir Mikalojų, o jų atvaizdus neša aplink bažnyčią; šiose procesijose dalyvauja gausiai, nešdami ant galvų apavą ir tuo parodydami savo paklusnumą kilmingiesiems. Neturtingi avi prastesnius batus, o turtingesni — auksu ir šilku išsiuvinėtus. Kai mirtis išvaduoja juos nuo šios baisios vergijos, kurios jie patys, vargšai, nesupranta, gražiai aprengti ir pinigais kelionei aprūpinti, yra laidojami; kartu įdedami laiškai artimųjų ir tų, kurie gyvenime buvo brangūs, parašyti ir skirti šv. Petrui, kad šis, būdamas dangaus vartininku, lengviau įsileistų mirusiuosius į dangų. Tokių ir daugelio kitokių prietarų laikosi net ir tie, kurie yra priėmę krikščionių tikėjimą,— juk senais laikais jie garbino kaip dievus žalčius, saulę, kūjus ir ugnį.

II. LIETUVOS APRAŠYMAS MERKATORIAUS ATLASE

Gerardas Merkatorius (Mercator) — *flamandų matematikas, geografas ir kartografas, patobulinęs matematiškai pagrįstus žemėlapių sudarymo metodus. 1569 m. Merkatoriaus sukurtą kartografinę projekciją geografai pavadino jo vardu. Jis parengė Palestinos, Flandrijos, Britanijos, 1554 m.— Europos ir 1569 m.— pasaulio žemėlapius. 1585 m. išleido savo paties sudarytų žemėlapių rinkinį.* Atlas. *Jame buvo 51 lapas, skirtas Prancūzijai, Flandrijai ir Vokiečių imperijai. Antroji atlaso dalis iš 23 žemėlapių — Italija ir Graikija — pasirodė 1590 m. Trečioji ir paskutinė dalis su 36 žemėlapiais išleista 1595 m. Šitoje dalyje du lapai skirti Lietuvai; be žemėlapio, joje yra taip pat lotyniškas aprašymo tekstas. Pats Merkatorius arba kuris nors jo bendradarbis po Lietuvą nekeliavo, nes galėjo pasinaudoti 1572—1579 m. Motiejaus* (Matthias) *Strubičiaus paruoštu, bet nespausdintu Lietuvos žemėlapiu arba Kelne 1589 m. išleistu to paties Strubičiaus žemėlapiu* Magni Ducatus Lithuaniae, Livoniae et Moscoviae Descriptio. *Savo žemėlapiui tekstą Merkatorius greičiausiai paėmė iš Strubičiaus, kuris darė ne atskirai Lietuvos,*

o visos jungtinės valstybės, vadintos Respublika (Žečpospolita), žemėlapį. Žinios apie Lietuvą surankiotos iš to meto literatūros, prieštaringos ir daugeliu atvejų nelabai patikimos. Lyginant lengva pastebėti, iš kur kokia žinia imta. Pavyzdžiui, rašant apie Vilnių, pasinaudota Brauno atlaso tekstu.

Merkatoriaus atlasas daug kartų buvo leidžiamas lotynų ir vokiečių kalbomis. Čia dedamas Lietuvos žemėlapio tekstas paimtas iš Gerardi Mercatoris Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrice mundi et fabricati figura, denuo auctus. Ed. 5.— Amsterodami, 1623, *p. 99—100. Vertė Eugenija Ulčinaitė.*

Lietuvos kunigaikštystė

Lietuvos vardas kilęs iš *lituo* [signalinio trimito], t. y. medžiotojų rago ir triūbos, kadangi šiame krašte dažnai medžiojama. Šią nuomonę Motiejus iš Mechovo atmeta, pateikdamas kitą Lietuvos vardo etimologiją. Jis pasakoja, jog keletas italų, dėl romėnų nesutarimų palikę Italiją, atvyko į Lietuvą ir šį kraštą pavadino Italija, o gentį — italais. Piemenys, pridėję vieną raidę, ėmė vadinti tą kraštą Litalija, o gentį — litalais, tuo tarpu jų kaimynai rutenai ir lenkai, dar labiau pavadinimą pakeitę, iki pat šių dienų kraštą vadina *Lithuania* [Lietuva], o gyventojus *Lithuanos* [lietuviais].

Tai labai platus kraštas, esantis šalia Maskvos [kunigaikštystės] ir į rytus apimantis tą Rusios dalį, kuri nepriklauso Didžiajam Maskvos kunigaikščiui. Vakaruose siekia Polesę, Mozūriją, Lenkiją ir, pasukdama į šiaurę, ribojasi su Prūsija; šiaurėje ji siekia Livoniją ir Žemaitiją, pietuose — Podolę ir Volynę. Klimatas čia yra atšiaurus, ypač žiemą. Čia daug vaško ir medaus, kurį suneša miškinės bitės, taip pat žuvų. Čia gausiai uždera javai, tačiau pasėliai retai subręsta. Vynas geriamas tik atvežtinis ir egzotiškas, jo išteklių neturima, kaip ir druskos, kuri perkama iš Britanijos. Gyvulių turima visokių, bet daugiausia auginami smulkūs. Miškuose, kuriais ši šalis yra apaugusi, gyvena taurai, briedžiai, stumbrai, miškiniai arkliai, laukiniai asilai, elniai, stirnos, ožkos, šernai, meškos, kiaunės ir kitokie žvėrys. Nutylėsiu didžiulį paukščių, o ypač kielių gausumą. Yra Lietuvoje ir Moskovijoje plėšrus gyvūnas, vadinamas *Rossomaka* [erniu], šuns didumo, katės snukiu, o išvaizda ir uodega kaip lapės, pats yra juodas. Minta dvėsena ir, radęs lavoną, taip įsitempia ir susiriečia, kad pasidaro panašus į lanką; ryja savo grobį, kol nelieka nieko.

Seniau lietuvių gentis buvo labai tamsi ir rutenų taip niekinama, kad Kijevo kunigaikščiai dėl šalies neturtingumo ir žemės nederlingumo kaip duoklę išsiveždavo tik diržus ir kamštinę medieną, kol Lietuvos kunigaikštis Vytenis pasipriešino rutenams ir, pasiskelbęs tarp savųjų kunigaikščiu, klastingai užpuolė Rusios kunigaikščius; ilgainiui jis taip sustiprėjo, kad, pavergęs Rusios kunigaikščius, privertė juos duoklę mokėti. Jo palikuonys, smarkiai ir staigiai puldinėdami, tol plėšė ir niokojo kaimynines gentis, kol Teutonų ordino kryžiuočiai ėmė juos pačius puldinėti ir nugalėti; taip buvo iki kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio

laikų. Pagaliau didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu tapo Jogaila, kuris vėliau pasivadino Vladislovu. Jis, kryžiuočių ir krikščionių armijų dažnai puolamas, dievui padedant, kreipėsi į lenkus ir, priėmęs krikščionių tikėjimą bei vedęs Lenkijos karalienę Jadvygą, tapo Lenkijos karaliumi. Lietuvą pavedė valdyti savo broliui Skirgailai, tarsi didžiajam Lietuvos kunigaikščiui. Iki Jogailos laikų visoje Lietuvoje klestėjo pagonybė, tačiau, apsikrikštijus Lenkijos karaliui, 1386 metais ji atsisakė stabmeldiško tikėjimo ir priėmė krikščionybę[1].

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė dabar padalyta į dešimt vaivadijų, arba provincijų, kurių centras, arba sostinė, šiuo metu yra Vilnius. Vietiniai gyventojai jį vadina *Vilenzki,* vokiečiai — *die Wilde.* Vilnius, įkurtas Gedimino 1305 metais[2] Vilijos ir Vilnios santakoje, dabar yra būstinė pirmojo Lietuvos vaivados, Romos vyskupo, pavaldaus Lvovo arkivyskupui, ir Rusios metropolito, kuriam priklauso septyni graikiškojo tikėjimo vyskupai: Polocko, Vladimiro, Volynės Lucko (arba Slucko), Pinsko prie Pripetės upės, Kijevo, Peremišlio ir Lvovo.

Vilnius yra gausiai gyvenamas, didelis ir žymus miestas, apmūrytas siena su vartais, kurie niekada neuždaromi. Namai daugiausia mediniai, žemi ir maži, be miegamųjų kambarių ir be virtuvių, net ir be tvartų, nors daugelis gyventojų laiko galvijų ir įvairių gyvulių; namai išsisklaidę, pastatyti ne per geriausiai, išskyrus kai kurias gatves, kuriose gražūs, mūriniai namai pastatyti kitataučių, dažnai apsilankančių šiame mieste prekybos tikslais; tokie namai puošia Vokiečių ir Pilies gatves. Vilniuje yra dveji karaliaus rūmai: vieni didžiuliai, su daug kambarių keliuose aukštuose, kiti rūmai su bokštais, matomi ant kalno. Jo papėdėje yra ginklų sandėlis, kuriame laikoma daug visokių kariškų ginklų, nors visoje Lietuvoje nėra jokio metalo kasyklų nei telkinių.

Bažnyčios daugiausia mūrinės, nors yra ir medinių. Gražus yra Bernardinų vienuolynas, pastatytas iš degtų plytų, pasižymintis nuostabia architektūra. Garsi ir Rutenų salė, kurioje pirkliai išdėsto savo prekes, atvežtas iš Maskvos. Šiame dideliame mieste nėra nė vienos ligoninės ir jokios prieglaudos neturtingiesiems, kur jie, šelpiami gailestingųjų, galėtų atgauti jėgas.

Visi miestiečiai, išskyrus valdžios pareigūnus, yra smuklininkai, pardavinėja alų, midų ir šildytą vyną. Jie leidžia kiekvienam užeiti į namus, sodina prie židinio, duoda veltui išgerti po gurkšnį kiekvieno gėrimo ir tik tada išleidžia. Tačiau jeigu kas nors daugiau geria, jeigu su šeimininku valgo pusryčius ar pietus, tada ima mokestį, nors ir nedidelį.

Dabar išvardysiu Lietuvos upes. Rytuose Lietuvą siekia Okos, Ugros ir mažojo Dono upės, įtekančios į Doną. Lietuvai priklauso ir Dnepras, kuris, prasidėjęs lygioje, pelkėtoje vietoje, teka per visą Rusią ir įteka į Juodąją jūrą. Apie jį daug rašo Herodotas IV knygoje, taip pat Marcelinas XXI knygoje; ją mini Strabonas, Mela, Solinas. Dar yra vandeningos

---

[1] Lietuvoje (Aukštaitijoje) krikščionybė buvo įvesta 1387 m. 1386 m. Krokuvoje krikštijosi Jogaila.

[2] Pirmas autentiškas rašytinis šaltinis, kuriame Vilnius paminėtas kaip miestas, yra didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškas, rašytas 1323 m. sausio 25 d.

Vilijos ir Nemuno upės, kuriomis plaukia laivai ir pirkliai atveža prekių; jos įteka į Prūsų jūrą. Visose šiose upėse ir ežeruose yra daug žuvų, tarp jų labai gerų ir skanių.

Kraštas yra apaugęs dideliais miškais, kurie kartais tęsiasi 10—15 mylių. Žygimantas Augustas, Lenkijos karalius, Liublino seime sujungė Lietuvos ir Lenkijos valstybes į vieną ir paskyrė Lietuvos didikams, vyskupams, vaivadoms ir kaštelionams nustatytą vietų skaičių valstybės senate, todėl iš visų prie Lenkijos valstybės prisijungusių provincijų į Senatą įėjo 15 vyskupų, 30 vaivadų, didžiųjų kaštelionų — 30, mažųjų — 50, maršalkų, kanclerių, vicekanclerių ir iždininkų — 11.

Lietuviai kitados garbino įvairias dievybes: ugnį, miškus, gyvates ir žalčius. Ugnį, jų pačių kalba vadinamą *Zincz* [žinyčia], kurstė ir garbino žynys. Miškus jie laikė šventais ir dievų buveinėmis, o gyvates ir žalčius laikė namuose ir garbino kaip namų dievaičius.

Jeigu vyras ir žmona sutinka, lietuviai lengvai skiriasi ir vėl iš naujo tuokiasi, kartodami tai daugelį kartų. Moterys atvirai, vyrams sutinkant, turi sugyventinių, kuriuos vadina santuokos pagalbininkais, tačiau vyrams turėti nesantuokinių ryšių laikoma gėdingu dalyku.

Kas nors, nubaustas mirties bausme, yra šeimininko verčiamas pats sau tą bausmę įvykdyti ir pats pasikarti; jeigu atsisako tai daryti, yra taip mušamas ir koneveikiamas, kol nusižudo.

Galvijai teikia maisto, gyventojai daugiausia geria pieną. Duoną paprasti žmonės valgo labai juodą, keptą iš rugių arba miežių su visomis sėlenomis. Turtingieji valgo baltą duoną, keptą iš grynų kvietinių miltų. Vynas geriamas retai; daug kas geria duoninę girą, o neturtingieji — vandenį. Įvairiausiais būdais daromas alus iš įvairių grūdų (kviečių, rugių, miežių, avižų, sorų kruopų), bet labai neskanus. Mėgstama gerti midų, ir gryną, ir atskiestą; juo atsigaivinama ir nuo jo pasigeriama.

Į Lietuvą sunku patekti, o kartais ir neįmanoma, nes aplinkui telkšo vandenys. Todėl su lietuviais lengviau susitikti žiemą, užšalus pelkėms bei ežerams ir pasnigus; tada čia vyksta pirkliai. Pagrindinė jų prekė — žvėrių kailiai: šermuonėlių, lapių, kiaunių, sabalų. Už juos gaunama daug pelno, kaip ir už vašką, medų, pelenus ir dervą. Čia taip pat ruošiama visa ąžuolo mediena, vadinama *Wagenschot* [vančočas], iš kurios žemutinėje Vokietijoje ir Belgijoje statomi privatūs ir visuomeniniai namai, taip pat daroma daugelis namų apyvokos daiktų bei įrengimų; iš čia ji vežama pas mus Baltijos ir Vokiečių jūromis. Bet užteks apie Lietuvą. Dabar trumpai pakalbėsime apie kitus kraštus.

Mūsų sąraše toliau eina Žemaitija (jų kalba tai reiškia žemesnė žemė), rusų vadinama *Samotzkasemla*. Tai šiaurėje esanti šalis, gana plati, artimiausia Lietuvai, turinti daug miškų ir upių, į ilgį besitęsianti 50 mylių. Jos šiaurėje yra Livonija, vakaruose — Baltijos, arba Vokiečių, jūra, kuri paprastai vadinama Baltijos įlanka; kaimyninė yra taip pat Prūsija. Žemaitija garsėja puikiu, skaidriu, grynu medumi, kurio randama ir kopiama iš kiekvieno medžio. Miestų bei pilių neturi, kilmingieji gyvena trobose, kaimiečiai — lūšnose. Šios šalies žmonės aukšti, gražaus stoto, tačiau laukiniai ir tamsūs; jie gyvena labai skurdžiai, troškulį malšina vandeniu, retas — alumi ar midumi. Aukso, sidabro, va-

rio, geležies, vyno iki mūsų laikų neturėjo ir nežinojo. Jų vyrai gali turėti daug žmonų; tėvui mirus, veda pamotę, broliui — brolienę. Tauta linkusi į būrimus ir pranašavimus. Didžiausia žemaičių dievybė yra ugnis, kuri laikoma šventa ir amžina; ją aukštame kalne nuolatos kursto ir prižiūri žynys. Karalius Vladislovas padegė bokštą, kuriame žynys gyveno, o ugnį išsklaidė ir užgesino. Paskui, lenkų karių padedamas, iškirto miškus, kuriuos žemaičiai laikė šventais, tarsi dievų buveinėmis. Taigi 1386 metais žemaičiai priėmė krikščionių tikėjimą[3].

Žemaičių, kaip ir lietuvių, subrendusios (galinčios tekėti) merginos daugelyje vietų nešioja varpelį, kuris, virvute pririštas prie juostos, siekia kelius. Į santuoką ne vedamos, bet grobiamos, kaip darydavo senovės lakedemoniečiai pagal Likurgo įstatymą. Grobia nuotaką ne pats jaunikis, bet du jo giminaičiai. Pagrobę ir gavę tėvų sutikimą, kelia vestuves. Iškilmių metu nuotaka tris kartus vedama aplink židinį. Po to pasodinama ant suolo, ir sėdinčiai nuplaunamos kojos. Vandeniu, kuriuo buvo plautos kojos, pašlakstoma jaunųjų lova, visi namų apyvokos daiktai ir pakviestieji svečiai. Tada nuotakos lūpos patepamos medumi, o akys užrišamos skarele. Užrištomis akimis ji vedžiojama prie visų namo durų, kurias turi paliesti ir suduoti dešine koja. Prie kiekvienų durų ji apibarstoma kviečiais, kvietiniais miltais, avižomis, miežiais, žirniais, pupomis, aguonomis. Nuotakos palydovas, apibarstęs ją, sako, jog jai nieko netrūks iš tų dalykų, jeigu ji pamaldžiai gerbs tikėjimą ir deramai rūpinsis namų reikalais. Tai atlikus, nuotakai atrišamos akys, ir prasideda vestuvių puota. Vakare, kai nuotaką reikia vesti į lovą, jai šokančiai nukerpami plaukai. Nukirpus plaukus, moterys uždeda jai vainiką, papuoštą baltu lininiu audeklu, kurį žmonos gali nešioti, kol pagimdo sūnų. Pagaliau nuotaka įvedama į miegamąjį, kur apkumščiuota, apstumdyta guldoma į lovą ir atiduodama jaunikiui.

III. LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS 1613 METŲ ŽEMĖLAPIO TEKSTAS

Mikalojus Kristupas Radvila, nuo 1579 m. būdamas didžiuoju maršalka, nuo 1590 m.— Trakų, o nuo 1604 m.— Vilniaus vaivada, pasirūpino, kad būtų padarytas kuo tikslesnis ir kuo daugiau žinių teikiantis krašto žemėlapis. Tomas Makovskis, jo dvaro geografas, kaip jis pats save vadina, tokį žemėlapį 1581—1596 m. parengė ir nuvežė į Olandiją, kad ten būtų išraižytas vario plokštėse ir padaugintas. 107×82 cm dydžio žemėlapis buvo išspausdintas 1613 m. Amsterdame. Vienintelis išlikęs jo egzempliorius šiuo metu yra Švedijoje, Upsalos universiteto bibliotekoje — Carolina Rediviva. *Jo tekstas susideda iš pagrindinės dalies (A), esančios žemėlapio apačioje tarp ornamentu papuošto frizo ir kartografinio vaizdo aprėminimo, ir aiškinamosios dalies (B), esančios kartografiniame raižinyje prie atskirų geografinių objektų. Vėliau, nukirpus devynių skilčių spausdintą tekstą (A) ir pašalinus frizą, žemėlapis, nekeičiant jo kartografijos, buvo leidžiamas pakartotinai: Henriko Hon-*

[3] Krikštyti žemaičius buvo pradėta po Žalgirio mūšio, 1413 m.

dijaus 1630 m. leidime tekstas įdėtas antroje žemėlapio pusėje, tačiau jis paimtas iš Merkatoriaus atlaso. Nuo 1631 m. Makovskio žemėlapis, apkarpytas, bet su nepakeista kartografija, pradedamas dėti į Amsterdame leidžiamą Vilhelmo Blau (Blaeu) *atlasą, turintį antraštę* Appendix Theatri, A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris, *vadinasi, laikomas Merkatoriaus atlaso papildymu. Nuo 1637 m. žemėlapis spausdinamas sumažintas ir koreguotas, su T. Makovskio tekstu antroje lakšto pusėje. Šis naujasis Blau atlasas nebevadinamas Merkatoriaus atlaso priedu, o jo tituliniame lape parašyta:* Theatrum orbis terrarum sive atlas novus in quo tabulae et descriptiones omnium regionum, editae a Guiljet et, Joanne Blaeu. Amsterdami, 1640.

Abu šioje knygoje skelbiami tekstai (A ir B) paimti iš Upsalos originalo, smulkūs vieno ar dviejų sakinių paaiškinimai prie vietovių (B teksto) praleisti. Dalis jų sunkiai įskaitomi. Vertė Eugenija Ulčinaitė. Teksto A dalies vertimas buvo paskelbtas 1955 m. išleistame Lietuvos TSRS istorijos šaltinių I tome (p. 222—223).

Tekstas A

Palankiam skaitytojui

Rūpestingai, kaip sugebėdami, parengę šį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės geografinį žemėlapį, pamatėme, kad reikia dar ką ne ką pridėti apie tos šalies atskirus regionus ir juose gyvenančių žmonių papročius, kad neleistume plisti įvairių autorių raštams ir nuomonėms. Jie savo knygose daug netiesos apie šią šalį pripasakojo, ir mes, stengdamiesi visa tai išaiškinti, patyrėme, kad jų raštuose daug kas ne tik netikra, bet dargi priešinga.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė labai plati ir labai garsi šalis. Ją drėkina žuvingi tvenkiniai, ežerai, didelės ir vandeningos upės, iš kurių žymiausios yra tos, kurios tinka laivybai: Chrononas, dabar vadinamas Nemunu, Rubonas, dabar pavadintas Dvina, Boristenas, arba, paprastai sakant, Dnepras, Bugas, Pripetė, Vilija, Berezina, Ščara, Šventoji, Nevėžis, Svisločė, Slučė, Lanė ir kitos. Joje gausu puikių girių, kuriose galima medžioti, prisirinkti medaus ir kurios taip pat teikia pakankamai medžiagos namų ir laivų statybai bei pelenų gavimui. Ši šalis iš visų pusių turi gerus neklaidžius, lengvai važiuojamus kelius (priešingai kai kurių rašytojų nuomonei, kad į ją galima patekti tik žiemą), ir keliautojas, vykdamas iš Lenkijos, gali čia ateiti (kaip sakoma) nesušlapęs kojų. Čia gerai dera visų rūšių javai, jie visada prinoksta ir tinkamą derlių duoda. To derliaus gausumą gali paliūdyti garsūs Karaliaučiaus ir Rygos uostai, kurie javus, laivais iš Lietuvos atvežtus, į užjūrio šalis gabena. Dėl to dabar lietuviai varo plačią prekybą su kitomis tautomis, nes, be visų rūšių javų: rugių, kviečių, miežių ir kt., jie išveža linų, kanapių, jaučių odų, taukų, vaško, pelenų, dervos, taip pat žvėrelių, ypač kiaunių, bebrų, lapių, kailiukų ir daug ko kito. Nors aukso, sidabro ir vario kasyklų neturi, tačiau šių dalykų visada užteko ir užtenka, ir ne daiktai į daiktą mainomi (kaip kiti rašo). Pinigus ši giminė

išleidžia pirkdama įvairius kvapsnius, skanėstus, gėralus bei auksu siuvinėtus šilkinius audinius.

Dabar šioje šalyje gausu miestų, pilių ir dvarų, iš kurių žymiausias yra Vilnius, visos valstybės sostinė, garsus ir labai didelis miestas, kartu su priemiesčiais užimantis dvi germaniškas mylias, įsikūręs Vilijos ir Vilnios santakoje. Iš jų ta, kuri davė miestui vardą, yra mažesnė, o kita — ir didesnė, ir tinkama laivybai. Už keturiasdešimt mylių prie Kauno ji įteka į Nemuną.

Pačiame mieste daug puikių pastatų, tiek valstybinių, tiek privačių. Medinių namų šiuo metu yra nedaug, ir jie stovi tolimesnėse, nuošalesnėse vietose bei priemiesčiuose. Yra taip pat dvi pilys, ne tiek stiprios, kiek gražios: viena stovi vadinamame Tauro kalne, dar pagonybės laikais statyta, tačiau dėl senumo jau apgriuvusi; kita stovi slėnyje, kur Vilnia įteka į Viliją ir kur brangiai buvo pastatyta šv. Stanislovo garbei vyskupystės bažnyčia. Be to, mieste yra daug kainavusių Romos tikėjimo ir rusų apeigų bažnyčių, veikia Jėzaus draugijos akademija, pražydusi įvairiais mokslais. Prie graikų apeigų bazilikos, pavadintos palaimintosios mergelės Marijos vardu, savo būstinę turi rusų metropolitas. Šioje kunigaikštystėje yra ir kitos Romos tikėjimo vyskupystės, būtent Žemaičių ir Jonavos, kitaip vadinamos Lucko. Yra ir graikų apeigų vyskupų, žmonių vladykomis vadinamų, priklausančių Romos bažnyčiai, jos priklausomybei pasidavusių 1596 metais. Jų katedros yra Polocke ir Pinske.

Šioje kunigaikštystėje gražiai klesti dvi kolegijos: Polocko, kurią įkūrė Lenkijos karalius Steponas, laimėjęs daug pergalių prieš Maskvą, ir Nesvyžiaus, įsteigta to miesto kunigaikščio. Reikšmingi taip pat vyriausybiniai miestai: Trakai, Kaunas, Gardinas, Brasta, Polockas, Minskas, Mogiliovas, Naugardukas ir kunigaikščių — Sluckas, Nesvyžius ir Biržai.

Mažesniuose miestuose rečiau rasi hipokaustų. Patalpos viduryje statomos krosnys duonai kepti ir valgiui virti ir (kaip kitose provincijose) nėra dūmtraukių. Dūmai išeina pro duris, langus ir tam tikrą lango pavidalo skylę lubose, niekad niekam neišgraužia akių (kaip kai kas tvirtina). Tas pat ir kaimuose, išskyrus dvarus ir kilmingųjų rūmus, kurie paprastai yra daug erdvesni ir patogesni. O didikai turi gražius rūmus ar pilis, iš lauko išpuoštas užsienio pavyzdžiu ir viduje brangiai apstatytas. Kai kurios iš jų apsuptos mūro sienomis, pylimais ir turi daug kariškų pabūklų.

Žemaitijos kaimiečiai gyvena labai ilgose trobose, bet ne šalmo išvaizdos ir nesėdi kartu su gyvuliais aplink sukurtą to šalmo vidury laužą (kaip daugelis teigia ir, vadovaudamiesi kitų pasakojimais, man atrodo, klysta). Žiemą trobos viduryje užkuriamas židinys, prie kurio kaimiečiai šildosi ir verda valgį. Ten laikomi naminiai gyvuliai ir namų manta: didelėje patalpoje visiems užtenka vietos; kaip tvirtina ir Kromeris pirmoje knygoje apie Lenkijos padėtį, žmonės taip daro dėl gyvulių, kad jie per šalčius, kurie būna labai dideli, nesušaltų.

Apie lietuvių kilmę ir Lietuvos vardą rašytojai įvairiai rašo ir įvairias nuomones reiškia, bet mes, kad būtų trumpiau, jų nekartosime ir

tais dalykais besidomintiems patarsime pasiskaityti Mechovijaus IV knygos 39 skyrių ir II knygos 2 skyrių apie Lietuvą. Yra Jodoko Decijaus apie Jogailos giminę ir t. t., bet apie tai užteks, o dabar pereisime prie lietuvių naujųjų papročių.

Lietuvių giminė džiaugiasi daugeliu laisvių. Ji yra labai draugiška, civilizuota ir svetinga, nepažįstamus ne tik mielai pas save priima, bet ir pavaišina, pakviečia lankytis ir gražiai palydi. Papročius tų, su kuriais gyvena, ypač svetimųjų, lengvai priima. Kare ypač pasižymi raiteliai. Į karą joja išmankštintais žirgais, o ne tais mažais ir silpnais arkliais (kaip kai kas rašo), kuriuos naudoja ūkio darbams. Kai kurie didikai, nepaisydami išlaidų, laiko kaimenes žirgų, atsivestų iš Italijos, Vokietijos ir Turkijos. Ginklai tokie pat kaip lenkų. Kariauja tik tada, kai esti užpulti, ir ne tik žiemą, kaip rašo kitataučiai istorikai, nepažįstantieji provincijos tvarkos.

Lietuvių rūbai gana puošnūs, pasižymi įvairumu. Žmonės gyvena švariai. Be nupenėtų galvijų ir visokių gyvulių bei naminių paukščių mėsos, valgo laukinius gyvulius ir žuvis, pridėję įvairių prieskonių ir įdarų. Iš medaus, vandens ir apynių daro gėrimą, kuris, pridėtas vyšnių sulčių ir įvairių prieskonių, didikų namuose užkastas ir palaikytas šimtą su viršum metų, savo skoniu ir aromatu, regis, net malvazijos vyną pranoksta. Vyną vartoti pradėjo ne taip seniai, bet taip įprato, kad dabar net prastuomenė pokyliuose jį geria. Jis vežimais gabenamas iš Vengrijos, o iš Ispanijos, Prancūzijos ir nuo Reino pristatomas į Lietuvą laivais per Karaliaučių ir Rygą.

Kaimiečiai gyvena vargingai ir skurdžiai, maitinasi galvijų, kurių laiko dideles bandas, mėsa ir juoda duona, ištepta riebalais. Šių gėrybių jie turi apsčiai. Per iškilmingas šventes geria šiltą vyną, alų ir vandeniu atskiestą midų, bet šių dalykų jie rečiau ragauja.

Lietuviai, atmetę bjaurų demonų garbinimą, Kristaus tikėjimą priėmė tada, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila vedė Lenkijos karalienę Jadvygą ir kartu su broliais Vytautu, Borisu ir Švitrigaila 1386 m. vasario 14 dieną Krokuvoje iš Gnezno arkivyskupo Bodžantos priėmė krikštą (tada buvo padėtas Lenkijos ir Lietuvos sąjungos ir unijos pagrindas); jų pavyzdžiu pasekė Lietuvos kilmingieji, ir prastuomenė mielai priėmė krikštą, o priėmusi tikėjimą, išlaikė jį iki šiol, kai jau mūsų laikais iš Vokietijos į Lenkiją atėjusi erezija taip pat ir Lietuvą užkrėtė, betgi pagal krikščioniškus papročius, kaip ir kitos katalikiškos tautos, tebegyvena. Senuosius savo papročius, apie kuriuos Enėjas Silvijus rašo, visai atmetė, ir, reikia manyti, kad jau arba visiškai jų išsižadėjo, arba kad jų protėviai niekuomet jų ir neturėjo, o tai labiau panašu į tiesą.

Taigi palaiminga kunigaikštystė, atnaujinusi ir sustiprinusi tradicinę sąjungą, vieningu susitarimu 1569 m. susijungė su Lenkijos karalyste į vieną valstybę ir tarsi visiškai suaugo į vieną kūną, išsaugodama savo teises ir laisves (savo vyriausybę ir pareigūnus Lietuva, aišku, tebeturi kaip ir anksčiau). Susijungimas įvyko visų pritarimu ir ne iš baimės, kaip kai kas nežinodamas tvirtina, nes laimingai susijungusios pusės viena

kitai padeda prieš bendrus priešus. Įstorijos mylėtojau, tikriausiai norėsi apie tuos dalykus daugiau sužinoti, tad kreipkis į istorikus, nes mes čia trumpai išdėstėme tai, ką reikia pasakyti, kad būtų teisybė ir norėdami ištaisyti kai kurių istorikų klaidas. Jeigu pats atvyktum, ir tu ne ką kita pastebėtum, o tai, ką iš mūsų sužinojai. Tuo tarpu lik sveikas ir šį kilniojo kunigaikščio veikalą su visu tuo, kas jame yra, atidžiai išnagrinėk ir mūsų šitą, nors ir menką, darbą nuolankiai priimk ir gera valia papildyk. Lik sveikas ir laimingas.

T. M. Len[kų] Geografas

Tekstas B

[Antraštė:]

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir gretimų sričių aprašymas, išleistas rūpesčiu ir lėšomis jo šviesiausiojo valdovo ir pono Mikalojaus Kristupo Radvilos, Olykos ir Nesvyžiaus valdytojo, Šventosios Romos imperijos kunigaikščio, Sidloveco ir Myro grafo, Šventojo karsto ordino kavalieriaus

[Prie Dnepro išklotinės:]

Skaitytojui. Du dalykai labiausiai vertė mus prie žemėlapio pridėti Dnepro tėkmę. Pirmiausia — noras parodyti šios upės ilgį, nes, be Dunojaus ir Volgos (kuri atrodo prasidedanti Europoje, o iš tikrųjų esanti Azijoje), Europa ilgesnės ir platesnės upės neturi. Antra — noras parodyti senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribas, ypač didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Vytautas turėjo daug sėkmingų kovų su totoriais. Norėdamas išplėsti savo valdžią ir toliau atstumti priešą, jis pasistatė ir sustiprino kai kurias pilis, kurių dabar tik griuvėsiai likę. Dnepro tėkmė žemėlapyje toliau nepratęsiama, nes reikėtų mūsų žemėlapį labai išplėsti ir įdėti į jį dalį Vengrijos, Moldavijos, Transilvanijos ir Valachijos. Skaitytojui bus naudinga sužinoti apie Dnepro šalies padėtį. Šalis turtinga dirbamos žemės ir žvėrių, bet dėl dažnų skitų puldinėjimų apleista. Skitai, visuomet ištroškę tos šalies turtų ir kartais prasiveržę pro Čerkasus, niokoja Volynę, grobia turtą ir ima žmones į nelaisvę. O juos pačius, grįžtančius su grobiu upe, jei tik pastebi kazokai, sulaiko ir atima grobį.

Porogai, arba porokai. Mūsų kalba „porogas" reiškia slenkstį. Tai Dnepro uolos, į kurias atsimuša tekantis vanduo; krentant jam per slenkstį iš aukštai žemyn, kyla toks triukšmas, jog girdėti kartais už trijų mylių. Senovės graikai tokias vietas vadindavo katadaupa, t. y. girdima iš tolo. Panašių kataraktų yra dar šiose upėse, būtent: Vysloje prie Gnevo, Reine prie Šauhuso, Nemune prie Rumšiškių. Dnepro upėje, kuri ne tik lygi didžiosioms Europoms upėms, bet už jas net didesnė, tarp slenksčių esančios kataraktos trukdo plaukioti. Betgi šiapus ir anapus kataraktų plaukioti visiškai saugu net dideliems prekybos ir karo laivams.

Apie kazokus. Kazokai yra karių luomas, susidedantis iš vyrų, pašalintų iš garbingų pareigų ir vengiančių darbo. Seniau jie vartojo lengvus ginklus, būtent: lankus, ietis ir lengvąsias bombardas. Dėl to juos vadina *velites*[1]. Dabar jie turi sienoms griauti mašinų ir kitokių ginklų, kurių anksčiau nevartojo. Jie gyvena Dnepro salose prie slenksčių, arba kataraktų, lūšnose, nukenčiančiose nuo audrų. Kazokai priklauso didžiajam Lenkijos etmonui. Savo vadą jie renkasi iš savųjų, bet išrinktą lengvai ir pašalina. Jei tam vadui kartais nepasiseka, tai jį užmuša. Kai pristinga maisto, užpuola kaimynines valstybes ir, jas apiplėšę, su grobiu grįžta namo. Neseniai, vadovaujami Podkovos, jie užpuolė Tehinią Moldavijoje. Siaubia jie ir turkų imperatoriaus provincijas. Jei nepasitaikydavo progos pulti svetimuosius, užpuldavo artimas savo apylinkes; kai kada jų žiaurūs puolimai atremiami su dideliais nuostoliais.

Čerkasai, daugelio manymu, esą palikuonys kimbrų tautos, kurią Homeras vadina kimerais. Daugelis jų priėmę Mahometo tikybą, bet aš to tvirtinti nedrįstu, nes visi mano, kad jie yra rusai ir išpažįsta graikų tikėjimą.

Chortica. Šią vietą prie Dnepro išgarsino Dimitras Višniaveckis, senos giminės garsus karžygys, kuris čia įkūrė sodybą ir padarė ją galinga tvirtove. Pusę tos vietos jis apsupo mūro siena. Ši vieta pačios gamtos taip sutvirtinta, jog galėjo Perokopo kunigaikščio, arba chano, ir visos jo ordos veržimąsi sulaikyti. Ji galėjo gintis tol, kol Višniaveckis pristigo maisto ir buvo priverstas pjauti arklius mėsai, pagaliau gelbėdamasis sėdo į laivelius, praplaukė pro slenksčius ir su visais sveikais saviškiais atvyko pas čerkasus[2].

Tomakovka. Čia kažkada yra buvęs miestas, kaip liudija griuvėsiai. Dabar Dnepre tėra to paties vardo sala, kurioje žemupio kazokai gyvena kaip tvirčiausioje pilyje.

[Įrašai kartografinėje dalyje]

Palankiam skaitytojui. Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei priklausančias sritis (sekdami kitų geografų papročiu) šiame žemėlapyje nubrėžėme ne visai aiškiai, kaip reikėtų, bet Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senosios sienos pažymėtos visai tiksliai. Prašome nesistebėti, jeigu mylių, kurios čia pažymėtos ilgiai kai kur nesutaps su natūra. Paklaidos atsiranda dėl kelio kreivumo ir mylių nevienodumo, nes lietuviškos mylios didesnės už lenkiškas, o rusiškos ir Podolės — didesnės už lietuviškas.

Podlesia, kitų — Polesia, arba, kaip vietiniai gyventojai vadina, Polesio, yra Lietuvos dalis. Kraštas greta Volynės, apaugęs miškais ir pelkėtas. Iš to ir pats vardas kilęs. Jame apstu medaus ir žuvų, jis maitina gretimas sritis, be to, toli išveža ir parduoda ore ir vėjyje džiovintas žuvis.

---

[1] Lengvai ginkluoti kareiviai (*Lot.*)

[2] Dimitras Višniaveckis, Zaporožės kazokų vadas, Čerkasų ir Kaniavo seniūnas. 1557 m. buvo perėjęs į Maskvos pusę, bet 1561 m. grįžo į LDK. Per vieną puolimą Moldavijoje pateko į nelaisvę, buvo atiduotas turkų sultonui ir 1563 m. Stambule mirė.

JONAS KMITA APIE ETMONO KRISTUPO RADVILOS LAIDOTUVES 1641 M.

Jonas Kmita nebuvo nei garsus rašytojas, nei poetas, labiau žinomas kaip spaustuvininkas. Paveldėjęs iš tėvo, žinomo kalvinistų spaustuvininko, Petro Blasto Kmitos spaustuvę Liubčėje, per keliolika savo veiklos metų (apytikriai 1632—1646 metų laikotarpiu) išspausdino 23 knygas. Bene vienintelis jo paties rašinys yra čia skelbiamas Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Kristupo Radvilos (1585—1640) laidotuvių aprašymas, skirtas velionio sūnui Jonušui (1612—1655). Į aprašymą įterpti keturi kitų asmenų pasakyti religinio turinio pamokslai, taip pat kitų parašyti memorialiniai karsto ir vėliavos įrašai. Aprašymas — tai greičiau J. Kmitos padėkos duoklė ilgamečiui šeimos ir Liubčės spaustuvės globėjui K. Radvilai — buvo išspausdintas 1641 m. atskira knygute: Kmita J. Process Pogrzebu Ś Pamięći Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Je° Mośći Na Birżach y Dubinkach P. P. Chrzysztopha Radzivvila Woiewody Wileńskiego Hetmana Wielkiego W. X. L. Administratora Mohilewskiego, Bystrzyckiego ec. ec. Starosty. Lubecz, 1941, *[116 s.] (LTSR Respublikinė b-ka, sign.* $C\frac{\text{lenk. } 1}{641}$*).*

K. Radvila mirė 1640.IX.19, bet buvo palaidotas Vyžuonose tik 1641 m. sausio 21 d., tai yra, po keturių mėnesių. Magnatų laidojimo papročiuose tai ne išimtis, o greičiau taisyklė. Oficialiam laidotuvių aktui būdavo ruošiamasi kruopščiai ir ilgai tiek dėl paties ceremonialo sudėtingumo, tiek ir dėl daugybės svečių bei dalyvių. Visa tai turėdavo pabrėžti šeimos galią, užimamą vietą visuomenėje, skiepyti valdiniams religinius įsitikinimus. Be to, tokios laidotuvės buvo savotiškas ano meto kultūros reiškinys, jose šalia krikščioniškų apeigų pastebime nemažai senųjų Lietuvos laidosenos reliktų.

Kmitos aprašytą K. Radvilos laidotuvių ceremonialą vertė Edmundas Rimša.

Šermenys Svėdasuose

Savaitę prieš laidotuves (į jas suvažiavo jų malonybės ponai bičiuliai ir artimieji) iš apartamentų, kuriuose kunigaikštis mirė, kūnas buvo įneštas į didįjį valgomąjį. Šis kambarys visas buvo išmuštas juodu aksomu su sidabro pozumentu[1] ir tokiais pat kutais. Kambario viduryje, tačiau vis dėlto beveik prie sienos, esančios prieš duris, buvo pastatytas aukštas kelių pakopų katafalkas, visas užtiestas labai puošniais aukso kilimais. Keturiuose pakopų kampuose stovėjo keturios etmono husarų vėliavos, neštos žygiuose į Livoniją ir Maskvą. Galvūgalyje ant sienos, ant puošnaus aukso kilimo, buvo prikaltas velionio kunigaikščio *conterfet*[2], o prie kojų krėsle įsodinta ištaigi velionio asmenį reprezentuojanti plunksnomis papuošta kirasa[3] su kardu, buože ir aukso kalka-

---

[1] Šilkinė arba vilnonė juostelė, ataausta sidabru arba auksu, vartojama antsiuvams.
[2] Portretas.
[3] Pagrindinė šarvų dalis, dengianti pečius, krūtinę ir juosmenį.

nu[4] su akmenimis. Virš katafalko buvo už keturių kampų šilkais ištemptas karmazininis aksomo baldakimas su puošniais sidabro kutais ir pozumentu.

Ant katafalko stovėjo karstas su palaikais, puošniai apmuštas karmazininiu aksomu, su didėlėmis sidabro vinimis plačiame sidabriniame pozumente. Virš langelio — sidabrinė lentelė su įrašu, galvūgalyje — kita didesnė lentelė taip pat su įrašu, o apie ją — auksakalių padaryti įvairūs ginklai ir insignijos. Kojūgalyje — tokio pat darbo Radvilų insignijos ir herbai su titulais. Karsto šonuose — po tris liūtų galvas su žiedais nasruose, nuo kurių kabėjo tartum kokiais šilkais pririšti labai puikiai auksakalių padaryti įvairūs *Martis insignia* ir *Trophaea*[5]. Karsto viršuje gulėjo brangiais akmenimis apsiuvinėta kunigaikščio kepurė, šalia jos — buožė ir kardas, abu iš aukso su akmenimis.

Lentelėje virš langelio šitoks užrašas[6]:

<...>
O LIKIME! O LAIMINGAS LIKIME!
O LIKIME, JAU NE PAVYDINTIS, O PAVYDĖTINAS!
KRISTUPAS RADVILA,
BIRŽŲ IR DUBINGIŲ KUNIGAIKŠTIS,
IMPERIJOS KUNIGAIKŠTIS
VILNIAUS VAIVADA.
LIETUVOS DIDYSIS ETMONAS
VISAM PASAULIUI, KUR TIK SKAMBA EILIUOTAS ŽODIS, PADOVANOJO JĮ, GARSINGĄ PAMALDUMU, PAGARBA KARALYSTEI, IŠTIKIMYBE KARALIUI.
NEMARI ŠLOVĖ
UŽ ŽYGIUS, SU KARIO APSIAUSTU ATLIKTUS NARSIAI,
TAIKIOJE TARNYBOJE IŠMINTINGAI IR VISUR LYDINT SĖKMEI,
UŽ TAI KAD SUTRIUŠKINO, SUSKALDĖ IR SUNAIKINO IŠ RYTŲ
ATĖJUSIĄ GRIAUTI MASKVĖNŲ KARIUOMENĘ,
UŽ TAI, KAD IŠVARGINO, SULAIKĖ IR IŠVIJO IŠ ŠIAURĖS
ATĖJUSIAS ŠVEDŲ PAJĖGAS,
UŽ TAI, KAD GERBĖ KARALIAUS DIDENYBĘ, GYNĖ VALSTYBĖS
LAISVĘ IR KARŠTAI SAUGOJO TIKĖJIMO GRYNUMĄ.
PASIEKTOS IR SIEKTINOS ŠLOVĖS PUSIAUKELĖJE JĮ,
ĮVEIKUSĮ PAVYDĄ,
NUGALĖJUSĮ KLASTĄ,
IŠSAUGOJUSĮ TIKĖJIMĄ IR TYRĄ SĄŽINĘ, PAŠLOVINTĄ LAURŲ IR KVIEČIŲ VAINIKAIS, LAIMINGĄ DĖL SŪNAUS PAVELDĖTOJO DIDVYRIŠKOS PRIGIMTIES, PASIGENDAMĄ KARALIAUS, VALSTYBĖS IR TIKĖJIMO,
GAMTOS MIRTINGUMAS
ATIDAVĖ Į STAIGIOS, LENGVOS IR ŠVENTOS MIRTIES GLĖBĮ,
PAKIRTO IR PAGULDĖ Į ŠĮ TIKROS DORYBĖS IR TEISAUS DARBO KARSTĄ,
KURĮ ČIA MATAI.
O LIKIME!
O LAIMINGAS LIKIME!
O LIKIME, JAU NE PAVYDINTIS, O PAVYDĖTINAS!
GIMĖ 1575, MIRĖ 1640,
IŠGYVENO

---

[4] Apvalus gaubtas rytiečių skydas.
[5] Karinės insignijos ir trofėjai.
[6] Šį užrašą, kaip ir toliau esantį įrašą galūgalio lentelėje, iš lotynų kalbos vertė Robertas Balčas.

55 METUS, 5 MĖNESIUS, 28 DIENAS.
DĖL TO LIŪDIME? KAIP SVARBU, KAD Į JĮ LYGIUOTŲSI AMŽIAI
IR KIEKVIENO GERIAUSIOJO DORYBĖ.

A. R.[7]

Įrašas galvūgalio lentelėje:

D. O. M. S.[8]

ŠLOVINGOJO DIDVYRIO KUNIGAIKŠČIO KRISTUPO RADVILOS, ŠVENTOSIOS ROMOS IMPERIJOS KUNIGAIKŠČIO, BIRŽŲ IR DUBINGIŲ KUNIGAIKŠČIO, VILNIAUS VAIVADOS, LIETUVOS DIDŽ. KUN. DIDŽIOJO ETMONO,

AMŽINAM NEMIRTINGŲ DORYBIŲ ATMINIMUI.
PO TO, KAI TĖVYNĖS LAISVĘ APGYNĖ PAAUKOJĘS TIEK SAVO VILČIŲ IR TURTŲ,
ŽLUGUS LEMTINGAJAM ŽYGIUI KARINGOJO KARALIAUS, RETAI RODŽIUSIO VADOVAVIMO MENO IR GUDRYBĖS PAVYZDĮ, ĮSAKYMU,
PO TO, KAI NE TIEK LIEPSNINGA IŠKALBA, KIEK SVEIKA SAVITVARDA IR APDAIRUMU BUVO NUMALŠINTI TARPUVALDŽIO NERAMUMAI,
PO TO, KAI, IŠKILUS PAVOJUI KRAŠTO GYVENIMUI IR GEROVEI, RYŽTINGAIS VEIKSMAIS BUVO PAŠALINTA SMOLENSKO APSIAUSTIS,
PO TO, KAI NARSIAUSIAS IR DAŽNIAUSIAI SĖKMĖS LYDIMAS KARVEDYS VEIKLIAI PADĖJO ŠVIESIAUSIAJAM KARALIUI VLADISLOVUI IV PER PASKUTINĮJĮ ŽYGĮ PRIEŠ MASKVĖNUS,
DĖL TOKIOS DAUGYBĖS TROFĖJŲ, ATIMTŲ IŠ ATMUŠTO AR IŠBLAŠKYTO PRIEŠO,
DĖL TALENTŲ TAIKOS METU IR KARO LAUKE MINĖTINAS SAVAME KRAŠTE IR SVETUR,
NE TIK ĮŽYMIAUSIOS GIMINĖS UŽTARNAUTĄ ŠLOVĘ GRĄŽINDAMAS PROTĖVIAMS DĖKA TĖVO GARSIOJO VARDO, BET IR ŠVIESDAMAS PALIKUONIMS NEREGĖTAIS ŽYGDARBIAIS,
NUGALĖJĘS PAVYDĄ,
PASKUTINĮ KARTĄ TRIUMFAVO
PAKELTAS VIRŠ MIRTIES ĮSTATYMO
1640 rugsėjo 19 d.

S. P.[9]

Aplinkui pasieniais ant balto atlaso buvo padėti kunigaikščio herbai, taip pat ratu tankiai išdėstytos auksuotos rankelės, kuriose naktį žėrėdamos degė žvakės. Aplink katafalką stovėjo kelios eilės aukštų didelių auksuotų žvakidžių su didžiuliais pastovais, daugiausia nakties pamaldoms, kurios, tiesą sakant, buvo laikomos *indesinenter*[10] ir dieną, ir naktį pakaitomis su pamokslais, vokaline muzika ir maldomis, esant gausiai tiek dvasininkų, tiek ir namiškių bei kitų atvykstančiųjų frekvencijai[11]. Langų užuolaidos buvo šilkinės, per vidurį salės — taip pat didžiulė pusiau praskleista šilko užuolaida.

---

[7] Spėjama, kad tai įrašo autoriaus inicialai.
[8] Deo optimo maximo salvator — garbė visagaliui dievui.
[9] Spėjama, kad tai įrašo autoriaus inicialai.
[10] Nuolatos.
[11] Dalyvavimui.

Šitaip pašarvoti palaikai išbuvo iki laidotuvių, kurių išvakarėse suvažiavo sukviesti aukštieji ponai bičiuliai. Rytą lauke prie dvaro sustojo visos vėliavos, tai yra, viena husarų vėliava, viena sunkiosios kavalerijos, penkios kazokų, dvi vokiečių pėstininkų ir keturios lenkų pėstininkų. *Interim*[12] buvo atlaikytos pamaldos, giedama, pamokslą pasakė Užnerio evangelikų bažnyčių *superintendantas,* Biržų *ordinarinis* pamokslininkas kunigas Samuelis Minvydas.

Laidojimo procesija

<...>

Po šios *sermonie*[13] aukščiausieji tarnai paėmė palaikus, kurių priekyje Vilniaus pastalininkis ponas Sosnovskis[14] išnešė baltą husarų vėliavą ir ją aikštėje perdavė husarų vėliavininkui, nes tie husarai buvo atvykę tik su ženklu. Ėmus nešti palaikus iš rūmų, pasigirdo trimitų ir mušamų būgnų gausmas, o po to procesija ėjo tokia tvarka:

1. Velionio kunigaikščio rūmų totorių kazokų vėliava, kurią vedė rotmistras ponas Smolskis. Joje 100 žirgų.
2. Biržų kunigaikštystės totorių kazokų vėliava, kurią vedė senasis Tokošas. Joje 100 žirgų.
3. Biržų kai kurių valdų žemininkų kazokų vėliava, kurią vedė Albinavičius. Joje 140 žirgų.
4. Slucko kunigaikštystės žemininkų kazokų vėliava, kurią vedė ponas Zaleskis. Joje 100 žirgų.
5. Velionio kunigaikščio rūmų vokiečių dragūnų kuopa, 60 pėstininkų. Ją vedė kapitonas Michelis Porockis.
6. Biržų vokiečių pėstininkų kuopa, 120 žmonių, kuriuos vedė Biržų burgrafas kapitonas Tomas Divijus.
7. Jaunimo kazokų vėliava, graži ir elegantiška, šarvuota, tarnai su ilgais šautuvais; vedė ponas Choinovskis, kunigaikščio, jo malonybės pono LDK pakamorės[15] arklidininkas. Joje 150 žirgų.
8. Vokiečių raitelių kornetas, kurį, pagerbdamas savo etmono laidotuves, kaip senas pulkininkas išstatė Vendeno[16] kaštelionas, jo malonybė ponas Korfas[17]. Jis buvo sudarytas iš Kuršo bajorų, daugiausia karininkų, kurie, velionio vadovaujami, tarnavo kariuomenėje. Juos vedė rotmistras ponas Sakenas[18]. Žirgų buvo 100.
9. Rūmų samdomų tarnų husarų vėliava, kurią vedė rotmistras ponas Petras Podleckis. Joje buvo 400 žirgų, bet jojo tik 40 raitelių, o kiti, ypač senesnieji ir žemės urėdai, ėjo pėsti prie palaikų.

---

[12] Tuo metu.
[13] Kalbos.
[14] Jonas Sosnovskis.
[15] Jonušo Radvilos, mirusiojo sūnaus.
[16] Dab. Cėsys, miestas Latvijos TSR.
[17] Mikalojus Korfas.
[18] Gal Zakenas. Kituose šaltiniuose rašoma *Sacken.*

Po vėliavų važiavo gedulingai aptaisytos kunigaikštienės, jos malonybės ponios Vilniaus vaivadienės[19], rogės, traukiamos gelumbės gūniomis apdengtų žirgų, bet jose niekas nesėdėjo.

Kėdainių ir Biržų mokyklos ėjo su savo mokytojais ir rektoriais.

Po jų žygiavo rūmų trimitininkai vokiečiai ir būgnininkas; jie, kaip ir visos vėliavos karine muzika, pakaitoms atsliepdavo giedojimu.

Už jų tartum dvikovininkas ant prašmatniai aptaisyto žirgo jojo ponas Slonskis, užsidėjęs poliruotus, vietomis auksuotus lenkiškus šarvus, laikydamas juodą ietį su aukso drakonu apačioje; po to, kai palaikai buvo dedami į kapą, ją sulaužė šventoriuje į bažnyčios sieną.

Paskui jį jojo velionio kunigaikščio arklidininkas ponas Mislinskis, užsidėjęs ilgus šarvus, su puošniu kalkanu, net jo žirgas buvo visas šarvais aptaisytas.

Už jo buvo vedama 12 puošniai pabalnotų žirgų, o tie, kas juos vedė, buvo su leopardų ir tigrų kailiais ir turėjo ant galvų šalmus.

Po to ėjo *musica vocalis*[20] ir visi giedotojai, sukviesti iš Biržų ir Kėdainių, iš Vilniaus, Karaliaučiaus ir Rygos.

Už šitų — visa dvasininkija savo tvarka.

Už jos — penki raiteliai su kirasomis *cum insignibus*[21] tokia tvarka:

1. Rotmistras ponas Kurbskis[22], užsidėjęs visą auksuotą kirasą ir pasipuošęs plunksnomis, jojo ant žirgo, iki žemės apdengto karmazinine atlaso gūnia, ir nešė didelę dviejų galų raudono damasto vėliavą, kurios vienoje pusėje buvo kunigaikščio visi herbai, o kitoje toks įrašas:

ŽYGIAIS KARE IR TAIKOJ NAMUOSE IR SVETUR IŠGARSĖJĘS,—
TU, SUGEBĖJĘS NUVEIKT DAUGEL DARBŲ DIDELIŲ,
RADVILA, ŠIČIA GULI, HEROJUMI GIMĘS IR DIDŽIĄ
PROTĖVIŲ ŠLOVĘ TOLI SAVO PRANOKĘS DARBAIS.
TAVO DORYBĖ TAVE DIEVAMS, O NARSUMAS — OLIMPUI
LYGŲ PADARĖ; TAVĘS NIEKAS DAUGIAU NEPRANOKS.
NARSIAI KARIAUTI, ARŠIUS ATREMTI PRIEŠUS NUO SIENŲ,
ŠVEDŲ, MASKVĖNŲ BŪRIUS, PUIKIAI MOKĖJAI; NARSA
HEKTORUI LYGUS BUVAI. O GUDRIA IŠMINTIM SCIPIJONUI —
PROTO IR RANKOS JĖGA ANTIKOS VYRO VERTA —
IŠKALBA IR GRAŽUMU KALBOS TU — NESTORAS ANTRAS,
NIEKS NENUSPRĘS KO TAVY — PROTO DAUGIAU AR DOROS.
KITKĄ, LIETUVI, ŽINAI, NES JIS TAU ĮVERTINTI DAVĖ,
SAVO VISUS SPRENDIMUS TAU PATIKĖJO JISAI.
GAL PABANDYK, AR SURASI KUR NORS PANAŠŲ AR LYGŲ
RADVILAI SUMANUMU, IŠKALBA, MOKSLU, NARSA?
IŠKALBA — NESTORAS, PROTU — KALCHANTAS, TVIRTYBE — ACHILAS,
HEKTORAS — DVASIOS NARSA: RADVILA GULI ČIONAI.

P. S.[23]

---

19 Onos Kiškaitės-Radvilienės, velionio žmonos.

20 Vokalinė muzika.

21 Su insignijomis.

22 Gal Dimitrijus Kurbskis, kuris perėjęs į katalikybę, pasivadino Mikalojumi.

23 Spėjama, kad tai įrašo autoriaus inicialai. Vėliavos eiliuotą įrašą vertė Eugenija Ulčinaitė.

Po to vėliava buvo pakabinta virš kapo.

2. Ponas Steckevičius jojo užsidėjęs poliruotą ir vietomis auksuotą lenkišką kirasą, pasipuošęs plunksnomis, o ant žirgo buvo šviesiai vyšninė atlaso gūnia. Šis nešė auksinį skydą su ereliu[24], kurį po to laužė ant kapo.

3. Ponas Protasevičius jojo taip pat pasipuošęs plunksnomis ir užsidėjęs lenkišką poliruotą, vietomis auksu kalinėtą kirasą. Žirgas buvo aptaisytas purpurine atlaso gūnia. Jis nešė auksuotą ietį, kurios apačioje buvo juodi ereliai[25] ir kurią paskui bažnyčioje sulaužė ant kapo.

4. Ponas Volanas[26], pasipuošęs plunksnomis ir užsidėjęs visą dailiai arabeskomis ir auksu kalinėtą kirasą, jojo ant žirgo, apdengto plytų spalvos atlaso gūnia. Jis nešė nuogą kalaviją, kurį po to laužė ant kapo.

5. Pulkininkas ponas Pavlovičius[27], pasipuošęs plunksnomis ir užsidėjęs visą poliruotą, o kraštuose auksuotą kirasą, jojo ant žirgo su persikų spalvos gūnia. Jis nešė buožę, kurią po to bažnyčioje laužė ant kapo.

Už šių asmenų ėjo greta keturi pėsti rūmų vėliavų rotmistrai, kuriems iš šonų, sudarydamos plačią gatvę, išsirikiavo po dvi ietininkų ir pėstininkų voras, tarp kurių ir procesijos galas, ir palaikai taip judėjo, jog visos keturios vėliavos slinko šalimais su kūnu.

Ta gatve tarp ietininkų, apsirengęs velionio kunigaikščio drabužiais ant įprastai pabalnoto žirgo, kuriuo dažniausiai jodinėdavo velionis, jojo ponas Martynas Oborskis. Jis taip gerai *et facie, et gestu*[28] reprezentavo velionį, kad visi stebėjosi *et lachrymas movebar*[29].

Už jo ėjo trise *immediate*[30] greta, kurie nešė kunigaikščio ir etmono regalijas ant šilku ir auksu siuvinėtų pagalvių:

1. Viduryje — LDK sargybininkas ponas Mirskis[31] nešė kunigaikščio kepurę.

2. Iš dešinės — Ašmenos pakamorė, o mirusiojo kunigaikščio Vilniaus vicevaivada ponas Sakavičius[32] nešė buožę.

3. Iš kairės — Vilniaus vėliavininkas ponas Kržyškovskis[33] nešė mahometonišką[34] kardą.

Paskui juos buvo nešami palaikai, už kurių ėjo aštuoni žirgai su vežėjais, papuošti karmazininėmis atlaso gūniomis su pritaisytais balto atlaso herbais. Pats vežimas buvo uždengtas karmazininiu aksomu, aplinkui vietoje drobės apsiūtu baltais storo šilko herbais. Palaikus nešė

---

[24] Radvilų giminės herbu.
[25] Aliuzija į Radvilų herbą.
[26] Vienas iš Andriaus Volano sūnų.
[27] Adomas Hilaras Pavlovičius.
[28] Ir išvaizda, ir gestais.
[29] Liejo ašaras.
[30] Visai.
[31] Grigoras Mirrkis.
[32] Adomas Motiejus Sakavičius.
[33] Stanislovas Kržyškovskis.
[34] Turkišką kardą.

SARMATIAE EVROPEÆ DESCRIPTIO, QVAE REGNVM POLONIAE, LITVANIAM, SAMOGITIAM, RVSSIAM, MASSOVIAM, PRVSSIAM, POMERANIAM, LIVONIAM, ET MOSCHOVIAE, TARTARIAEQVE partem complectitur.

ALEXANDRI GVAGNINI Veronensis, Equitis Aurati, peditumque praefecti.

Cui supplementi loco, ea quae gesta sunt superiori anno, inter Serenissimum Regem Poloniae, & Magnum Ducem Moschoviae breviter adiecta sunt. Item Genealogia Regum Polonorum.

SPIRÆ

CVM PRIVILEGIO IMPER. ET REGIS GAL

APVD BERNARDVM ALBINVM.

M. D. LXXXI.

Žilibero de Lanua portretas. Iš grafų de Lanua archyvo Belgijoje

Motiejaus Strijkovskio portretas jo paties kronikoje, išleistoje Karaliaučiuje 1582 m.

Aleksandro Gvagninio knygos „Sarmatiae Europeae descriptio" (1581 m.) titulinis puslapis

Reise eines Liefländers
von
Riga nach Warschau,
durch Südpreussen, über Breslau, Dresden,
Karlsbad, Bayreuth, Nürnberg, Regensburg,
München, Salzburg, Linz, Wien
und Klagenfurt,
nach Botzen in Tyrol.

Erster Theil.

Berlin, 1796.
bei Friedrich Vieweg dem ältern.

Trakų rūmuose buvusios freskos. Dailininko Vincento Smakausko piešiniai

◄ Vilniaus miesto plano fragmentas iš Brauno atlaso: pilys (Aukštutinė ir Žemutinė)

◄ Frydricho Šulco knygos „Reise eines Liefländers von Riga nach Warschau" pirmojo leidimo (1765 m.) titulinis puslapis

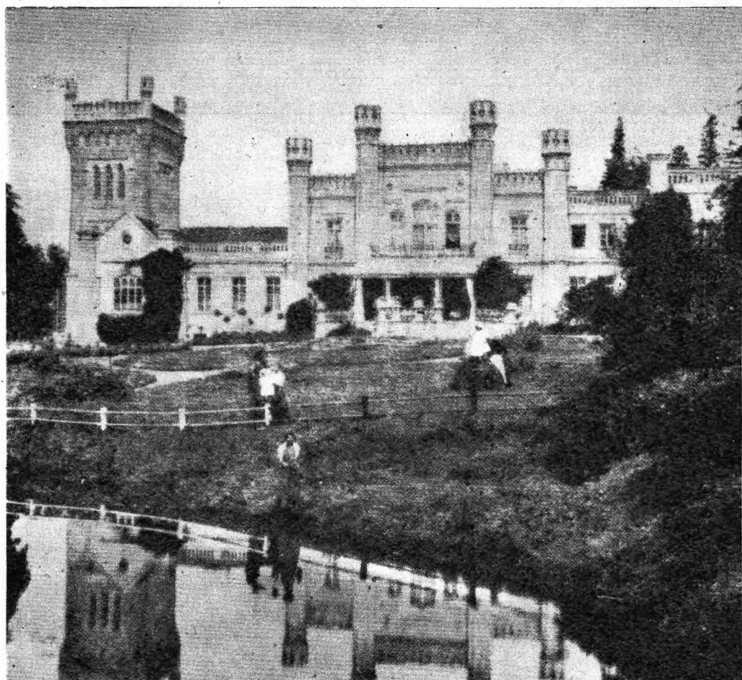
◄ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1613 metų žemėlapio fragmentas

◀ Paveikslų ir šarvų salė Verkių rūmuose. J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo" litografija

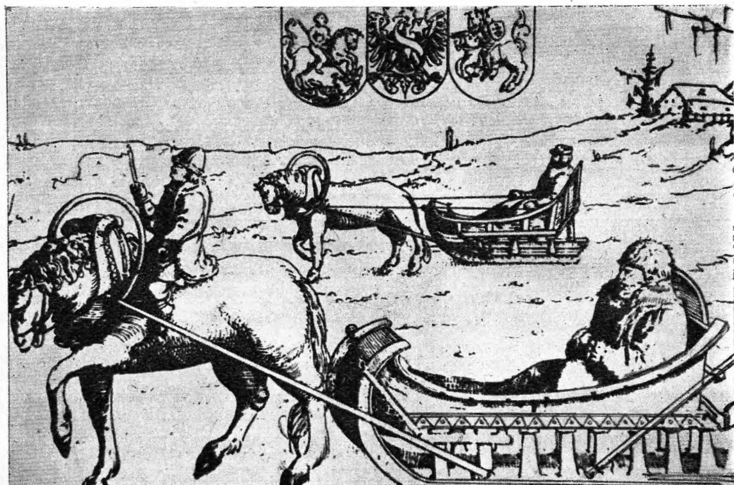
Kėdainių dvaro rūmai

Vaitkuškio dvaro rūmai

◀ Verkių rūmų oranžerija. J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo" litografija

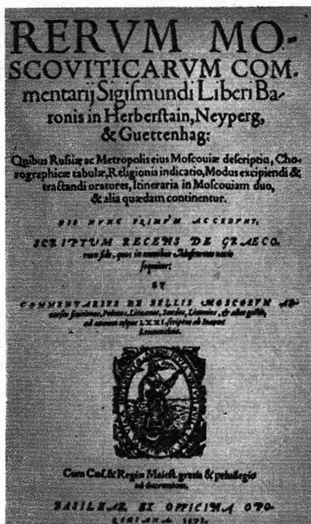
Sigismundas Herberšteinas Maskvos svečio drabužiais. Spalvotas medžio raižinys iš jo knygos 1818 m. rusiško leidimo

Sigismundas Herberšteinas keliauja per Lietuvą. Piešinys iš jo knygos rusiško leidimo

Lietuvos žemėlapis Merkatoriaus atlase

Sigismundo Herberšteino knygos „Rerum Moscoviticarum commentarij" 1571 m. leidimo titulinis puslapis

Konstantinas Tiškevičius, knygos „Vilija ir jos krantai" autorius

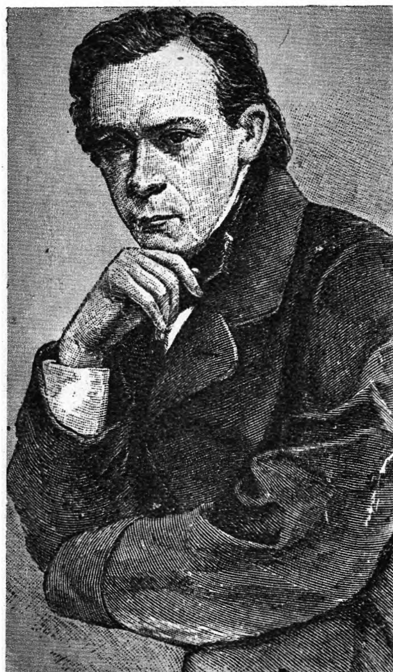
RERVM MOSCOVITICARVM COMmentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg, & Guettenhag:

Quibus Rußiæ ac Metropolis eius Moscouiæ descriptio, Chorographicæ tabulæ, Religionis indicatio, Modus excipiendi & tractandi oratores, Itineraria in Moscouiam duo, & alia quædam continentur.

BASILEAE EX OFFICINA OPORINIANA 1571.

Konstantino Tiškevičiaus ekspedicijos didysis laivas „Marija"

Trakų pilis. Litografija iš V. Sirokomlės knygos „Kelionės po Lietuvą iš Vilniaus" pirmojo tomo (1857 m.)

Poetas ir istorijos tyrinėtojas Vladislavas Sirokomlė

vyresnieji ir aukščiausi tarnai, daugiausia žemės urėdai ir kariai — pulkininkai, rotmistrai, kapitonai ir kiti, 60 ir daugiau asmenų. Viršuje buvo matyti iškilęs puošnus karstas.

Tuoj pat už palaikų buvo vedamas velionio mylimiausias žirgas, apdengtas net iki žemės šviesiai purpurine gūnia, ant kurios buvo permesti mirusiojo ginklai, gulėjo buožė. O tie, kas vedė žirgą, buvo su karmazininėmis atlaso kapomis.

Po to tarp jo malonybės karaliaus[35], jos malonybės karalienės,[36], jo malonybės karalaičio Kazimiero[37], jos malonybės karalaitės[38], jo malonybės Brandenburgo kurfiursto[39], abiejų Kuršo kunigaikščių[40], Transilvanijos kunigaikščio[41] pasiuntinių ir kitų jų malonybių ponų senatorių, tiek dvasininkų, tiek pasauliečių, pasiuntinių, *prezentuojant*[42] daugeliui kitų jų malonybių ponų senatorių, urėdų ir tribunolo pasiuntinių, ėjo kunigaikštienė, jos malonybė ponia Vilniaus vaivadienė — žmona[43], kurią lydėjo kunigaikštis, jo malonybė ponas LDK didysis vėliavininkas — sūnėnas[44] ir LDK pastalininkis, jo malonybė ponas Hlebavičius — žentas[45]. Jinai dėl blogos sveikatos kartais važiavo rogutėmis, traukiamomis vieno gūnia apdengto žirgo. Už jos kunigaikštytė, jos malonybė ponia Hlebavičienė — duktė[46] ir kunigaikštienė, jos malonybė ponia LDK pakamorienė — marti[47]. Už šios — jos malonybė ponia LDK rūmų iždininkienė[48]. Po to kiti jų malonybės ponai bičiuliai, svečiai, įvairių miestų pasiuntiniai. Po jų — gedulingai apsitaisiusios kitos moterys ir minėtų ponių kambarinės. Už jų — Biržų miesto magistratas, Kėdainių magistratas, Svėdasų miestelėnai ir minia kitų žmonių.

Taip išlydėti iš Svėdasų per miestą, palaikai sustojo lauke, kur LDK rūmų iždininkas, jo malonybė ponas Antanas Tiškevičius, *gravi sermone*[49] padėkojo jų malonybėms už atliktą krikščionišką ir bičiulišką pareigą išlydint palaikus ir pakvietė rytojaus dieną į laidotuvių *continuatia actu*[50].

Nakvynė Bėdžių kaime

Kai tik jų malonybės išsivažinėjo kiekvienas į skirtą vietą Vyžuonose (laidojimo vietą), kur visi paskirtų bičiulių ir tarnų vaišingai buvo priimti, palaikai, visų vėliavų lydimi, vyko nakvynės į Bėdžių kaimą, ne-

---

[35] Vladislovo Vazos.
[36] Cecilijos Renatos, šv. Romos imperatoriaus Ferdinando II dukters.
[37] Jono Kazimiero, Vladislovo Vazos brolio.
[38] Onos Kotrynos Konstancijos, Vladislovo Vazos sesers.
[39] Frydricho Vilhelmo.
[40] Ketlerių (Jokūbo ir, matyt, Frydricho).
[41] Jurgio I. Rakočos.
[42] Dalyvaujant.
[43] Ona Kiškaitė-Radvilienė.
[44] Boguslavas Radvila.
[45] Jurgis Karolis Hlebavičius.
[46] Kotryna Radvilaitė-Hlebavičienė.
[47] Kotryna Potockaitė, Jonušo Radvilos žmona.
[48] Kristina Švikovskaitė, Antano Tiškevičiaus žmona.
[49] Liūdna kalba.
[50] Akto tęsinį.

4. 1371

toli numatytos laidojimo vietos[51], ir tenai buvo padėti didelėje stovyklos palapinėje. Prie jų pasiliko tik jos malonybė kunigaikštienė žmona, sūnus, sūnėnas ir žentas; tenai buvo atlaikytos pamaldos su pamokslu, kurį pasakė Vengrovo[52] pamokslininkas kunigas Bialkovskis[53].

<...>

Raitelių vėliavos išsibarstė po apylinkės kaimus, o pėstininkai stovyklavo aplinkui palapinę.

Rytojaus dieną, tai yra laidojimo dieną, į vietą dar atvyko jo malonybė ponas Polocko vaivada ir LDK lauko etmonas[54] ir daugybė jų malonybių ponų bičiulių ir pasiuntinių.

Tuo metu buvo atlaikytos pamaldos su pamokslu, kurį pasakė kunigas Samuelis Tomaševskis.

<...>

Laidojimo diena Vyžuonose

Po pamaldų ir pamokslo palaikai buvo nešami aukščiau aprašyta tvarka, ir tokia procesija juos įnešė į bažnyčią.

Pirmiausia pati bažnyčia, ir gonkeliai, ir pilioriai, ir formos, viskas buvo apmušta falendišu[55], o trimis pakopomis aukščiau iškilusi presbiterija — juodu aksomu. Žemė buvo išklota raudona gelumbe, o viduryje stovėjo aukštas *castrum doloris*[56], plačiai apdengtas tuo pačiu aksomo kilimu, kuris dengė vežimą. Viršuje buvo pakabintas puošnus baldakimas, virš jo ant plono siūlo kabojo erelis[57], kuris judėjo, tarytum skraidė. Šonuose iškilo dvi aukštos piramidės, ant vienos buvo pakabinti švedų *trophaea* ir *exuviae*[58]: vėliavos, kornetai, kasketės, šarvai, skydai, muškietos, ietys, špagos, pistoletai ir kiti ginklai; o ant kitos — maskvėnų vėliavos, šalmai, šarvai, lankai, kardai, alebardos, dagtiniai šautuvai ir kiti tos tautos ginklai. Viršuje ant vienos piramidės buvo didelis drožinėtas juodas erelis su kunigaikščio kepure, su trim ragais ant krūtinės — kunigaikščių Radvilų herbas, ant kitos piramidės — pusiau baltas, pusiau raudonas dvigalvis erelis su grafų karūnomis ir su kirviu ant krūtinės — Tenčino grafų herbas[59]. To katafalko priekyje stovėjo trys aukso audeklu užtiesti suoleliai, virš kurių ant pagalvių gulėjo mitra[60], buožė, kardas. Ant šitokio sosto *inter trophaea*[61] buvo pastatyti palaikai.

---

[51] Bėdžių k. yra už 3 km nuo Vyžuonų.
[52] Miestas Lenkijos LR, Varšuvos vaivadijoje.
[53] Jonas Bialkovskis.
[54] Jonas Kiška.
[55] Vidutinės rūšies storas audinys, austas Anglijoje, Olandijoje, Italijoje.
[56] Liūdesio tvirtovė — sudėtinė laidojimo ceremonialo dalis.
[57] Aliuzija į Radvilų herbą.
[58] Trofėjai ir amunicija.
[59] Velionio motinos Kotrynos Tenčinskaitės herbas.
[60] Kunigaikščio kepurė.
[61] Tarp trofėjų.

Kai tik palaikai buvo šitaip padėti, pasigirdo *vocalis*[62] muzikos elegijos. Pakaitomis su ja *totus caetus*[63] giedojo savus himnus apie mirtį. *Tandem*[64] kunigas Ostrovskis[65] pasakė pamokslą, gerai *akomoduotą*[66] šiam etmono laidotuvių aktui, ir tuo visi labai *satis fecit*[67].

<...>

DVI STEPONO MEDEKŠOS KELIONĖS PER LIETUVĄ KARO, BADO IR MARO METU

1654—1657 metų karas, prasidėjęs slopinant ukrainiečių sukilimą, Lietuvai buvo pražūtingas. Beveik visą jos teritoriją okupavo Rusijos ir Švedijos kariuomenės. Po pralaimėjimų mūšiuose Lietuvos bajoriškoji vyriausybė su kariuomene pakriko ir suskilo į tris priešingas stovyklas: Jonušas Radvila dėjosi su švedais, Povilas Sapiega liko ištikimas Respublikos karaliui Jonui Kazimierui, o įtakingas bajoras Vincentas Orda stojo už pasidavimą Rusijos carui. Steponui Medekšai, karaliaus sekretoriui, Kauno žemės teismo teisėjui ir Vyriausiojo tribunolo deputatui, teko diplomato misija — tarpininkauti caro ir karaliaus derybose. Tuo tikslu jis keliavo per Lietuvą du kartus: 1655 m. rudenį, atvykęs per Kauną, iš švedų užimtos dalies, tarp Trakų ir Vilniaus susitiko su rusų kariuomenės vadovybe ir, gavęs caro sutikimą, iškeliavo į Lenkiją pas karalių, o 1657 m. vasaros pabaigoje iš Jurbarko pro Kėdainius, Ukmergę ir Švenčionėlius vyko į Maskvą pas carą. Kelionėse rašė dienoraštį. Iš aprašymų, kaip rusų kunigaikščiai ir bojarinai, kariuomenės dalinių vadai jį priėmė ir aprūpino maistu, lengva suprasti, kodėl krašte kilo badas ir maras. S. Medekša ne tik matė išmaldos prašančius, mirštančius ir mirusius žmones, bet ir pats bijojo užsikrėsti maru, patekti į badaujančių ginkluotų maištininkų rankas. S. Medekšos atsiminimai paskelbti knygoje: Stefana Franciska z Prószcza Medekszy [,] sekretarza Jana Kazimierza, sędziego ziemskiego kowieńskiego [,] Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654—1668. Z rękopismu powierzonego Akademii wydał Władyslaw Seredyński, Kraków, 1875. *Ištraukas vertė Jūratė Kiaupienė.*

Pirmoji kelionė — 1655 m. (p. 17—23)

9 [rugsėjo]. Persikėlę ties Kaunu, ilgai sugaišę perkėloje, nes teko keltis valtimis, o arklius plukdyti, tądien nuvažiavome tik keturias mylias. Važiavome per Kauną, per patį miestą, kad ir labai buvo draudžiama. Užėjome į parapijos ir moterų vienuolyno bažnyčias, nes tik jos buvo likusios sveikos, tačiau viduje altoriai išvartyti, išdaužyti, vietomis

[62] Vokalinės.
[63] Visi kartu.
[64] Pabaigoje.
[65] Jonas Ostrovskis, Kotrynos Radvilaitės-Hlebavičienės namų pamokslininkas.
[66] Pritaikytą.
[67] Buvo patenkinti.

apdeginti, knygos suplėšytos, numirėliai iš karstų išmėtyti. Į visa tai su širdgėla vos galėjome žiūrėti. Sveiko mūrinio namo tiesiog nė vieno nebuvo matyti. Prie parapijos bažnyčios sėdėjo keliolika bobų ir kelios jaunos suvargusios, nusikamavusios moteriškės, gulėjo penki lavonai, kurie taip baisiai dvokė, kad blogumas mums vos vidurių neišvertė; toliau eiti nebeleido, ir tas bažnyčias apžiūrėjome tik per jėgą, nors ir buvo grasinama. Visame mieste buvo likęs tik vienas naujas bravoras, bet ir jis visas aprūkęs; jo, matyt, nebegalėjo sudeginti. Ties Šv. kryžiaus bažnyčia, lauke prie Nemuno, stovyklavo 14 maskvėnų pėstininkų vėliavų, kurios apytikriai galėjo turėti 600 arba 700 žmonių. Kitoje Vilijos pusėje buvo tiktai 16 švedų įgula, kuriai maskvėnai nieko nedarė, ir vieni kitiems netrukdė. Pakelėse buvo pilna lavonų; kaimai, miesteliai ir dvarai sudeginti, sunku buvo pamatyti sveiką net vargingą lūšnelę.

10 [rugsėjo]. Iš nakvynės vietos Maskvos pasiuntinys pasiuntė du savo žmones ir pranešė stovyklai apie savo ir mūsų atvykimą. Pagaliau pamaitinęs mus netoli Žiežmarių, antrąkart pasiuntė žinią, kad atvyks prieš naktį, todėl mums liepė skubėti. Važiavome pro Trakus; abi bažnyčios sudegintos, taip pat pilis ir visas miestas. Po to atvažiavome į Sapiegų Vokę, kur buvo kunigaikščio Čerkaskio stovykla. Jau temo, pasiuntinys, palikęs mus lauke, pats nuvažiavo į stovyklą, paskui po pusvalandžio sugrįžo, lydimas 30 kavaleristų su leitenantu ir 20 pėstininkų. Šie, pasisveikinę su pasiuntiniu, nulydėjo mus laukais apie pusmylį į pastovio vietą, kur stovėjo balta troba be langų su duonkepe, matyt, totorių namas. Pėstininkų rotmistras Artemijus Fiodorovičius Korzlinas, šimtininkas ir kavaleristų leitenantas Nikiforas Michaila Suchoča Jula buvo pažįstami. Tądien patys ir arkliai alkani buvome. Pagavo mus tądien ambicija, arkliai stovėjo lietuje be šiaudelio, patys alkani, pastovio vieta — kaip neišmėžtas tvartas, ponas rotmistras ir leitenantas apsivilkę sermėgomis; labai mums nepatiko vieta, šnekos, apranga ir niekam tikusi kompanija.

11 [rugsėjo]. Dovanų iš etmono, kunigaikščio Jakovo Kudenetovičiaus Čerkaskio, atsiuntė daug šieno, telyčią, tris avinus, dvylika gorčių liepų midaus, šešis kepalus ruginės duonos, du gorčius degtinės. Pavakary atvažiavo pristavas, garbingas žmogus ir caro dvariškis Andrius Matvejevičius Vlasciovas; jis vaišino iš savo išteklių kaip lenkų bajoras; buvęs nelaisvėje pas mus karaliaus Vladislovo[1] laikais pas poną Marcinkevičių[2], į kurio sveikatą gėrė, gražiai minėdamas. Paskui, jau sutemus, pirmą, o gal antrą valandą nakties atėjo caro dovanos: visa sterlė, geras gabalas eršketo, ikrų du indai platumo kaip lėkštės, butelis degtinės, kitas — vengriško vyno, ruginės ir baltos duonos po šešetą kepalų.

12 [rugsėjo]. Sekmadienį prieš vidurdienį apie dešimtą atvyko pasiuntinys ir paklausė, ar turime laiškų carui arba bojarinams. Kai atsakėme, kad bojarinams, liepė važiuoti į stovyklą, iki kurios nuo mūsų pastovio buvo maždaug ketvirtis mylios; vedė mus daugiau kaip my-

[1] Vladislovo IV Vazos, Jono Kazimiero brolio.
[2] Upytės teisėją, Vilniaus komendantą.

lią, ko gero, kad nematytume stovyklos, nes net arklių mūsų tarnams neleido girdyti, patys maskvėnų sargybiniai juos vedė prie vandens. Iš daugybės balsų supratau, kad visose keturiose stovyklose yra ne daugiau kaip 6 tūkstančiai raitelių, nes kunigaikštis Trubeckojus buvo išžygiavęs prie Slucko, o kiti, vadovaujami Zolotarenkos,— į kitą pusę, Gardino ir Naugarduko link. Pagaliau atvažiavome prie stovyklos, šalia kurios palapinių lauke stovėjo du pulkai, vienas šaulių, kitas pėstininkų, daugiau kaip dešimt vėliavų; atskirai nuo tų pulkų, net iki pat bojarinų palapinės, išrikiuotos dviguba eile, stovėjo keturios vėliavos; prieš bojarinų palapinę stovėjo trys dvariškiai pulkininkai, apsivilkę sabalų ferezijomis, ir didelis būrys įvairių žmonių, kurių galėjo būti keli šimtai. Paskui įėjome į palapinę, kurioje prie stalo iš galo sėdėjo vyriausiasis — didysis etmonas kunigaikštis Jakovas Kudenetovičius Čerkaskis; kairiame šone sėdėjo kunigaikštis Nikita Ivanovičius Odojevskis; dešiniame — kunigaikštis Borisas Aleksejevičius Repninas.

Kai baigėsi pasiuntinybės misija, mus paprašė sėstis, o patys bojarinai, paklausinėję apie sveikatą ir kelionę, išėjo iš palapinės skaityti ir aptarti laiškų; paskui, perskaitę laiškus, greitai sugrįžo, ir mums vėl buvo liepta važiuoti atgal. Vedė mus tuo pačiu keliu. Kai parvažiavome į pastovio vietą, atnešė desertą ir dienos davinį; dienai buvo skirta: telyčia, trys avinai, statinė, alaus, apie dešimt gorčių midaus, apie dvylika gorčių liepų midaus, gorčius anyžinės degtinės, du gorčiai prastesnės tarnams, pusantro gorčiaus vyno, aštuoni kepalai ruginės duonos, dešimt kvietinės.

13 [rugsėjo]. Atvažiavo Vasilijus Nikitičius Licharovas ir pranešė man, kad caras leidžia Lenkijos karaliui siųsti savo pasiuntinius pas jį, nori su juo taikos, liepia siųsti pasiuntinį ir pristavą, kad saugotų nuo savo kariuomenės.

Vėliau suvažiavo mūsų aplankyti daug bajorų, su kuriais išbuvome beveik iki saulėlydžio, nes jų važiavo daug. Pagaliau mums buvo liepta važiuoti pas bojarinus, ir pas juos nuvažiavome jau gerokai sutemus. Bojarinai gyveno kitose palapinėse stovyklos gale ir toje pačioje palapinėje, visus išprašę, kalbėjosi su ponu Orda[3], o mane pakvietė į kitą palapinę, ir ten sėdėjau su bojarinais ir daugeliu kitų, kurie su manimi kalbėjosi apie politiką; praleidome ten daugiau kaip valandą laiko. Pėstininkai, kaip ir anksčiau, stovėjo rikiuotėje. Tą pačią dieną, kai sugrįžome į pastovio vietą, bojarinai atsiuntė pas mane pasiuntinį sužinoti, ar turiu kitų pasiūlymų nei ponas Orda, ir, gavę mano atsakymą, gėrėjosi jo mylistos pono etmono[4] projektu, labai jam pritarė.

14 [rugsėjo]. Kreipėmės į bojarinus, prašydami priėmimo ir pageidaudami, kad mus greitai siųstų toliau. Su atsakymu atsiuntė vyriausiąjį caro djaką Aleksandrą Stepanovičių Darovą, kad mes vietoje žodinio pokalbio surašytume savo pasiuntinybės raštą; jį surašę, išsiuntėme tą djaką. Davinį tądien atvežė, kaip buvo paskirta.

---

[3] Bajorų grupės vadovu, sąjungos su Rusija šalininku.
[4] Vincento Gonsevskio, lauko etmono.

15 [rugsėjo]. Anksti rytą privažiavo bajorų, caro dvariškių, kurie lankė mus etmono vardu ir siūlė parduoti bachmatų[5]; sakydami, kad tai keturioms dienoms, tądien atsiuntė maisto: keturias telyčias, šešiolika avinų, po keletą statinių alaus, midaus, liepų midaus, gal dvi statines degtinės, gerokai duonos, baltos ir ruginės. Tą dieną praleidome įvairiuose pasilinksminimuose ir pokalbiuose su maskvėnais. Sutemus, gal apie dešimtą valandą, atsiuntė bojarinai sužinoti, ar nemiegam ir blaivūs (mat pirmadienį per pristavo nuoširdumą ir daugelio Maskvos dvariškių vaišingumą ponas Orda turėjo neblaivus su bojarinais derėtis) ir pranešė, kad ruoštume arklius. Pagaliau, kai jiems atsakėme, po valandos ar dviejų, mums liepė važiuoti į stovyklą ir jau vedė ne aplinkui, kaip anksčiau, o tiesiai per stovyklą pro patrankas, prie kurių atskirai pačioje stovykloje stovėjo stipri sargyba, kokie trys tūkstančiai pėstininkų. Dar buvo daugybė pašiūrių ir palapinių iš marginio, stovykla labai didelė, tačiau tą kartą prie bojarinų palapinės stovėjo nebe toks didelis žmonių būrys. Paskui įėjome į palapinę; ten bojarinai mus paprašė sėstis ir klausinėjo apie poilsį ir mūsų sveikatą, po to pristatė man pasiuntinį Fiodorą Michailovičių Chriščevą, pasakė, kad jis artimas carui; paskui aš jį lydėjau, net dėl išvykimo laiko su tuo pasiuntiniu susitarėme, kad jis duos rytoj žinią, kai išvažiuos į kelią; caro dovaną — keturiasdešimt sabalų — pats kunigaikštis Čerkaskis įteikė ir kitas caro malones bei pažadus paskelbė; kai gavome diplomatinius laiškus, buvo jau po pusiaunakčio. Vieną laišką atidavė Jo malonybei ponui Ordai kaip kunigaikščiui, o man pasiuntinio akivaizdoje parodė kitą, liepdami pasiuntiniui ir tą paties caro laišką su didžiuoju antspaudu atiduoti, ir žodžiu derėtis su Jo karališkąja didenybe.

16 [rugsėjo]. Sena bažnyčia prie Vokės be jokio vėjo sugriuvo, ar tik ne maskvėnai ją malkoms bus nugriovę.

Po pietų pasiuntinys, išvažiavęs į vieškelį, davė žinią; aš pas jį važiavau lydimas pono Ordos ir pristavo. Palydėję pasiuntinį iš stovyklos apie pusmylį, daug caro dvariškių sugrįžo, o pasiuntinys su visa palyda, kurioje buvo apie 60 žirgų, turėjo vykti į pačią vietą lydimas 100 kavaleristų, kurie paskui iš Ratnyčios buvo išsiųsti su raštais carui. Tądien nakvojau už pusantros mylios nuo Vokės. Pagal savo tikėjimą jie gieda per vakarienę ir prieš vakarienę ir paskui visada taip darė rytą ir vakare, niekada tos valandos neužmiršdami.

17 [rugsėjo]. Valgėme prie Onuškio, ir tada pasiuntinys su manimi ėmė kalbėtis familiariau; paskui — nakvynė Dusmenyse. Pasitaikė mergelės Marijos šventė, pasiuntinys, mažai tegerdamas, visą naktį meldėsi; išvažiavome prieš švintant — iš atsargumo ir saugodamiesi valstiečių, nes tie jau pradėjo rodytis iš miškų, todėl kavalerija visą naktį budėjo ir paskui, kai nakvojome kitur.

18 [rugsėjo]. Valgėme Daugų kunigo klebono palivarke; nakvojome prie Merkinės palivarko, lauke, kur pasiuntinys, po vakarienės išėjęs su manimi pasivaikščioti, vos ne iki antros valandos nakties linksmai šne-

[5] Totorių arklių.

kėjosi, stebėdamasis, kad Zolotarenka, valstietis (to nežinojau) yra didelėje caro malonėje ir turi valdžią tarp maskvėnų.

<...>

19 [rugsėjo]. Valgėme už Merkinės lauke, nakvojome Ratnyčioje, kur vienam iš pasiuntinio žmonių iššovus, pasiuntinys ėmė nerimauti, manydamas, kad tai valstiečiai pradeda maištauti ir jį puls; nenusiramino, kol neliepiau lietuviškai paskelbti, kad tai Maskvos pasiuntinys pas karalių keliauja.

20 [rugsėjo]. Vėl valgėme prie Gardino; per mišparus persikėlęs, nakvojau už mylios Gardino ekonomijos kaime prie kelio į Krynkas; iš čia, pasisamdęs pasiuntinį, su savo paaugliu pasiunčiau pas poną Žeromskį, tikėdamasis rasti jį Krynkose, tačiau jį pavijo tik Naujadvaryje. Laukdamas atsakymo iš pono Žeromskio, išbuvau ten visą [rugsėjo] 21 dieną; atvažiavę bajorai teiravosi, kas per žmonės esame. Tądien man labai skaudėjo galvą; pasiuntinys manęs iš tiesų gailėjosi, gydė visokiais antpilais iš savo vaistinės.

Antroji kelionė — 1657 m. (p. 30—32)

Rugpjūčio 10 dieną išvažiavęs iš stovyklos, nakvojau priešais Jurbarką prie Nemuno, užsukau pas Jo mylistą poną Kauno maršalką į Raudonę ir, ten papietavęs, važiavau pro Veliuoną, kur abipus miesto, net iki Seredžiaus pakelėse didžiulė daugybė maru apsikrėtusių žmonių ant kalnų vėdinosi; kiti atokiau nuo vieškelio stovėdami prašė išmaldos, pasakojo apie baisią epidemiją, kad ten, kur ji įsisuko, nė vieno nepasigailėjo; nakvynė pas poną Rybinskį, Žemaičių pateisėjį.

11 [rugpjūčio] dieną važiavau pro Kėdainius, kur žmonės, vieni apsikrėtę, kiti slėpdamiesi nuo epidemijos, urmu važiavo iš miesto, ten ir mano šeimininkė su vaiku nesirgusi numirė.

Tą savaitę mano daiktus atgavęs tarnas Žondkovskis pats po kelių dienų ėmė baisiai vaitoti; visas pašiurpau, reikėjo tik laukti, kada kas dar blogiau pasidarys. Tądien nakvojau Daukainiuose, kur dvare pasimačiau su ponu Marikoniu ir, ten pavalgęs, krautuvėje daug daiktų nusipirkau. Krautuvininkas, nors ir neapsikrėtęs, vaitojo, tiktai kad liežuviu malė, taip ir pats prisipažino; iš jo paėmęs pavyzdį, nusipirkau vaistų nuo visų ligų ir, kai tik imdavo labiau pykinti, prakaitavau ir kitiems tarnams taip liepiau, nes juos daug kas kelionėje įkyriai užkabinėjo, bet dievo gerumas ir gailestingumas apsaugojo mane nuo didžios rūstybės.

13 [rugpjūčio] dieną ryžausi praleisti Kėdainiuose, kur jau retai pamatydavai žmogų, visi vieni kitų vengė. Apsikrėtusieji įspėjo, kad nevažiuočiau į miestą, tačiau, apviltas tų, kurie mane toje kelionėje žadėjo paremti, negalėdamas nieko padaryti, prisipirkau gelumbės ir atlaso. Su manimi išvažiuojantys tarnai matė paleistą už miesto pakinkytą vežimą su lavonu. Girdėjau daug kalbų, kad kai kuriuose namuose kitus šunys ėdą; mano palivarko šuo, atklydęs pas valstietį, irgi nuolatos į Kėdainius bėgiojo ir, apsirijęs maru numirusių žmonių lavonų, po dvarą ir namus valkiojosi. Tuo pačiu kiemsargiu tarnai kiškį parke užpju-

dė, bet kai ponia Vaidotienė perspėjo radusi jį prie lavono Obelies papupyje, liepiau išmesti kiškį, o to šunies neužmušinėti, kad pats lauke nustiptų.

[Rugpjūčio] 14 ir 15 dieną, kol man pasiuvo drabužius, kol vieni tarnai gavo kuo apsirengti, o kiti ta proga buvo pasamdyti ir vežimai prikrauti palivarko maisto, teko viešėti ir 16 dieną. Šešetą tarnų pasiunčiau, kad neapkrėstoje vietoje surastų rytojui nakvynę ir man praneštų.

[Rugpjūčio] 17 dieną, gavęs žinią, išvažiavau iš Daukainių su vežimais ir kitais tarnais. Nakvynė Lukėnuose už 4 mylių, kur tarnai matė maro ženklų — kaip mašalų debesis pakibo lyg voratinklis, o paskui nusileido ant miško.

[Rugpjūčio] 18 dieną persikėlęs per Šventąją ties Ukmerge, norėjau susitikti su maskvėnų įgula, tačiau jos neradau ir išvažiavau nakvoti į Videniškius; ten tiktai vienas chorunžas iš Vilniaus su penketu kareivių buvo pasilikęs, todėl apie pristavą neužsiminiau, ketinau tai padaryti sveikesniuose kraštuose ir toliau; taip ir tasai chorunžas prie Videniškių patarė. Tarnai iš nežinojimo paėmė apkrėstus arklius, jojo jais pusantros mylios. Apsikrėtęs valstietis, kuris buvo prie tų arklių, nakvojo kartu su mumis, ir kai važiavome iš miestelio, Jo mylistos pono Jeronimo Paco pareigūnas ir valstiečiai, atokiai stovėdami, dievagodamiesi įspėjo juos, kad yra apsikrėtę; tačiau pakvaišę tarnai manė, kad tie, gelbėdami savo arklius, meluoja, buvo jau pasimokę iš kitų, taip dariusių, ir nenorėjo arklių atiduoti. Juos už tai išbaręs, liepiau tuoj pat arklius grąžinti. Vėliau taip sakė ir Videniškių vienuoliai. Taigi reikėjo tik laukti mirties.

[Rugpjūčio] 19 dieną nakvojome už Inturkės, 6 mylios nuo Videniškių, kur, negalėdamas vakare per mišką važiuoti ir keltis per Žeimenos upę, iš anksto apsistojau nakvynės.

[Rugpjūčio] 20 dieną, pavalgęs prie Švenčionių, nes pačiame miestelyje siautėjo epidemija, pravažiavau pro Lentupį, taip pat apimtą maro, už Lentupio vėl pavalgiau, ir ten iš kunigo paėmėme apkrėstus arklius; sudrebėjo kinkos, kai kunigas sąžiningai sakė esąs apsikrėtęs. Tądien nakvojome Kobylnikuose, nuvažiavę 13 mylių.

C. F. HEILSBERGAS IR I. KANTAS APIE LIETUVIUS IR JŲ KALBĄ

XVIII a. pabaigoje Prūsijos valdžia karaliaus vardu įsakė mokyklose vaikus mokyti tik vokiškai. Tai skaudžiai palietė lietuvius, ir jie tokiam germanizaciniam įsakymui pasipriešino. Juos užstojo kai kurie su lietuviais bendravę vokiečių mokslininkai, valstybės ir bažnyčios veikėjai. Kristijonas Gotlibas Milkus (Mielcke) *žymiai papildė ir išplėtė 1747 m. išleistą Pilypo Ruigio žodyną. Naujo leidimo spausdinimą reikėjo pateisinti, įrodyti, kad įvairių tautų gyventojai, kalbą savo kalba, išlaikę savo papročius, valstybei tiktai naudingi.*

Milkaus žodynas turi net tris pateisinamąsias prakalbas: Berlyno pamokslininko D. Jenišo, karo ir domėnų patarėjo C. F. Heilsbergo ir Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, filosofo I. Kanto. D. Jenišas teigė, kad kiekvienoje kalboje atsispindi ta kalba kalbančių žmonių kultūra ir galvosena, kad lietuvių kalba daugeliu atžvilgių panaši į senąsias graikų ir lotynų kalbas, ir pateikė jų gretinimo pavyzdžių. Jo manymu, mokslui labai svarbu išlaikyti lietuvių kalbą gyvą.

Daug platesnė C. F. Heilsbergo pratarmė. Ji čia pateikiama visa. Po jos eina I. Kanto „Draugo prierašas". D. Jenišas ir C. F. Heilsbergas, norėdami pateisinti žodyno išleidimą, negaili pagyrimų lietuviams, ir dabar jų pratarmes reikėtų skaityti kritiškai. Bet reikia neužmiršti ir to, kad jie, ypač C. F. Heilsbergas, karaliaus pareigūnas, blogai atsiliepia apie vokiečius. Tai jau akivaizdus nepritarimas valdžios germanizacinei politikai.

C. F. Heilsbergo pratarmė versta iš Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörter-Buch, Königsberg, 1800. Vertė *Juozas Jurginis. I. Kanto „Draugo prierašą" vertė Kristina Rickevičiūtė („Problemos", 1968, I, p. 63—65).*

Neištautėjusių piliečių nauda valstybei

Vienos visuotinės kalbos įvedimas šalyje arba valstybėje, susidedančioje iš daugelio atskirų dalių, jai pirmumo suteikimas prieš kitas vietines kalbas remiamas visų pirma tuo pranašumu, kad lengviau parskleidžiami įstatymai, palengvinamas bendravimas tarp atskirų dalių ir tuo visapusiškai pasitarnaujama kultūrai ir politikai.

Atrodo, kad kalbos vieningumas suartins ir subroliuos atskiras valstybes, kaip vieno kūno dalis.

Juozapas II stojo už vieną bendrą šalies kalbą, Frydrichas II, priešingai, leido savo imperijos provincijoms vartoti savo tėvų ir pirmtakų kalbą.

Į šį reikalą įsigilinus ir gerai apmąsčius, atrodo, kad vienos visuotinės kalbos pranašumai yra daugiau įsivaizduojami negu tikri, daugiau atkalbėtini, negu skatintini.

O įstatymai verstini į provincijų kalbas, kas nesunku ir nebrangu padaryti.

Stingant vienos pasaulinės kalbos, mokymasis daugelio gyvų, kaip ir mirusių, kalbų darosi neišvengiamas tautų mokslo ir prekybos bendravime; išmokti provincijos kalbos tiems, kurie joje tarnauja, nėra jau taip sunku. Daug paprasčiau tarnautojams išmokti provincijos kalbą, nekaip jos gyventojams jų kalbą.

Bendra šalies arba valstybės kalba mažai padės kultūrai ir politikai; šiuos dalykus skatina iškylantieji bendravimo poreikiai.

Atskirų provincijų susiliejimas, įvedus vieną kalbą, vargiai bus pasiektas; vis dar lieka neišspręsta, ar tai pasitarnaus valstybės interesams, ar jiems pakenks; visa tai lieka labai reliatyvu ir didesniu ar mažesniu mastu priklauso nuo to, ar tai pakels, ar smukdys dorovę.

Žiūrint šiuo atžvilgiu, lietuviai, susiliejant provincijoms, turbūt jos neteks.

Prūsijos lietuvis, apskritai paėmus, svetingas, taurus, draugiškas, narsus.

Tai pasireiškia pasitenkinimu esama padėtimi; jis yra sėslus, nemėgstąs gausių susibūrimų ir dar mažiau linkęs į ypatingas draugijas.

Jis tiki žiniomis, kurias gali paremti patyrimu, veikdamas, ir tai tik siaurame, patikimame rate.

Jis gerbia savo tėvų religiją ir gal nėra visai laisvas nuo pagonybės, bet negalima ginčyti, kad nedaro pažangos šviesdamasis. Nors buvo luošinamas karų, yra stipraus kūno ir ištvermingas.

Iš prigimties lietuvis paslaugus, pagelbsti be atpildo ir nekenčia gobšumo. Tačiau jis išdidus ir nelengvatikis, o už įžeidimus čia pat vietoj atsiteisia ir gana lengvai susitvardo. Apskritai, savo veiklumu ir sumanumu iš kitų išsiskiria kaip ūkininkas.

Nors ir kaip prisirišęs prie senų papročių, tačiau vyresnybės potvarkius ir įstatymus vykdo, jeigu jie skelbiami jo kalba.

Neteisūs yra tie, kurie įtaria jį esant nepatikimą ir apgaulų. Iš tiesų jis yra santūrus su kitomis tautomis, ypač su vokiečiais, nes, bendraudamas su jais, neturi ko pasimokyti ir gali daug ko netekti. Šis santūrumas nėra jo temperamento ypatybė; ji nepasireiškia tarp vietinių žmonių, c tik santykiuose su svetimais ateiviais, ypač vokiečiais, kurie lenda į provinciją su naujovių projektais.

Kada apmąstai, kas yra žmogaus būde ir greičiausiai jo sveikame protę, kas sudaro charakterio tvirtumą ir ryžtą savo širdį ne kiekvienam atverti ir ne pirmuoju laimę žadančiu patikėti, pripažįsti šį bruožą būdingu lietuvių tautai ir dėl to jai nepriekaištauji. Kas žino, kaip dažnai ši tauta turėjo kęsti svetimų klaidingus veiksmus, įvairias totalumo siekiančias naujoves, išdidžiai skelbiamas ir po to atšaukiamas, tas jos santūrumu nesistebės.

Įgimtas lietuviams dalykas yra pagarba karaliui; savo gimtąja kalba iš širdies minėdami jį kaip maloningą, savarankišką karalių, jie nusiima kepurę. Antras bruožas — tėvynės meilė. Iš tėvynės meilės, iš ypatingo prisirišimo prie paveldėtos žemės lietuvis nenoriai keliauja svetur ir nelengvai sukasi aplink savo tėvynę. Šis prisirišimas prie žemės ir dirvos yra bendras bruožas, kuris pasireiškia visur. Prie kaimyno karsto jis reiškia palikuonims užuojautą ir tuojau primena: tu neišsižadėsi tėviškės. Dėl to lietuvis yra ištikimas valstybės pilietis ir tikras kareivis.

Lietuvės stipresnio sudėjimo, bet ir daugiau žiūrinčios namų, darbštesnės, švaresnės už vokiečių moteris. Jos išteka vėliau, teka po vedybinių apžvalgų ir ne už bet ko. Venerinės ir kitokios ligos tarp jų rečiau pasitaiko negu kitose tautose.

Kalbos meilė lietuviams nėra sustingusi, ji paremta įsitikinimu, kad kalbos pakeitimas pakenks dorovei. Pati kalba turtinga moralinių posakių, patarlių ir ypač priežodžių. Jais sodinami jaunimo širdyse teisingumo ir tautinio dorumo diegai.

Lietuviai — dainų mėgėjai. Jie dainuoja ir esti žvalūs darbe; iš jų dainų trykšta švelnūs meilės ir draugiškumo jausmai.

Jų tiesumas vertinant kitus, sprendimų teisingumas, pašaliečių priėmimas leidžia teisingai įvertinti individualius, paslėptus charakterio bruožus.

Jie neveda kitataučių ir nekalba vokiškai, nors ir moka, vengia savosios kalbos, kada tarnauja pas vokiečius, nes nenori pajuokos. Kas yra pastebėjęs neigiamą vokiečių papročių ir kalbos įtaką tiems lietuviams, kurie gyvena prie sienos arba arti miestų, tas galėjo įsitikinti, kad lietuvis su savo kalba praranda ir tautybę.

Dėl to atrodo, jog tikslinga palikti lietuviams jų kalbą. Ypač reikalinga, kad ji būtų vartojama bažnyčiose ir mokyklose. Kaimiečiai, priklausantieji žemajai lietuvių klasei, nesimoko. Miestiečiai, neužmiršę gimtosios kalbos ir tautinio būdo ir mokantieji vokiškai kalbėti bei rašyti, sudaro tik nežymią visumos dalį.

Stigs pamokslininkų ir mokytojų, jeigu sūnūs neis tėvų pėdomis. Kitataučiai iš Silezijos, Pomeranijos, apskritai paėmus, vokiečiai, siekia pasidaryti lietuvių pamokslininkais ir mokytojais. Jie turi kalbos mokytis, ir kadangi stinga gramatikų ir žodynų, tai yra gana sunku. Dėl to jų kalbos mokėjimas ir pasiruošimas dažnai esti netobulas.

Net sunku patikėti, kiek pasitikėjimo susilauks mokytojai ir teisėjai ir kiek laimės jų mokymas ir įsakymai, kada bus kreipiamasi liaudies kalba.

Kiek daug padėkos nusipelno šito žodyno autorius, pateikęs tikrą ir veiksmingą priemonę.

Ponas kantorius Milkus yra, apskritai paėmus, vyras, kurio talentas ir žinios atitinka tuos reikalavimus ir tą vietą, kurią jis dabar turi užėmęs. Mes dėkojame už jo ryžtą dirbti ir garbingą veiklą toje sferoje, kurioje jis savo tėvynei pasirodo esąs naudingiausias, kad jis daug daugiau negu reikalaujama, visą savo gyvenimą skiria jaunimo švietimui ir auklėjimui ir ne tik tuo prisideda prie bendro tėvynės labo, bet dar ir raštais, kaip šis didelės vertės žodynas, kuriam atidavė po dienos rūpesčių poilsiui skirtas valandas.

Jeigu šiam nepriekaištingam, nusipelniusiam vyrui amžininkai neatsimokėjo pagarba, tai vaikaičių prisiminimas ir jų dėkingumas bus jam paminklas.

Karaliaučius, 1799 m. gruodžio 24 d.

C. F. Heilsbergas

Draugo prierašas

Prūsų lietuvis tikrai nusipelno, idant būtų išlaikytas jo charakterio savitumas, o kadangi kalba yra svarbiausia charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė, tai kartu ir jos grynumas tiek mokykloje, tiek bažnyčioje, matyti iš aukščiau duoto lietuvio aprašymo. Aš prie to dar pridedu, kad jis, būdamas mažiau linkęs pataikauti negu jo kaimyninės tautos, su savo vyresniaisiais yra pratęs kalbėti kaip su lygiais — nuoširdžiai ir atvirai; pastarieji to nepriima už bloga ir išdidžiai neatstumia

paduodamos rankos, nes, be kita ko, jie žino, kad jis mielai padarys viską, ką laikys reikalinga. Jo išdidumas yra visiškai skirtingas nuo vienos kaimyninės tautos žmonių pasipūtimo, kai tarp jų yra kas nors kilmingesnis,— nes tai greičiau savo vertės jutimas, reiškiantis drąsą ir laiduojantis jo ištikimybę.

Bet ir nežiūrint naudos, kurią valstybei gali duoti tautos su tokiu charakteriu parama, nereikia menkinti ir viso to, ką gali duoti mokslams, ypač senajai tautų kilnojimosi istorijai, ta labai senos, dabar mažame plote suspaustos ir tartum izoliuotos tautos dar gryna kalba, ir todėl išsaugoti jos savitumą jau savaime yra labai svarbu. Dėl to Biušingas labai apgailestavo ankstyvą mirtį erudito Halės profesoriaus Tunmano, kuris, visa tai tyrinėdamas, perdaug įtemptai dirbo ir išsekino savo jėgas.

Apskritai, jei ir ne iš kiekvienos kalbos galima būtų tiek daug tikėtis, tai vis dėlto kiekvienos mažos tautos švietimui kokiame nors krašte, pvz., lenkų gyvenamoje Prūsijos dalyje, svarbu yra mokykloje ir bažnyčioje mokyti gryniausia (lenkų) kalba, nors ja ir tebūtų kalbama tik už šio krašto ribų, ir pasiekti, kad tokia gryna kalba ilgainiui taptų plačiai vartojama; tuo būdu kalba labiau atitiktų tautos savitumą ir pačios tautos supratimas pasidarytų aiškesnis.

I. Kantas

MOKYTOJO FRYDRICHO ŠULCO 1793 METŲ KELIONĖS ĮSPŪDŽIAI

Frydrichas Šulcas (Schulz) *iš Magdeburgo kilęs vokietis, 1762 m. baigęs Halės universitetą, mokytojavo, dėstė naująsias kalbas. Kurį laiką gyveno Vienoje, Berlyne, Veimare, Paryžiuje ir pagaliau atsikėlė į Mintaują (Jelgavą), kur 1798 m. ir mirė. Be pedagogo darbo, vertėsi literatūra, rašė vokiškai trumpus prozos dalykus, parašė Prancūzų revoliucijos istoriją ir įspūdžių knygą „Paryžius ir paryžiečiai".*

1793 m., kai Targovicos konfederatai, Rusijos kariuomenės padedami, nugalėjo Gegužės 3 dienos konstitucijos šalininkus, juos išvaikė ir patys atėjo į valdžią, F. Šulcas iš Mintaujos vyko į Gardino seimą, kurio svarbiausias uždavinys buvo patvirtinti antrąjį Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą. Jis atstovavo miestiečių luomui, ir iš pasisakymų apie reformų šalininkus matyti, kad pritarė konfederatams. Kelionę aprašė knygoje Reise eines Livlanders durch Polen, *kuri, išversta iš vokiečių kalbos J. I. Kraševskio, 1899 m. išėjo Varšuvoje, pavadinta* Polska w roku 1793 według podróży Fryderika Szulca. *Didžiąją knygos dalį užima Varšuvos ir seimo aprašymas, tačiau pradžia skirta kelionei per Lietuvą. Knyga lenkiškai išleista kelis kartus.*

Čia skelbiamas tekstas paimtas iš Fryderyk Schulz. Podróże Inflantczyka z Rygi do Warszawy i po Polsce w latach 1791—1793, Warszawa, 1956. *Prie skyrių antraščių pažymėti šio leidimo puslapiai. Vertė Jūratė Kiaupienė.*

Pasienis, 1793 m. gegužės 1 d. (p. 25—28)

Pirma lietuviška gyvenvietė Kalmas[1] tėra tik kaimas, prie kurio įvažiavimo yra užkardas, skiriąs nuo Kuršo, ir čia patikrinama. Kai tuo pačiu keliu važiavau prieš pusantrų metų, nors daviau visai prideramus arbatpinigius, buvau griežtai patikrintas, nes muitininkai bijojo atsakomybės, o dabar už pusę tų pačių arbatpinigių atidarė tik skrynią ir nieko joje nejudino. Iš esmės dabar nėra kam nei bausti, nei kam atsakyti, kadangi visa valdžia Lenkijoje — arba pašlijusi, arba visai sunaikinta. Atliekama tik tai, kas pagal senus potvarkius turi būti padaryta, ir tik todėl, kad kol kas dar niekas priešingų įsakymų neišleido. Kalme keičiami arkliai. Čia jau viskas kitaip, nors tik pusė mylios skiria mus nuo Kuršo. Kryžiai su Kristaus atvaizdais rodo katalikus gyvenant, tvarkingi kaimai žada kitonišką tvarką, kalba kita, žmonių veidai skiriasi, ir netgi pašto valdininkai ir tarnai nebe taip atlieka savo pareigas. Kuršo pašto vežikas buvo tvarkingai apsirengęs, jo arkliai dideli ir stiprūs, o lietuvis — apsigobęs sena kapucinų spalvos sermėga, neturėjo net batų, per menką gelumbę, greičiau per vilnonę medžiagą, kiaurai švietė alkūnės, rodydamos storus marškinius. Kuršietis turėjo pasikabinęs įprastą didelį ragą trimitavimui, o lietuvis — mažą, nemalonaus garso dūdelę. Anas tausojo savo arklius, o šis savo liesus arklėkus ragino be pasigailėjimo. Šie daugiausia šuoliavo, o ilsėjosi bėgdami risčia.

Pagaliau Kuršo pašto vežikas buvo mandagus tik tada, kai reikia, o lietuvis, jau mane pamatęs už šimto žingsnių, stovėjo be kepurės ir po to priėjo nusilenkęs. Dešimt lenkiškų grašių lietuvį pradžiugino labiau, nei du auksinai kuršietį. Pakinktai, virvės bylojo apie skurdą.

Už Kalmo prasideda graži, juoda derlinga žemė, vieškelis eina lyguma, kurioje aplinkui ir arčiau, ir toliau išsimėtę miškeliai, krūmai. Lyguma tęsiasi net iki pirmosios pašto stoties — Joniškio.

Tą atstumą nuvažiavome per pusantros valandos. Joniškis — nereikšminga gyvenvietė, nors ir vadinama miesteliu. Visi namai, mediniai, fasadais atgręžti į gatvę, nei ženklo akmens ar plytų.

Žydai sudaro gyventojų daugumą ir kaip niekur kitur pasaulyje yra pati garbingiausia jų dalis. Namai visi vienaaukščiai, prakiurusiais šiaudiniais stogais.

Ant kai kurių klojimų mačiau tik stogų likučius.

Miestelis garsėja savo arklių turgumis, kurie čia būna dukart per metus. Pagaliau ir viešpats dievas čia toks pat neturtingas kaip žmonės. Pora maldos namų, pro kuriuos pravažiavau, atrodė žemi ir neišvaizdūs kaip paprasti namai, mediniai, kiaurais stogais, seni ir nutriušę. Kai kurie namai turėjo numerius, bet daugumas buvo nenumeruoti. Policija, kuri buvo įkurta Gegužės 3 d. konstitucijos veikimo laikotarpiu, gyvavo nepakankamai ilgai, neįvedė tokios tvarkos, ir namai liko nenumeruoti. Man atrodo, kad miestelyje yra ne daugiau kaip 350 namų, o gyventojų nebus daugiau kaip pustrečio tūkstančio.

---

[1] Dabar tokiu vardu gyvenvietės nebėra. Joniškio raj., Satkūnų apyl. yra Kalviai. Žr.: Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. V., 1976. D. 2, P. 117, 119.

Nuo Joniškio iki Meškuičių — pustrečios mylios. Kelias lygus, žemė derlinga ir kieta. Važiavau per daugelį kaimų, apie kuriuos galima spręsti iš aukščiau duoto miestelio aprašymo. Kiekviename jų mačiau po keletą stebuklingų paveikslų ir kryžių, aplink kuriuos sukinėjosi marškiniuoti vaikai, tačiau ir šitie garbinimo objektai buvo apleisti, seni, supuvę, o nuo kai kurių nukritusios skulptūros. Pastebėjau dar, kad praeiviai į juos nelabai kreipia dėmesį. Galimas daiktas, apylinkėje nėra uolių vienuolių, kurie prižiūrėtų, kad nė vienas Kristaus atvaizdas nuo kryžiaus nenukristų, o gal neturtingi žmonės neturėjo už ką pastatyti naujų. Čekijoje, pavyzdžiui, nieko panašaus nemačiau. Kryžiai ten gerai prižiūrimi, o žmonės, eidami pro šalį, nusiima kepures ir skrybėles. Meškuičiai — visiškai tokie pat kaip Joniškis.

Nuo Meškuičių iki Šiaulių, artimiausios pašto stoties, pustrečios mylios kelio. Kraštas truputį kyla, ir vieškelis vingiuoja per nedideles kalvas ir slėnius. Kalvos apaugusios, o slėniuose žaliuoja jauni pasėliai. Miškuose dalis medžių buvo sukrovę pumpurus, kiti jau išsprogusiais lapais. Apskritai pavasarį pamačiau geriau čia negu Livonijoje ir Kurše.

Šiauliuose (p. 28)

Šiauliai išsiskiria iš kitų Lietuvos miestų, o iš tolo atrodo netgi gana išvaizdūs, kadangi mieste yra mūrinė bažnyčia su bokštu ir keletas didelių valdiškų bei privačių mūrinių namų. Įvažiuojama tvarkinga, netgi grįsta gatve, apstatyta kolonistų namais, kuriuose gyvena amatininkai ir žydai. Tačiau Lenkijoje niekada nieko visiškai tvarkingo nėra, tokie namai į gatvę atgręžę tik plytinius fasadus, o toliau yra mediniai. Kiti miestelio namai irgi mediniai, netvarkingai išsimėtę. Turgaus aikštė palyginti labai erdvi. Iš vienos pusės ją supa minėti mūriniai pastatai, bažnyčia ir daboklė. Kairėje stovi dviguba eilė žydų būdų ir parduotuvių, kuriose pardavinėjami medvilniniai audiniai, gelumbė, stiklas, duona ir kiti daiktai. Kadangi žydai Lenkijoje susirado antrą tėvynę, apskritai jie čia atrodo švaresni ir padoresni, yra labiau nei kur kitur išprusę. Ypač moterys išprususios daugiau, nei įprasta rytuose. Plaukai juodi, nosys vanagiškos, beveik visų gražios juodos akys, oda ypatingai, beveik liguistai švelni, kokios Lietuvoje niekur tarp krikščionių nepamatysi. Savaime suprantama, kad minia tų žmonių sukiojosi apie mano karietą, siūlydama savo paslaugas. Kai kurie jų dirba paprastą darbą, tačiau jo retai imasi. Netgi pašto vežėjas, kuris mane vežė, buvo žydas. Sako, kad mieste yra apie 300 namų ir trobelių ir apie 3 500 gyventojų.

Nuo Radviliškio iki Kėdainių (p. 28—30)

Nuo Šiaulių iki Radviliškio — trys mylios. Kelias nors ir visiškai netvarkytas, vis dėlto puikus, išskyrus kelias vietas. Šį kelią nuvažiavau per pusketvirtos valandos, nors mano arkliai ir vežėjas atrodė labai varganai. Jisai vežime sėdėjo patogiai įsitaisęs, ant galvos buvo užsidėjęs paprastą medvilninę naktinę kepuraitę, iš po jos draikėsi juodi su-

sitaršę plaukai, kuriuos jis, nors valdė arklius, kada ne kada pasitaisydavo, pakedendavo plonais pirštais. Pats buvo apsivilkęs degutu ir kitokiais nešvarumais išdėmėtą trumpą skrandutę, dengiančią suplyšusias kelnes, bet ne visai paslepiančią geltoną nuogą krūtinę, ant kurios matėsi nešvarių marškinių skiautės. Batų arba kurpių neturėjo įsigijęs — nereikalingos išlaidos. Botagas buvo ne ilgesnis už pirštą. Aprištos aplink kaklą ilgos skarelės galu šluostėsi nosį. Nepaisant to, važnyčiojo labai mikliai, greitai ir atsargiai.

Paštas įsikūręs atskirame mūriniame name, netoli Radviliškio miestelio. Čia pasilikau nakvoti, nes per trylika valandų buvau nuvažiavęs šešiolika gerų mylių. Prašau palyginti šią spartą su vadinamuoju ekstra paštu Saksonijoje arba Prūsijoje, kur keleiviai atrodo sutverti vežėjams ir arkliams, o ne atvirkščiai. Neaprašinėju savo nakvynės, nes visos jos Lietuvoje bus į šitą panašios, ir dar turėsiu kada jas aprašyti. Pagaliau Radviliškis menkas miesteliukas, prastesnis ir mažesnis už Joniškį, panašus į Meškuičius.

Kitą rytą, gegužės 2-ąją, išvažiavau toliau į Šeduvą, iki kurios dvi mylios, kelias gana gražus, eina per miškus, kalvas ir slėnius. Miškai atrodė neapsakomai, tiesiog baisiausiai apleisti arba greičiausiai visiškai neprižiūrimi. Toliau dar pasakysiu apie tai keletą pastabų, kurias išgirdę, Frankfurto prie Maino, Drezdeno ir Leipcigo apylinkių gyventojai tikriausiai apsiverktų. Kelias, tiesą sakant, yra toks, kokį viešpats dievas padarė, nors iš abiejų pusių matyti lyg ir griovių žymės. Šeduvos miestelis panašus į matytuosius. Gyvenamas daugiausia žydų, kurie laiko suėmę visą prekybą. Daugumas namų be kaminų, todėl padūmės mokestį reikia mokėti už namą, o ne už kaminą.

Nuo Šeduvos iki Baisogalos 2 mylios, kelias smėlėtas, nors smėlis ne toks gilus ir švarus kaip prie Potsdamo ir Berlyno. Važiuoti reikia per kalvas ir miškus. Medžiai, ypač gluosniai ir beržai, jau lapuoti, viskas rodė, kad klimatas čia švelnesnis. Baisogaloje apie du šimtus namų, kurių iš naujo aprašinėti nėra prasmės.

Iš ten iki Mantviliškio trys mylios, kelias dar neblogas, nors vietomis smėlėtas. Dešinėje plyti slėnys, kuris atvykstantiems iš Livonijos ir Kuršo atrodo gana įspūdingai. Kelias pataisytas, vietomis net gana rūpestingai apsodintas medžiais. Matyt, kažkoks stambus žemvaldys nutiesė jį savo patogumui. Mantviliškis — kaimas.

Kėdainiai. Kelias į Kauną (p. 30—32)

Kėdainiai už kokių trijų mylių. Į juos nuvažiavau gana neblogu keliu, kuris eina per keletą didesnių kalvų. Miestas iš tolo atrodo gana tvarkingas, turi kelias bažnyčias ir keletą bokštų. Tai pirmas didesnis lietuviškas miestas, didesnis plotu, bet ne pastatais. Suskaičiavau jame ne daugiau kaip tris ar keturis mūrinius namus, o kiti lietuvišku įpročiu mediniai. Čia sutikau pirmuosius rusus, būtent husarus, kurių įdegę veidai ir padėvėti mundurai rodė, jog neseniai pasibaigęs karas. Šie žmonės beveik visi labai mažo ūgio, bet stiprūs, petingi, tikri ištvermingumo pavyzdžiai. Žvilgsniai, laikysena — kaip tikrų kareivių. Čia jau

radau tvarką, nes, įvažiuodamas į miestą ir iš jo išvažiuodamas, turėjau pasakyti savo pavardę. Maistas ir pašaras, kaip jau skundėsi anksčiau keliavusieji, nepaprastai brangus ir sunkiai gaunamas. Kėdainiuose yra maždaug keturi šimtai penkiasdešimt namų ir apie penkis tūkstančius gyventojų.

Už Kėdainių vieškelis kyla į gana statų kalną, o paskui leidžiasi į derlingą slėnį, per kurį teka Vilija[2]. Upė nedidelė, bet krantai gražūs, derlingi ir apaugę miškais. Žolė ir medžiai jau buvo pavasariškai žali, o saulė maloniai šildė.

Nuo Kėdainių iki Babtų kaimo trys mylios. Kelias visiškai lygus, vietomis eina mišku, pasuka į dešinę, aplenkdamas gilų slėnį, kuriuo, vingiuodama netoli kelio, čia susiaurėdama, čia praplatėdama, teka minėtoji upė. Romantiškai (prašyčiau atleisti už tokį pasakymą keliautojui, atvykstančiam iš Livonijos) atrodo slėnys nuo Babtų pusės, kada leidiesi į jį nuo kalno ir matai, kaip tarp kalvų vis platėja klonis, juosiamas tankių miškų vainiko. Kairėje slėnio pusėje vieškelis leidžiasi į pakalnę, žemyn, kai kur pro pavojingas išgraužas, kur turėjome prilaikyti karietą, kad neapvirstų. Pagaliau, pasukę į kairę, vėl užvažiuojame ant kalno ir atsiduriame gana plačioje smėlėtoje lygumoje, apaugusioje spygliuočių miškais, iš kur vėl atsiveria puikus vaizdas į apačioje esantį miškų supamą slėnį. Apylinkę įvairina kaimai ir atskiros sodybos. Taip važiuodamas per smėlėtą aukštumą, o paskui nusileidęs į aprašytąjį slėnį, pasieki Kauną (3 mylios). Dalis kelio, toji, kuria važiavome aukštyn, buvo išklota sijomis, o kita palikta natūrali. Tokio patogumo dar niekur nebuvau matęs, o prisiminiau jį todėl, kad taip reikėtų daryti smėlėtose ir kartu kalvotose vietose.

Kaune (p. 32—35)

Nusileidę nuo kalno, netrukus privažiuojame Viliją, per kurią reikia persikelti, jeigu nori patekti į Kauną. Upę pasiekiau tuoj po devynių, nuo šeštos valandos ryto nuvažiavęs septyniolika mylių. Ir čia sutikau rusų, apgyvendintų žydiškoje miesto dalyje[3]. Namus, stovinčius aplinkui ir sudarančius tvarkingą miestą su turgaviete, vadina žydiškais, nes juose gyvena vien žydai, kurių čia yra apie du tūkstančius ir kurie turi čia savo tvarkingą sinagogą. Malonu matyti šiuos žmones, užsiėmusius kuo nors kitu, bet ne smulkia prekyba ir sukčiavimu. Čia jie verčiasi visokiais amatais, kokių tik reikia gyvenimui ir patogumui. Net naktiniai sargai buvo žydai, bet (prašom nesijuokti) visi jie vaikščiojo po du, dainuodami tą pačią nakties dainelę ir, matyt, ne be priežasties, nes atrodo, kad iš dviejų bailių galima padaryti vieną pakankamai drąsų žmogų.

Čia pirmą kartą susidūriau su tam tikrais kareiviškos tvarkos nepatogumais, prie kurių nebuvau pratęs Kurše ir Lietuvoje. Anoje upės pusėje stovintieji rusai turėjo įsakymą nieko neįleisti po devintos valan-

---

[2] Čia keliautojas klysta: netoli Kėdainių yra slėnys, per kurį teka sraunus ir pavasarį gana vandeningas Nevėžio intakas Obelis. Viliją (Nerį) Šulcas pamatė tiktai Kaune. *(Red. past.)*

[3] Vilijampolėje.

dos. Man tai išaiškino ir nuvedė į juodą, nuo karščio ir visokių garų dvokiančią žydų pirkią, kur vadovaujančiam kapralui turėjau pasisakyti pavardę, šiaip taip išaiškinau, iš kur ir kur važiuoju, nes aš pats menkai tesuprantu rusiškai, o aplink apstoję žydai mažai tesuprato, ką sakiau vokiškai. Kapralas ėmė geriau mane suprasti, kai pasiūliau porą tuzinų lenkiškų grašių. Paskui gestais ir žydo vertėjo padedamas, išaiškinau jam savo reikalą, pasakiau, kad norėčiau dar šiandien persikelti į Kauną, tačiau, žinodamas rusų karinių taisyklių griežtumą, iš anksto numačiau, kad tai bus neįmanoma. Kai jau buvau beliepiąs įritinti mano karietą į kitą žydų kiemą, iš Kauno atvyko karininkas, vadovaująs tam būriui. Jis mokėjo vokiškai ir prancūziškai, ir mes galėjome susikalbėti. Iš pradžių karininkas spyrėsi, bet galų gale labai mandagiai pareiškė, kad, matydamas, jog esu Rusijos pilietis, imsis atsakomybės ir leis man persikelti. Jau maniau, kad pasiekiau tikslą, ir būčiau pasiekęs, bet tik ne čia, kur keltininkai buvo žydai. Pakilo nedidelis vėjas, ir jie man pareiškė, kad perkelti negalės, net jeigu aš keturiskart brangiau sumokėčiau. Iš to galima spręsti, kokie jie bailūs; prisiminiau pasakojimą apie žydus, kurie iš baimės sako, kad dugnas rąstais negrįstas.

Norom nenorom turėjau važiuoti į žydišką karčemą ir išbūti joje net iki trečios valandos neapsakomoje draugijoje, kartu su rusų kareiviais, pusnuogiais lietuviais, pusgirčiais lenkais ir gausia izraelitų šeima. Dalis šitos karčemos lankytojų buvo verti Fildingo ir Hogarto teptuko. Aš taip persisotinau jais, jog vargu dar kartą ieškočiau panašios draugijos.

Upė, per kurią galų gale turėjau persikelti, norėdamas patekti į Kauną, vadinasi Vilija ir įteka į Nemuną, padidindama jį visu trečdaliu. Nemunas čia teka aplink miestą, ir, kai važiuoji iš Kauno, reikia dar kartą per jį keltis. Tos dvi upės juosia miestą aplinkui.

Kaunas yra vienas seniausių Lietuvos miestų. Jo senumą rodo kai kurie senoviniai gotiški namai, išlikę ir tebestovintieji, nors miestas buvo niokojamas per karus su švedais, siaubiamas gaisrų. Namai dvišlaičiais stogais, fasadais atgręžti į gatvę. Kraigai arba dvigubi ir užapvalinti, arba viengubi, smailūs ir papuošti. Tuo pačiu stiliumi pastatytos ir kelios bažnyčios. Vėliau statyti namai yra naujesnių stilių, ir kai kurie man pasirodė visai gražūs. Pavyzdžiui, buvusi jėzuitų kolegija ir bažnyčia prie turgaus aikštės, nors ir nėra didelės, tačiau puikiai pastatytos ir gražiausios iš visų viešųjų pastatų mieste. Rotušė turi puikų senovišką bokštą, kuris yra aukščiausias mieste ir labai puošia turgaus aikštę. <...> Miesto pakraščiuose visi namai mediniai, tarp kurių kur ne kur matyti senųjų mūrų liekanos, rodančios, kad miesto kažkada būta daug didesnio, tirščiau gyvenamo ir labiau klestinčio negu dabar. Miesto burmistras ir pašto viršininkas, kuris pasivadino ponu von Esenu, sako, jog mieste apie 400 namų ir maždaug keturi penki tūkstančiai gyventojų.

Kaunas stovi labai gražioje vietoje. Kaip jau minėjau, miestas yra slėnyje, tarp Neries ir Nemuno. Nemunas teka pro didelę, mišku apau-

gusią aukštumą, stūksančią virš aukščiausių miesto namų ir matomą beveik iš kiekvienos gatvės. Slėnys užsibaigia apvaliai, gaivus ir derlingas.

Pagaliau miestas garsėja savo midumi, kuris yra puikus ir vadinamas liepų midumi. Tai iš neišsifermentavusio medaus daromas gėrimas, gal penkiasdešimt metų senumo. Jis laikomas statinėse ir vengriško vyno buteliuose, turi jo skonį bei aromatą, taip primena vyną, kad jeigu nesi gėrimų žinovas, gali būti lengvai apgautas. Geriausias iš jų turi būti labai skaidrus, ir šio gėrimo mėgėjai moka už butelį dukatą, du arba pustrečio. Sako, midus esąs toks geras todėl, kad apylinkėje bitės medų neša iš liepžiedžių. Be abejo, tai priklauso ir nuo gaminimo būdo.

Pusvalandį pavažiavus už Kauno, kaip jau sakiau, reikia keltis per Nemuną. Ant kelto sutikau rusų kapralą, pastatytą prižiūrėti tvarkos ir žmonių darbo. Pasiėmęs nemažą lazdą, jis taip uoliai atlikinėjo savo pareigas, jog net tada, kai žmonės dirbo gerai, ragino, kad dirbtų dar geriau. Buvo toks stropus, jog net nuvarė dirbti kelis keleivius (žydą ir lietuvį) ir taip tarp jų sukosi, kaip tarp savo keltininkų žydų. Negreit pastebėjau, kad kiekvieną kartą, primindamas jų pareigas, šypsodamasis pašnairuodavo į mane, duodamas suprasti, jog taip daro tik norėdamas greičiau mane perkelti ir tikėdamasis kitų prakaitu užsitarnauti arbatpinigių. Kadangi šis atradimas nebuvo man labai malonus, nutariau visai jo neapdovanoti, tačiau kai persikėliau, džiaugsmas suminkštino mano širdį ir daviau jam kelis lenkiškus grašius, kuriuos paėmė taip nuolankiai, kaip prieš tai išdidžiai užsipuldinėjo žmones.

Vokiečių kaimas (p. 35—37)

Už Nemuno reikia dvi mylias važiuoti į kalną per gana vienodą mišką, kuris gale vis labiau retėja ir atskleidžia puikų Nemuno slėnį, į kurį nusileidžiama nuo gana aukšto kalno. Iš ten matyti upės perkirstos vešlios lankos ir jose besiganančios bandos. Čia, už kokių trijų mylių, yra artimiausia stotis Gogai, laisvas kaimas, kuris labai skiriasi nuo kitų Lietuvos kaimų,— tai numanyti galima net iš jo pavadinimo. Jame gyvena vadinamieji vokiečių kolonistai, kurie senais laikais, gavę garantuotų laisvių, kėlėsi į Lietuvą ir Lenkiją. Tos jų laisvės išliko, ir žemės savininkai iš to turėjo naudos. Gyventojai seniai nebemoka vokiškai. Namai tame kaime didesni, ilgesni, tvarkingiau pastatyti, daržai prie jų geriau išdirbti ir aptverti, pašiūrių stogai nekiauri, o kaimo kelias kietas ir be balų. Žmonės elgėsi laisviau, oriau, nebuvo to vergiško nusižeminimo, kuris būdingas kitiems lietuvių valstiečiams ir daro labai nemalonų įspūdį. Artindavosi prie manęs be baimės, o nueidavo nedaug tekreipdami dėmesio. Užsukau į keletą namų, visi jie buvo tvarkingi ir švarūs. Vienoje troboje jaunas vyras labai mandagiai pavaišino mane duona, sviestu ir pienu. Jų namai perskirti į dvi puses — viena lyg ir valgomasis, kur stovi ilgas stalas, prie jo renkasi visa šeima su šeimyniškiais, kita — darbo kambarys, kur yra audimo staklės, varstotai ir

pan. Šitos trobos yra lietuviškos tik tiek, kad jas apšviečia mažos angos, pėdos aukščio ir pusantros pėdos pločio, įstiklintos nevienodais, medžiu aprėmintais stiklais, pro kuriuos sunkiai prasimuša šviesa. Vos tik iškinkė arklius, kuriais atvažiavome, prie karietos jau stovėjo kiti. Bet nė vienas žmogus neparodė, kad už tai lauktų iš manęs arbatpinigių. Šiame kaime gyvena apie tris šimtus žmonių. Vaitas, arba tėvas, kuris prižiūri čia paštą, kaip matyti, yra labai jų gerbiamas. Tai kokių šešiasdešimt metų senis, labai linksmas ir mandagus.

Už Gogų kelias kokią mylią eina slėniu, o paskui kyla į dešinę, ir Nemunas dingsta mums iš akių. Nemunas, kuris, kaip ir viskas Lietuvoje, paliktas dievo valiai, teka per žemumą ir ją užlieja. Kai pamėginome važiuoti, pamačiau, kad karietą per pėdą apsems vanduo. Turėjau viską iškraustyti ir pernešti į kitą pusę, o karietą perplukdyti. Du geri lietuviai man padėjo, o trečiasis vaikščiojo ten ir atgal. Kai tik pamatydavo tolumoje ką nors panašų į husarą, baisiausiai išsigąsdavo ir tuoj pat ropšdavosi į dešinėje esančią kalvelę, įlįsdavo į mišką ir nekrutėdavo, kol įsitikindavo, kad nebėra ko bijoti. Kaip sužinojau, tos baimės priežastis buvo tokia: jį pasiuntė ieškoti patvinusiame Nemune pamesto husaro kardo ir liepė be jo negrįžti. Neatlikęs užduoties, jis ir nuogąstavo.

Per Prienus į Alytų (p. 37—38)

Po valandos pagaliau galėjome keliauti toliau. Kelias mus vedė kalvos link, į derlingą lygumą, kurioje matėme keletą kaimų. Iš vieno jų važiuodamas, sutikau girtą rusų muškietininką su visa apranga ir ginkluotą. Jis išdrįso nemandagiai, vos apversdamas liežuvį, paklausti, kas aš esu. Nenorėdamas leistis į ilgas kalbas, daviau jam suprasti, kad esu vokietis ir nesuprantu jo kalbos, bet jis, palaikęs mane lenku, pradėjo spraustis į vietą karietos priekyje. Balos po neseniai praėjusio lietaus buvo didelės, o žemė slidi, riteris nelabai stipriai laikėsi ant kojų, ir, vydamasis karietą, parvirto su visa savo amunicija veidu į žemę. Nenorėdamas turėti reikalų su girtu triumfatoriumi, kurį dargi parverčiau, liepiau vežėjui paskubėti, ir viskas pasibaigė laimingai tuo, kad mano gerbiamasis tėvynainis atsikėlęs, tik iš tolo palydėjo mane keliais lenkiškais keiksmais. Nors ir girtas, dar kurį laiką jis labai greitai vijosi karietą, bet pagaliau dingo man iš akių. Didesnių nuostolių nebūčiau turėjęs — atsipirkęs vienu kitu stikleliu prancūziškos degtinės ir keletu lenkiškų grašių.

Už derlingos lygumos buvo miškas, paskui vėl prasidėjo graži lanka, kurios žaluma priminė, kad vis labiau artėju prie pavasario. Viena gražiausių matytų Lietuvoje bandų, išsisklaidžiusi joje, ganėsi net iki pat Prienų, artimiausios pašto stoties, kur riebų juodžemį staiga pakeitė gilus smėlis. Prienai panašūs į kitus Lietuvos miestelius ir turi daugiausia apie tris šimtus namų. Čia sutikau lenkų pėstininkų būrį, beveik visą vien jaunų vyrų — sveikų, tvarkingai ir švariai aprengtų.

Nuo Prienų iki Balbieriškio per šešis ketvirčius valandos nuvažiavau dvi geras mylias; tai prisimenu, norėdamas pasakyti, jog lietuviškos pašto karietos visur važinėja vienodai. Porą kartų turėjau prašyti, kad važiuotų kiek lėčiau. Apie ristelę nebuvo ko nė galvoti, nebent kai kilome į kalną. Už miško buvo keletas kalvų, o kelias kilo vis aukštyn virš Nemuno. Nuo aukščiausios vietos atsivėrė vaizdas, kurio nesitikėjau Lietuvoje pamatyti. Akys vos apržpė slėnį, o jame tarp miškų ir derlingų pievų vingiavo platus Nemuno kaspinas. Prisipažinsiu, kad šis vaizdas padarė man tokį malonų įspūdį, kokio seniai nebuvau patyręs. Neaprašinėju to reginio, nes esu įsitikinęs, kad visokie knyginiai aprašymai neatstoja originalo. Čia pagaliau kiek nusileidome žemyn, Balbieriškio link. Miestelis, kurio pašto stotis įsikūrusi užmiestyje už kalnelio, panašus į kitus.

Iš Balbieriškio važiavau toliau dvi mylias į Alytų, kurį pasiekiau dešimtą valandą vakaro; tą dieną tepadariau dešimt su puse mylių, kadangi tris valandas sugaišau Kaune. Į patį Alytų neužvažiavome, nes pašto stotis už miesto. Priešais ją velionis Tyzenhauzas statydino gražų dvarą, tačiau mirtis suardė šį jo sumanymą, kaip ir daugelį kitų. Šie dabar jau sugriuvę rūmai visai neprasti, o vaizdas iš jų puikus. Priešais platus slėnys, supamas aukštos mišku apaugusios kalvos, kurios viršūnėje stovi Alytaus vienuolynas, šonuose ir už dvaro — derlingiausi laukai.

Nuo Alytaus iki Gardino (p. 38—39)

Kitą rytą, gegužės 3, apie 6 valandą išvažiavau iš Alytaus į Krikštonis, iki kurių pusketvirtos mylios. Kelias ir apylinkės panašios kaip prieš paskutiniąją stotį: smėlėtos kalvos, vešlios lankos ir miškai. Beveik už mylios nuo pašto vėl pasirodė Nemunas ir puikus jo slėnys, tik didesnis. Daug plokščių ir plačių baržų su rąstais plaukė Nemunu pasroviui; tai šen, tai ten krantuose sukrauti apdoroti medžiai rodė, kad čia gyva prekyba mediena. Tačiau mano dėmesį atkreipė neapsakomas čionykščių miškų alinimas, apie kurį žemiau parašysiu vienoje vietoje.

Nuo Krikštonių iki kitos pašto stoties — Leipalingio — dvi mylios, kelias lygus, eina beveik ištisai per smėlėtus miškus. Trys mylios tokio pat kelio yra nuo Liepalingio iki Pervalkos. Atvirose vietose, kur smėlis susimaišęs su rausvu moliu, žaliavo pasėliai. Nemunas, kuris visą kelią nuo Kauno lydėjo mus, čia pasirodydamas, čia vėl išnykdamas, likus valandai kelio iki tos vietos, vėl pasirodė savo slėnyje, ir aš, atsidūręs prie keistai vingiuotos jo vagos, turėjau dar kartą keltis per upę. Čia radau pirmąjį keltą, ant kurio užlipti galėjau be baimės,— erdvų, stipriai sukaltą, lynų traukiamą, panašų į vokiškus. Ligi tol matyti keltai būdavo iš dviejų valčių su užmestomis sijomis arba net storlentėmis, pro kurias matydavosi vanduo.

Gegužės 4 dieną nuvažiavau tris mylias iš Pervalkos į Krinčiną, kur nakvojau, o iš ten — pustrečios mylios iki Gardino. Kraštas vietomis miškuotas, lygus, visur smėlėtas ir nelabai įvairus iki pat Gardino, kuris gražiai išsistatęs Nemuno slėnyje. Vaizdas į jį nuo kalno tikrai puikus.

Tamsiame medinių lūšnų fone, kurios, tiesą sakant, ir sudaro šį miestą, stovi nemažai bažnyčių su bokštais ir gana daug naujo stiliaus, bet padrikai išsibarsčiusių rūmų bei namų. Atokiau nuo miesto išvydau daug paruoštų patrankų, nutaikytų į jį, ir supratau, kad deja, greitai susirinks seimas. Įvažiavimas į miestą gana prašmatnus, puošiamas karaliaus pilies ir didikų namų, kurie čia susispaudę stovi vieni prie kitų. Pro juos privažiavome prie naujo tvirto tilto ir paties miesto; čia kiekvienam labai į akis krinta statybų kontrastai, būdingi visiems didesniems Lenkijos miestams, kuriuose keistai susigrūdę stovi įvairiausi pastatai. Šalia vieno tvarkingo namo kėpso dvi arba trys griūvančios medinės lūšnos, o už jų rūmai, toliau bažnyčia, aplinkui jį grindinys, kurį vargu ar galima taip pavadinti, nes po mažiausio lietaus jis paskęsta purve.

Teisybę sakant, šiuo metu Gardiną radau triukšmingą ir pilną žmonių. Be stiprios rusų įgulos, mieste buvo daug seimo deputatų su dvariškiais, visos rusų kariuomenės, stovinčios apylinkėse, generalinis štabas ir tie Lenkijos magnatai, kurie dar galės dalyvauti būsimajame seime. Visai neatrodė, kad mieste būtų karalius, kadangi jis su nedideliu savo dvaru gyveno pilyje visiškai atskirtas ir uždarytas. Priešais pilį nemačiau nė vienos karietos, tačiau daugybė jų buvo prie mūsų pasiuntinio[4] namų. Mūsų štabo karininkai šešiakinkėmis ir keturkinkėmis karietomis labai išdidžiai švaistėsi gatvėmis, o lenkų magnatai labai kukliuose ekipažuose važiavo pakraščiu. Daugybė parduotuvių su Varšuvos modistėmis; be to, čia pagal paprotį buvo atvykę nemažai gražiausių ir garbingiausių merginų, ketinančių savo pavyzdžiu (taip bent aš maniau) sutaikyti ir nuraminti įvairias partijas bei tautybes.

Kadangi miestas palyginti nedidelis tokiems suvažiavimams, o apylinkės nelabai derlingos, butai ir pragyvenimas čia buvo nepaprastai brangūs. Už kambariuką ir lovą kasdien reikėjo mokėti du ir net tris dukatus, už pakenčiamus pietus — nuo aštuonių iki dvylikos lenkiškų auksinų. Vienkinkis šieno vežimas kainavo tris keturis dukatus. Panašiai visa kita.

Neturėjau laiko apžiūrėti nei sugriuvusio gelumbės fabriko, kurį čia prieš daugelį metų buvo įsteigęs karalius, nei Chirurgijos akademijos ir jos botanikos sodo. Apžiūrėsiu grįždamas atgal.

Už Gardino turėjau dar kartą keltis per Nemuną ir kilti į kalną, kuris vėliau virto plačia lyguma. Supiltas kelias buvo platus, gana rūpestingai prižiūrimas, iš abiejų pusių apkastas grioviais ir apsodintas medžiais. Šį vieškelį nutiesė nenuilstantis Tyzenhauzas. Gaila tik, kad apylinkės čia labai nykios. Aplinkui vien pliki, geltoni smėlynai, tik kur ne kur nedidelės kalvelės, miškeliai, krūmai. Pašto vežėjai čia galėjo parodyti visą savo smarkumą. Per puspenktos valandos pralėkiau pro dvi pašto stotis, Kuznicą ir Sokulką, tai yra nuvažiavau šešetą vokiškų mylių. Tarpais važiuodavome ristele, o šiaip visą kelią lėkėme galvotrūkčiais. Esu tikras, kad tik lenkų arklius galima taip varyti.

---

[4] Rusijos.

Kuznica — visai menka gyvenvietė, net nežinau, ar miestelis, ar kaimas, nes nesuprantu, kokiu principu Lietuvoje jie skirstomi. Sokulka — didesnis miesteliūkštis, panašus į Joniškį ir Šeduvą. Joje ypatingai išsiskiria turgavietė, kurią supa fabrikai ir fabriko namai, tikriausiai statyti Tyzenhauzo ir sunykę po jo mirties. Minėtas gelumbės fabrikas Gardine, taip pat jo įsteigtas ir kažkada klestėjęs, dabar kasdien vis labiau smunka, o greitai išnyks ir šito vyro atminimas. Gardine vienas žmogus, Tyzenhauzo iškviestas iš Šveicarijos prižiūrėti manufaktūros, man sakė, kad didžiausia Tyzenhauzo klaida buvo ta, kad jis neturėjo kantrybės palaukti, kol pradėtasis darbas ims sektis, o iškart imdavosi naujo. Todėl jo įmonėse atsirado netvarka, o galų gale viskas žlugo. Tyzenhauzas buvo Lietuvos iždininkas, turėjo didelę karaliaus malonę ir būtų sutvarkęs finansus, padidinęs valstybės pajamas, pristeigęs Lenkijoje fabrikų bei manufaktūrų, bet jį pražudė pavydas. Užpuolė kreditoriai, ir viskas žuvo.

Nuo Sokulkos iki Bukštalio tris mylias, o paskui link Baltstogės tęsėsi tas pats apsodintas, keliautojui labai malonus kelias. Per keturias valandas nuvažiavau šešias mylias. Abiejų minėtų vietovių pašto stotyse sutikau saksų; tai palikuonys dviejų šeimų, kurios čia tarnauja nuo Augusto II laikų, ir dabar jose yra keturiasdešimt keturi žmonės. Jos gyvena vieningai, siejamos kraujo ryšių, nes vaikai vedasi tarpusavyje ir nė vienas lenkiško kraujo lašelis dar nėra įsimaišęs (kiek to galima buvo išvengti), išsaugojusios saksonišką kalbą ir papročius, nors vyrai ir lenkiškai gali susikalbėti. Jų namai pasižymi švara ir tvarkingumu, todėl šitie žmonės gražiai išsiskiria iš lietuvių.

Nuvažiavęs šešiolika mylių, apie 7 valandą vakaro atvykau į Baltstogę. Tai naujausias ir gražiausias iš visų iki tol matytų miestelių. Jis jau Palenkėje. Gatvės tiesios, centre puikiai išgrįstos, beveik visi namai plytiniai, sustatyti vienas šalia kito tam tikru atstumu, beveik vienodo stiliaus, fasadais atgręžti į gatvę, vienaaukščiai. Turgavietė erdvi, papuošta aukštabokščiu pastatu. Miestelyje buvo triukšminga. Beveik kiekviename name skambėjo muzika, pro visus langus žiūrėjo ir prie namų būriavosi žmonės; iš linksmų, šventadieniškai nusiteikusių, įraudusių ir spindinčių veidų galėjai suprasti, ko visi taip džiaugiasi. Mieste stovėjo nemažas lenkų pėstininkų būrys, ir ponai kareiviai flirtavo su virtuvių bei smuklių poniomis ir panelėmis. Būreliai jų linksminosi paprastai, be ceremonijų, ne taip paslapčia ir padoriai, kaip į juos panašūs aukštuomenėje.

Miestelis priklauso karaliaus seseriai, Krokuvos kaštelionienei, etmono Branickio našlei. Čia yra jos pilis ir erdvus, puikiai prižiūrimas sodas. Pilis taisyklingo italų stiliaus, be tos daugybės kolonų, kuriomis štai jau dešimt ar penkiolika metų ramstomi beveik visi nauji rūmai. Rūmai atrodo gyvi, lengvi, nors, lyginant su naująja architektūra, gal ir nelabai puošnūs; aukštis ir dydžiai taip gražiai priderinti prie vietos, jog net mažiausia smulkmena nerėžia akies. Sodas nedidelis, prancūzų stiliaus, šaltas, tačiau tai tik pabrėžia apylinkių vaizdingumą. Išėjęs iš so-

do, patenki į plačią, gražiais medžiais apsodintą, dirbtinėmis kalvelėmis ir slėniais banguojančią pievą, pasibaigiančią tankiu, romantišku žvėrynu, kur žaidžia daugybė stirnų bei danielių, net nejaučiančių, kad šiame pusketvirtos mylios dydžio žemės kampelyje prarado savo laisvę. Žmogaus menas čia beveik nepastebimai papildė gamtą, ir abu iš šios sąjungos tik laimėjo. Beje, čia yra pasodinta tokia graži alėja, kad neatsimenu, ar esu matęs puikesnę; sakau taip ne todėl, kad vaikščiojau joje žavingų sutemų metu, pakerėtas lakštingalų čiulbėjimo. Netekęs daugiau sveikatos nei linksmumo, čia pirmą kartą pajutau, kad mano širdis, po ilgai gniaužusių slogių įspūdžių, vėl atsigavo ir pradėjo laisvai plakti.

Nors viduje rūmai tušti ir apleisti nuo to laiko, kai savininkė gyvena Varšuvoje, juose netrūksta gražių kambarių ir salių, kokių retai kur rasi šiuose kraštuose tarp Varšuvos ir Peterburgo.

Susitikimas su Lenkijos kareiviais (p. 43—45)

Tą patį vakarą išvažiavau toliau — į Voišką[5] (trys mylios) ir Belską (dvi mylios). Keliai čia visur vienodi, eina per miškus, kartais smėlėti, tačiau nesunkūs. Belske, Palenkės sostinėje, į kurią atvykau gegužės 5 d. rytą, stovėjo nacionalinės lenkų kavalerijos būrys, kuris kaip tik žygiavo kariškai pasveikinti savo generolo vardinių proga. Gal labai nenukrypsiu į šalį, jeigu tarsiu keletą žodžių apie šitą kariuomenę.

Lenkai gimsta raiteliai. Puikiais jojikais juos verčia būti pati jų žirgų prigimtis. Karšti, greiti, nirtulingi žirgai reikalauja iš raitelio jojimo meno, drąsos ir vikrumo, o kadangi yra ištvermingi ir nereiklūs — puikiausiai tinka karui. Dėl šių ypatybių žirgų auginimas atsieina nebrangiai, ir galima jų laikyti tiek daug, kad beveik visi gyventojai galėtų joti raiti. Kadangi daugumas gyventojų žemdirbiai (mažiausiai du trečdaliai) ir išsimėtę po visą platų kraštą, arkliai reikalingi savo patogumui — tiek darbams, tiek pramogoms, pažįstamų lankymui.

Gal todėl Lenkijos kariuomenėje raitelių visada būdavo daugiau negu pėstininkų, o kavaleristai visada juos pralenkdavo tvarkingumu, drausmingumu ir įgudimu. Lenkijoje taip buvo nuo amžių, tą matėme ir pernai, kare su mūsų imperatore[6].

Kai paskutinysis seimas, kuris vyko nuo 1788 iki 1791 m. gegužės 18 d., pradėjo savo darbą, pėstininkai, išskyrus abi gvardijas, buvo silpni, prastai apmokyti, o kavalerijoje — geri žirgai, rinktiniai vyrai, gerai aprengti, kiekvienoje vėliavoje po keturiasdešimt penkis karius. Seimas vykdydamas savo planus, nutarė, kad kavaleriją reikia dar sustiprinti ir kiekvienoje vėliavoje žmonių skaičių padidino iki šimto penkiasdešimt. Savanorių į jos pulkus atsirado daugiau negu į pėstininkus. Labai išmintingai buvo padaryta, kad kavaleristai gavo gražią uniformą, todėl bajorų jaunuomenė veržte veržėsi į karininkus. Pats mačiau kaip seimo salėje trečdalis deputatų buvo apsirengę kavaleristų uniformomis. Ši uniforma tapo patriotizmo simboliu. Senieji bajorai leisdavo

---

[5] Dabar Voinas.
[6] Jekaterina.

savo sūnus tarnauti vadinamaisiais draugais, ir net seimo deputatams neatrodė negarbinga jais būti. Draugai skyrėsi nuo paprastų kareivių tuo, kad nešiojo akselbantus, vėliavėles ir turėjo karininko laipsnį. Kiekviename kavalerijos būryje buvo tam tikras jų skaičius.

Šitą lenkų kariuomenės branduolį sudarė jauniausi ir puikiausi vyrai, kurių du trečdaliai, tik prieš metus stoję tarnauti, nepaprastai greitai išmoko karo dalykų. Netoli Varšuvos mačiau juos manevruojančius. Rikiuotė gal ir nebuvo tokia graži ir lygi kaip prūsų ar austrų kavaleristų, tačiau greitumu, mokėjimu laikytis balne, kiekvieno kareivio vikrumu lenkai tikrai pranašesni už juos. Paskutiniame kare visi jie puikiai įvykdė savo pareigą. Tai sutartinai patvirtino netgi mūsų karininkai.

Eilinio kavaleristo uniforma yra tokia: tamsiai mėlyna striukė (trumpas durtinys) su raudonais atvartais, ilgos vengriškos raudonos gelumbės kelnės, trumpi batai ir aukšta apvali, juoda kašketė. Jų ginklai — kardas, pora pistoletų, karabinas, o draugas turi dar ietį su vėliavėle. Karininkų uniforma panaši, tačiau daug puošnesnė — su akselbantais, diržais, perpetėmis, lauko krepšiais, kurie gausiai papuošti sidabru. Kelnės ilgos, mėlynos, tiktai iš šonų apsiūtos raudonais lampasais. Ant galvos paprasta lenkiška raudona konfederatė su balta plunksna, sidabro virvutėmis bei kutais. Kardo makštis nuleista žemai kaip husarų, sidabru inkrustuota, rankena puikaus plieno. Visa ta apranga, mano nuomone, labai puošia gražius žmones, kurių čia netrūksta.

Artimiausiu metu, dalijant valstybę, jei ne visa, tai dalis šios puošnios kariuomenės, kaip kalbama, bus paleista, o likusiąją besidalijančios valstybės įjungs į savo kariuomenes.

Minėtas kavaleristų būrys Belske žygiavo sveikinti savo generolo pėsčiomis. Tačiau šiems kentaurams poros kojų mažai. Sunku įsivaizduoti, kaip nerangiai jie stovėjo, žygiavo, rikiavosi, o ginklus užtaisinėjo ir šaudė taip, kad būtų juokęsis net aštuntą dieną tarnaujantis prūsų rekrūtas. Manevrams pasibaigus, prie manęs priėjo ponas pulkininkas grafas S... (pažinojau jį dar Varšuvoje) ir tarė: *Monsieur, mon monde n'est pas sur ses terres* (Mano žmonės — ne savo stichijoje). Negalėjau nesutikti su šio kompetentingo teisėjo nuomone, tačiau pasakiau jam, kad esu matęs šiuos žmones ir savoje stichijoje.

Tai buvo jau tikroji Lenkija, ir aš galėjau pamatyti, kuo ji skiriasi nuo Lietuvos, apie kurią, progai pasitaikius, dar papasakosiu.

Iš Belsko išskubėjau toliau į Branską (trys mylios), Pobikruvą (trys mylios), Kžemenį (trys mylios), Sokoluvą (trys mylios) ir Vengruvą (pustrečios mylios). Visi šie miesteliai ir gyvenvietės — panašūs į aprašytuosius. Įvažiuodamas į Vengruvą, kur stovėjo du tūkstančiai rusų kareivių, rusų kapralas palydėjo mane į pulko kanceliariją, kur paklausė tik mano pavardės. Kadangi esu gimęs krašte, kuriame kariška tvarka nelaikoma nelaisve, ši ir panašios atsargumo priemonės nebuvo man nemalonios, o lenkai laiko tai nematyta priespauda, kurią galėtų pateisinti tik atviri karo veiksmai. Iš to galima spręsti, kaip čia suprantama laisvė. O kitaip ir būti negali ten, kur maža saujelė savavalių ponų laikosi taisyklės: mes esame laisvi už jus visus ir rimbu primeta šią taisyklę savo liaudžiai.

Kelias iš Vengruvo, iš kurio tą patį vakarą išvažiavau link Makuvo (trys mylios) Stanislavuvo (trys mylios), ir Okunevo (trys mylios) į Varšuvą, toks pat neįvairus kaip ir į Vengruvą. Smėlynai ir miškeliai lydėjo mane iki pat Varšuvos, į kurią atvykau gegužės 7 dieną, 9 valandą ryto. Taigi per šešias dienas ir dvi naktis nuvažiavau devyniasdešimt šešias su puse mylios. Abejoju, kad kitose šalyse, kurios šį kraštą vadina laukiniu, taip greitai būčiau nuvažiavęs tokį tolimą kelią.

Todėl ir norėčiau pareikšti keletą pastabų apie Lietuvos pašto stotis, tuo labiau kad paprastai Lietuva ir jos keliai įsivaizduojami kaip dykuma.

Greitojo pašto arklių kaina čia kaip ir visur — už kiekvieną po du auksinus, t. y. po 8 grašius už mylią. Vežėjas gauna dar du auksinus už kelią nuo vienos stoties iki kitos, nepriklausomai nuo atstumo tarp jų. Šie pinigai iš karto sumokami pašto viršininkui, ir jis atiduoda juos vežėjui tik tada, kai tasai sugrįžta, kad, gavęs tokį turtą, kelyje negertų, nes degtinė — vienintelis vietinių žmonių džiaugsmas. Jeigu, be viso to, atvažiavęs duodi jam tris arba penkis lenkiškus grašius, bučiuoja rankas ir drabužius.

Arkliai visoje Lietuvoje maži, bet vis tiek geri. Jau sakiau, kokį kelią kasdien jais nuvažiuodavau. Didžiausia jų dorybė, kad gerai bėga,— kelis kartus du trečdalius tarpustotės nuvažiavau šuoliais, o likusį sparčia risčia. Traukia jie nelabai kaip, todėl pašto viršininkai kartais veltui prikinko dar porą ar net daugiau arklių. Kai kuriose pašto stotyse mokėdavau už tris arklius, o man duodavo penketą, o dažniausiai ketvertą. Į jų arklių išvaizdą, pakinktus ir vadeles nereikia kreipti dėmesio. Visa tai atrodo taip skurdžiai, kad iš pirmo žvilgsnio keleivis abejoja, ar galės važiuoti. Kelyje nuo vienos stoties iki kitos vežėjas turi porą kartų išlipti ir taisyti pakinktus.

Pašto vežėjai, ypač Lietuvos viduryje, neturi milinių, kelnių, batų, tačiau savo darbą atlieka puikiai ir ne kartą pastebėjau, kad, net labai lėkdami, veža gerai ir nepaprastai atsargiai. Yra mandagūs, dori ir nereiklūs. Per visą kelionę į Varšuvą mano vežėjas tik du kartus sustojo prie karčemėlės, bet užtruko ne ilgiau kaip penkias minutes. Kaitra privertė jį atsigerti, atsivėsinti. Vargšams, net neateina į galvą akiplėšiškai paprašyti, kad keleivis užmokėtų už gėrimą, ką daro Prūsijos arba Saksonijos vežikai. Nė vieno lietuvio vežiko nemačiau girto.

Pašto viršininkai yra mandagiausi pasaulyje žmonės, o arklių keitimas neužtrunka nė dešimties minučių. Dvidešimt arba trisdešimt arklių ganosi netoli pašto, vežėjas, dar važiuodamas, sutrimituoja ir prižiūrėtojas jau žino, ko reikia. Tiesiai iš ganyklos veda arklius prie vežimo, o kadangi pavalkų čia nėra, užmeta ant kaklo tiktai plėškes, prie kurių pritaisyti viržiai, ir po valandėlės galima važiuoti toliau.

Visai ne bėda, jeigu nemoki kalbos. Reikia tiktai žinoti, kaip vadinasi arklys, porą skaičių, ir jau gana. Pinigus paprastai visi puikiai supranta be vertėjo ir moka juos vertinti.

Pašto stotyse visur palyginti pigiai gausi lovą arba gerą šiaudų patalą, o dažnai dar pavalgyti ir atsigerti. Tačiau čia, kaip ir visur, važiuojant pravartu turėti pasiėmus nedidelę maisto atsargą ir gėrimo. Kėdainiuose, Kaune, Krikštonyse, Gardine, Baltstogėje, Vengruve ir keliose kitose Lietuvos kelio stotyse gausi visko, ko tiktai paprašysi.

Kaip jau minėjau, deramai žvyruotų kelių Lietuvoje nėra, pasitaiko tik tarpais; visame kelyje mačiau tik keturias ar penkias vietas, kur žiemą arba per darganas galima įklimpti. Visur kitur vieškelis eina per smėlynus, eglynus, ir nereikia bijoti, kad taip atsitiks. Apskritai kraštas gana gražus, vietomis netgi puikus, daugiausia derlingas — tai jau ne kartą esu pažymėjęs savo smulkiose geografinėse pastabose.

Iš visur paplitusių įsitikinimų ir Kokso *[Coxe]* aprašymų apie Lietuvos pašto stotis galima susidaryti klaidingą nuomonę, todėl aprašiau jas sąmoningai, norėdamas apginti jų garbę, ir keliautojai, vykstantieji į Kuršą, Livoniją bei Rusiją turės man už tai padėkoti, jeigu prisimins arba sužinos, koks nuobodus ir monotoniškas yra kelias į Berlyną, Karaliaučių ir Klaipėdą. Važiuojant iš vidurio Vokietijos, šis kelias nedaug ką ilgesnis už Berlyno, tačiau kelionė juo atsieina pigiau, greitesnė, kraštas mielas, daugiausia derlingas, o žmonės mandagūs. Nereikia tikėti kalbomis, kad čia keliauti pavojinga. Aš pats tris kartus važiavau tuo keliu, daug mano pažįstamų taip pat važiavo, ir niekas iš mūsų nei dieną, nei naktį nepastebėjome ko nors įtartino.

Noriu dar porą žodžių pasakyti apie Lietuvą ir tą Lenkijos dalį, per kurią dabar važiavau.

Lietuva greičiau lygi nei kalvota, ariamos žemės ir miškų yra beveik po lygiai. Kaip šitame krašte, žemė dirbama stropiai, o vietomis mačiau net tikro saksoniško ir čekiško ūkininkavimo pėdsakus. Apskritai žemės ūkis tvarkomas gerai, o švelnesnis klimatas jam tik padeda. Livonijoje ir Kurše pasėliai vos sudygę, o už dešimties ar penkiolikos mylių Lietuvoje javai jau beveik plaukia. Taip pat ir medžiai. Gluosniai ir dygiaslyvės jau žydėjo, beržai žaliavo, pievos ir ganyklos buvo pasipuošusios gražiausiomis spalvomis. Jose ganėse gausios stambių raguočių bandos.

Tokiose vietose vaizdai džiugino akį, užtat miškingose apylinkėse jie labai liūdni. Tik čia pamatai, kaip perteklius ir tinginystė niokoja miškus. Ištisas mylias važiavau per miškus, kur abipus kelio puikiausi medžiai gulėjo arba buvo neseniai išdeginti (niekas čia nesivargina juos kirsdamas), dalinai jau pajuodę nuo drėgmės arba visai supuvę ir sutrūniję. Mačiau ištisus nuniokotus miško plotus, kuriuose kėpsojo iki šaknų apdegę kelmai arba stovėjo apsvilę, pajuodę, darydami labai slogų įspūdį.

Kai kur važiavau per dar degančius miškus ir krūmus, dėl kurių naikinimo niekas nesisielojo. Lietuvoje dažnai ištisas savaites be jokios priežiūros dega ir virsta pelenais šilai. Piemenys (kai sušąla), tingėdami pasirinkti sausų šakų, kurios geriau ir greičiau degtų, nerūpestingiausiai padega pirmą pasitaikiusį geriausią medį ir šildosi prie jo. Kam

reikia anglių, padega vieną ar daugiau medžių, leidžia jiems sudegti, o liekanas susirenka.

Ne mažesnę žalą tiems puikiems miškams daro godūs pelno pirkliai. Gražiausių medžių nupjaunamas tik storgalys dvylikos arba penkiolikos pėdų ilgumo, o daugiau viskas pasilieka ir pūva. Keliuose kaimuose mačiau laukus ir daržus, aptvertus tvoromis, padarytomis iš tokių medžių viršūnių. Tie, kurie jas sunaudojo šiam tikslui, pasirodė man šitokiame miškų ūkyje labai taupūs. Bet ką jūs pasakysite, sužinoję, kad matydavau didžiulius medžius, gulinčius skersai kelio ir iškirstus tik tiek, kiek reikia vietos karietai pravažiuoti, o jų vainikai ir kelmai puvo neliesti.

Nerūpestingumas ir tingėjimas rodo, kad lietuviai yra apsileidę ir nerangūs, bet tai būdinga tautoms, kuriose valstiečiai yra nelaisvi. Taip yra Livonijoje, Kurše, Rusijoje, Lenkijoje ir Vengrijoje. Valstietis visada ras to, ko reikia skurdžiam gyvenimui, jeigu ne savo ūkyje, tai pono, su kuriuo jį sieja tokie pat ryšiai, kokie arklį ir darbinį gyvulį riša su mumis — už darbą jam duodamas išlaikymas. Kam jam taupyti ir krauti atsargas? Suvartojęs arba praradęs savo nuosavybę, jis pareikalaus iš pono tiek, kad nenumirtų, o už tai — atstatys rimbui nugarą. Jis geriau sutinka būti mušamas, bet nedirbti, nes žino, kad po vieno darbo gaus kitą, dar sunkesnį. Taigi ponas ne tik nukenčia nuo jo apsileidimo, bet gadina patį valstietį, kurio charakteris susiformuoja toks kaip visų vergų: jie veidmainiauja, klastauja, gudrauja, apgaudinėja ir keršija darydami žalą. Nesu staigaus valstiečių išlaisvinimo šalininkas, nes gyvenu šalyje, kur nesunku įsitikinti tokio žingsnio pavojingumu, tačiau labai naudinga būtų padaryti pradžią ir atiduoti valstiečiui jo turimą žemės sklypelį su teise valdyti ir paveldėti. Būdamas lyg ir savininkas, nebijodamas, kad, įdirbęs vieną sklypą, bus perkeltas į kitą blogesnį, valstietis visai kitaip dirbs, nes žinos, kad niekas jo nebenuvarys nuo žemės.

Lietuvos kaimai nepaprastai skurdūs. Namai mediniai, šiaudais dengti, o apie kaminus kalbos nėra. Kiekvienas kaip pakliūva susirenčia sodybėlę ir negalvoja nieko taisyti, todėl kaimai atrodo kaip netvarkingi laužynai. Supuvusios sienos ir kiauri stogai — įprastas dalykas. Kai kur mačiau iš šakų supintas pašiūres, uždengtas menkais stogais. Vidaus nebeaprašinėsiu.

Nepaisant to, lietuviai yra stiprūs ir sveiki žmonės, plačiapečiai, aukšti. Jie kažkuo primena rytiečius, nes daugumas nešioja barzdas, kurios daro išvaizdą karingą, rengiasi ilgais rūbais, plačiomis kelnėmis, avi pintomis karnų vyžomis. Ant galvos nešioja kailines kepures, lyg kokius senoviškus perukus nukarusiais galais. Moterys taip pat dėvi ilgus viršutinius rūbus ir tokius pat sijonus, o galvas apsivynioja drobės atraiža, kurios vienas galas krinta ant pečių. Milą apsirengimui, o veikiau vilnonį audeklą, audžiasi namuose ir visai nedažo, todėl jis dažniausiai būna rusvas arba baltas — kokia vilna pasitaiko. Vaikai žiemą vasarą vaikšto vienais marškiniais. Retai kada pamatysi juos natūraliai

linksmus, gerai nusiteikusius, užtat labai dažnai linksminasi degtine. Ponai žiūri, kad karčemose jos niekada netrūktų. O patys šios linksmybės tiekėjai paskutinį grašį ir javo grūdą atima. Dalis karčemų išnuomota žydams, o kitas už dešimtą grašį laiko šinkoriai. Jeigu dar pasakysiu, kad mažus prabangos poreikius valstietis turi tenkinti pas žydus, o amžinos laimės viltį gauna iš vienuolių — kiekvienam pasidarys aišku, kaip gyvena šie žmonės, ir supras, ką aš dar galėjau pridėti apie jų papročius, ūkį bei religiją.

Vos tik pervažiavęs per Lietuvos sieną ir atsidūręs tikrojoje Lenkijoje, iškart pastebi nedidelius skirtumus, rodančius, kad čia jau kita tauta. Skiriasi ne vien kalba, bet ir visa aplinka. Netgi žmonių apsirengimas kitoks, nebe toks prastas kaip lietuvių, milas dažnai dažytas, drobė plonesnė, kirpimas kitoks. Nebėra vyžų ar medpadžių, visur tik batai. Lenkas greičiau basas eis, negu ausis vyžomis. Tiek moterų, tiek vyrų drabužiai — siuvėjų siūti, o sagos ir kilpos — lenkiškos mados. Lenkijos valstiečiai ne taip engiami kaip Lietuvos, todėl ir gyvena turtingiau, geresniuose namuose, geresnius arklius laiko, duoną baltesnę valgo, ir druskos jiems netrūksta.

STUDENTO VINCENTO SMAKAUSKO EKSPEDICIJA Į TRAKŲ PILĮ

Romantikai poetai, publicistai, istorikai ir dailininkai žavėjosi praeities paminklais, pilių griuvėsiais, tačiau nė vienam iš jų nekildavo mintis, kad nejudamąjį kultūros turtą, kaip tautos istorijos vertybę, reikėtų išsaugoti ateities kartoms. Tokio sumanymo pradininkas Lietuvoje buvo Vincentas Smakauskas (1797—1876), Vilniaus universitete studijavęs dailę. Paveiktas prancūzų pulkininko, 1812 metų karo dalyvio, knygoje įdėto Trakų pilies aprašymo, jis užsidegė noru propaguoti savojo krašto paminklų apsaugą ir pats ėmėsi to darbo. 1822 m. pavasarį nuvykęs į Trakus, salos pilyje tarp griuvėsių jis piešė išlikusios sienų tapybos fragmentus. Deja, piešiniai, išgabenti į Varšuvą, per karus žuvo. Išliko tiktai prie ekspedicijos aprašymo pridėtoji litografija, kurioje 12 miniatiūrinių piešinių. 1933 m., daugiau kaip po šimto metų, buvo sugrįžta prie V. Smakausko pradėto darbo. Vilniaus vaivadijos paminklų konservacijos valdyba pavedė dailininkui restauratoriui J. Hopenui padaryti Trakų pilies sienų tapybos kopijas konservacijos archyvui. J. Hopenas, žinoma, nebeaptiko viso to, ką buvo radęs V. Smakauskas, tačiau darbą atliko kruopščiai: kopijas padarė natūralaus dydžio ir, kiek buvo įmanoma, spalvotas. V. Smakauskui daugiausia rūpėjo paveikslų siužetai, o ne stilius, tapybos technika, faktūra, tinko ir dažų sudėtis. Straipsnį apie savo ekspediciją į Trakus jis parašė daug vėliau, beveik po 20 metų: Vincenty Smokowski, Wspomnienie Trok w 1822 r. „Athenaeum", t. V, Wilno, 1841, *p. 157—181.*

Čia dedamą kiek sutrumpintą tekstą vertė Edmundas Rimša.

<...> Iš daugelio autorių, rašančių apie tą karą[1], atsitiktinai papuolė man į rankas pulkininko *Labeaume* knyga *La guerre en Russie*[2], kurios pirmame tome, kur rašoma apie kėlimąsi per Nemuną, aptikau nedidelį susižavėjimo pilną straipsnelį apie Trakų salos pilį.

Mane labai nustebino, kad svetimšalis, kaip atrodo, išlavinto skonio ir jausmų, neabejingas gamtos kūriniams, veikiantiems širdį ir protą, galėjęs tėvynėje iki soties prisižiūrėti žavingų savo krašto senovės paminklų, kuriuose ramiai ilsisi niūrūs galybės amžiai, aptiko mūsų nuošalyje styrantį bokštą, bastionus, jau beveik iki pusės palaidotus savo pačių griuvėsiuose, kur ne kur apaugusius piktžolėmis ir veja, ir susižavėjęs taip gražiai juos aprašė. Bet kartu su gailesčiu atvirai turiu pripažinti, kokį skausmą sukėlė man tas jo dėmesys, kadangi mes čia, prie tų griuvėsių gyvendami ir kiekvieną dieną galėdami juos matyti, vis dėlto žiūrime į juos be mažiausio susimąstymo, kartais kaktomis atsitrenkiame, tačiau jokių emocijų mums tie paminklai nesukelia. Vokietis, prancūzas, anglas vyksta į tolimiausias šalis, aplanko Graikiją, Aziją, leidžiasi į Afrikos gilumą ir ten ieško, rausiasi, suranda senovės garsingųjų tautų paminklų, puošia jais savo kraštų muziejus, o mes, vaikštinėdami apie savo senovės paminklus, visiškai abejingai žiūrime į protėvių atminimą, įžūliai mindžiojame kojomis ir niekiname. Jeigu būtume pirklių tauta ir mums rūpėtų tik spekuliacijos, jeigu pinigas būtų vienintelis mūsų gyvenimo, buities ir būties tikslas, netgi tada toks abejingumas būtų nedovanotinas. Tačiau vietos padėties ir klimato verčiami atsidėti vien ūkiui, argi laisvesnėmis nuo darbų valandėlėmis neturėtume domėtis savo praeities, kad ir kokia ji būtų, paminklais, paveikslais, daiktais? Argi mes galime nesidomėti knyga, kurią skaitydami, persikeliame mintimis kelis šimtus metų atgal, bendraujame su savo protėviais, pamatome jų būdą, papročius, suvokiame poelgius, darbus, tarpusavio ir išorinio gyvenimo santykius? Ateitį gamta mums uždengė amžina uždanga, bet į praeitį mes, kaip žmonės, turime įgimtą ir niekieno neatimamą teisę. <...> Būsimieji amžiai iškels mums bylą dėl tų paminklų, kuriuos šiandien abejingiausiai laidojame į užmiršties kapą. Į jų teismo tribunolą stos negailestinga mūsų ranka, kuri juos naikina, nepalikdama nė mažiausių pėdsakų.

Nederėjo 19-ame amžiuje storai kalkėmis užbaltinti freskų piešinius, istorines legendas, emblemas, užrašus ir amžinai išplėšti mums svarbiausius dokumentus, jeigu taip galima palyginti, mačiusiųjų liudininkų parodymus, kas seniau buvo? Taip amžinai žuvo mums ir mūsų palikuonims paveikslas, vaizduojantis marą, nutapytas ant šv. Jono bažnyčios užpakalinės sienos iš Pilies gatvės pusės. Kartu žuvo ir bažnyčios ar Jėzuitų kolegijos fundatorių portretai, nutapyti bažnyčios kieme ant piliastrų. Panašaus likimo susilaukė apie penkiasdešimt vyskupų portretų vadinamuose *Alumnato* namuose Vyskupų gatvėje. Prieš dvylika metų dar mačiau, kaip šv. Petro bažnyčios šventoriuje bažnyčios mar-

[1] 1812 metų karą.
[2] Labomo knyga „Karas Rusijoje".

šalka galando peilį į liemenį puikiausios marmurinės figūros, kaip man regis, vaizduojančios kažkurį tos bažnyčios fundatorių. O juk tai buvo mūsų krašto medicinos paminklai, paminklai žmonių, steigusių įvairias visų gerovei reikalingas įstaigas, žodžiu, sakant šventų ir nusipelniusių žmonių. Jeigu taip daryti kartais mus vertė vietos sąlygos, kodėl gi neatėjo į galvą mintis perpiešti tuos paminklus ant popieriaus ir padėti į miesto archyvus arba laikyti ten, kur buvo nutapyti. Kodėl negalime nutapyti portreto kokio mylimo ir brangaus asmens, kol jis tebegyvena, kad ir patys turėtume ir savo anūkams galėtume palikti kaip tikriausią ir iš tiesų į širdį prabylantį atminimą? Egoizmas buvo, yra ir visada bus viena iš didžiausių kliūčių, dėl kurių prasilenkiama su savo įsitikinimais ir sąžine, išsižadame to, kas iš tikrųjų yra gera, gerbtina, kas išveda mus iš tamsuomenės, paskendusios tingiame neišmanyme, ir pastato greta tikrai apsišvietusių žmonių, einančių su švietimo pažanga.

Susidomėjęs Trakų salos pilies istorinėmis liekanomis, kurios, iškėlusios iš savo griuvėsių styrančias viršūnes, tarytum traukte traukia į save dėmesį, nutariau nuvykti į vietą ir viską, kas pasirodytų verta dėmesio, apžiūrėti ir perpiešti popieriuje.

Kartą gegužės viduryje su savo kolega p. Mykolu J... išvažiavau vidurnaktį, kad auštant būčiau vietoje ir kaip kažkada Denonas, kuris, šuoliuodamas per Egiptą, apžiūrinėjo Memnono statulas, galėčiau, saulei tekant, pamatyti nepalyginamai įdomesnius man pilies griuvėsius. Iš tiesų jau apie viską žinodamas iš Labomo, dar likus beveik dviem varstams, vaizdavausi esąs neaprėpiamai plačiame ežere, kurio viduryje saloje tarytum vulkaninė uola stūkso niūrūs pilies griaučiai, iškėlę per ilgus amžius sueižėjusią, kerpėmis ir samanomis apaugusią viršūnę. Rytas buvo ramus, ežeras nebangavo, ir dangus jame atsispindėjo lyg didžiuliame veidrodyje. Tik vos tekančios saulės spinduliai, prasiskverbę pro dar tebeplaukiojančią ore miglą, apšvietė nuožulnias kampinių bastionų sienas, ypač plokščią vidurinį bokštą, kuris, iškilęs gana aukštai, tarytum dominavo virš kitų ir tyčiojosi iš jau bemaž keturių prabėgusių amžių. Visa atmosfera ir joje pasirodą daiktai buvo nusidažę rausva aukso spalva, kuri mus taip žavi Klodo Loreno peizažuose. Vaizdo fonas buvo Trakų miestelis, kuris visas medinis (neskaitant kelių mūrinių bažnyčių) ir dar labiau ryškino jo didingumą. Tačiau tasai reginys man sukėlė liūdnų minčių, nes priminė, kad toks didis vyras čia praleidęs jaunystę, čia priėmęs krikščionių tikėjimą, iš čia su kalaviju žygiavęs mušti priešų, čia brandinęs planus paimti aukščiausiąją valdžią Lietuvoje, čia grūmęsis ir kovojęs su pavydaus likimo staigmenomis, pagaliau čia ir mirė. Išnyko giminė, o apleista pilis ieško kapo tarp savo griuvėsių! Kas gali atsispirti laikui, tam, kuris viską kuria ir viską naikina — lieja gyvybės balzamą arba baisiausiais nuodais numarina. Laikas negailestingiausias ir laikas brangiausias — kas buvome vakar, dabar nebesame, ir vakarykštė diena niekada nebesugrįš!

Saulei pakilus, su kamera obskura nupiešiau pilies vaizdą iš šiaurės pusės. Po valandos, kai piešinį baigiau, per siaurą sąsmauką įvažiavome į patį Trakų miestelį ir čia pat, Karaimų gatvės kampinėje karčemoje, apsistojome. Mano draugas, išvargintas bemiegės kelionės, nes

važiuodami visą laiką diskutavome apie Vytautą ir jo darbus, nuėjo pailsėti, o aš nekantraudamas ir pagautas noro tuojau pat pamatyti paminklus, sukėlusius tiek puikių prisiminimų, išbėgau apžiūrėti gatvės ir ežero pakrantės, iš kur irgi būtų galima nupiešti tų pačių griuvėsių vaizdus. Turėdamas jau vieną vaizdą iš šiaurės pusės, pasirinkau ir pasižymėjau tris kitus iš rytų, pietų ir vakarų; taip dariau atsižvelgdamas į saulės apšvietimą, kad platūs šešėliai ryškiau skirtųsi nuo šviesos ir duotų didesnį efektą. Po trejeto valandų sugrįžęs, radau savo bičiulį sėdintį prie arbatos, apsuptą daugybės karaimų. Mat gandas, kad kažkokie du ponai atvyko iš Vilniaus piešti miestelio ir salos pilies, sukėlė tokį sambrūzdį, tiek pridarė nerimo gyventojams, jog jie, visaip spėliodami, apimti didžiausio smalsumo, lėkte sulėkė ten, kur buvome apsistoję, norėdami tikrai sužinoti mūsų kelionės tikslą ir ketinimus. Kiek tik buvo smalsių ir labiau išprususių karaimų, visi pulku susirinko į mūsų karčemą. Manydami, kad gal pavyks ką įdomaus iš jų sužinoti, pradėjome ilgą ir platų pašnekesį: kada jie čia atsikraustė ir įsikūrė, apie papročius, tradicijas, tikėjimą, pagaliau apie pilies griuvėsius. Nuo kada ji nebegyvenama, kas paskutinis joje gyveno, žodžiu, neužmiršome nieko, kas galėtų sietis su Vytauto veikla. Bet deja! Klausinėdami nieko nepešėme. „Neieškokime karaitų visuomenėje mokslų, bet gerbkime tų prasčiokų dorumą",— sako Čackis, ir tasai iš tiesų nuoširdus nieko nežinojimas ne tik mūsų nenuramino, o priešingai, labai nuliūdino, nes keturi amžiai ištrynė visus jų atvykimo į Trakus pėdsakus, o atsitikimai, apie kuriuos galėjome šį tą sužinoti, nebuvo nė 50 metų senumo.

Iš pažiūros karaimų išvaizda nelabai charakteringa, bet vis dėlto maloni; vis brunetai, tamsiaveidžiai, kumpanosiai, būdingais truputį išsišovusiais skruostais, ir netgi barzdos, kurių paprastai neskuta, nesuteikia jiems rytietiškų bruožų. Lietuvos žydai, priešingai, veido bruožais taip ryškiai skiriasi, kad juos net nuluptus lengvai pažintum. Lenkiškai kalba labai švariai ir nedarko žodžių kaip skurdūs vietos žydai. Vyrų drabužiai čionykščiai, o moterys rengiasi kaip turtingesnės Gardino gubernijos valstietės. Ramus ir švelnus bendravimas su žmonėmis, taip pat svetingumas, o ypač tai, kad jų padermė nėra padariusi pas mus jokio nusikaltimo, kiekvieną paskatina suartėti su jais. Netgi smulkioje prekyboje, kuria užsiima ir iš kurios daugiausia gyvena, jokių suktybių niekad nepastebėta, atvirkščiai, svarbiausias jų elgesio bruožas — didžiausias sąžiningumas. Odos, agurkai, riestainiai yra būdingiausi jų prekybos dalykai. Mano kolega juokais pamelavo, kad turtingų dvarininkų bendrovė ketinanti pilį atstatyti, įsteigti joje keletą fabrikų ir šitaip atgaivinti miestą, pagerinti miestiečių buitį. Bet šitą žinią karaimai sutiko abejingai, ir mes aiškiai pamatėme, kad jie ne pirklių tauta, apie pelną nesvajoja, tenkinasi kukliu turteliu.

Po pusryčių, kiek pasistiprinęs, pabendravęs ir pasikalbėjęs su doraisiais karaitais, negaišdamas nuėjau su kamera obskura į tris pažymėtąsias vietas ir kiekvienoje nupiešiau griuvėsių vaizdus. Pirmoji, kaip sakiau, už pusantro varsto nuo įvažiavimo į miestą, antroji — tuojau už sąsmaukos, per kurią įvažiavome iš rytų į miestelį, trečioji — netoli pa-

rapijos bažnyčios, ketvirtoji — gale Karaimų gatvės, einančios į Bražuolę. Apie penktą valandą pietūs nutraukė darbą. Dienai baigiantis apžiūrėjome miesto užkampius ir apylinkes. Vakaras prabėgo gana greitai, nes iki išnaktų maloniai šnekėjomės su karaimais. Mano draugas su pypke dantyse ramių ramiausiai užmigo, o aš, be perstojo svajodamas, ką rytoj turėsiu pamatyti ir nupiešti, guodžiausi, kad nors valandėlę snustelsiu. Penktą valandą ryto, pasiėmę viską, ko reikėjo mūsų žygiui, neužmiršę ir valgymo, kadangi saloje ketinome išbūti visą dieną, nuvykome į ežero pakrantę, kur paprašytas karaimas su valtimi jau valandą mūsų laukė. Bet, sustoję prie kranto, ir apžiūrėję valtį, pamatėme, kad jos dugnas skylėtas kaip rėtis. Pabūgę nelaimės, keltis atsisakėme ir, gailėdamiesi, kad sugaišome, jau norėjome ieškotis kitos valties. Patyręs valtininkas, norėdamas mus nuraminti, ėmė tikinti, kad su ta pačia valtimi yra ne kartą laimingai perkėlęs į salą smalsuolius. Tai mus kiek padrąsino, vis dėlto dar ilgokai mūsų smalsumas grūmėsi su baime. Pagaliau ryžomės, sušukę kaip kitados Plinijus, plaukdamas į Brundiziją: *Fortes fortuna juvat*[3], sėdome į valtį ir, atsistūmę nuo kranto, visai pasikliovėme likimu ir savo jėgomis. Iš tikrųjų, kol žmogus esi stiprus, kol trokšti gyventi, gyva vaizduotė viską piešia gražiausiomis spalvomis, ir mes tikimės, kad ir ateitis gal kada nusišypsos, kad jokios nematysime baimės — visokie pavojai niekis, esame pasiryžę drąsiai praplaukti pro Scilę ir Charibdę.

Nenuplaukę nė pusės kelio, pamatėme, kad vanduo valtyje ėmė siekti gurnelius. Keliame aukštyn savo mantą ir kojas, plaukiame toliau, bet vandens vis daugėja. Vidury ežero sustojame, pamatę, kad nelaimės nebeišvengsime, dairomės į visas puses, atgal ir pirmyn — grįžti, ar toliau kapstytis. Abejodamas, bet nepasiduodamas baimei, tariu savo draugui: „Kas bus, pone Mykolai? Atvykome apžiūrėti mūrų, kuriuose prieš keletą šimtų metų gyveno galingas Lietuvos valdovas, o dabar, ko gero, gal patys Erebe su juo pasimatysime? Kas mums belieka daryti, atsidūrus tokiame baisiame gaivale kaip vanduo?" — Iš baimės pavojus ėmė rodytis dar didesnis, o valtyje — nei kaušo, nei kokio indo tekančiam vandeniui išpilti. Kas bus, tas — nusiėmiau nuo galvos odinę kepurę ir pradėjau su ja semti iš valties vandenį, o mano kolega, apimtas baimės ir rūstybės, čiupęs antrą irklą iš kitos valties pusės, ėmė smarkiai irkluoti. Bet skubėdamas ir karščiuodamasis, užuot paspartinęs plaukimą, tiktai kliudė. Kaip arklys, laikomas dviejų vežėjų ir už vadelių tampomas, suka tai į vieną, tai į kitą pusę, arba šokinėja vietoje, taip mūsų valtis, nedarniai irkluojama, krypo tai į dešinę, tai į kairę ir sukiojosi vietoje. O vanduo jau siekė gerokai virš gurnelių. Pagaliau įkalbėjau savo kolegą liautis irklavus ir semti vandenį, nes aš su šlapia kepure nebespėjau. Paklausė, ir mes jau abu, stovėdami per pusantros pėdos vandenyje, ėmėme darbuotis iš peties, o mūsų valtininkas vis drąsino: „Nesibijokite ponai, sausomis kojomis išlipsime į salą".

Perplaukę ežerą, šokome iš valties kaip iš verdančio vandens, kad ir ne sausomis kojomis, tai bent ant sausos žemės. Patarę savo valtinin-

---

[3] Drąsiems ir laimė padeda. (*Lot.*)

kui, kad neatidėliodamas užkamšytų skyles ir sutaisytų valtį, patys nuskubėjome prie griuvėsių. Mano draugas kaip visada iš lėto, triumfuodamas, kad išvengė nelaimės, tuojau pat išsitiesė ant pilies akmenų, kaip kadaise Marijus ant Kartaginos griuvėsių, įskėlė ugnies pypkei ir, leisdamas kamuolius dūmų, susimąstė apie pasaulio tuštybę. Aš tuo tarpu su popieriumi ir pieštuku apibėgau mūrus, įlindau į vidų, kad kuo greičiau numalšinčiau smalsumą. Keturkampis pilies pastatas stebino savo dydžiu — platusis šonas buvo daugiau kaip 40 sieksnių pločio, siauresnis, kiek prisimenu, ne daugiau kaip 25. Bastionai viršuje, kaip ir kituose tokiuose statiniuose, apvalūs, didesne dalimi išlindę už šoninių sienų kraštų, aplinkui — šaudymo angos, viršuje — skliautiniai langai. Dvigubai aukštesni už tvirtovės sienas, bet pats viršus iki atbrailos, kur tikriausiai rėmėsi stogas, laiko dantų išgraužtas, ir tai rodė, kad pilis jau seniai apleista. Labai gražiai atrodė daugiau arba mažiau išsikišusios plytos. Ketvirtasis bastionas, stovintis šiaurėje, buvo jau beveik visai sugriuvęs, jo griuvėsiuose tik kur ne kur matėsi silpnai kalkėmis surišti plytgaliai. Sprendžiant iš aukščio, o ypač iš langų sienose, galima spėti, kad jų būta dviaukščių. Apačioje gyventa, buvę sandėliai, o viršus buvęs pritaikytas gintis nuo priešo antpuolių. Šoninė siena, visur mūryta iš akmenų ir plytų niekuo ypatingu nepasižymėjo. Pati pilis ir jos dalys, skirdamos per vidurį išilgines sienas, stūksojo iškilusios virš kampinių bastionų. Ji visa dvelkia senove, langai pailgi, bet įspūdingiausiai ir kartu liūdniausiai atrodė tik dvi belikusios sienos keturkampio bokšto, kuris lyg gulbės kaklas iš praskėstų sparnų stovėjo aukštai iškilęs, šviečiantis durų ir langų angomis. Objektas jau miręs, bet, prisiminęs jo praeitį, pajunti neapsakomą žavesį, kuris taip sujaudina protą ir širdį, jog kartais, apimtas gailesčio ir liūdesio, nejučiomis nubrauki keletą ašarų. Vidurinė pilis visą apjuostą pylimo erdvę dalija į du kiemus. Pilies viduje griuvenų vietomis buvo privirtę per sieksnį, o prie keturkampio bokšto sienos net per tris sieksnius. Todėl ir be kopėčių lengvai apžiūrėjęs išblukusius paveikslus, pradėjau piešti. Tiktai didžiosios salės, esančios visai šalia bokšto, apatinio aukšto langų nišose mačiau išlikusių paveikslų, o viršutiniame aukšte mažesniuose šoniniuose kambariuose kalkių tinkas buvo jau atsilupęs, ir tik liūdnai margavo plikos plytos. Vis dėlto, žarstydamas griuvėsius ir apžiūrinėdamas nukritusio tinko gabalus, įsitikinau, kad jie buvo ištapyti, bet surinkti juos ir taip sudėti, kad kas nors išeitų, neturėjau nei jėgų, nei galimybių.

Pietinės pusės apatinio aukšto niša Nr. 1[4]

Nr. 1. Kadangi apatinio aukšto sienos yra net keturių uolekčių storumo, abu langų šonai gana platūs ir juose galėjo patogiai sutilpti pusės natūralaus dydžio figūrų istorinės scenos. Pirmoji viršuje pusapskritė niša yra šešių uolekčių aukščio ir atitinkamo pločio, bet lietaus ir laiko sunaikintoje apačioje buvo dviejų uolekčių gylio plyšys. Kairėje pusėje ir viršuje tinkas vietomis nubyrėjęs, o ant išplautų likučių nematyti jokių tapybos pėdsakų. Dešinėje pusėje nišos viduje nutapyta figūra ilgu juodu drabužiu, sėdinti profiliu ant kėdutės, galvą ir akis pasukusi į

[4] Žr. piešinį įklijoje.

žiūrovus, dešinė jos ranka, per alkūnę sulenkta, netoli veido laiko panašios į auksą spalvos taurę, ne didesnę už arbatinio puodelio lėkštelę. Kojų pėdos ir dalis kėdutės nukritę kartu su tinku. Veido išraiška nieko nesakanti, plaukai trumpi ir gana tvarkingai sušukuoti. Nišos apačia visai išblukusi, tik dešinėje pusėje, ties figūros keliais, toliau matyti medinis rakandas, išvaizda panašus į dėžutę ar kėdutę.

Pietinės pusės apatinio aukšto [antra] niša

Nr. 2. Ši niša, kurios dydis ir šonų matmenys tokie patys, geriau atsispyrusi negandoms, nes ir tinkas ne taip suiręs, ir tapyba buvo gana aiški. Ant sienos vidinės pusės krėsle su atkaltėmis, stovinčiame ant kelių pakopų paaukštinimo, profiliu sėdi žmogus. Ant galvos gana aukšta tamsi kepurė, viršuje keturkampė. Veidas atrodo jaunas, nes nematyti nei ūsų, nei barzdos. Plaukai nuo galvos krinta ant pečių. Drabužis juodos lengvos medžiagos, siekia net pėdas, rankovės plačios. Kairė ranka ramiai padėta ant šlaunies savo pusėje, dešinė lyg pakelta į viršų, išskėstais pirštais. Dešinėje stovi moteris, visai atsisukusi į jį, kairę ranką nuleidusi žemyn, dešinę kiek pakėlusi į viršų,— iš judesių matyti, kad ji kažką pasakoja. Moters plaukai ant pakaušio susukti, niekuo neuždengti, abi rankos apnuogintos, liemenį dengia balta medžiaga, tačiau nuo juosmens net iki pėdų kažkokia geltona skraistė. Apskritai, figūros apsirengimas toks kaip senovės moterų paveiksluose. Dugnas išblukęs, be jokios erdvės ar interjero. Sienos išorinėje pusėje visas tinkas nukritęs ir nebematyti jokios tapybos žymių.

Nr. 3. Viršuje išorinėje pusapskritėje plokštumoje sėdi žmogus, pasisukęs figūra ir veidu į žiūrovus *(en face)*, su keturkampe kepure ant galvos; platus, panašus į kamžą, juodos spalvos drabužis siekia iki pėdų. Ant pečių aplinkui uždėta balta apykaklė, iš po kurios net iki pėdų eina sprindžio pločio balta juosta, o skersai jos aukščiau klubų perjuosta kita, ir abi sudaro kryžių. Dešinė ranka pakelta į viršų kažką laiko — sunku įžiūrėti, ar kryžių, ar skeptrą; kairė nuleista žemyn su išvyniotu pusės lapo dydžio pergamentu. Galima tik spėti, kad tas žmogus sėdi kokiame interjere, nes aplinkui nėra jokių papuošimų ir jokių daiktų toliau. Tiek vidaus, tiek išorės plokštumose nutapytos tokios pat scenos. Kairėje plokštumos pusėje ant kėdaitės, stovinčios keletą pakopų aukščiau, sėdi žmogus lygiai tokiais pat drabužiais kaip ir minėtasis, su balta apykakle ant pečių ir drabužio priekyje prisiūtu iš plačios juostos kryžiumi. Dešinė ranka uždėta ant krūtinės, kairė kažką ima iš dešinės rankos moters, nutapytos vidinėje pusėje. Moters apsirengimas visai toks kaip anksčiau aprašytasis, galva truputį palenkta žemyn, kairė ranka laiko kažkokį apie kaklą apsuktą raištelį. Visoje išvaizdoje aiškiai matyti nuolankumas ir paklusnumas. Už moters nugaros nutapytos dar trys figūros. Pirmoji moteris apsirengusi panašiai kaip priekinė, kairę ranką uždėjusi ant krūtinės, tuojau pat už jos vyras ilgu juodu drabužiu su plačiomis rankovėmis. Į priekį atkištos rankos rodo, kad kažko prašoma. Galvos gaubtas, kaip ir sėdinčiojo, keturkampis, ant juosmens juoda juosta. Tarp šių dviejų figūrų viduryje yra trečia. Plokščias galvos apdangalas rodo, kad tai greičiau moteris negu vyras. Visoje laikysenoje ir veide matyti didelis nuolankumas.

Pietinės pusės apatinio aukšto [trečia] niša

Nr. 5. Kairės pusės vidinėje plokštumoje vos įžiūrimi labai neryškūs sėdinčios ant kažkokio paaukštinimo figūros kontūrai. Galva kiek aiškesnė, visai neuždengta. Gerai pasižiūrėjus, čia pat šalia gali pastebėti tris figūras, kurių kitos dalys visai išblukusios ir jokio piešinio nebematyti. Paskutinės dvi figūros dešinėje aiškesnės. Jų apranga panaši į bernardinų vienuolių — apsiaustėliai be kapišonų. Galvos kažkokios keistos, nes veidai panašūs į kačių snukius, ausys gana didelės, styro iš abiejų pusių atlėpusios — taip dažniausiai piešiami totoriai. Reikia manyti, kad tai kažkokios kitos, ne lietuvių padermės žmonės. Ar galvos plikos, ar taip pat kuo nors plonai pridengtos, negalima įžiūrėti. Toliau pavaizduotas kažkokio namo vidus, o prie galinės sienos dvi plonos kolonos su didesniais negu derėtų kapiteliais, papuoštais trim lenktomis linijomis. Jos yra visiškai Rytų stiliaus, labiausiai panašios į turkiškas. Virš kapitelių — architravas, sudarytas iš įvairaus pločio juostų, tarp kurių viena platesnė nupiešta vingiuota. Tokie papuošimai būdingi turkų statinių interjerams. Tarp kolonų galima įžiūrėti pieštą stačiakampę nišą. Visuose kituose šonuose tinkas visai nukritęs, ir liūdnai atsidengusios plytos.

Pietinės pusės apatinio aukšto [ketvirta] niša

Nr. 6. Iš vidaus pusės kairėje plokštumoje nutapytas savotiškas rėmas, kurio šonai yra tiesūs, o apačia ir viršus — plokščių rato nuopjovų formos. Rėmo viduryje portretas iki krūtinės, kairysis jo kraštas, nukritus tinkui, gerokai apgadintas. Žmogus buvo juodu apsiaustu, per kurį iš viršaus į apačią ėjo juoda juosta, be to, nuo pečių ant krūtinės kabojo dar kažkoks papuošalas. Portreto spalvos buvo taip išblukusios, kad visa tai galėjau įžiūrėti lyg pro miglą.

Nr. 7. Dešiniajame šone taip pat iš vidaus sėdi ant kėdės figūra. Kojos šone *(en profil)*, o liemuo ir veidas atsukti į žiūrovus, virš moters galvos kepurė, panaši į apverstą puodą. Suknelė ilga, juoda, dešinė ranka atremta į kėdę, o sugniaužta kairė — į kairįjį kelį. Figūros judesiuose aiškiai matyti rūstybė ir pyktis. Dešinėje pusėje stovi susispietusios keturios moterys, apsirengusios kaip aukščiau aprašytosios, ant galvų nuometai arba veikiau tiesiog kepuraitės be jokio raiščio apačioje. Iš pozos galima suprasti, kad susirūpinusios kažko labai prašo. Dešiniajame krašte atskirai stovi vyras, jau lyg benueinąs. Ant galvos keturkampė kepurė, veidas rimtas su ilga ant krūtinės krentančia barzda. Apsiaustas platus, ilgas su pelerina ant pečių, abi rankos sudėtos ant krūtinės. Šiame paveiksle spalvos dar gana ryškios.

Pietinės pusės viršutinio aukšto pirmoji niša

Nr. 8 Šioje nišoje nutapyta scena ryškiausia iš visų kitų, ir į ją reikėtų kreipti daugiausia dėmesio. Kairėje sėdi orus senis su garbanota normalaus ilgumo barzda, juodais plačiais rūbais, papuoštais daugeliu klosčių. Ant galvos keturkampė kepurė, kiek žemesnė už aprašytąsias. Veido bruožai ryškūs, rodo rimtumą, narsą ir didį protą, žodžiu, fizionomija charakteringesnė už kitas. Kairės rankos nematyti, o dešinė truputį ištiesta į priekį — gal žmogus ką sako, įrodinėja. Pirmoji priešais jį dešinėje stovinti figūra yra moteris, ji kiek nusilenkusi ir, matyt, pra-

šo malonės ar šiaip ko nors; kaire ranka laiko skraistę, dailiai susiklosčiusią apie klubus ir kojas, dešinė prispausta prie krūtinės. Visai neuždengta galva ir ant pakaušio susukti plaukai rodo, kad tai mergina. Už jos čia pat stovinti figūra yra jau vyresnio amžiaus moteris; lengvai ant galvos užmestas nuometas, vos pusę plaukų pridengęs, krinta gražiomis klostėmis ant dešinio peties ir sudaro tam tikrą foną, labai ryškinantį veido bruožus. Kairė ranka ant krūtinės, nusvirusi ties drabužio susegimu. Už jų yra dar dvi figūros, kurių pirmoji — vyras, apsirengęs labai klostytu rūbu, panašiu į romėnų togą. Ant galvos kepurė, panaši į cukraus galvą, bet nelabai aukšta, jos apatiniai kraštai arba sparnai atlenkti į viršų ir pakelti. Veidas jaunas, be ūsų ir barzdos, tačiau labai charakteringas, puikių bruožų. Abi rankos sudėtos ant krūtinės. Už jos stovinti figūra yra moters, kurios matyti tik galva ir viršutinė liemens dalis, nes daugiau viskas užstota pirmosios figūros. Aiškiai matyti, kad ji verkia, nes dešine ranka baltos suknelės kraštu užsidengusi abi akis ir dalį nulenkto žemyn veido.

Pietinės pusės antra niša

Nr. 9. Antrosios nišos abiejuose šonuose tinkas visiškai nusilupęs, jau be visko, ką galima būtų palaikyti paminklu, tik viršuje, pusapskritėse plokštumose galima įžiūrėti mažareikšmius papuošimus — iš lapų supintas žvaigždes, kurios paprastai vadinamos *rozetėmis.* Savo forma ir grožiu jos dėmesio nepatraukia, yra panašios į rytietiškus tokio pobūdžio pagražinimus.

Pietinės pusės antra niša

Nr. 10. Niša nuo senumo labai sunykusi, vis dėlto dviejose vietose vos besilaikančiame tinke dar matyti apnaikintos tapybos liekanos. Dešinėje pusėje viršuje iš vidaus yra moters figūra tik iki klubų, daugiau viskas nukritę su tinku. Kiek galima spręsti iš likusios ant mūro kūno dalies, moteris tikriausiai sėdėjo. Dešinę ranką nuleidusi žemyn, ir ji matoma tik iki pusės, kairės delnu pasirėmusi į staliuką, ant pečių krintančio balto galvos apdangalo kraštu užsidengusi akis ir, matyt, šluostosi ašaras. Paveikslo fone įžambiai nutapyta tamsiai rudos spalvos uždanga. Žemai dešinėje kur ne kur tebesilaiką smulkūs tinko gabalai turi dažų pėdsakų, bet kas ten buvo pavaizduota, niekaip nebeatspėsi.

Nr. 11. Dešinėje ant šoninės plokštumos iš vidaus pusės matoma maža, siaura ir aukšta koplytėlė su kryželiu ant stogo viršaus (forma — ji niekuo neypatinga, o stiliumi — nesiskiria nuo mūsų statinių). Prie atdarų koplytėlės durų klūpi pora; rankos sudėtos kryžmai ant krūtinės, galvos palenktos į priekį — matyt, meldžiasi dievui. Fone gana aiškiai matyti dangus, koplytėlės kairėje nedidelis medelis, veikiau panašus į žemėn įbestą šaką.

Nr. 12 Ketvirta niša, panašiai kaip ir trečia, smarkiai sunykusi, vis dėlto dešinėje pusėje gana aiškiai matyti sėdinčios moters biustas. Moteris palinkusi į priekį, ištiesusi dešinę ranką, tarytum ką duotų. Ant galvos dailiai uždėtos skraistės kraštas per sprandą leidžiasi ant kairiojo peties, o nuo jo per krūtinę labai gražiai susiklosto ant dešiniojo. Suknelė su aptemptomis rankovėmis, per liemenį nelabai klostyta, glaudžiai prigludusi prie kūno. Priešais stovi keturios figūros: dvi pirmosios

yra vyrai, kurie, žemai nulenkę galvas, ištiestomis rankomis ima tai, ką duoda pirmoji figūra. Per kelius sulenktos kojos rodo nuolankumą ir dėkingumą. Už vyrų čia pat stovi dvi moterys. Galvų apdangalai kažkuo panašūs į turkiškus turbanus, apsiaustai platūs, todėl apsirengimas atrodo nepaprastas. Tų figūrų apatinė dalis kiek aukščiau kelių kartu su tinku nukritusi į griuvenas. Sėdinčiai figūrai už nugaros aiškiai nutapytas plačios auksuotos juostos pusratis; jame padaryta įduba leidžia spėti, kad tai gal vieta, skirta sėdėti per iškilmingas apeigas. Šitos scenos fonas išblukęs, nematyti nei sienos, nei kokių nors papuošimų.

Nr. 13. Toje pat pusėje iš lauko nutapytas sėdintis vienplaukis vyras, pasirėmęs kaire ranka. Visa laikysena rodo gilų susimąstymą. Prie jo stovi kitas vyras, irgi nieko ant galvos neužsidėjęs, juodos spalvos plačiu drabužiu su rankovėmis iki alkūnių. Veidu atsigręžęs į pirmąjį, o išskėstos ir žemyn nuleistos rankos rodo, kad atsitiko koks rūpestis ar nelaimė. Scena vyksta viduryje kambario, sienos tuščios, viršuje, kaip ir anksčiau, architravas nutapytas vien tik juostomis.

Tai visi paminklai (taip bent atrodo), vaizduojantieji Vytauto ar D. K. Žygimanto laikų scenas, kuriuos prieš aštuoniolika metų man pavyko išplėšti iš žiaurių viską naikinančio laiko nagų. Dabar, kai apie tai rašau, gal ir tos nuotrupos, į kurias žiūrėjau ir kurias piešiau, prabėgusių metų naštos numestos, nukrito į savo kapą ilsėtis amžinoje užmirštyje ir ramybėje!

Baigęs piešti, atsisėdau pailsėti ant nuožulnios griuvėsių krūvos ir pagalvojau, kaip apverktinai ir liūdnai atrodo visi tokie paminklai.

Kai sėdėjau apniktas tokių minčių, kurios ilgai man sukosi galvoje, staiga nuo bokšto viršaus atskilo karnizo luitas ir su didžiausiu trenksmu nukrito čia prie manęs į griuvėsius. Tasai trenksmas, tarytum paskutinis ir gilus mirštančio žmogaus atodūsis, nuteikė mane labai liūdnai. Apimtas baimės ir skausmo, nubraukiau keletą ašarų šituose amžių pašventintuose griuvėsiuose ir nuėjau ieškoti savo draugo.

Kadangi gerbiamas ponas Mykolas buvo atsidėjęs tik matematikos ir fizikos mokslams ir dažnai per savo mokslines išvykas gaudydavo varles, kurias, nulupęs odą, naudodavo savo galvaniniams bandymams, pamaniau, kad ir dabar kažkur sau varlinėja, bet apsirikau. Mano draugas, valandėlę metęs sferinę trigonometriją, integralinius skaičiavimus, Leideno baterijas, net Kartezijaus velniuką, nutaisęs amžių dulkėmis apsinešusio antikvaro miną, su didžiule lazda rankoje ieškojo Vytauto senienų, rausėsi, kasė, vertė žemę, ardė griuvėsius, kapstėsi juose lyg pelė kruopose, plėšė pamatus, tikėdamasis aptikti didžiausią senieną, didžiausią brangenybę — katilą ar bent jau puodelį su pinigais. Bet, deja, apsivylė, nes fortūna tokio savanaudžio senovės ieškotojo nenorėjo padaryti Krezu. Trakų ežero sala — tai ne Peru kasyklos, ten, kur molis ir smėlis, aukso neiškasi! Ach aukso! kuris taip gražiai skamba mūsų ausims, taip gražiai žėri ir šviečia mūsų akims, kurį pamatę, drebame kaip epušės lapas ir dėl kurio atsisakome brangiausių bičiulystės jausmų, užmirštame šeimą, sveikatą, dažnai paaukojame gyvenimą. *O cives quaerenda pecunia*[5] ir t. t.

[5] „Piliečiai, pirmiausia griebkite pinigus..." (Horacijaus posakis, kurį autorius cituoja ne visai tiksliai ir ne visą.— *Red. past.*)

Nieko nepešęs, nusiplūkęs iki prakaito, mano kolega metė šitą nenaudingą darbą ir griebėsi ko kito — nuėjo į netolimus krūmus ieškoti paukščių lizdų ir, tiesą pasakius, ten jam geriau pasisekė, nes žole užželusiame griovyje, iškastame tiesia linija nuo pilies iki ežero, aptiko gal dvi kapas laukinių ančių kiaušinių, kuriuos, sudėjęs į krepšį, nešė ant pečių, kaip kadaise Enėjas Anchizą nuo Trojos sienų. Kai pamačiau jį iš tolo, sulinkusį po ta našta, man galvoje tikrai šmėkštelėjo paika mintis — pamaniau, kad rado jei ir ne pinigų, tai bent jau kažką panašaus, bet, jam prisiartinus, įsitikinau, kad klydau.

Dabar prašyčiau įsivaizduoti, su kokiu džiaugsmu ponas Mykolas man papasakojo, kaip surado tuos kiaušinius, kaip jam kilusi tokia mintis, kas paskatino ieškoti, kur ir kokiu kampu, kokiu atstumu vienas lizdas nuo kito. Reikia žinoti, kad ponas Mykolas buvo toks matematikos mokslų šalininkas, taip buvo persiėmęs to mokslo dvasia ir kalba, jog viską darė, kalbėjo ir mąstė matematiškai. Vaikščiojo tiesia linija, apsisukdavo darydamas skritulio sektorių, lenkdavosi stačiu kampu, valgydavo pagal kvadratinių ir kubinių šaknų taisykles, nes kaip ir kiekvienas matematikas buvo sau labai šykštus, o bet kokia su juo pradėta kalba, kad ir apie žemės rojų, apie Adomą ir Ievą, visada baigdavosi logaritmais.

Ne taip džiaugėsi Kolumbas, atradęs Ameriką, o Vatas, panaudojęs vandens garus arba Mongolfjė pirmą kartą paleidęs į orą balioną, kaip ponas Mykolas savo kiaušiniais. Smulkiai papasakojęs apie tų kiaušinių radimą, baigdamas pridėjo, ką iš jų darys. Pasakė štai ką: „Pone Vincentai, kai sugrįšime į aną krantą, į savo karčemą, liepsime iškepti iš tų kiaušinių su sviestu tokį užkandį, kokio dar niekas nematė ant stalo, netgi didysis smaguris Lukulas. Ko verti tie povų smegenų ar lakštingalų liežuvėlių patiekalai arba dabar taip giriamas strasburgiškas žąsų kepenų paštetas?! Kiaušinienė — tai bent valgis, kurio pasmaguriausime ir kartu pasistiprinsime, o kas liks, dar į kelionę įsidėsime".— Gerai,— atsakiau,— bet iš pradžių, pone Mykolai, paimk sieksnį ir padaryk, kas tau priklauso,— nubraižyk tikslų šios pilies pamatų planą *à vue d'oiscau*[6]. Nepraėjus nė pusvalandžiui, mano kolega grįžo su užbaigtu piešiniu. Saulė jau gerokai krypo į vakarus, todėl ilgai negaišdami, surinkę visą laimikį ir mantą, sėdome į gerai sutaisytą valtį ir drąsiai nuplaukėme. Irkluotojas sėdėjo viename gale, aš su kamera obskura ir aplanku kitame, o ponas Mykolas stovėjo viduryje, visai šalia pintinės kiaušinių, įsisprendęs į šonus lyg jūros švyturys ir, rūkydamas pypkę, vis žvelgė į pilies griuvėsius. Jau artėjome prie kranto, bet ponas Mykolas niekaip negalėjo atsigrožėti puikiuoju, tiek minčių keliančiu vaizdu, žiūrėjo ir žiūrėjo į tuos mūrus. Tuo metu valtis smarkiai trenkėsi į krantą, ponas Mykolas parvirto, išsitiesė valtyje aukštielninkas visu ūgiu ir krisdamas negailestingai sutraiškė nugara visus kiaušinius. „O varge! — sušukau,— kas gi dabar gali būti pasaulyje pastovu, jeigu kiaušinienė, tasai mūsų užkandis, dingo iš panosės".

---

[6] Tiesia linija. (*Pranc.*)

Baisus dalykas. Kaip galėdamas, guodžiau draugą: „Ką padarysi,— kalbėjau,— jeigu žmogus galėtų numatyti savo nelaimę, neabejotinai stengtųsi jos išvengti, jeigu žinotum, kur parkrisi, tikriausiai ten prisėstum, tačiau viskas būna kitaip; viskas darosi atvirkščiai tik todėl, kad nežinome ateities".— Ponas Mykolas, pilnas rūstybės ir pykčio, svaidė prakeikimus pats nežinodamas kam ir, pagriebęs sulaužytą pintinę su sudaužytais kiaušiniais, iškėlęs ją kaip Heraklis Antėją, iš visų jėgų nusviedė į ežero gelmę. Deja! Sudaužytų kiaušinių lukštai, plaukdami virš vandens, tarytum šaukėsi keršto už taip žiauriai antims padarytą skriaudą be jokios naudos! Išlipome iš valties į sausumą, ponas Mykolas, sušlapęs kaip žvirblis, geltonas kaip kanarėlė, vis dėlto ėjo tiesus kaip matininko lazda, o žengė taip sparčiai, kad vos spėjau. Būriai smalsuolių mus lydėjo iki pat karčemos, pasidarė savotiškka iškilminga procesija, kurios centre buvo ponas Mykolas, ir atrodė šauniai, nors truputį nelaimingai.

Po tiek nuotykių rytojaus dieną švintant iškeliavome toliau į Senuosius Trakus, esančius už keleto varstų į rytus. Kai gerokai pavažiavome, dar kartą su kamera obskura nupiešiau visą Naujųjų Trakų miestelį kartu su senąja mūro pilimi, apie kurią jau kalbėjome. Atvykę į vietą, didžiai nustebome, kad tasai senove pagarsėjęs nuošalys yra toks užkampis. Juk čia kadaise bemedžiodamas, kunigaikštis Gediminas taip susižavėjo šiuo kampeliu, jog pastatė pilį, apkasė ją grioviu, pylimais ir pavadino Trakais. Čia dar visai neseniai buvo visiškai sunaikinti pagoniškos koplyčios pėdsakai, o dabar stovi tik viena pasvirusi karčema ir keletas sulinkusių trobelių. Nedidelė bažnytėlė, mūryta iš plytų, švari ir sutvarkyta,— vienintelis šio užkampio paminklas ir puošmena. Viduje, ant kairės sienos prie įėjimo į zakristiją kabo Vytauto portretas visu ūgiu, o po juo lotyniškas užrašas liudija, kad Vytautas fundavo šią šventovę. <...> Šalia naujai prie bažnyčios pristatytos zakristijos mums parodė pagonių šventyklos pamatų griovius. Karštas fanatikas, lengvabūdis, be to, dar niekinantis stabmeldystę žmogus, liepė šventyklos pamatus barbariškai iškasti, o akmenis išmėtyti. Biblioteka įrengta šalia zakristijos erdviame kambaryje; ji pasižymėjo religinio turinio veikalais, o labiausiai bažnyčios tėvų raštų pilnu rinkiniu. Ten pat atskirose spintose buvo sudėti geresni bažnyčios rakandai ir rūbai.

<...>

Čia, Senuosiuose Trakuose, pasibaigė mūsų kelionė ir mūsų ieškojimų tikslas. Todėl, pasisukęs į savo kolegą, tariau: „Ką gi, pone Mykolai? Šitame krašte naujų atradimų nepadarysi, o viską, ką buvome užsiplanavę, padarėme. Tu su pagaliu rankose ieškojai Vytauto lobių, aš, sėdėdamas ant griuvėsių, piešiau griuvėsius, abu nedykinėjome ir, susirinkę savo darbo vaisius, grįžkime namo".

Dabar pasvarstysime, kokių būta šitų paveikslų sienose. Sprendžiant iš pirmo žvilgsnio ir turint omenyje patalpos dydį, galima teigti, kad tai buvusi religinių apeigų vieta, kad ten melstasi, bet ar anuo metu, dar tik plintant krikščionybei, tikrai buvo paprotys tarp gyvenamųjų kambarių turėti atskirą koplyčios kambarį ar ne, tikrai tvirtinti nega-

lima. Anuo metu neatkreipiau dėmesio į tai, kad, statant bažnyčią Naujuosiuose Trakuose, galimas daiktas kartu su pilimi, nebuvo jokio reikalo turėti koplyčią saloje. Tiesa, galima pastebėti keletą kryžių ir keletą galvų su apskritimais (aureolėmis), bet scenų vis dėlto negalima priskirti nei Senajam, nei Naujajam testamentui, taip pat kokių nors šventųjų gyvenimui, pagaliau netgi pačioms katalikų tikėjimo apeigoms, ir tai, man regis, yra svarbiausias įrodymas, kad nutapyti siužetai paimti iš Vytauto laikų ir geras jo gyvenimo žinovas lengvai juos išaiškintų. Todėl manau, kad ši menė buvo skirta arba pramogoms, arba kokiems prašmatniems susirinkimams, tuo labiau kad šoniniai kambariai iš abiejų pusių labai maži. Tad duoti tokį arbitro sprendimą, kokį paskelbė „Tygodnik Petersburgski" E. hr. T.[7], yra nesuderinama su dalyko pažinimu, kokiu aspektu į jį žiūrėtum. Į paveikslus negalima žiūrėti kaip į vandenį, nes paveikslas, nors ir prastas, visada yra geras istorijos puslapis.

Apie pačius paveikslus drąsiai galima pasakyti, kad jie buvo tapyti ant šviežio tinko *(al fresco)*, nes dažai įsigėrę gana giliai. Po 150 metų ar vėliau jie buvo atnaujinti ne tokios įgudusios rankos; labiau išblukusiose vietose piešinys tikslus, matyt, kažkokio gero meistro, o ten, kur spalvos šviežios, galima pastebėti daugybę iškraipymų. Baigdami pridursime, kad per kelis šimtus metų mačiusi visokių negandų tapyba iki šiol tebėra išsilaikiusi gana ryški.

Šumskas. 1841, vasario 3

FRYDRICHAS HĖPKERIS APIE LIETUVIUS IR JŲ DAINAS

1825 m. Karaliaučiuje išėjusi Liudviko Rėzos 362 puslapių knyga „Dainos oder Littauische Volkslieder" sukėlė didelį vokiečių intelektualų susidomėjimą. Gėtė žurnale „Kunst und Altertum" (1828) rašė, kad tai esanti knyga, kokios jis laukęs ir kad ji turėtų būti kiekvienoje bibliotekoje, kuriai įdomi nacionalinė poezija. Labai gerai vertindamas Rėzos parašytą įvadą, nagrinėjimus ir paaiškinimus, Gėtė padarė pastabą dėl dainų sugrupavimo rinkinyje nenuoseklumo. Plačią apžvalgą Getingene leidžiamame Karališkosios mokslų draugijos žurnale 1826 m. parašė Jokūbas Grimas. Pastebėjęs, kad Rėzos paskelbtas rinkinys gerokai praplečia pažintį su Europos tautų dainomis, jis lygino lietuvių dainas su kitų tautų, ypač persų, dainomis. Betgi plačiausiai leidinį 1826 m. vertino publicistas, kultūros istorikas Frydrichas Hėpkeris (Höpker) *Berlyno žurnale „Der Gesellschafter" („Visuomenininkas") su paantrašte „Laikraštis dvasiai ir širdžiai". Savo straipsnį apie Rėzos išleistas lietuvių liaudies dainos* Ueber das Werk „Dainos oder Littauische Volkslieder", gesammelt, übersetzt und mit gegenüber stehendem Urtext herausgegeben von L. J. Rhesa. Königsberg, 1825 *(prieš tai skaitytą Berlyno*

---

[7] Grafas Eustachijus Tiškevičius. (*Vert. past.*)

literatų trečiadienio draugijoje) jis paskelbė net per tris žurnalo numerius. Kalbėdamas apie lietuvių tautos dvasinę kultūrą, Hėpkeris remiasi istoriškumo principu, todėl jo vertinimai kitokie negu kitų autorių, o išvados labai įžvalgios. Straipsnio mintys iliustruojamos dainų vertimais į vokiečių kalbą. Versta iš Der Gessellschafter oder Blätter für Geist und Herz, Berlin, 1826, Monat Februar, Blatt 27, 28, 29.*Vertė Eugenija Vengrienė.*

Lietuvių liaudies dainos, su kuriomis maždaug prieš 80 metų pirmasis vokiečių visuomenę supažindino velionis pamokslininkas Ruigys, Herderio ir Lesingo dėka išgarsėjusios, susilaukė tokio nuoširdaus pritarimo, kad p. konsistorijos tarėjas, Karaliaučiaus profesorius Liudvikas Rėza — tikras lietuvis — ryžosi atidžiau jas patyrinėti.

Jo daugelio metų darbo vaisius yra turtingas šių dainų rinkinys, p. Rėzos nuosavybė. 85 iš šio lobyno atrinktas dainas L. Rėza išleido originalo kalba greta su jų vertimu viename tome, antrašte „Dainos", t. y. dainuotinė poezija. Visos dainos yra užrašytos p. leidėjo ir jo Lietuvoj gyvenančių draugų tiesiai iš liaudies lūpų. Tarp jų nėra nė vienos, dėl kurios p. Rėza negalėtų tvirtinti, jog tai neabejotinai tikra lietuvių liaudies daina. Dainų autoriai, tiesa, nežinomi, tačiau daugelio jų sąsajos su viena ar kita vietove rodo, kokiame šalies krašte jos galėjo atsirasti. Apie jų senumą taip pat nieko tikro negalima pasakyti. Keliose dainose užsimenama apie nesenus karo įvykius, tai rodo, kad jos atsirado tik po šių įvykių. Tačiau dauguma dainų kilusios senesniais laikais, nors vargu, ar anksčiau kaip prieš 100 ar 150 metų. Kai kuriose dar minimi senieji lietuvių dievai, kaip antai griausmo dievas Perkūnas, likimo deivė Laima, bangų šiaušėjas Bangpūtys, miško dievas Sila Radikis, žemės deivė Žemyna, mirties deivė Giltinė ir kt. Tačiau šie pagonybės likučiai anaiptol neduoda pagrindo teigti, kad dainos, lygiai tokios, kokios jos yra šiandien, paveldėtos iš anų laikų. Žinoma, senovės nuotrupų vis dėlto jose yra išlikusių, bet jos, be abejonės, yra taip perkurtos, kad būtų pernelyg drąsu iš tų nuotrupų spręsti apie dainų amžių ir jų pirmykštes ypatybes. Mitologiniai prisiminimai tautoje išlieka labai ilgai, ypač jeigu jie, kaip čia, tampa mechaniška liaudies kūrybos priemone. Giminiškose latvių liaudies dainose yra tiek daug pagonybės prisiminimų, kad Štenderis net sudarė iš jų nedidelį mitologijos tomelį. Tą patį matome ir germanų gentyse, ypač tose, kurios, kaip ir lietuviai, dėl savo izoliuotos ir apribotos padėties dvasiškai mažiau bendravo su civilizuotomis tautomis. Dar ir šiandien Farerų salų žvejai kuria šokių dainas, kuriose labai dažnai mini Odino, Toro, Lokės ir Zygfrydo vardus, mini tik iš įpratimo, nes nė vienas nebežino, ką tos būtybės reiškia.

Visa tai turint galvoje, arčiausiai tiesos būsime tardami, kad dainos, kokias jas girdime šiandien, yra tik naujesnių laikų kūriniai. Nėra išlikusių net nuotrupų tų dainų, kurias, pasak mūsų kronikininkų, dainavo prūsų ir lietuvių gentys, šlovindamos savo vadus, kritusius laisvės kovose su vokiečių riteriais. Apskritai nerasta nė pėdsakų tikrai epinių dainų, nors, kaip teigia p. Rėza, remdamasis vienu jaunesniųjų lenkų istoriku,

dar šešioliktajame amžiuje Lietuvos ir Žemaičių liaudis dainavo dainas apie slibino nugalėjimą.

Šių dainų forma labai įvairi, dauguma sukurta dviejų, trijų ir keturių pėdų jambais ir trochėjais, bet pasitaiko ir spondėjų bei daktilių, retkarčiais amfibrachių. Metras dainose taip dažnai kinta, kad vienas kuris tik retai yra visiškai išlaikytas.

P-nas Rėza versdamas visų pirma žiūrėjo žodinio tikslumo, todėl griežtai nesilaikė originalo eilėdaros. Apskritai, kiek galima spręsti nemokant tos kalbos ir vadovaujantis vien jausmu, kuris kyla skaitant vertimą, atrodo, kad, pernelyg baimingai laikantis žodinio vertimo tikslumo daiktais nukenčia originalo dvasia. Tiesa, vertėjas iš lietuvių kalbos susiduria su nemažais sunkumais, nes ši kalba pasižymi formų turtingumu ir dainose ypač gausu žodžių žaidimų ir onomatopėjų. Be to, lietuviai savo dainose mėgsta vartoti mažybinius žodžius, kurių turtingumu lietuvių kalba toli pranoksta italų kalbą. Paprasta priesaga suteikia žodžiui mažybiškumo, meilumo, švelnumo, sąmojo, ironijos, naivumo, ir ta paprasta priemonė taip nuspalvina pagrindinę žodžio reikšmę, kad vertimas, leidėjo tvirtinimu, nesigriebiant aprašymo, beveik neįmanomas.

Dainų turinys yra perdėm liaudiškas, ir tai rodo, kad jos liaudyje kilusios ir jos išugdytos. Kaip ir tikrieji proginiai eilėraščiai, dainos kalba apie kasdieninius įvykius, apie namų reikalus, apie meilę ir jos sužadintus jausmus ir mintis. Jų tema — čia liūdesys dėl brangių asmenų mirties ar išsiskyrimo su jais, čia rauda dėl neatsakytos, pamirštos ar paniekintos meilės arba priešingai — laimingai mylinčiųjų džiaugsmas ir palaima; čia raginimas smagiai išgerti taip mėgstamo alaus, čia linksmų vaišių vaizdas ir pan. Šių jausmų, minčių ir nuotaikų raiškos būdas yra toks paprastas ir natūralus, koks dažnai būna ir gyvas, taurus nesugadinto žmogaus būdas. Dauguma dainų tokios švelnios, taip nuoširdžiai išjaustos ir taip prasmingai sudėtos, kad meilus jų žavesys nejučia liejasi į širdį. Jose nėra to spalvų žaižaravimo, kuriuo pseudopoetų fantazija, dirbtinės kūrybinės ugnies kaitinama, puošia jų rimuotus išprotavimus; savo naiviu paprastumu jos kvepia tartum laukų rožė tarp tviskančių darželio gėlių. Dainų kūrėjai, tiesa, nesibaido mintį paremti kokiu nors paprastu gražiu vaizdu ir tokia grakščia šalutine priemone sukelti sieloj tą nuotaiką, kokia buvo autoriaus širdy kuriant dainą; bet šia priemone jie naudojasi taip kukliai, galima sakyti, taip saikingai, vaizdas parenkamas toks prasmingas, kad mintį, su kuria atrodo natūraliai susijęs, jis tartum geras fonas tik dar labiau išryškina ir skaitytojui pateikia su visa jos tiesa, nuoširdumu ir gelme.

Tai, kas pasakyta, tegu patvirtina šios dainos:

Mylįs

Kur eisiu, kur būsiu, kur tai matysiu?
Kuo savo širdužę aš nuramdysiu?
Jos meilės minėdams, taip graudžiai verksiu,
Kol savo širdužę nuo jos nulenksiu.

Numyniau takelį, ją belankydams,
Išsėmiau upužę tik bežangstydams.
Mergytę, širdytę tik dar lankysiu,
Vėl grįšiu, kad meilės jos atsiminsiu.

Siratėlės rauda

Aš vargdienėlė,
Aš siratėlė!
Papratus vargti
Vargo dienelę.
Kad aš turėčiau
Nors motinėlę
Užtarėjėlę!

Jau seniai gul
Aukštam kalnely,
Ant jos kapelių
Rūtų raselė
Taip gražiai šviečia,
Kaip sidabrėlis.

Mieliausia dovana

O kad aš jojau šimtą varsnelių
Be balno, be kilpos, be kamanėlių,
O aš prijojau žalią girelę, beržynėlį.
Žalioj girelėj berželį lenkčiau,
Berželio rasele burnelę prausčiau!
O kad aš būčiau baltas, raudonas,
Kaip mano tėvelio žydi burnotas.

O aš čion radau mano mergytę
Pas rūtų darželį, pas myronėlius.
— Mergyte mano, jaunoji mano,
Ką aš turėsiu ant dovanėlės?

— Aš skinsiu kvietkelį žalių rūtelių,
O ir suskinsiu brangiausių žolelių.
O jei ir prasta, prasčių prasčiausia,
Tik dovanėlė meilių meiliausia.

Varnas

Atlėkė juodas varnas,
Atnešė baltą ranką
Ir auksiną žiedelį.
— Klausiu tave, paukšteli,
Tu juodasis varneli,
Kur gavai baltą ranką
Ir aukselio žiedelį?

— Aš buvau didžiam kare:
Ten didį mūšį mušė,
Ten kardų tvorą tvėrė,
Pučkelėmis duobę kasė,
Ten kraujo upė bėgo,
Ten gul ne viens sūnelis,
Ten verkia ne viens tėvelis.

— Ui, ui, tai mano žiedelis!
Negrįš mano bernelis,
Krint mano ašarėlės.

Vierna meilė

Per kiemelį eidama,
Vandenėlį nešdama,
Aš išgirdau strajužėj
Bėrą žirgą žvengiant.

Pasidėsiu neštukus,
Versiu strajos vartelius,
Randu savo bernytį
Strajužėj beverkiant.

— Ai, ko verki, bernyti,
Mano raitelyti?
Juk tau pažadėjau
Savo meilę niekados
Nuo tavęs atkreipti.

Čystas vandenėlis
Čystame upely,
Vierna meilatė
Viernoje širdatėj.

Kai kuriose dainose pasireiškia net aukštesnis lyrinis polėkis. Jų pagrindinė mintis per visus posmus plevena pridengta ir tik paskutiniame išryškėjusi suskamba visa jėga, sukrėsdama sielą. Pvz.:

Parvedimo daina

Iš vakarėlio
Vėjeliams pučiant,
Lelijužėms belinguojant,

Išvež' išvežė
mielą dukrelę
Per žaliąją girelę.

— Ai, kelkit, kelkit,
Mano sūneliai,
Vykit pavestą seselę!

Jau ir pavijo
Savo seselę
Pas žaliąją girelę.

Per šilą jojo,
Šilas bildėjo
Ir kamanos skambėjo.

— Ai, grįžkis, grįžkis,
Mano sesyte,
Grąžin tave močiutė!

— Bet aš negrįšiu,
Mano broleliai!
Grąžinsiu vainikėlį.

— O kur, sesyte,
Pajuodakyte,
O kur tu nakvynosi?

— Stov ant kalnelio
Žalia liepelė —
Ten mano nakvynėlė.

Šitos liepelės
Žali lapeliai —
Bus mano priegalvėlė.

Už mane linko
Liepos šakelės —
Ne močiutės rankelės.

Už mane krito
Liepos žiedeliai —
Ne močiutės žodeliai.

Tėvs sūnų į karą leidžiąs

Ko dejavo tėtužis senasis?
O ir išleido sūnytį į karą.
Jaunas mano sūnužis,
Menkas jojo protužis.

Tik stovėk,
Nedrebėk,
Ant vėluko vis žiūrėk!
O kad ir tu pulsi,
Mirsi tik garbingai —
Bus paminėjims ir grabe.

O ir atjojo broliai, mūsų tavorščiai.
O ką dabar veikia mano sūnytis?
Jau šauja, kerta žalnieriai.
Čia gul pučkos ir kardai.

Tik stovėk,
Nedrebėk,
Ant vėluko vis žiūrėk!
O kad ir tu pulsi
Mirsi tik garbingai —
Būsi paminėtas ir grabe.

Čia gul, jau miegti mano sūnytis.—
Ant jo kapelių rasužė krinta.

Jau šiuo požiūriu ta graži liaudies poezija verta pagyrimo, bet ne mažiau pagirtinas ir jos moralinis turinys. Niekur jose nėra manieringų jausmų, laukinių grubios dvasios protrūkių. Žemi jausmai ir veiksmai, afektai ir aistros, kurie žadina juslingumą ir pažeidžia padorumą, niekados negarbinami ir nepuošiami vylingu blizgesiu. Priešingai, dainose tyliai šlovinama skaistybė ir nekaltybė, ištikima tauri draugystė ir meilė, užuojauta vargšams ir nuskriaustiesiems, atlaidumas valdiniams, didžiadvasiškumas siekiant kilnaus tikslo, taip pat darbštumas ir uolumas. Tik šių dorybių reikalauja bernelis iš savo išrinktosios mergelės; jis net tartum pyksta, jeigu ji, apgailestaudama savo skurdą, taria, kad gal jis labiau vertinąs pinigus ir turtą negu dorą širdį ir darbščias rankas, kaip rodo šios dainos:

Motė verpianti

Vakar parėjau labai vėlai,
Radau močiutę negulinčią,
Šakalytį bedegančią,
Plonai drobelę beverpiančią.

— Verpkis, močiute, plonai plonai,
Tu mane leisi labai toli.
— Verpkis, dukryte, ir dar ploniau,
Aš tave leisiu ir dar toliau.

Lenkų svoboj dainuota

Trys šeštokai,
Šeši trečiokai —
Tai gražiai žydi
Darže burnotai.

O aš pažįstu,
O ir suprantu,
Kuri mergytė
Yr darbininkė:

Eidama šokti,
Stakležes taisė;
Parėjus šokus
Drobužes rėdė.

Trys šeštokai,
Šeši trečiokai —
Tai gražiai žydi
Darže burnotai.

O aš pažįstu,
O ir suprantu,
Kuris bernytis
Yr darbininkas:

Eidamas šokti,
Žagružę taisė;
Parėjęs šokęs,
Laukužį arė.

Trys šeštokai,
Šeši trečiokai —
Tai gražiai žydi
Darže burnotai.

O aš pažįstu,
O ir suprantu,
Kuri mergytė
Ne darbininkė:

Eidama šokti,
Vainiką pynė;
Parėjus šokus,
Darže gulėjo.

Trys šeštokai,
Šeši trečiokai —
Tai gražiai žydi
Darže burnotai.

O aš pažįstu,
O ir suprantu,
Kuris bernytis
Ne darbininkas:

Eidamas šokti,
Pentinus šveitė;
Parėjęs šokęs
Patvoriais šlaistos.

Nemokanti plonai verpti

Aš turėjau žirgužėlį,
Norint mažą, ale gražų.

Jis pakėlė mane jauną,
O ir mano sermėgatę.

Prie kalnelį risčia bėgo,
Pakalnėlėn — vis šuoleliu.

Per upelį šokte šoko,
Per mareles plaukte plaukė.

Aš sutikau merguželę
Darbužėlių nemokančią.

Ji nemokė' plonai verpti,
Plonai verpti, tankiai austi.

Aš turėjau barborėlį,
Plonai rėžtą, tankiai pintą.

O tasai ją išmokino
Plonai verpti, tankiai austi.

Apskritai meilė niekada nesiejama su išore — grožiu, stotu, turtu — ji vaizduojama kaip didžiausias sielos džiaugsmas, mylintysis nė pasakyti negali, kaip ir kas ją sukelia. Todėl nė vienoj dainoj nerandame fizinių kerų ir vilionių vaizdo. Tuo labiau jaudina skaitant, kaip tas nenusakomas jausmas gyvena savo nuostabų gyvenimą.

Paskaitykime:

Mylinti

Teka upužėly
Čystas vandenėlis.
— Paupely
Pašaltiny
Ko liūdi, mergyte?

— Kur aš neliūdėsiu?
Kur aš neraudosiu?
Nieko to
Nematau,
Ką širdy turėjau.

Nakty be miegelio
Žoduką kalbėjau:
„Amžinai,
Niekadai
Nuo jo atsikreiptis"

Velyčiau atskirtą
Kūną nuo dūšelės,
O ne kai
Aš tiktai
Nuo jauno bernelio.

Duktė žalnierienė

Žalnieriai žalnieriavo
Trimitais trimitavo,
Į karą iškeliavo

— Garbės motyte mano,
O leisk ir mane drauge
Su žalnieriais, su broleliais.

— Dukryte mano jaunoji,
Neik tu už žalnierių.
Žalnierių vargo duona:
Šiandien čionai, rytoj tenai.

— Garbės galvuže mano,
Tik eisiu, neatbosiu,
Su žalnieriais žalnieriosiu.

— Dukryte mano jaunoji,
Kur dėsi tu vainiką,
Šį rūtų vainikėlį?

— Garbės motyte mano,
Vainikas linguos vėjely,
Kaspinas žibės saulelėj.

— Dukryte mano jaunoji,
O kur tu nakvynosi,
Kur nakvynužę gausi?

— Garbės galvuže mano,
Ant žaliosios lankelės,
Ant aukštojo kalnelio.

— Dukryte mano jaunoji,
O kuo tu pasiklosi?
O kuo tu užsiklosi?

— Garbės mamuže mano,
Rasuže pasiklosiu,
Migluže užsiklosiu.

Sesytės atsisveikinimas

Ten darželу žydi myronačiai,
Čion daržely žydi tymonačiai,
O kur mūsų sesytė stovėjo,
Čia gražiausi kvietkeliai žydėjo.

— Kam taip glaudiesi, mano mergyte?
Kam rymoji mano jaunoji?
Ar ne pirmosios tavo dienelės?
Ar nelengva, nelinksma širdelė?

— Kad ir pirmosios mano dienelės,
Kad ir lengva dar mano širdelė,
Tik man gaila jaunųjų dienačių —
Šiandien baigiasi mano jaunystė.

Per žalią kiemelį eit mergytė,
Vainikėlį baltoje rankelėj:
— Ai vainike, juodas vainikėli,
Toli toli su manim keliausi.

Jau sudievu, miela motinėle!
Jau sudievu, mielasis tėveli!
Jau sudievu, mylimi brolyčiai!
Jau sudievu, mylimos sesytės!

Vėlgi, atvertus kitą pusę, lengvabūdiškas atsimetimas, ištikimybės sulaužymas, tėvų ir vaikų nemeilė, grubus ir beširdiškas elgesys su valdiniais dainose tik švelniai peikiamas, dažniau apgailestaujamas, o dažniausiai graudina širdį pridengtas kokiu nors įvaizdžiu.

Žodžiu, iš tų visų dainų dvelkia perdėm tyra ir tauri dvasia, tokia nesugadinta, graži, stipri ir švelni šios tautos siela, kad skaitytoją, įžvelgiantį šiuose kūriniuose įkūnytą vidinį tautos gyvenimą, stebina, kaip ši tauta, kentėdama sunkią savo užkariautojų priespaudą, sugebėjo išlaikyti jau antikinio pasaulio išgirtas savo protėvių dorybes. Kaip tik tai krinta į akis ir kelia šiai tautai pagarbą, kad tokiomis nepalankiomis sąlygomis ji išsaugojo retą kilnumą. Juk istorija moko, kad priespauda, kokią patyrė ši tauta, labai dažnai veda į dvasinį atbukimą, visų kilnių jausmų išsigimimą, į grubumą, juslingumą, suktumą ir laukinį kerštingumą engėjams; tai tikrai nuostabus reiškinys, kad šioje tautoje dar klesti giedra daina ir kad ši daina, šlovinanti tik gėrį ir grožį, niekados nesuskamba piktu šmeižtu, nors tauta ir dūsauja po vergijos našta. Pergyvenusi engėjų kartų kartas, jų dvasiškai varžoma ir niekinama, ji neužmiršo savo skriaudų, bet nedaro priekaištų, tik — gal ne visai be ironijos, bet tai švelni ironija — išlieja savo skaudžius prisiminimus graudžiose dainose. Tokia, bent man rodos, yra ši jaudinanti daina apie vyturėlį:

— Vieversėli,
Vyturėli!
Ko nečiulbi pievelėj?
Ko nerykauji dirvelėj?

— Kur aš čiulbėsiu pievelėj?
Kur aš rykausiu dirvelėj?
Visi mane užeina,
Visi mane pabaido.

Piemenėliai bandužę gano,
Artojėliai laukužį aria —
Tai tie mane užeina,
Tai tie mane pabaido.

Ir dar šios:

Iškada daržely

— Dainuok, sesyte,
Ko nedainuoji?
Ko rymai ant rankelių?
Rankelės užrymotos.

— Kur aš dainuosiu?
Kur linksma būsiu?
Yra darže iškada,
Daržely iškadužė:

Rūtos numintos,
Rožės nuskintos,
Lelijos išlakštytos,
Rasužė nubraukyta.

— Ar šiaurys pūtė?
Ar upė aptvino?
Ar perkūnas griovė,
Ar žaibas mušė?

— Ne šiaurys pūtė
Ne upė aptvino,
Perkūns negriaudams
Su žaibais nemušė.

Barzdoti vyrai,
Vyrai iš jūrių,
Prie krašto leidžiant,
Į daržą kopiant,

Rūtas numynė,
Rožes nuskynė,
Lelijas išlakštė,
Rasužę nubraukė.

O ir aš pati
Vos išsilaikiau
Po rūtų pašakėliu,
Po juodu vainikėliu.

Saulė

— Miela saulyte, dievo dukryte,
Kur taip ilgai užtrukai,
Kur taip ilgai gyvenai,
Nuo mūs atstojusi?

— Po jūrių, po kalnelių
Kavojau siratėles,
Sušildžiau piemenačius.

— Miela saulyte, dievo dukryte,
Kas rytais vakarėliais
Prakūrė tau ugnelę?
Tau klojo patalėlį?

— Aušrinė, vakarinė:
Aušrinė ugnį prakūrė,
Vakarinė patalą klojo.
Daug mano giminėlės,
Daug mano dovanėlių.

Galėtum pamanyti, kad toks santūrumas rodo drąsos ir vidinės jėgos stoką, o galbūt yra įtaigojamas valdžios, kuri, rūpindamasi savo interesais, baugina žmones ir verčia juos kalbėti atsargiai. Nors ir negalima paneigti, kad šios aplinkybės turėjo įtakos, vis dėlto čia daugiau lemia tautos būdas negu išoriniai poveikiai. Ši energinga daina tikrai įrodo, kad tautai netrūksta narsos ir kilnumo.

Jaunatis, į vaiską jodams

Jau giest gaidužis, kelkis, sūnyti,—
Reiks tau į vaiską joti.

O kad aš jojau per ulyčėlę,
Pro savo tėviškėlę.

Dabar sudievu tėvui, močiutei,
Brolyčiams ir sesytėms.

Į pusę kelio dar nenujojau,
Išgirdau stukius leidžiant.

Šok, šok, žirgeli! Matau brolelius:
„Sveiks, sveiks, karo draugeli!"

Kad visa žemė ant mūsų grius,
Visi karaliai kraujuose plūs,
Tik mes stovėkim, tik nedrebėkim,
Rasi, mes pergalėsim.

Tebus man atleista, jei čia įpyniau pastabų, kurios, griežtai žiūrint, lyg ir ne į temą. Bet kadangi dainų kūrėja yra visa tauta, tai maniau,

jog, vertinant kūrinį, jei ir nebūtina atsižvelgti į tautos padėtį, tai bent ne visai nederama ir, tikiuosi, atleistina.

Apskritai šiose dainose vyrauja švelni melancholiška rimtis. Tačiau yra keletas ir tokių, kur naivus pasakojimas trykšta linksmybe. Prie tokių visų pirma priskirčiau dvi, kur gyvuliai kelia vaišes.

Žvirblio čėsnis

O ir padarė žvirblelis alų,
Dam, dam, dali dam,
Žvirblelis alų.

O ir sukvietė visus paukštyčius,
Dam, dam, dali dam,
Visus paukštyčius.

O ir išvedė žvirblis pelėdą,
Dam, dam dali dam,
Pelėdą šokti.

O ir numynė pelėdos pirštą,
Dam, dam dali dam,
Pelėdos pirštą.

Pelėda į provą, žvirblis į tvorą,
Dam dam, dali dam,
Žvirblis į tvorą.

Vilko svodba

Atvažiavo meška
Su alučio bačka,
O vilkeliui,
Nabagėliui
Svodbelę kelti.

Ežys į piršlius,
Lapė į svočias,
O kiškelis,
Nabagėlis
Tur jis važnyčioti.

Šeškas alų darė,
Žvirblis misą maišė,
Gegužėlė
Nabagėlė
Apynių parnešė

Jaut's malką kapoj',
Šuo puodus mazgoj',
Katinėlis
Nabagėlis
Mėselės medžioj'

Gandras kankliavo,
Lokys trimitavo,
O vilkelis,
Linksmas esąs,
Vesis ožką šokti.

Jei iš geros valios,
Aš su kūma šoksiu,
O jeigu iš pikto,
Aš ją sudraskysiu.

O iš tavo skūros
Bus kerdželiui šūba,
Kurs mane gano
Po dobilačius,
Po avižates.

Tiek norėjau pasakyti apie lietuvių dainas. Baigdamas savo pastabas linkiu, kad daugelis patys atidžiau paskaitytų šiuos žavumu ir grakštumu pasižyminčius kūrinius, nes jų paprastumas ir, jei taip galima pasa-

kyti, tylus grožis neleidžia man kiekvienam betarpiškai įkvėpti tą nuotaiką, kuri būtina, norint kaip reikiant įvertinti juose slypintį turinį. Šios dainos sužavės kiekvieną, kas supranta paprastą gamtos kalbą ir gyvą dvasią, kuri čia atsiskleidžia savo jausmų žieduose.

RAŠYTOJO VLADISLAVO SIROKOMLĖS IŠVYKOS IŠ VILNIAUS

Liudvikas Kondratovičius, pasirašinėjęs Vladislavo Sirokomlės slapyvardžiu (1823—1862), baltarusių kilmės lenkiškai rašęs poetas ir istorijos tyrinėtojas, nemažą savo trumpo gyvenimo dalį praleido Vilniuje, nenutraukdamas artimų ryšių su baltarusių ir lietuvių kaimu. Romantiškai žavėjosi liaudies dainomis ir, jomis sekdamas, jaunystėje rašė eiles baltarusiškai. Gyvendamas Vilniuje, suartėjo su lenkų rašytojais ir poetais. Buvo demokratas, Lietuvą laikė savo tėvyne ir save vadino lietuviu, nors kelionių aprašymuose ne kartą apgailestavo negalįs susikalbėti su valstiečiais lietuviais.

Lietuvos istorija ir lietuvių bei baltarusių liaudies dainos ir padavimai Sirokomlei buvo neišsenkantis kūrybos šaltinis. Lietuvių liaudies dainų motyvais jis sukūrė poemėlę „Mergvakaris", lietuvių kovas su kryžiuočiais apdainavo romantinėje poemoje „Margiris", senovės lenkų ir lietuvių gyvenimą pavaizdavo istorinėje poemoje „Piastų duktė". 1853 m. Vilniuje išleido 247 psl. knygą Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe, *skirtą gimtosios Baltarusijos istorijai ir etnografijai.*

Gyvendamas Vilniuje, Sirokomlė bendradarbiavo laikraštyje „Gazeta Warszawska", siuntė jam savo rašinius apie keliones po Lietuvą. Iš tų spausdintų aprašymų sudarė dviejų tomų knygą ir, pavadinęs ją „Kelionėmis po Lietuvą iš Vilniaus" (Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna), *išleido Vilniuje. Pirmasis tomas (183 p.) su paantrašte „Trakai, Stakliškės, Jieznas, Nemėžis, Medininkai" išėjo 1857 m., antrasis tomas (156 p.) su paantrašte „Iki Ašmenos — iki Kernavės — iki Kauno"— 1860 m. Kokiu tikslu rašytojas keliavo, matyti iš knygos pratarmės, pavadintos „Skaitytojui". Aprašinėdamas lankytas vietas, jis rėmėsi ne tik gamtos ir žmonių stebėjimais, bet ir literatūra, daugiausia T. Narbuto, M. Balinskio, J. Kraševskio ir kitų istorikų, savo amžininkų, darbais. Dabar tos žinios, jau patekusios į lietuvių kalba išleistus vadovėlius ir enciklopedijas, yra patikslintos, plačiai žinomos ir todėl šioje knygoje praleidžiamos. Čia dedamus teksto fragmentus, kuriuose autorius aprašo, ką pats matė ir girdėjo, vertė Jūratė Kiaupienė.*

Skyriuje „Kelionė Nemunu" dedami įdomesni fragmentai iš V. Sirokomlės knygos „Nemunas nuo versmių iki žiočių". (Niemen od źródeł do ujścia, Wilno, 1861). *Ši knyga sudaryta iš dviejų dalių — monografijos apie Nemuną ir Naugarduko apylinkių gyventojo, 1829 metais vytine plaukusio Nemunu į Prūsus, dienoraščio. Pats Sirokomlė niekados Nemunu nekeliavo, savąjį Nemuno aprašymą sudarė jau palaužtas ligos iš įvairių užrašų ir minėtojo seno dienoraščio, kurį sakosi suredagavęs ir*

paruošęs spaudai. Vertimo tekstas paimtas iš knygos („Kosmos" žurnalo atspaudo): Vl. Syrokomlė „Nemunu nuo versmių iki žiočių", vertė K. Bizauskas, Kaunas, 1933. Tekstas redaguojant lygintas su originalu ir taisytas. Prie skyrelių pavadinimų (kaip ir kitur, jie duoti sudarytojų) pažymėti originalo puslapiai.

A. IŠVYKOS IŠ VILNIAUS

Skaitytojui (1, p. 5—9)

Leisdami į viešumą šį nedidelį darbą, kurio dalį spausdinome laikraštyje „Gazeta Warszawska", prisipažįstame, jog sumanymas leisti priklauso vienam mūsų bičiuliui, kuris, nuolatos domėdamasis viskuo, kas susiję su mūsų Lietuva, gerai pažindamas visus svarbesnius jos kampelius, ne kartą kalbėjo man apie lankytinas vietas, sakė, kaip svarbu visokiais atžvilgiais tyrinėti tėvų žemę, ir, iškeldamas tų kelių ją pažinti padėjusių darbštuolių nuopelnus, nukreipė žvilgsnį į neaprėpiamą tebedirvonuojantį lauką, į galybę visada mielo, visada vaisingo darbo, laukiančio gabių ir darbščių rankų, kurios galėtų toliau šiuos dirvonus purenti. Iš tiesų vietovių tyrinėjimų dirva, panašiai kaip javų dirva, geriausią derlių duoda, kol tebėra *naujiena.* Palaimintas pirmasis ėmęsis plėšti iš pirmo žvilgsnio nenaudingus dirvonus, tas, kuris, pirmas įbedęs noragą ar kastuvą, išvers naujienoje senus kelmus, nes gausūs ir naudingi bus jo triūso vaisiai. Tyrinėjimų dirva Lietuvoje plati ir neišsemiama kaip jūra, ir ne vienu požiūriu. Pavyzdžiui, dailininkas panorės darbuotis pieštuku arba teptuku, geologas, botanikas arba žemdirbys sumanys eksploatuoti jos gelmes, istorikas raustis piliakalniuose, archyvuose, pilių griuvėsiuose ir bažnyčiose, papročių tyrinėtojas mes žvilgsnį į daugelį čia gyvenančių genčių, poetas panorės pasinaudoti dainomis ir padavimais — visi jie pas mus sulauks gausaus derliaus, kurio iš karto net negalime įsivaizduoti, žiūrėdami į kuklų ir tylų mūsų žemės veidą.

Ne kiekvienas iš tikro nori ir gali atlikti specialias studijas, tačiau niekam nevalia žiūrint ir klausantis nematyti, negirdėti ir nesuprasti to, kas yra šalia. Didžiu tyrinėtoju galima nebūti, tačiau didžiausia gėda nepažinti žemės, kurioje gyveni, arba dar blogiau — svetimą kraštą pažinti geriau negu savą.

Nepamenu, kuris prancūzų rašytojas, regis, Šatobrianas, pasakė, kad jei taurūs jausmai nerištų žmogaus prie gimtinės, tinkamiausia jam būsena būtų kelionė. Nežinau, kiek šis aforizmas tinka judriam prancūzų būdui, bet esu tikras, kad ir mes, slavai, nors esame daugiausia žemdirbių tauta, šiek tiek mėgstame pasižmonėti ir pakeliauti. Neturime turistų profesionalų, bet visi mielai sukiojamės po pasaulį; net patys sau ne visada prisipažįstame, kad keliaujame daugiau dėl kelionės malonumų negu iš reikalo, tariamojo kelionės tikslo. Nekalbant jau apie tuos, kuriuos kančios ar nuobodulys veja į svetimą padangę, kiek sutinkame keliautojų, kurie visas krašto provincijas žino kaip penkis savo rankos pirštus! Jie pažino kraštą, bet pažino tik sau, o kas sėdi namie ir iš knygų pa-

žįsta pasaulį, tas neabejotinai apie Ženevos ežerą žino daugiau negu apie Trakų, apie Palmyros griuvėsius daugiau negu apie seną Krėvos pilį, apie Amerikos miškus daugiau negu apie įdomias Pinsko girias ir pelkes. O būtų visai kitaip, jeigu keliautojai keliautų su tikslu, nusiimtų nuo akių matinį abejingumo šydą, atidžiau apsidairytų aplinkui, o sustoję ilgesnio poilsio, užuot iš nuobodulio gausinę bulvarinę literatūrą, aprašytų, ką matė aplankytose apylinkėse. Šitaip kitos šalys pažino savo vietoves, šitaip sužinojome apie įdomius dalykus kituose kraštuose, o dabar keleto tokių piligrimų dėka pradedame pažinti savąjį kraštą.

Kai rašiau savąjį „Margirį", man reikėjo pamatyti vietą, kur atsitiko apdainuojami įvykiai, ir todėl 1855 metų vasarą apkeliavau dalį Trakų apskrities ir savo užrašus atiduodu visuomenės teismui. Gal turėsiu ką prisiminti ir iš kitos kelionės Ašmenos kryptimi. Nesigėdiju dėl knygos plonumo ir surinkto derliaus menkumo, nesigėdiju ir to, kad vietos gyventojai gali joje rasti spragų, nes, neturėdamas laiko nuodugnesniems tyrimams, negalėjau visko aprašyti kaip reikiant. Guodžiuosi tuo, ką pasisekė surinkti, gailiuosi, kad nesurinkau daugiau ir kaip visada pasikliauju skaitytojo atlaidumu.

I. IŠVYKA Į PUNIĄ

Pohuliankos priemiestis (I, 13—18)

Trakai yra beveik tiesiai į vakarus nuo Vilniaus, todėl ta linkme ir išvažiuojame iš miesto senąja Trakų gatve, kadaise vadinta Senatorių, kadangi joje buvo daugybė ponų rūmų. Labai norėtume tarti nors keletą žodžių kad ir apie pranciškonų bažnyčią, stovinčią toje gatvėje, tačiau mūsų miestas jau tiek turėjo ir turi tyrinėtojų, jog tvirtai nusprendėme neberašyti apie jį ir jo praeitį, nors, teisybę sakant, dar būtų apie ką rašyti. Iš sausų istorijos išvadų svetimšalis atvykėlis labai mažai tesužinos apie mūsų bažnyčių meninę vertę, tiek apie jų išorės architektūrą, tiek ir apie skulptūras bei paveikslus, puošiančius dievo šventoves. Čia jau šis tas padaryta, deja, viskas yra išmėtyta įvairiuose veikaluose arba piešinių rinkiniuose, ir reikia, kad kas surinktų, sutvarkytų, papildytų, bet, kartojame, tai *ne mūsų darbas.*

Ten, kur baigiasi Trakų gatvė, susikirsdama su Malkų turgeliu ir Uosto gatve, prasideda Pohuliankos priemiestis — nedaugelis mūrinių ir medinių namų, kurių skaičius šiuo metu ima didėti. Gatvė kyla į kalną, dešinė jos pusė užstatyta namais, kairiąją temdo dvi eilės ūksmingų klevų ir liepų. Pakilę smėlėta gatve į kalną, paskutinį kartą pažvelgiame į slėnį. Miestą slėnyje gaubia tiršta garų bei dūmų ūkana, pro ją aiškiai matyti šv. Kotrynos, šv. Jono bažnyčių bokštai ir didinga šv. Dvasios bažnyčios faciata, kurios grožį, nepastebimą mieste, gali įvertinti tik nuo užmiesčio kalvų. Didžiuodamiesi alsuojame ant kalno grynu kaimo oru, gailimės pasilikusių mieste, kurie kvėpuoja kažkokiais dūmais ir garais, tačiau akys savaime krypsta atgal, ieškodamos ko nors pažįstamo tame žmonių skruzdėlyne, su gailesčiu atsisveikindamos su miesto mūrais, ku-

riuos paliekame. Tai paslaptingas Vilniaus žavesys, kuris padaro taip, kad kiekvienas, nors trumpai šiame mieste pagyvenęs, pamilsta jį ir visa širdimi su juo suauga. Negirdėjome, kad kuris kitas pasaulio miestas taip trauktų ir žavėtų kaip Vilnius, negarsėjantis nei išoriniu blizgesiu, nei labai išsiplėtojusiu visuomeniniu gyvenimu.

Ant kalno dešinėje baigiasi gatvė, atsiveria aikštelė, ir išvystame protestantų (kalvinistų ir liuteronų) kapines, aptvertas mūrine tvora, apaugusias ūksmingais medžiais, su šaunančiais į viršų trijų koplyčių bokšteliais. Tai, be abejo, geriausiai prižiūrimos Vilniaus kapinės; jos kaip parkas išvedžiotos takeliais, skendi gėlėse, verčia pagalvoti, kad tik akimirksnis skiria čia esančius nuo tų, kurie dar tęsia savo žemišką kelionę. Toliau gatvė virsta ūksmingų liepų ir klevų alėja, pro kurią matyti pora dailių mūrinių namų ir keletas skurdžių amatininkų lūšnų. Tarpuose tarp namų veši daržai. Gražiais vasaros sekmadieniais čia gausu žmonių, bet netriukšminga: vieni skuba iš miesto pasivaikščioti į Vingį, kiti ateina pakvėpuoti grynu oru. Ekipažų bildesys neužtrenkia kalbos, nes kelyje gilu smėlio, o ir publika, važinėjanti ekipažais, retai kada į šią pusę užklysta.

Beveik alėjos pabaigoje, prie pat miesto vartų, stovi gražus paminklas su dominikono šv. Hiacinto figūra, laikančia vienoje rankoje šv. Marijos statulėlę, kitoje — monstranciją. Tai daugiaamžis senovės paminklas, pasak tradicijos, įamžintos įrašu pačiame paminkle, pastatytas 1403 metais. Neturėdami po ranka duomenų, pavirtinančių šį įrašą, galime sakyti, kad tai klaida ir perkelti šio paminklo pastatymą į kitą amžių, t. y. į tuos metus, kada į Vilnių atvyko dominikonai, kurie, įsikūrę čia 1501 m., norėjo įamžinti savo atvykimą patrono statula. Šiaip ar taip, kai senasis paminklas ėmė griūti, dominikonai jį atnaujino 1762 m., jau atlikę savo misiją, tuo metu, kai Vilniuje posėdžiavo tribunolas. Ponas Kraševskis nurašė tai, kas buvo likę iš tuo metu iškalto užrašo, kuriame sakoma, kad kolona pastatyta pagerbti dominikonų šventiesiems: Liubčanų vyskupui Vitui, esą krikštijusiam Mindaugą, Hiacintui Odrovanžui, Metonenos vyskupui, Vilniaus sufraganui Kiprijonui ir keliems kitiems. Po aštuoniasdešimties metų, kada minėtoji kolona vėl ėmė griūti, prelatas Herburtas ir vėliau išleidęs Vilniaus albumą J. K. Vilčinskis, vienas paskelbęs bažnytinę rinkliavą, kitas savo lėšomis, atnaujino paminklą, papuošė jį nauja statula ir pataisė apirusį kolonos fundamentą.

Paneriai (I, 18—24)

Už Pohuliankos šlagbaumo keletą varstų plyti vienodos smėlėtos vietos; pašto stočių nebedaug, ir greitai jų eilė nutrūksta: kairėje laukus įvairina tiktai pušynėliai ir apleistos kapinės ant kalno; dešinėje Vingio pušynas užstoja puikius tos pusės vaizdus, feldmaršalo Repnino (pirmojo Vilniaus generalgubernatoriaus) antkapį, jėzuitų kolegijos griuvėsius, Neries upę, žavingą Žvėryno dvarelį kitoje pusėje ir vaizdingus, miškais apaugusius kalnus, kylančius virš stataus Neries kranto. Už varsto, nors abipus kelio smėlyne auga reti pušynėliai, horizontas nušvinta, o dar už

varsto, prieš Žemutinę karčemą, mus apsupa nuostabi panorama. Graži Neris su žaliomis lankomis, tarp kurių dūluoja kaimelių stogai, grakščiai pasisuka ir daro vingį. Panerių kalnai, daubų išraižyti, apaugę pušynais, vietomis išsidraikę, vietomis taisyklingų formų, mėlynuoja tolumoje, iš arti apglėbdami mus savo kalvelėmis. Pravažiavę pro Žemutinę karčemą, taip vadinamą dėl to, kad ji stovi pakalnėje, aplenkiame Panerių dvarelį, priklausantį Vilniaus vyskupui, persikeliame per upelį, įtekantį į Nerį, kiek pavažiuojame ūksmingu, gluosniais apsodintu pylimu ir atsiduriame ties Panerių kalnais, per kuriuos reikės persigauti. Kairėje lauke stovi kažkoks mūrinis paminklas, kurio atsiradimo ir paskirties mums nepavyko sužinoti, tačiau mus tikino, kad su juo susijusi kažkokia liaudies tradicija. Šiandien Panerių kalnas nukastas, abipus kelio apaugęs retu lapuočių bei spygliuočių mišku, ir bėra tik nedidelė nuokalnė, nemaloni keliautojams vien dėl gilaus smėlio, per kurį turi kopti išvargę arkliai. Seniau status pakilimas grėsdavo ne tik kur kas didesniais nemalonumais, bet ir pavojumi, kad nesuvaldysi pasinešusių arklių ir vežimo. Mums pasakojo, man rodos, kiek pagražindami, apie tuos pavojus, kurie čia ištikdavo, ir kad seniau važiuojantieji prie kalno šūviu perspėdavo besileidžiančius žemyn, ir atvirkščiai. Pagaliau Lietuvoje buvo plačiai pasakojama apie plėšikų gaujas, susispietusias Panerių kalnuose. Iš tiesų čia galėjo būti nuostabiai patogi vieta plėšikų slėptuvėms, apie kurias pasakojama ir kurias galutinai išnaikino tik mūsų amžius ir geresnė viešoji tvarka.

Su Panerių kalnais susiję prisiminimai apie tris paskutinius karus, kuriuos matė Lietuva. Atmintinomis 1794 balandžio dienomis, kada Vilniuje prasidėjo sukilimas, kurio auka tapo etmonas Kosakovskis, Rusijos kariuomenės majoras Tučkovas, traukdamasis iš Pohuliankos ir gelbėdamas artileriją, vėliavas bei kariuomenės kasą, užėmė Panerių kalnus. Miškingomis daubomis, stačiais ir vingiuotais takeliais žmonės, baisiausiai kamuodamiesi, tempė pabūklus kalno šlaitu beveik tris varstus. Iš Panerių Tučkovas patraukė per Vokę į Merkinę, Gardino link. Balandžio 28 d. ant Panerių kalno Vilniaus magistrato astovai, vadovaujami piliečio Lachnickio, pasitiko įžengiantį į Vilnių Napoleoną. Šiuo keliu po keleto mėnesių šlovės lepūnėlis Napoleonas, kai užgeso jo sėkmės žvaigždė, prastomis rogėmis nušvilpė į Kauną, o netrukus jo bėgančios kariuomenės likučiai, negalėdami stačiais apledėjusiais kalno šlaitais užtempti savo bagažo, generolo Platovo pabūklų ugnies persekiojami, paliko čia didelę dalį amunicijos, artileriją ir kasą. Pagaliau Panerių kalnuose 1831 m. įvyko atmintinas mūšis; žmonės jį stebėjo nuo Vilniaus bokštų — patrankų griausmas drebino miesto mūrus.

Kuriame nors kelio posūkyje pasižiūrėję atgal, pro kylantį virš Neries rūką matome neaiškius miesto kontūrus, iki mūsų ataidi rytinėms mišioms skambinančių varpų aimanos. Bet štai dar truputėlis, užvažiuojame į viršų ir jau esame Paneriuose. Kairėje kelio pusėje — nedidelė mūrinė koplyčia su kapinėmis, dešinėje — apleista, bet šiaip taip besilaikanti karčema be stogo. Tai ir viskas, kas čia stovi.

Pasak lietuvių etimologų, Paneriai tokį vardą turi todėl, kad yra prie Vilijos upės, kuri lietuviškai vadinama Nerimi[1]. Tai valdos, 1390 m. Vladislovo Jogailos užrašytos Vilniaus kapitulai. Jas valdė dalimis pasirinktinai kanauninkai ir katedros prelatai iki XVI a. pradžios, kada buvo nuspręsta viską išnuomoti, o pajamas padalyti kapitulos nariams. Iš didžiulių vietos miškų medžiai būdavo vežami katedrai, kanauninkų namams, o nesunkiai gavę kapitulos leidimą, statybine mediena bei kuru apsirūpindavo kiti vienuoliai, bažnyčios ir miesto varguomenė. Pušų, dar ne taip kaip šiandien išretintų, drevėse laikyta daug bičių, kurių medus buvo po lygiai išdalijamas kapitulos nariams.

Ne vienam gali pasirodyti keista, kad čia kelyje ieškodami smulkių istorijos faktų, su menka savo erudicija drįsime kėsintis prieš autoritetingą romaną. F. Bernatovičius garsioje apysakoje „Pajauta" tvirtina, kad Panerių koplyčia buvo pirma krikščionių šventovė Lietuvos žemėje (be abejo, už Vilniaus ribų), nes ją dar prieš Jogailos krikštą pastatė įsimylėjęs riteris Davaina. Nėra jokių pėdsakų, kad iki XVI a. Paneriuose būtų stovėjusi kokia koplyčia. Rašytojas gali visiškai laisvai išgalvoti tokius smulkius faktus, bet visuomenę, kuri taip mažai, kaip mūsiškė, apsiskaičiusi ir tiki, kad romane aprašytieji įvykiai tikri, istorija turi perspėti, kas yra tiesa, o kas išmonė. Romanų šalininkams ir žavingoms šalininkėms, beje, nėra ko pykti ant istorijos už nuplėštą nuo kai kurių įvykių poetiško žavesio skraistę, ir nevalia vadinti mokslo apie praeitį sausu ir nuobodžiu. Istorija, kaip ją dabar suprantame, yra ne kas kita, o tik labai plačiai užsimota papročių apysaka. Čia, kaip ir romane (kalbu apie gerus), rasime dramatiškų įvykių, išanalizuotų charakterių, rasime intrigą ir aistrų siautulį, o abiejų uždavinys — apšviesti žmonių širdis, juos auklėti. Todėl istorija iš tiesų dar įdomesnė už romaną ir pranašesnė tuo, kad lengviau veda į tikslą, kad parodo ne pavienius žmones, o visą žmoniją, nesitenkina vieno žmogaus gyvenimu, o apima ilgus pasaulio amžius. Reikia tik kitaip ją skaityti, negu mes skaitome, o gal ir kitaip rašyti.

Vokė (I, 29—32)

Esame prie Vokės upės, kuri perkerta mums kelią. Prie jos stovi du stulpai, ženklinantys Vilniaus ir Trakų apskričių ribą. Už mūsų — kuprotos, miškais apaugusios kalvelės, prieš mus — žalios pievos, šalta ir vingiuota Vokės upė, toliau kaimeliai ir dvareliai — prie vieno iš jų statoma nauja bažnyčia. Toliau į vakarus horizontą užstoja status kalnas, o pavieškelėje, prie pat tilto, stovi gana didelis malūnas ir karčema. Čia būdavo svarbiausia jėzuitų procesijų poilsio vieta. Įžymusis jėzuitas Sarbievijus, vienoje iš jų lankęsis apie 1630 metus, aprašė tai keturiose odėse, kurias išvertėme į lenkų kalbą. Manydami, kad Lietuvos skaitytojas neskaitė nei minėtų Sarbievijaus raštų, nei mūsų vertimų, paseksime Sarbievijumi ir proza aprašysime maldininkų poilsio Vokėje vaizdą.

---

[1] Autorius Nerį visur vadina Vilija ir tik čia nurodo jos lietuvišką vardą. Vertime rašoma „Neris". (*Red. past.*)

Kaip kariuomenė plaukia didžiulė maldininkų minia, giedodama giesmę Švenčiausiajai mergelei. Virš margų galvų plevėsuoja šilkinės vėliavos, plazda pučiamos švelnaus vėjo. Saulė vis labiau kepina. Nuvargę žmonės, pasiekę šaltosios Vokės krantus, pertraukia savo iškilmingas eitynes. Metas pasistiprinti. Žmonės pasklinda po kalveles, susėda žolėje, valgo ką turi pasiėmę į kelionę. Bajorai išskleidžia linines staltieses, vienas iš kelionės krepšio išsiima duonos ir druskos, kitas stiprinasi geresniu valgiu, vienas mediniu kaušeliu semiasi vandens iš Vokės, norėdamas atsigaivinti nuo kaitros, pas kitus blizga senovinės sidabro taurės arba vynas krištole žaižaruoja; o kuklus jėzuitas stiprinasi kažkokiu viralu iš *cychoreum*, gal paprasčiausia kava. Bet jau padange slenka vakaro sutemos — metas į kelionę! Ženklas duotas, vėliavininkai pakelia vėliavas, vėjas vėl šlamena šilkinius kutus, o atsigaivinęs maldininkų choras dar garsiau užtraukia giesmę „Sveikinam tave, Marija!"

Prie Vokės upės yra keletas tuo pačiu vardu pavadintų vietų: Totorių Vokė, Iždo ir grafo Tiškevičiaus. Per pastarosios žemę, kuri kiek kalvotesnė, važiuojame į Gaidiškių kaimą. Pakelės karčemoje, kur šeimininkauja doras Trakų karaimas, pirmąsyk susitinkame su šia izraelitų gentimi. Įstatymas, draudžiantis žydams prekiauti alkoholiniais gėrimais ir laikyti kaimuose karčemas, neatėmė šios privilegijos iš karaimų, nes nepastebėta, kad jie būtų padarę kokių piktnaudžiavimų.

Trakuose (I, 37—41)

Trakai, kažkada buvę didelės valstybės sostinė, šiandien toks mažas ir skurdus miesteliūkštis, jog sunku jį pavadinti apskrities centru. Gyvena čia 6752 vyrai ir moterys, yra viena gatvė, viena aikštė, viena stačiatikių cerkvė, dvi bažnyčios, viena karaimų sinagoga[2] ir 108 namai, iš kurių tik du mūriniai.

Namai daugiausia seni, apgriuvę. Mažuose pušinių rąstų apgriuvusiuose nameliuose įsikūręs teismas ir gyvena valdininkai su šeimomis, o karaimų varguomenė glaudžiasi tokiose senose, taip vaizdingai sukrypusiose lūšnose, jog baisu darosi, kad jos visai nesugriūtų. Pagrindinis šios doros izraelitų genties pragyvenimo šaltinis — daržai, visų pirma agurkai, kuriuos jie pardavinėja Vilniuje. Žvejyba, o būtent, visoje Lietuvoje garsios Trakų seliavos, kurių gausiai sugaunama didžiuliuose ežeruose, uždarbio jiems neduoda, nes ežerai priklauso iždui ir jo išnuomoti. Todėl vietos gyventojai gali tik meškere ar nedideliu tinklu keletą žuvų sau maistui pasigauti. Pašto kelias, kuris Trakus tejungia su Vilniumi, toliau nebeeina ir nė kiek nepagyvina krašto užkampyje stovinčio miestelio. Dar karalius Žygimantas Augustas, supratęs, kad reikia atgaivinti nuskurdusius Trakus, įsakė pirkliams, vykstantiems iš Kauno į Vilnių ir atgal, važiuoti būtinai pro Trakus. Bet kadangi niekas nekontroliavo ir buvo geresnis, artimesnis kelias, vargu ar šis karaliaus įskymas davė naudos. Karaimai lėti, nerangūs ir todėl neišbrenda iš skurdo. Nepagyvi-

---

[2] Autorius taip vadina karaimų kinesę. (*Red. past.*)

na miestelio gyvenimo savo smulkia prekyba ir žydai talmudininkai, nes jiems čia gyventi uždrausta. <...>

Svarbiausia visų mūsų miestų ir miestelių puošmena yra bažnyčios. Tik civilizuotose šalyse visuomeniniai pastatai ir privatūs rūmai drįsta iškilti virš bažnyčių bokštų. Pas mus bažnyčių bokštai ir fasadai lemia miesto išvaizdą, nes esame civilizacijos jaunikliai — netgi šiandien! Apžiūrėkime Trakų bažnyčias.

Pirmoji, kuri krito į akis, kai įvažiavome, yra dabar uždaryta bernardinų bažnyčia su gana dideliu vienuolynu. Šv. Pranciškaus ordinas Lietuvoje buvo pelnytai laikomas senesniu už kitus, todėl minėtoji bažnyčia gal pastatyta ant kokios senos pagonių šventovės pamatų. Bet reikia pasakyti, kad šio ordino tėvai labai nedaug tepaliko žinių apie save. Garbindami dievą, gerbdami gvardijoną, gerdami alutį, užkąsdami virta jautiena arba Trakų seliava, jie čia išgyveno du šimtus ir kelias dešimtis metų, nepalikę apie save jokių rašytinių žinių. Vienuolynas buvo panaikintas, nuo drėgmės apipelėjo kadaise puikios bažnyčios mūrai, pačiame vienuolyne įsikūrė apskrities teismas.

Karaimai (I, 56—57, 88—90)

Nusileidę nuo kalvos ir išėję iš dominikonų vienuolyno, patenkame į gatvelę, kuri, artėdama prie tilto, vadinamo Geležiniu, pradeda vadintis Karaimų, nes joje yra šios izraelitų giminės maldos namai, o varganuose nameliuose gyvena jie patys. Du ežerai supa siaurutę gatvelę, abipus kurios stovi pušiniai apgriuvę nameliai, o kelių šimtų metų senumo grindinys (kas žino, gal dar iš pagonybės laikų) greičiau laužo ekipažus, nei gelbsti nuo purvo, kurio čia visur pilna.

Viename iš tų mažų sukrypusių namelių Karaimų gatvėje, ant ežero kranto, mano kelionės metu gyveno garbingas senolis, karaimas Abraomas Firkovičius, žinomas mokslo pasaulyje archeologas, mokslinių draugijų narys, šiandien mūsų kolega Vilniaus archeologijos komisijoje, o tuo metu kaip Eupatorijos sinagogos jaunesnysis hazanas svečiavęsis Trakuose savo tikybos reikalais. Būdamas Peterburgo ir Odesos mokslinių draugijų narys ir gaudamas valstybės paramą, Firkovičius 1840 metais tyrinėjo Krymo, Kaukazo ir Mažosios Azijos izraelitų praeitį. Aprašinėjo senus kapus, rinko senas rankraštines knygas ir parvežė nenuginčijamų įrodymų, kad izraelitai Kryme įsikūrę labai seniai, tiek rabinistai, tiek karaitai.

<...>

Karaimai, išskyrus dvasininkus, apsirengimu niekuo nesiskiria nuo vietinių gyventojų; vargšas samdinys ir turtingas pirklys rengiasi pagal išgales. Moterų drabužiai taip pat niekuo ypatingu nepasižymi. Dar išlikę rytietiški veido bruožai liudija, kad karaimai per ilgus amžius išlaikė savo papročius.

Klausėmės vakarinių pamaldų jų kuklioje medinėje sinagogoje, stovinčioje miesto pakraštyje. Karaimų maldos namai panašūs į nedidelę katalikų bažnytėlę. Altorius ant paaukštinimo, papuoštas kolonomis ir iš-

rašais iš Biblijos, o ciborijoje sudėti brangūs sidabro ir aksomo dėklai su šventų knygų nuorašų ritinėliais. Apžiūrėjome kai kuriuos ritinėlius, likusius iš tolimos praeities. Apeiginė karaimų dvasininko apranga susideda iš spalvotos šilkinės albos, arnoto, kuris toks kaip katalikų, su Saliamono herbu ✡ ir juodo aksominio galvos apdangalo, panašaus į stačiatikių vienuolių. Karaimų dvasininkai nešioja barzdas. Šventikas pradeda psalmes ir maldą, o vyrai, stovi suoluose, sustatytuose abiejuose sinagogos šonuose, atsako jam, deja, nelabai darniu choru. Moterys stovi galerijoje, ten, kur katalikų bažnyčiose būna vargonai. Zakristija, kurioje persirengia šventikai, yra sinagogos prieangyje.

Pakelės karčema (I, 123—125)

Birželio 29 d. rytą puikiu oru išvažiavome iš Trakų ir, pravažiavę pro Vilniaus užkardą, pasukome į dešinę keliu palei ežerą, kuris atsisveikindamas, aptaškė mus putomis. Prieš akis plytėjo puikios kalvos, spinduliuojančios nubalusiais tankiais javais, kurie ne vėliau kaip už savaitės sulauks pjovėjų pjautuvų. Už mūsų liko Trakų panorama, iškėlusi bažnyčių bokštus ir iš tolo raudonuojančius pilies griuvėsius. Miestas čia dingsta iš akių, kai įvažiuojame į lomą, čia vėl iškyla kaip ant delno, kai per naktį pailsėjęs arklys sparčiai užtraukia į smėlėto kalnelio viršūnę. Už pusmylio Trakus išvydome paskutinį kartą. Toliau dešinėje pasirodo kažkoks dvaras, kairėje prie pat kelio stovi tvarkinga karčemėlė, iš kurios kamino virsta rytmečio dūmai. Ties ja kelias skiriasi į dvi puses.

Kylą dūmai sužadino norą užsirūkyti cigarą ir kartu sužinoti, kuris kelias į Punią. Todėl ir užsukau į karčemą. Karčemos nuomotojas, žilabarzdis, malonaus veido karaimas, mielai sutiko paplepėti su keliaujančiu. Iš jo sužinojau, kad karčema vadinasi „Pavydas"[3], kad ją pastatė ir taip gražiai pavadino kaimynas dvarininkas, atsiteisęs tą žemę iš Vilniaus kapitulos. Gal ši karčema kėlė pavydą tiems, kurie pralaimėjo bylą, o gal Trakų miestui, kurio pašonėje stovėje ir konkuravo, pigiau pardavinėdama degtinę. Vienas dievas težino, regis, kad buvo gerai sumanyta karčemos pavadinime įamžinti aistras. Prabėgs amžiai, žmonės užmirš žemės savininko ginčą su kapitula, karčemos pavadinimas liks amžinai paslaptis. O XX amžiuje kokio nors poeto laki vaizduotė vien iš karčemos pavadinimo sukurs dramą jau ne apie ginčą dėl žemės sklypo, bet tikriausiai apie meilę ir pavydą, varžovų neapykantą ir vieno iš jų pergalę, o gal apie kraują ir mirtį, nes niekas negali žinoti, kas šaus į galvą užsisvajojusiam poetui. O smalsūs žmonės plūs pasižiūrėti tragiško įvykio vietos, kaip šiandien keliauju aš pamatyti vietos, menančios didvyrišką Margirio mirtį.

Su tokioms mintimis galvoje ir cigaru dantyse sprukome nuo „Pavydo", nes tesaugo mus dievas nuo šios laukinės aistros, kuri yra mirtina nuodėmė, dar antikos klasikų vadinta geltonąja.

---

[3] Lenkiškai *Zazdrość*; tai iškreiptas Žaizdraisčio (dabar Žaizdrių) pavadinimas, gavęs visai kitą prasmę ir lietuviškai nemokančių anekdotišką interpretaciją. (*Red. past.*)

Aukštadvaris (I, 128—129)

Įvažiuojant į Aukštadvarį, niekas nežadina smalsumo: miestelyje keliolika trobų, išsimėčiusių ant kalvų, ir dvi žydų karčemos. Mus tikino, kad miestelis ne toks jau skurdus: turįs malūną, vėlyklą, žydo nuomojamą popieriaus fabriką, kuris savo gaminius siunčia į Vilnių ir Kauną, be to, jame būna kasmet trys mugės. Aukštadvario panoramą pagyvina kiek tolėliau stūksąs vaizdingas dvaras.

Prieglobstis, kurį radome žydo karčemoje, puikiai pažįstamas kiekvienam Lietuvos skaitytojui. Laimė, oras buvo puikus, ir galėjau maloniai pasivaikščioti, ypač kad aplinkui akys regėjo daug įdomaus. Aplankiau šimtametėmis liepomis apaugusias buvusios dominikonų bažnyčios kapines, perskaičiau jose keletą dar išskaitomų katalikiškų epitafijų ir išgirdau seno vietos žmogaus pasakojimą apie triukšmingos senovės muges, kada atskirame mediniame name, kurio griuvėsius man parodė, žmonės šokdavo, grojant galerijoje muzikantams. To paties namo rūsyje buvo laikomi gėrimai mugės dalyviams — sušildyti arba atvėsinti. *Mutantur tempora*[4]— ir šiandien čia vyksta mugės, ir šiandien žmonės pasigeria, tik niekas jau nebešoka smagiai grojant kapelai.

Lepelionių piliakalnis (I, 133—136)

Paskendusiam apmąstymuose apie gamtos grožį skaudu buvo, kad žmonės neateina pasigėrėti šitiek nuostabių vaizdų. Norėjau klausinėti, kalbėtis, dalytis įspūdžiais, bet kelias buvo toks tuščias, kad per ištisą dieną tesutikau du ar tris pėsčius praeivius <...> Kaimai pabėgo kažkur nuo kelio, kuris, žaismingai prie jų priartėjęs, staiga vėl nuvingiuoja šalin. Nuvažiavome dvi mylias ir tematėme du ar tris kaimus. Įsiminiau vieną jų, vadinamą Krusnėkais, stovintį prie kalno, kuris, lyg skildamas pusiau, išleidžia iš vidaus mažytį upeliuką ir atveria plačią žalios lygumos panoramą. Kitame kaime netoli dvaro, regis, Lielionyse, virė šventadienio gyvenimas: iš karčemos sklido pasilinksminimo triukšmas, gatvėje bėgiojo mergiotės ir vaikai, čiauškėdami lietuviškai, ta kalba, kurios mes, rašantys istorines lietuvių poemas, deja, nesuprantame. Šiuo atžvilgiu lietuvis sodietis labiau išprusęs už mus, nes, be gimtosios lietuvių kalbos, gerai supranta ir neblogai susikalba lenkiškai. Vyrų drabužiai nesiskiria nuo Vilniaus apylinkių valstiečių drabužių, o merginas labai puošia baltos skaros, lyg šaliai užmestos ant pečių, virš baltų palaidinukių ir margaspalvių liemenių. Veidai, tiek vyrų, tiek moterų, nėra gražūs ir panašūs į Vilniaus apylinkių žmonių.

Tuoj už Lielionių, iškilęs virš aplinkinių kalvų, mažoje pievoje, per kurią teka upelis, stūkso didingas senovinis piliakalnis, supiltas iš žemių, panašus į įstrižai nupjautą kūgį. Greitai griebiausi pieštuko, norėdamas jį nupiešti, bet kai vakaro sutemos nutraukė mano darbą, nubėgau nors apžiūrėti jo ir apmatuoti. Neskaitant didokos kalvos, ant kurios piliakalnis supiltas, nuo papėdės yra 37 žingsniai, skersmuo viršuje — 27 žingsniai, o aplinkui papėdę apie 200 žingsnių. Piliakalnio viršūnė suarta ru-

[4] Keičiasi laikai. (*Lot.*)

giams — matyt, jau nuo seno jis maitina apylinkės sodietį. Bet kaip jis įsiropštė su gyvuliais į tokį statų kalną? Kas tai per pylimas? Kokie apie jį padavimai? Nieko nebuvo tuščiame lauke, kas galėtų tai paaiškinti, kas papasakotų legendą apie šį piliakalnį. Juk negali būti, kad kokiame nors kaime nepasakotų apie jį legendos, tikros arba sugalvotos. Tik vėliau jau kažkur kitur išgirdau pasakojimą, kad šį ir dar vieną piliakalnį neatmenamais laikais kepurėmis supylę kareiviai po laimėto mūšio. Taigi žinome nors trumpą, pusiau istorinę, bet poetišką ir, svarbiausia, liaudies išmone pagražintą legendą. Norėtume patarti ponams tyrinėtojams *ex professo,* kurie ateityje kasinės šį piliakalnį, jos nenagrinėti, nes jeigu pradės aiškintis mūšio datą ir kariavusių vardus — tiesos nesuras, o legendą sugadins. Ir tada vargšas vietos senelis, mokslininkų apkaltintas melu, nebesiryš paprastiems keliautojams pasakoti apie kalvą, kepurėmis supiltą, o tikslių mokslo tyrinėjimų rezultatų galime arba visai nesužinoti, arba jais nepatikėti.

Stakliškės (I, 137, 141—142, 144—151)

Nuvargusiam mūsų arkliui, visą dieną kopusiam nuo vienos kalvos ant kitos, iš tiesų reikėjo ėdžių ir poilsio. Įvažiavome į Stakliškių miestelį pro puikią bažnyčią, jau nebegalėdami įžiūrėti jos detalių, ir, sužinoję, kad miestelyje geriausia yra Senojo testamento išpažintojo Mordchelio smuklė, pasibeldėme į dorojo izraelito vartus ir širdį.

Ir ne veltui beldėmės. Mūsų priimti atsivėrė smuklės vartai ir maloni šeimininko širdis. Vakaras, praleistas su plunksna rankoje, užbaigė dieną, kurią skiriu prie mieliausių gyvenime.

Rytą išbėgome pasižvalgyti po apylinkę, kurią išvydome pirmąkart gyvenime. Apylinkės vaizdai nuostabūs. Miestelis išsistatęs palengva į pietus besileidžiančioje lygumoje — kalvose derlinga žemė kelia varpas lig dangaus, žemumose pievos žalios, gėlėtos, kvepiančios, vešlios, penkių versmių, įtekančių į Verknės upę, drėkinamos. Pats Stakliškių miestelis — maža, apie šimtą žydų ir krikščionių namų teturinti gyvenvietė, kurią puošia vien tik dvaras, šiandien pasislėpęs tankiai suaugusiame vaismedžių sode.

<...>

Maždaug trijų mylių ilgumo kelias, einąs į pietvakarius nuo miestelio iki Stakliškių vandenų, lygus, platus, kiek įmanoma išlygintas, apkastas grioviais, rodo, kad vietos žmonės rūpinasi palengvinti kelią ligoniams, važiuojantiems gydytis, ir pagerinti gydyklos ryšį su miesteliu, iš kurio pacientai turi gabentis visa, ko reikia. Šis 1851 m. ištiesintas ir pataisytas kelias yra atsargos poručiko Rykačiovo pastangų atminimas. Jis buvo generolo Muravjovo, kuriam Stakliškės, kaip jau minėjome, buvo kuriam laikui atiduotos su visomis pajamomis, dvaro valdytojas.

Pusiaukelėje, pervažiavus geru tiltu per Verknę, kadaise elegantiškas, o dabar lietaus išblukintas stulpas rodo kelią į gydyklą. Tolumoje, ten, kur iš vandens kyla migla ir dunkso tamsūs miškai, į dešinę nuo mū-

sų, matyti keletas medinių pastatų — tai Stakliškių maudyklės. Prie stulpo pasukame į dešinę, ir, važiuodami kažkokiu pylimu, pasiekiame pačią gydyklą. Smėlėtas priemolis, vietomis pilkas, neatrodo derlingas, o vis dėlto aplinkui veši augalija, kurios niekur kitur nepamatysi, ir tai rodo, kad žemė čia turtinga įvairių cheminių elementų, kurių gavusios, organinės būtybės gyvuoja, auga ir tarpsta. Tų druskų ir dujų elementų, davusių gyvybę daugybei ąžuolų, vešlių žolių ir gėlių, čia ne tik susikaupę daugiau negu reikia apylinkės augalijai, bet ir pilna artimiausiuose šaltiniuose, kurie naudingi sergantiems žmonėms.

<...>

Vietos vandeniu jau seniai susidomėta, bet ne dėl gydomųjų ypatybių, o viliantis gauti iš jo valgomosios druskos, kurios pastebėta esant šaltiniuose. Vargšas valstietis, negalėdamas, o neretai ir neturėdamas už ką parsigabenti druskos iš miestelio, vietos šaltinių vandenį vartojo valgiui gaminti. Yra išlikusių pėdsakų ir padavimų, kad XVII a. Lietuvos etmontas Liudvikas Pociejus[5], būdamas Stakliškių seniūnu, įrengė čia druskos viryklą, kuri, neatnešusi lauktosios naudos, greitai sužlugo. Mums sakė, kad Stakliškių seniūnijos archyve yra užrašytas pasakojimas, kaip Pociejaus iš užsienio iškviestas technikas, kasdamas ir valydamas šaltinius, pataikė į tokią didelę vandens gyslą, jog toji išsiveržusi užpylė pievą ir jau pradėtus statyti įrengimus; verslusis vokietis pabėgęs, o Pociejus atsisakęs ketinimo virti druską Stakliškėse. Stanislovo Augusto laikais, kai bent šviesiausi protai pradėjo domėtis savo kraštu ir jo pramone, kai Lenkijos ir Lietuvos iždo komisijos siuntinėjo po kraštą mokslininkus tirti sūriųjų šaltinių ir nustatyti, kokių galima tikėtis rezultatų, virinant iš jų druską, Stakliškės vėl atkreipė valdžios dėmesį. Vilniaus akademijos profesoriai Sartorijus ir kunigas Juozapas Mickevičius, atsiųsti Lietuvos pakanclerio Jokimo Chreptavičiaus paliepimu, suradę čionykščiuose vandenyse tik pusę procento valgomosios druskos, pareiškė, kad jos gavyba neapsimokėtų. Vėl čia 1791 m. atsiųstas mokytas botanikas ir gamtininkas kunigas S. B. Jundzilas rado drėgną slėnį, vadinamą Ziupa, kiek didesnį už margą, per kurį vingiuoja Obelties upė, o jame keletą šulinių su švariu vandeniu, kiek atsiduodančiu siera, ir du kitus su drumzlinu geltonokos spalvos ir nemalonaus kvapo vandeniu. Sugalvojęs vandenį išgarinti šaltyje, o ne verdant, iš 20 gorčių vandens gavo 1 gorčių tiršto druskos tirpalo, iš kurio po garinimo ir kristalizacijos buvo gauti 9 latai ir 27 granai baltos valgomosios druskos. Tai buvo ne ką daugiau, nei gavo jo pirmtakai. Profesorius, grįžęs į Vilnių, išleido brošiūrą apie Stakliškių druskingųjų šaltinių ypatybes, paskyrė ją karaliui, kuris apdovanojo jį medaliu *merentibus*, o druskingieji šaltiniai vėl buvo užmiršti. Mūriniai senosios viryklos pamatai ir vieno šaltinio rentinio pėdsakai — tai ir viskas, kas primena kelis bandymus pasinaudoti čionykščiame vandenyje pastebėtais druskos elementais.

[5] L. Pociejus LDK lauko etmonu buvo 1709 m., didžiuoju etmonu 1709—1722 m. (*Red. past.*)

1827 m. p. fon Ulmanas, kaip anksčiau sakėme, geognostiniais tikslais keliavęs po Lietuvą, pažymėjo, kad Stakliškės vertos ištirti dėl savo šaltinių. Radęs sūraus vandens, jis padarė išvadą, kad čia gali būti valgomosios druskos klodai. Tuo tikslu gręžė žemę iki 10½ sieksnių gylio ir po smėlingo molio sluoksniu surado raudono bei melsvai pilko molio. Negalėdamas toliau gręžti dėl molyje pasitaikančių kietų uolų nuolaužų, neužpiltą gręžinį paliko ateities tyrinėtojams.

Bet tyrinėtojų neatsirado, ir Stakliškės buvo apleistos 50 metų. Į Stakliškių vandenų gydomąsias ypatybes dėmesį atkreipė atsitiktinumas. 1841 m. apylinkės gyventojų gyvuliai ėmė sirgti kažkokia liga, pasireiškiančia dedervinėmis. Tuometinis Stakliškių valdytojas Songaila sumanė išmaudyti sergančius galvijus sieringame šaltinyje. Rezultatai pranoko viltis. Ištisos bandos, kelis kartus išmaudytos, visai pasveiko. Tas atsitikimas paskatino pirmąsyk mediciniškai ištirti Stakliškių šaltinius. Valdžios iškviesti gydytojas Zelionka ir vaistininkas Ancypa, atlikę stebėjimus vietoje ir padarę trijų šaltinių vandens cheminę analizę, pareiškė, kad tų šaltinių vandeniu galima sėkmingai gydyti tam tikras ligas. Niekad netrūksta ligonių, laukiančių panašių žinių. Laikraščio „Kurjer Wileński" straipsnis, paskelbęs, kad Stakliškėse galima išgydyti reumatizmą, išbėrimus, geltligę, kirmėles, daugelį tiesiog paragino į kelionę, kuri buvo pigesnė negu į kitus savo krašto, o tuo labiau užsienio mineralinius vandenis. Stakliškių šaltinius iš pradžių lankė nedaug kas, bet paskui lankytojų skaičius ėmė augti. Generolas Muravjovas, tuometinis Stakliškių valdytojas, padėjo pirmos nuolatinės maudyklių gyvenvietės pamatus, pastatė medinį namą, arklides, maudymosi vonias su šalto vandens rezervuarais ir mediniais indais, kuriuose vanduo buvo šildomas variniais vamzdžiais, kad į vonias patektų jau šiltas. Šešių atskirų butų namas greitai pasidarė per ankštas pacientams. Ligoniai gyvendavo kaip galėdami, džiaugdamiesi, kad vanduo padeda, ir patylomis keiksnodami, kad maža vietos ir patogumų. 1851 m. buvęs Stakliškių administratorius ligonius labai nuliūdino, nes, išvykdamas iš savo vietos, pasiėmė viską, ką savo lėšomis buvo įrengęs tiek pačiose maudyklėse, tiek gyvenamajame name. Atrodė, kad be vandens šildymo aparato, be vonių maudyklėse, be būtinų rakandų kambariuose Stakliškių šaltiniai vėl liks užmiršti, bet tų pačių metų gegužės mėnesį generolo Muravjovo įgaliotinis Vladimiras Rykačiovas atvyko sutvarkyti būtinų vietos reikalų ir, supratęs visą gyvenvietės reikšmę, nusprendė labiau išplėsti šią neturtingų ir išties kenčiančių žmonių prieglaudą. Mat į šaltinius dar nevažiuodavo sveiki ir turtingi pacientai, norintieji pailsėti ar pasilinksminti. Per penkias savaites įvyko stebuklas: buvo sutvarkytos apleistos maudyklės ir butai, arklidės ir ratinės paverstos švariais bei patogiais kambariais, aplink juos padaryta galerija pasivaikščioti lietingu oru, pastatyta krosnis ir varinis garo aparatas vandeniui šildyti, į kiekvieną vonią nuvesti variniai vamzdžiai su šaltu bei karštu vandeniu, išvalyti ir uždengti nuo lietaus pagrindiniai šaltiniai ir pastatytas dar vienas namas, todėl atskirų gyvenamųjų butų skaičius padidėjo iki 23. Nepatogus siauras ir pelkėtas buvo takelis iš gyvenamųjų namų į vonias. P. Rykačiovas pacientams pašalino ir šį nemalonumą. O statydamas maudykles, rado laiko ir galimybių kartu nu-

tiesti naują trumpiausią ir patogų kelią iš miestelio. Dar ketino pastatyti du didelius namus, išplėsti vonias, įtaisyti joms naują vandens šildymo aparatą ir sutvarkyti patarnavimus, bet tais pačiais 1851 m. nauju iždo valdų tvarkytojų sprendimu Stakliškės buvo perimtos iš generolo Muravjovo žinios, o p. Rykačiovas, per tokį trumpą laiką palikęs tiek gerų prisiminimų apie save, išvyko. Tais pačiais 1851 m. Vilniaus vaistininkas p. Kuševičius padarė Stakliškių mineralinių vandenų cheminę analizę ir jos rezultatus paskelbė gydytojų metraštyje Varšuvoje.

Tų pačių 1851 m. birželio mėnesį Stakliškes aplankė 60 asmenų. Kitais metais atvyko dvigubai daugiau, o per paskutinius dvejus metus jų skaičius išaugo iki dviejų šimtų. Žmonės kas mėnesį, kas kelios savaitės keičiasi, išvyksta; vis didesnis žmonių antplūdis pranašauja gydyklai gerą ateitį. Nuo 1853 m. valstybės turtų ministro nurodymu Stakliškių mineraliniai vandenys 24 metams išnuomoti piliečiui Sacevičiui ir Vilniuje gerbiamam gydytojui p. Bened. Bilinskiui su sąlyga, kad pastatys pagal pateiktą planą namą su vandens šildymo voniomis, galerijas, sutvarkys pasivaikščiojimo vietas, nes netoli vakaruose esąs ąžuolynas tam teikia puikias sąlygas. Išnuomavus maudykles gydytojui, buvo patenkintas svarbiausias vietovės poreikis — prie šaltinių nuolat gyvens medikas.

Kelias į Jiezną ir Jieznas (I, 167—169, 171—174)

Nuo Stakliškių maudyklių iki Jiezno — viena mylia. Kelias vingiuoja per nuostabų ąžuolyną iki Verknės upės, kurią antrą kartą perkerta. Ąžuolas teisėtai vadinamas girių karaliumi: nenuostabu, kad girių sūnūs senovės lietuviai ąžuolus laikė šventais ir jų šakose noriai savo dievus įkurdindavo. Ąžuolas — tai jėgos simbolis, jėgos, artimos švelnumui ir grožiui, tos didingos, riteriškos jėgos, kuri senovės kariui buvo sektinas pavyzdys. Ąžuolas šaiposi iš žaibų, kirvio smūgiai jam vieni juokai, tvirtumu prilygsta geležiai, kelias žmonių kartas pergyvena ir galėtų būti išdidus, tačiau tarp savo šakų mielai priglaudžia mažo paukštelio lizdą, nebijodamas, kad tai gali jį pažeminti, audros metu po savo skraiste paslepia keliautoją ir, grumdamasis su žaibais, saugo mažesnius krūmus nuo audros patyčių — tai išties vyriška.

Poetizuodami gražiuosius Stakliškių ąžuolus bijojome pasiklysti ir nuolat klausinėjome vietos kaimiečius kelio. Lietuviai sunkiai suprasdavo klausimą ir dar sunkiau ištardavo Verknės upės vardą, ypač „ch" raidę, kurios lietuvių kalboje nėra ir kurią jie pakeičia raide „k", kalbėdami viena kuria slavų kalba — rusiškai ar lenkiškai[6].

Įsukę į lygumą, ties kažkokiu apleistu palivarku, trečią kartą pervažiavome per Verknę ir vėl atsidūrėme miške, tarp ąžuolų ir atžalynų. Apylinkės gana žemos, kur ne kur kalvelė, dešinėje driekiasi laukai ir pievos, kairėje iki pat Pikelionių kaimo — miškas ir krūmokšniai.

Čia pirmą kartą išvydau tikrą lietuvišką kaimą. Trobos tokios pat kaip prie Vilniaus ar Juodojoje Rusioje, Minsko apylinkėse, tik daug tvarkingesnės. Jos skiriasi kitaip dengtais šiaudiniais stogais, šlaitų susi-

[6] Verknę autorius lenkiškai vadina *Wierzchnia*. (*Vert. past.*)

kirtimo briaunose, o kartais ir ant viso stogo šiaudų kūlaičiai sudėti laiptuotai. Neturėjau kada aiškintis ir klausinėti, ar toksai stogų dengimo būdas tai šio krašto paprotys, ar taip dengiama dėl kokios priežasties. Suviliotas klegesio, sklindančio iš Pikelionių karčemos, užsukau į ją pasiklausti kelio. Tenai gurkšnodami, pypkiuodami sėdėjo keletas lietuvių ir garsiai kalbėjosi, deja, nesuprantama man kalba. Vyrai buvo augaloti, taisyklingų veido bruožų, apsivilkę baltomis sermėgomis, laikėsi paprastai, mandagiai pasisveikino su atėjusiu, bet mažai tekreipė į jį dėmesio ir kalbėjosi toliau. Lietuvių kalba, kada klausaisi besišnekančių, yra gana skambi. Lenkiškai lietuviai kalba sunkiai, su akcentu ir daro klaidų.

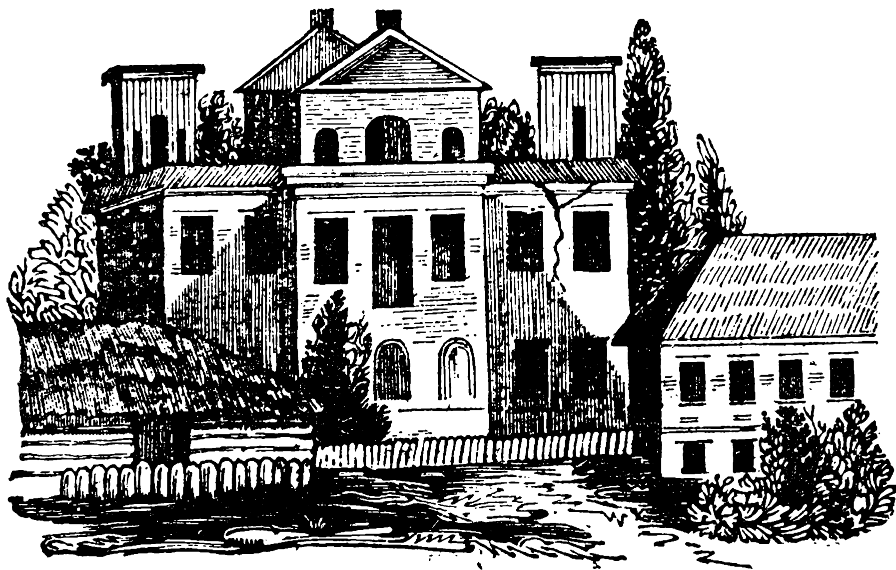
<...>

Jieznas — mažas miestelis, bet iš pirmo žvilgsnio patraukia keliautojo dėmesį. Išvydęs jo bažnyčios bokštą ir seną Pacų rūmų sodą, tankiai apaugusį dangų siekiančiais medžiais, tikiesi pamatyti daug daugiau nei iš ties yra. Kapinėse prieš miestelį dėmesį patraukia dvi koplytėlės ir keli gražūs antkapiai. Tarp jų vienas kryžius apkabinėtas daugybe niekučių, skardiniais ženkleliais, paveikslėliais, statulėlėmis, ant jo prikalta lentelė su užrašu, kad tai — „Paminklas, pastatytas už Adomo Valatkos vėlę". Neturėjau kada išsiaiškinti, ar panašūs kryžiai yra paprasčiausias menininko vaizduotės kūrinys, ar siejasi su vietos papročiais. Kryžių, apkabinėtų paveikslėliais, stikliukais, statulėlėmis ir spalvotomis skardelėmis, mačiau ir kitose Trakų apskrities vietose. Tokių pat kryžių galima išvysti Žemaitijos pakelėse.

Štai mes ir Jiezne, ant to paties vardo ežero kranto. Plačioje žole apžėlusioje aikštelėje, kuri galbūt vadinama Jiezno miesto turgaus aikšte (tikrai nežinome, bet nenorėtume nusižengti vietos etiketui), supami kelių dešimčių medinių, šiaudais dengtų trobų, kelia galvas trys mūriniai Jiezno pastatai — bažnyčia, karčema ir buvusių apylinkės žemių savininkų Pacų rūmų griuvėsiai.

Karčema — mūrinė, triaukštė, patogi, fasadu atgręžta į bažnyčią bei rūmų griuvėsius, todėl aš galėjau juos nupiešti iš savo kambario lango viršutiniame aukšte. Valandėlę sugaišęs šiam darbui bei pasistiprinęs kukliais kelionės užkandžiais, išėjau apžiūrėti Pacų rūmų, kurie ilgą laiką buvo Penčkovskių nuosavybė, o 1834 m. atiteko dviem ar trim jų įpėdiniams.

Lietuvoje plačiai žinomas priežodis „Pacas vertas rūmų, rūmai verti Paco"! Tik nežinia, kuriems rūmams šis priežodis skirtas. P. Veinertas, Varšuvos senovės tyrinėtojas, tvirtina, kad šie žodžiai skirti Pacų rūmams, stovintiems Lenkijos sostinėje, kiti, kad esantiems Vilniuje, o mūsų manymu, šis priežodis geriausiai tinka Jiezno rūmams. Tai būta iš tiesų didingo senovės didžiūnų galybės paminklo. Rūmai turi tris sparnus, o griovys ir jau sugriuvę vartai kažkuo primena Nesvyžiaus dvaro rūmus. Sklinda gandai, kad rūmuose buvę tiek salių, kiek mėnesių, tiek kambarių, kiek savaičių, tiek langų, kiek dienų metuose (visi žinome, kaip jėzuitai buvo išplatinę XVII a. antroje pusėje simbolikos madą). Kairiajame šio mūrinio kalendoriaus sparne, kur tebegyvena vienas iš savinin-

Pacų rūmų griuvėsiai Jiezne. V. Sirokomlės piešinys

kų,— ištisas koridorių labirintas ir keletas gyvenamųjų kambarių, kai kuriuose ant sienų dar matyti alegorinių freskų liekanos. Dešinysis pastato sparnas prieš keletą metų buvo žaibo sugriautas, o plytos išnešiotos tvartams statyti.

Centrinės dalies griuvėsiuose matyti gipsinių herbų liekanos, tarp kurių vos vos žymus Pacų giminės herbas Gozdava. Lubos ir skliautai centrinėje rūmų dalyje įgriuvę, tik durų ir langų rėmai, meistriškai iškalti iš sunkių marmuro luitų, tebėra kaip buvę. Sienų freskos išblukusios, nebeaiškios, tik kur ne kur galima įžiūrėti medžių ir žmonių siluetus. Trečiame aukšte, matyt, būta koplyčios, nes čia tebėra aptrupėjusios gipsinės dažytos šv. Dominyko ir šv. Pranciškaus skulptūros, nukryžiuotasis. Rūmų požemiai ir rūsiai — užgriuvę. Viršutiniame aukšte ponų kambariuose ant griuvėsių auga jauni berželiai, o rūmų frontone ir kairiajame bastione susikrovę lizdus gandrai.

Tik rūmų parko liepos, tuopos ir klevai, meną senus laikus, plačiai išsikeroję, nes gamta, ne taip kaip visokios žmonių idėjos, yra amžina.

Punia (I, 179—184)

Mūsų kelionės įspūdžiams trūko tik lietaus: kelyje tarp Jiezno ir Punios jis mus sodriai apipurkštė. Apie tą kelią nedaug ką galima pasakyti. Žemės paviršius lygesnis, ji ne ne tokia smėlinga, pereinanti į juodžemį; miškas, laukai, Verknės upė, per kurią reikia ketvirtą kartą persikelti, graži dauba tarp kalnų, lietuviškai vadinama Imilais,— štai jau ir prabė-

go apie 12 varstų kelio, ir pasirodė Punia, kurios taip troško akys. Iš karto baisiausiai apvylė mano įsismaginusią vaizduotę šis balotas, neišvaizdus miesteliūkštis, susidedąs iš krūvos senų pušinių šiaudais dengtų namelių. Punia, kuri, kaip aš vyliausi, turėjo dvelkti kažkokiu tauriu istoriniu senųjų laikų žavesiu, atrodo kaip paprastas kaimas, nors pretenzingai vadintis miesteliu jai duoda neginčijamą teisę bažnyčia ir 50 krikščionių bei pusė tiek žydų gyventojų dūmų.

Miesteliūkštis senas kaip pasaulis. Medinė griūvanti bažnyčia statyta dar karaliaus Aleksandro. Šias vietas valdė Povilas Alšėniškis ir Jonas Zaberezinskis. Kaip liudija Strijkovskis, čia gyveno kažkoks nugalėtas Krymo totorių chanas. Bet visos šios smulkmenos mano vaizduotėje teturėjo antraeilę vietą, nustumtos į šalį vieno įvykio, vieno žmogaus. Tai buvo Margiris, lietuvis, dvasios jėga pranokstąs romėnų Brutus, Kolatinus ir Katonus, Lietuvos didvyris, kuris 1336 m., kai kryžiuočiai po kelių dienų šturmo nepajėgę įsiveržti į apgultą Punios pilį, įsibrovė ten per išdavystę, matydamas, kad negausūs ir silpnesni lietuviai nepajėgs ilgai priešintis, pats ėmė žudyti gynėjus, užmušė savo vaikus ir pats krito ant jų lavonų ir pelenų, palikęs priešui tik gaisravietę.

Šis įžymus Lietuvos praeities įvykis, palaidotas kronikose, kurių niekas neskaito, ir p. Balinskio ištrauktas iš užmiršties knygoje *Starożytna Polska,* reikalavo įamžinimo poezijoje. Objektas didelis, taurus, sunkus..., bet kurgi žmogaus įžūlumo riba? Jau keletą mėnesių rašiau poemą šia istorine tema, ir, svarbiausia, beveik vienintelis mūsų išvykos į šiuos kraštus tikslas buvo aplankyti Punią, pamatyti pilies griuvėsius, pakvėpuoti tų vietų oru, nes įsijausti į lietuvių dvasią, nemokant lietuvių kalbos, man buvo neįmanoma.

Tiesa, kai kurie mūsų istorikai perkelia kryžiuočių *Pullen* kitur, ne į Punią, bet aš turėjau tūkstantį moralinių ir vieną istorinį argumentą, kad tai įvyko čia, o ne kur kitur.

Čia nusprendžiau atrasti Margirį, ir niekur nesustodamas, skubėjau į pilies kalną.

Ne kiekvienas iš einančių pro šalį miestiečių ir žydų galėjo man pasakyti, kur ta pilis. Reikėjo jos *ieškoti!*

Pagaliau išsiklausinėjau — parodė man pietinėje miestelio pusėje mažą kalvelę, apaugusią lazdynais ir paženklintą kryžiumi, pastatytu kažkam atminti... Užbėgau ant jos vienu šuoliu, vienu atsikvėpimu... ir užlaužiau iš nevilties rankas. Visas kronikos pasakojimas aiškiausia mistifikacija!, nes ant šios mažos kalvelės, dar padalytos dauba, nėra vietos ne tik piliai pastatyti, bet net padoresniam namui. Ėmiau iš nevilties šaukti, maldaudamas išaiškinti mįslę, plūsti savo kelionės draugą, lyg jis būtų kaltas, keikti savo likimą, kol pagaliau senis, mūsų sukelto triukšmo išviliotas iš netolimos trobos, išaiškino mano klaidą ir parodė greta lazdynais apaugusios kalvos kitą erdvų, javais apsėtą kalną, į kurį iš pradžių susijaudinęs neatkreipiau dėmesio. Žmogus parodė tikrąją senosios pilies vietą, sakė, kad iki šiol ten randąs plytų ir koklių ir kad nuo Punelės upelio, kuris iš rytų įteka į Nemuną, skardžiuose ir išgraužose dar matyti

[7] Kn. „Senovės Lenkija". (*Lenk.*)

atsitiktinai atsivėręs urvas. Vienu žodžiu, ant to kalno stovėjusi karalienės Bonos pilis ir prasmegusi į žemę — tai rodančios medžių liekanos ir urvai. Žinodamas, kad mūsų liaudis visus senus griuvėsius vadina karalienės Bonos pilimis, nepykau ant lietuvio, galbūt Margirio genties palikuonio, gimusio ir susenusio Punioje, kad jis nieko nežinojo apie savo didvyrį protėvį.

Juk pagaliau atradau jį, atradau jo pilį!.. Nusiraminęs atsisėdau ant aplytos žolės ir ėmiau tirti atsivėrusią panoramą. Piliavietė yra ant aukšto stataus kranto, prie Nemuno, kuris taip kukliai prigludęs, jog iš čia vos matyti, kaip pro piliakalnio papėdę siaura vaga teka pilkšva srovė. Kitame krante driekiasi pušynų ir ąžuolynų juosta, toliau krantai aukšti, ir akimis neišmatuojama mėlyno horizonto gelmė sukuria tikrai nuostabų vaizdą. Mane labiausiai nustebino ir nudžiugino, kad savo poemoje, intuityviai aprašinėdamas *Pullen* pilies padėtį, nuspėjau jos apylinkių vaizdą ir įsivaizdavau jas beveik tokias, kokias radau. Buvau tikras, kad nuo kito Nemuno kranto pilies krantas atrodo dar gražiau ir iškilmingiau, norėjau liepti perkelti mane į kitą upės krantą, bet saulė buva arti laidos ir perspėjo, kad laikas bėga, kad kelias tolimas ir reikia skubėti namo. Atsidusau atsisveikindamas su taip seniai nematytu Nemunu ir piliaviete. Greitomis nusipiešiau ją pieštuku savo užrašų knygelėje ir, atminčiai pasiėmęs gabalėlį griuvėsių, palikau garsųjį piliakalnį.

II. KELIAS Į AŠMENĄ

Rasų priemiestis (II, 12—14)

Atsisveikinta su broliais ir draugais, arkliai pakinkyti, prieš kelionę išgerta, cigaras uždegtas, krepšelyje kelioninis žemėlapis ir keletas grašių. Likite sveiki! Pirmyn, vežėjau, pro Aušros vartus...

Karietos ratai nebetarška per grindinį, o smenga į purų smėlį, rieda iš lėto. Mus apglėbia kaimo oras. Truputį ašarojančios monotoniško miesto mūrų vaizdo nuvargintos akys linksmai veržiasi į laisvę. Nuostabios Vilniaus apylinkės atveria joms plačią erdvę.

Išvažiuojame pro Aušros vartus; paliekame Vilnių, kuris pasislepia slėnyje, užstotas gražiai banguojančių kalvų,— atsisveikindamas pažvelgęs atgal, gali pamanyti, kad jis dingo kaip užburtas, ir jei ne žmonių judėjimas aplinkui, jei ne tiršta migla, visada gaubianti mūsų miestą, niekada nepasakytum, jog jis čia pat, už keleto žingsnių. Kairėje netoliese gražus Vilniaus priemiestis Rasos ir geras kampas miesto panoramos, tačiau nedidelė kalvelė ir pušynėlis ją greit visai užstoja.

Dešinėje — stačiatikių kapinės, aptvertos mūrine tvora su gražiais geležiniais vartais. Jose matyti didingas žalias koplyčios kupolas. Tai paskutiniai miesto mūrai.

Kairėje kyla fantastiškiausių formų kalnai ir kalneliai, o už jų tarpukalnėse šmėkščioja gražūs miškai, žalios Vilnios pakrantės. Vaizdas keičia vaizdą kaip dioramoje. Vienõs suartõs kalvõs viršūnėje vietovę pa-

žįstanti akis pastebės nedidelį pilkapį ir ant jo uždėtą smailiagalį akmenį.

Nuo 1838 m. kalva vadinama Jendžejuvka, o pilkapį supylė įžymiojo Andriaus Sniadeckio atminimui jo mokiniai, kurie, lydint didelei žmonių miniai, mokytojo palaikus tų pačių metų gegužės 4 d. nuvežė į gimtąjį dvarą. Gaila, kad toje vietoje nepastatytas didesnis paminklas, kad nėra net užrašo šio didžio vyro genijui pagerbti! O kol kas neblogas paminklas yra šis pilkapis ir tautiečių atmintyje ir širdyse gyvas užrašas: „Andriui Sniadeckiui".

Taip tarp kalvų visą laiką į kalną kyla platus smėlėtas pašto traktas, juo važiuoja kelioninės karietos, rieda į Vilnių vežimai grūdų, šieno, medžių, kelią jiems pastoja pulkai žydų arba įsilinksminusių amatininkų, grįžtančių iš užmiesčio karčemų, kur degtinė pigesnė. Elgeta, gyvenąs gretimai stovinčiame namelyje, išsikasė smėlėtoje kalvoje kažką panašaus į olą, sėdi joje, pasidėjęs priešais ant mažo stalelio padėklą ir kryžių, skambina varpeliu, gieda kantičkos giesmes ir renka iš praeivių išmaldą — duoną bei smulkius variokus. Tai būdingas Vilniui vaizdas, nes už kiekvienos miesto užkardos gali pamatyti tokių elgetų, panašiai renkančių išmaldą.

Pavažiavus varstą nuo užkardos, traktas šakojasi: dešinysis kelias eina į Lydą, Gardiną ir Naugarduką, kairysis — į Minską ir toliau į Maskvą. Sukame kairėn.

Nemėžis (II, 33—37)

Čionykštės žemės dovanojimus totoriams kelis kartus patvirtino seimų konstitucijos. O luomo teisėmis jie buvo lygūs su bajorais, jei nesivertė amatais. Vežikai, odininkai ir kiti totoriai darbininkai buvo laikomi plebėjais. Žemdirbystė būdavo garbinga išimtis.

Šiandien šios gyvenvietės būklė liūdna. Išsiskirstę Nemėžyje į keliolika dvarelių, kurių kiekvienas priklauso keletui savininkų, totoriai gyvena dirbdami žemę ir iš daržų. Turtingesni verčiasi valstybine arba karo tarnyba, vargingesni dirba žemę. Tikybos žino tik formas ir tradicijas, kai kurie moka paskaityti Koraną, bet niekas jo nesupranta, net mula. Kiekvieną penktadienį lanko medžių pavėsyje stovinčią mažą mečetę, maždaug stropiai pasninkauja per ramazaną — tai ir visa jų religinė praktika. Laikydamiesi Alkorano nuostatų, negeria vyno, beje, mažai kas įstengtų jo nusipirkti. Tačiau gudrauja su degtine ir išmaukia nemažai, mat Alkorane apie ją nėra nė žodžio. Bet vis dėlto reikia pripažinti įgimtą šios tautos dorovingumą, nes, jau beveik visai užmiršusi tikybą, ji gana griežtai laikosi dorovės normų. Vietinės teisės įpareigoti laikytis vienpatystės, taip uoliai ėmė laikytis šio įstatymo, jog kai vienas iš jų XVII a., išėjęs iš Nemėžio, paėmė antrą žmoną Volynėje, bendratikiai reikalavo pilies teisme nuteisti jį mirti kaip kriminalistą. Pridėkime dar vieną totorių charakterio bruožą: nutolę nuo tikybos, jie labai tiki burtais ir prietarais — vienus gal atsinešė patys arba paėmė iš savo tikybos, o daugybę kitų pasiskolino iš vietos gyventojų.

<...>

Tuo tarpu pakilome į kalną. Mūsų arkliai pailsėjo prie mūrinės karčemos, priklausančios mūriniam Nemėžio dvarui. Kaip žinome iš „Wiadomości Brukowe", čia prieš kiek metų buvo gana gausiai svečių iš miesto lankoma prekybos įmonė ar traktierius, kur atvykėliai rimtai diskutuodavo, pavyzdžiui, ponas teisėjas, asesorius ir akademikas[8] apie logiką — kas yra protas? Šiandien vilniškiams užmiesčio išvykų mėgėjams ši vieta atrodo per toli. Nustota čia lankytis, ir Nemėžio traktierius virto paprasčiausia karčema.

Nusileidžiame žemyn, pravažiuojame tvenkinį ir nedidelį malūną, vėl pakylame į kalną. Nuo to kalno verta atsigręžti atgal ir žvilgsniu aprėpti visą vaizdingą Nemėžio kraštovaizdį. Kupliais lapuočiais ir grakščiomis eglėmis papuošto parko fone baltuoja rūmų mūrai, kurie kartu su erdvia parko veja, kertama elipsoidinės pasivaikščiojimo takelio linijos, atsispindi tvenkinyje, išsiliejusiame prie pat pašto kelio. Kalvė, karčema, nedidelis malūnas, valstiečių ligoninė ir gražioje aukštumoje išsimėtęs kaimelis — tai pirmasis paveikslo planas. Toliau matyti Totorių Nemėžis su grupele tvarkingų dvarelių. Ten, virš tankaus medžių vainiko, į viršų šauna mečetės bokštelis, ant kurio blizga skardinis pusmėnulis, gražiai išsiskirdamas žalumoje. Tolumoje vaizdą užbaigia melsvi ir tamsūs miškai.

Nuvažiavus mylią, ant krūmais apaugusios aukštumos, stovi kolonos pavidalo mūrinis paminklas. Nuo jo byra tinkas, kryželis ant gontinio stogelio pasviręs į šoną, nes jau daugiau kaip 60 metų, kai šis paminklas čia pastatytas. Jo istorija susijusi su paskutiniųjų Lenkijos valandų istorija.

Po 1794 m. balandžio mėnesį Vilniuje įvykusių neramumų, kurių aukomis tapo etmonas Kosakovskis, Šveikovskis ir kiti, rusų kariuomenė, vadovaujama generolų Knoringo ir Zubovo, birželio 7 d. puolė Vilnių. Rusų jėgos, sukoncentruotos Medininkuose, stengėsi paimti miestą ginančias baterijas ir patį miestą, kurį gynė Zajončekas. Nuo Medininkų iki Vilniaus įvairiomis kryptimis stovėjo rusų kariuomenė, o Maskvos grenadierių ir Kazanės pėstininkų pulkai buvo užėmę kaip tik tas aukštumas prie Nemėžio, apie kurias kalbame. Tuokart nesėkmingo Vilniaus šturmo metu žuvo abu tų pulkų vadai, pirmojo — Karavajevas, antrojo — Dejevas. Pastarasis, sunkiai sužeistas prie Užupio vartų, buvo atvežtas į savo stovyklą ir čia baigė gyvenimą. Žmona, kaip pasakojama, pastatė jam antkapį, pro kurį važiuojame. Pasakojimuose painiojamos Dejevo ir Karavajevo pavardės, taigi šiandien sunku pasakyti, ant kurio iš jų kapo, o gal ant abiejų kartu, pastatytas šis antkapis.

Medininkai (II, 46—49)

Nuvažiavę maždaug penkis varstus mišku, pakylame į kalną. Už jo tolumoje stūkso plytinis senos pilies bokštas. Užvažiuojame ant kalno: priešais išvystame dvarą, pilį ir kaimą.

---

[8] Studentas. (*Vert. past.*)

Medininkų pilis. V. Sirokomlės piešinys

Tai Medininkai, viena seniausių Lietuvos pilių, apie kurios atsiradimą nekalba nei tradicija, nei istorija. Jos gražūs griuvėsiai tėra tik išorinės sienos, mūrytos iš lauko riedulių ir plytų, ir vienas bokštas rytiniame kampe. Už senosios pilies sienų dabar auga palivarko vaismedžių sodas. Kiek žinoma, pilies vidus tyrinėtas, bet nieko neišaiškinta. Pasakojama apie rastus milžinų kaulus, tokius didelius, kad blauzdikaulis buvęs sulig augalotu vyru. Tačiau apie kokią seną pilį nėra panašių pasakojimų? Medininkai verti archeologų dėmesio. O kol šie ką naujo pasakys, keliautojo jausmus žadina samanoti pilies akmenys, švarplėtos sienos, fantastiškiausių formų trūnijančių raudonų plytų krūvos kampiniame bokšte.

Su šia vietove susiję keli istoriniai pasakojimai.

Pilis Medininkuose įkurta neatmenamais laikais. Pasak padavimų, kuriuos girdėjome prie Krėvos, ji turėtų būti tokio senumo kaip Krėvos pilis. Stačiusi jas abi kažkokia dievų ar milžinų gentis. Tai buvę tokie stipruoliai, kad mūrininkai dirbę vienu metu Medininkuose ir Krėvoje, skolindami vieni kitiems plaktuką, numesdavo jį gal ketvertą mylių. Kaip rašo, remdamasis sena kronika, Narbutas, vasarą čia mėgdavęs gyventi Algirdas, Vladislovo Jogailos tėvas. Tačiau tikriausiai nedažni būdavę tie kunigaikščio apsilankymai čia, nes retą vasarą jis netraukdavo į karo žygį.

Bet kokie istoriniai griuvėsiai dvelkia atsiminimais — iš jų atbrailų prieš sielos akis iškyla įžymių, kadaise čia gyvenusių žmonių figūros. Nė karto neatsitiko taip, kad, važiuojant pro Medininkų pilį, nebūtų įsiaudrinusi vaizduotė, pažadindama atminty tai, kas skaityta, kas sukurta įsisvajojusioje galvoje.

III. IŠVYKA Į KERNAVĘ

Šnipiškių priemiestis (II, 65—69)

Visada Vilniuje pradėdami savo išvykas, iš eilės aplankykime dar vieną buvusią Lietuvos sostinę, seniausią, dar priešgedimininę Kernavę, miestą (jei tikėtume kronikininkais), stovintį jau 800 metų, kur buvo ap-

skelbiami Lietuvos valdovai, kur gyveno Kerniaus duktė Pajauta, kur Jogailos laikais, tebegarbindamas savo dievus, pasislėpė paskutinis Lietuvos Krivių Krivaitis,— vienu žodžiu, Kernavę, kurią gaubia praeities legendų rūkas, mums atrodantis toks neapsakomai žavus.

Ir visa tai yra ne toliau kaip už šešeto mylių nuo Vilniaus — tik viena diena kelionės pėsčiomis! Todėl, nepavydėdami daugeliui tėvynainių, kurie šiuo metu gaudo vėjus Paryžiaus bulvaruose ar Italijos kalnuose, važiuojame jų gaudyti į tėvynės laukus. Jei ir neduosime tikros naudos mokslui, tai nors iki soties patenkinsime apgaulingų svajonių ištroškusią vaizduotę, nubrauksime ašarėlę praeities garbei — nuo tokių ašarų širdžiai pasidaro lengviau.

Kernavė yra į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, ten, kur teka Neris, nuo kurios krantų mūsų kelias nedaug tenutolsta, nors per visą išvyką ją matome tik Vilniuje ir Kernavėje. Kalvos ir miškai kairėje keliautojui visiškai užstoja „mūsų upelių motiną". Tik vėsesnis oras, tik melsva migla kur ne kur virš miškų leidžia numanyti, kad kažkur netoli teka didelė upė.

Kurį laiką turime važiuoti vieškeliu, einančiu iš Vilniaus į Ukmergę. Pervažiuojame per Žaliąjį tiltą Vilniuje ir, pasukę į kairę, pro stebuklingą Jėzaus Kristaus statulą ir šv. Rapolo bažnyčią (kadaise buvusią jėzuitų), išvažiuojame į Šnipiškių priemiestį.

Tasai skurdus priemiestis, viena pusės mylios ilgio gatvė, mediniai žydų nameliai ir parduotuvėlės, plytų ir koklių degėjų butai, iš pradžių niekuo nepasižymi. Tuoj už užkardos kairėje matome naują mūrinę žydų sinagogą, toliau pro stogus žvelgia totorių mečetė, esanti kitoje Neries pusėje, Lukiškių priemiesčio pakraštyje, švystelėjo šv. Jokūbo bažnyčios, esančios tame pačiame priemiestyje, bokštai, ir vėl mums vaizdą užstojo daugiausia neišvaizdūs mediniai nameliai. Bet nuo Šnipiškių vidurio pro menkus namelius po truputį vis geriau matyti vienas iš tų vaizdų, kurie yra tikra vaizdingojo Vilniaus puošmena. Šv. Jokūbo bažnyčia, Neris kaip veidrodis su geltonais bei žaliais krantais, toliau tamsus pušynas, apsitraukęs melsva ūkana, senos, vargingos, bet gražiai be tvarkos išsimėčiusios žvejų trobelės — visas tas reginys, nuolatos mainydamasis, lydi mus iš kairės, kol išvažiuojame iš miesto, be to, jis praturtėja keliais iš tolo matomais bokštais, kai Lietuvos didmiestį atsisveikindami apžvelgiame pakilę į Šeškinės kalną. Čia dar išvystame miške palei Nerį stovintį Žvėryno dvarą, nuostabiai išpuoštą dabartinio Vilniaus generalgubernatoriaus rezidenciją.

Bet Vilniaus apylinkių aprašymas — tai tik šalutinis mūsų darbo tikslas. Kalnas užstoja miestą, o nuvažiavę nuo jo keturis varstus, priartėjame prie Sankryžos karčemos. Palikę vieškelį dešinėje, pasukame plačiu keliu į kairę. Pakely, slėnyje, sunykusi mūrinė karčema, toliau — sumenkęs dvarelis Levandiškės (prie jo beržynėlyje ilsisi šių vietų savininko palaikai) primena geresnius laikus. Mūriniai, bet dabar sunykę tvoros stulpai sode, tokie pat savininko kapo aptvaro stulpai liudija, kad čia kažkada stengtasi vietą gražinti. Ir buvo verta, nes vieta nuostabiausia: kalvelės, apaugusios javais, miškeliais, krūmokšniais, kiekviena šypsosi

vis kitaip. Pro jas dar šiek tiek matyti miestas, baltuoja šv. Dvasios vienuolyno, taip pat Vizitiečių ir šv. Stepono bažnyčių bokštai. Šios šventovės yra toliausiai, bet geriausiai matyti, nes miestas prasmegęs slėnyje.

Sudervė (II, 72—76)

Sudervės bažnyčia — puiki, kokių nedaug tesurasi mūsų kaimuose ir miesteliuose, vyskupui Masalskiui įkūrus čia 1782 m. parapiją, funduota Tomasenos vyskupo Valento Volčackio, kuris iš Lopatų įsigijęs Sudervę, buvo čia kartu ir savininkas, ir pirmasis klebonas. Bažnyčia išmūryta dosniai padedant kunigaikštienei Teodorai Sapiegienei pagal mūsų įžymaus architekto Lauryno Gucevičiaus nubraižytą planą. Iškilo ji dorėnų stiliaus, be bokštų, su geležies skarda dengtu kupolu, pusapskričiu fasadu, kurio šešios kolonos remia frontoną, o tarp jų — nišos statuloms. Tas gražus pažiūrėti planas, labai būdingas Gucevičiaus stiliui, pasirodė esąs nepraktiškas, nes plokščiastogė bažnyčia ant kalno kenčia nuo darganų, nuo lietaus, ir kasmet reikia daryti brangų remontą. Nišose stovi milžiniškos keturių evangelistų ir šventųjų apaštalų Petro ir Povilo gipsinės statulos, skulptoriaus Pulmano padarytos apie 1820 m. Viduje — graži galerija aplinkui rotondą, pora neblogų paveikslų, keturi gipsatūra ornamentuoti paveikslai ir fundatorių kapai rūsiuose. Bažnyčios šventorius siekiasi su senu ūksmingu rūmų parku. Koks puikus vaizdas, kaip toli matyti iš ten, ypač giedrą vasaros dieną!

Bažnyčia pradėta statyti 1803 m. ir iki 1812 m., tebegyvenant fundatoriui, buvo išmūrytos sienos. Po vyskupo mirties paveldėtojas, prezidentas Ipolitas Volk-Lanevskis, gavęs gausių investicijų, užbaigė statybą, ir 1822 m. bažnyčia buvo pašventinta, o 1834 m. ją konsekravo Chrizopolitano, vėliau Vilniaus, vyskupas J. B. Klongevičius. Be Sudervės, vyskupas Volčackis, o veikiau jo brolis, Vilniaus kanauninkas ir Sudervės klebonas, Šilėnų kaime atstatė filijos bažnyčią, kuriai kažkoks Ancuta skyrė kažkiek lėšų. Ta bažnytėlė, stovinti nuo XVII a. vidurio, buvo Vilniaus kapitulos valdžioje ir priklausė Kalvarijos parapijai.

Baltarusiai ir lietuviai (II, 75—96)

Sudervės bažnyčiai priklausė Sanguniškių kaimas, o visoje parapijoje buvo pustrečio tūkstančio vyrų ir moterų. Visi kaimiečiai čia kalba dar lenkiškai, tai kol kas dar tikra lietuviškoji Rusia, tačiau valstietis, gyvenąs arti miesto, kiekvieną kartą, nuvykęs į jį, parsiveža daugiau blogo nei gero. Papročiai čia tokie pat gryni kaip ir visur Lietuvoje, tik negalime garantuoti, kad čia nėra netvarkos ir girtuokliavimo, šių kasdienių, bet sunkių mūsų liaudies nuodėmių. Vyrai beveik nebedėvi senoviškų sermėgų bei ausinių kepurių, kokias nešiojo jų protėviai. Vilki kažkokiais negražiais surdutais, naiviai įsitikinę, kad su jais atrodo kilmingiau. Lininius drabužius ir kuklias laukų gėles, kuriomis puošdavos senovės lietuvaitės, pakeitė tikri dirbtinių gėlių darželiai ant moterų galvų, tariamai elegantiškai ant pečių užmestos pirktinės skaros, spalvoti sijonėliai. Maždaug taip apsitaisiusius kaimiečius matėme važiuodami

pro šias vietas šventadienį. Neapsakomai skaudu buvo, kad Lietuva taip niekina senoviškus drabužius, tačiau kai po keleto mėnesių, pervažiavę per nemažą Lenkijos karalystės dalį ir net per Krokuvos kraštą, kur jau net paprastą darbo dieną retai besutiksi valstietį, apsirengusį gražiais ir dailiais vietiniais rūbais, susitaikėme su neišvengiamu pažangos vaisiumi ir tarėme sau: „Tai sena „ūsų ir perukų" istorija, pasikartojusi po keliasdešimt metų, tik ne su tokia tuštybe".

Matyt, netikusi buvo senovės lenkų ir lietuvių apranga, jeigu pažanga ją sunaikino.

Bet ar nauja apranga geresnė ir tobulesnė už senąją? Nespręsime šio klausimo, nes tai filosofų, estetų ir siuvėjų reikalas.

<...>

Po to įvažiuojame į Airėnų kaimą, gerai pastatytą su patogia karčema: matyt, žmonės čia gyvena pasiturimai. Jie kalba dar lenkiškai, tačiau kaip tik per šį kaimą eina rusinų [baltarusių] ir lietuvių tautybių riba. Skirtumai tarp jų nyksta, bet dar gana ryškūs, ne tik kalbos, bet ir papročių bei apsirengimo. Aprašysime tuos skirtumus, juoba kad čia pat vietoje turime puikios medžiagos, o recenzentai Varšuvoje kaltina mus, kam „Išvykose" davėme per mažai etnografinių aprašymų. Priekaištas skaudus, nes norima įrodyti, kad nepažįstame ir nemylime savo liaudies.

Palyginsime šių tautų skirtumus *kūno išvaizdos, apsirengimo, mitybos, būdo, papročių ir tarpusavio santykių atžvilgiu.*

Lietuvis valstietis — aukštas, ilgakaklis, šviesiaplaukis arba šatenas (brunetų nėra), mėlynakis, baltaveidis. Rusinas — vidutinio ūgio, plačiapetis, trumpu kaklu ir storu sprandu, plaukai ir barzda tamsiai arba šviesiai geltoni, tamsaus gymio. Lietuvaitėms būdingas tas mielas įgimtas grožis, kurio neįmanoma apibūdinti. Didelės mėlynos paprastų kaimo dukterų akys tokios išraiškingos (jeigu jums patinka) ir malonios, jog gali pamanyti tai atsiradus dėl gero auklėjimo, kuriuo mūsų kaimuose dar niekas nesirūpino. Rusinės stačiokės, neturi įgimto elegantiškumo, kurio stoką, ypač šventadieniais, stengiasi kompensuoti apdarais.

Stebint žmones, svarbu atkreipti dėmesį į *apsirengimą.* Rūbai rodo tautos santūrumą ir lengvabūdiškumą, jos ištikimybę šventiems tėvų papročiams.

Lietuvis dėvi ilgą, žemiau kelių, drabužį, vadinamą *sermėga,* tokius pat ilgus kailinius, *visada* aptrauktus marškonu arba milu, o ant kaklo visada nešioja skepetą, deja, jau spalvotą, pirktinę. Rusino sermėga trumpesnė, vadinama rusiškai *jarmiaku,* kailiniai niekuo neaptraukti, jis beveik niekada neapsiriša kaklo skepeta, o jo elegantiškumo požymis — blizganti baltinių sąsaga. Ilgi rusvi plaukai ir tokie pat ūsiukai — tikrai puošia vyrą, tačiau, deja, ir čia miesto kirpėjo žirklės vis dažniau padaro galvas lyg ir civilizuotos išvaizdos, nes rusinas valstietis labiau nei lietuvis linkęs į *pažangos* naujoves. Gražiai atrodo lietuvaitės, pasidabinusios supintas kasas kaspinais arba gėle, su berankoviais, priekyje suvarstomais kiklikais ir baltais lininiais sijonais. Nuostabiai puošia jas ant kaklo nešiojami medalionai, škaplieriai arba gintarinių

karolių vėrinėliai. Puošniau atrodo rusinaitė, apsivilkusi juoda arba mėlyna sermėgėle, klostuota užpakalyje ir papuošta gausybe žalvarinių sagų; jos galvą puošia skarelė arba didžiulis dirbtinėmis gėlėmis apsiūtas kykas. Bet, šitaip rengdamosi, šios *rusvaplaukės* gražuolės kažkaip negražiai persistengia ir kenkia savo įgimtam patrauklumui. Rusinės nori, lietuvaitės sugeba būti gražios.

Namai tiek rusinų, tiek lietuvių savo išore ir vidumi vienodi, tik gal lietuviai kiek tvarkingesni. Trobos pušinių rąstų, stogai šiaudiniai, aprūkusioje pirkioje stovi stalas, suolai, krosnis, o užkrosnyje girnos, kurios varguoliui tokios pat būtinos, kaip bajoro svetainėje pianinas. Štai ir visi mūsų valstiečio, nesvarbu, kokios jis tautybės, rakandai. Ir vieni, ir kiti — vienodai neturtingi.

Tačiau tradiciniai valgiai ir gėrimai gerokai skiriasi. Lietuviai mėgsta valgyti riebiai, ir todėl kiauliena — būtinas jų stalo patiekalas. Valgo viralą iš avies ir veršiuko smegenų, vadinamą *keipšašą* ir ne tiek Vilniaus apylinkėse, kiek toliau Lietuvoje žinomą *šiupinį*, patiekalą iš žirnių, dešros ir miežinių kruopų. Rusinai labiau mėgsta miltų patiekalus — košes ir *blynus*, kurie kepami iš raugintos miežinių ir avižinių miltų tešlos, geria naminę girą iš ruginių miltų arba laukinių obuolių ir be saiko maukia nelemtąją degtinę, tuo tarpu lietuviai mieliau geria midų ir naminį alų, o vaišinasi krupniku, tai yra degtine, pavirinta su medumi ir kvapniosiomis šaknelėmis.

Pasistengsime palyginti lietuvių ir rusinų protinį išsivystymą, nes apie išsilavinimą dar nėra ko nė kalbėti.

Lietuviai ne tokie gabūs kaip rusinai; svetimą kalbą išmoksta sunkiai ir niekada ja gerai nekalba. Rusinai, priešingai, gabūs kalboms ir aprašomajame krašte visiškai gerai susikalba lenkiškai. Lietuviai nemėgsta mokytis svetimų kalbų, o jeigu ir išmoksta, tai kalba nenoriai. Rusinai gabesni amatams, o lietuviai geresni žemdirbiai ir medžiotojai.

Lietuviai daugiau namisėdos, o rusinai linkę bendrauti, lankytis miesteliuose, karčemose, judėti. Lietuvių dainos liūdnos, apdainuojančios tikrą meilę, ir kariškos, kurios labai mėgstamos. Įsigėrę rusinai mėgsta užtraukti dviprasmišką dainušką, kurios kuklesnis lietuvis nedrįstų net pakartoti.

Lietuviai uždaresnio būdo ir todėl labiau už rusinus prisirišę prie namų ir šeimos. Labiau myli žmonas ir vaikus, savo sodo medžius ir gėles, noriai juos prižiūri. Rusinai dosnesni, o lietuviai šykštesni ir taupesni. Rusinai atviresni, o lietuviai labiau užsidarę. Rusinai karštesni, bet pyksta neilgai, o lietuviai ramesni, bet kerštingi, negreitai atleidžia. Svetimą nuosavybę lietuviai gerbia labiau negu rusinai.

Lietuvių šeimos darnesnės, sutuoktiniai labiau prisirišę vienas prie kito. Merginos, tiek rusinės, tiek lietuvaitės, elgiasi nepriekaištingai, bet kai išteka, tai namisėdos, fanatiškai religingos ir nedrąsios lietuvės visiškai pasišvenčia vyrui ir vaikams, o drąsesnės, koketiškesnės rusinės dažnai elgiasi netinkamai, nusižengdamos katekizmui. Doras vietos kunigas, per daugelį metų gerai pažinęs abiejų tautų būdą, mus tikino, kad lietuvės, jei kartais nusideda, tai tik iš meilės, o rusinės beveik visada arba iš koketiškumo, arba iš materialinio išskaičiavimo.

Lietuviai besąlygiškai tiki kunigu, o rusinai prietaringesni, tiki užkeikimais, burtais ir lemtimi.

Įdomiai susiklostė tautų, nuo senų laikų gyvenančių viename kaime ir turinčių bendrą istorinę praeitį, *tarpusavio santykiai.* Lietuviai laiko rusinus ne tokiais dorais, o rusinai juokias iš lietuvių necivilizuotumo. Mišrių šeimų maža, nors rusinas mielai veda lietuvę, net ir neturtingą; lietuviai vengia vedybų su rusinėmis, nes, jų manymu, jos tinginės ir netaupios. Kur motina lietuvė, vaikai mokomi lietuviškai arba sulenkėja, nes lenkų kalbai čia dažnai tenka tarpininkės vaidmuo. Neretai mišriose šeimose ir vyras su žmona, nemokėdami vienas kito kalbos, susikalba tik lenkiškai. Šitaip ir vyksta jaunosios kartos lenkėjimo procesas tose vietose, kur Lietuvos rusinai susiduria su tikraisiais lietuviais.

Taip atrodo vietoje stebėti liaudies papročiai. Šitiek tautų tautelių gyvena puikioje mūsų žemelėje, ir jas tyrinėti tikrai verta.

Kernavė (II, 103—109)

Graži Neris, kuri čia daro vingį, nuostabus žalias lygus slėnys, kur, pasak padavimo, Narimantas 1279 m., surinkęs savo brolius Daumantą, Alšį, Giedrių ir Traidenį, pasidalijo valdžią visoje Lietuvoje ir kur, matyt, vykdavo religinės tautinės lietuvių sueigos. Liaudis tebesieja šį slėnį su gražuolės Pajautos vardu.

Ant vieno piliakalnio pastatyta Kernavės klebonija. Pylimo likučiai ir padavimai — tai viskas, kas byloja apie šios vietos buvusią didybę. Klebono vištidės, tvarto ir kluono vietoje įsivaizduojame bastionus, šventoves, didžiųjų kunigaikščių menes. Senovės pilis, kaip paprastai to meto Lietuvoje, tikriausiai buvo medinė, todėl netgi jokia plyta neparodo tiksliai jos vietos.

O klebonija — kaip ir visos kuklios mūsų klebonijos. Žemas stogas, maži langai, prieangis su suolais, trys ar keturi kambarėliai, doras, nuoširdus kunigas klebonas, kuris jus maloniai pasveikins, pakvies pietų ir su senlenkišku svetingumu ir apylinkes aprodys, ir ką žino iš dokumentų bei žmonių padavimų noriai papasakos.

Bet, deja, vietovė jau greitosiomis apžiūrėta. Bažnyčios aktų nedaug — klebonas neseniai čia gyvena, o čia gyvenę lietuviai per karus ir marus seniai iš Kernavės išbėgioję. Įsikūrę čia žmonės svetimi, *ateiviai* iš Rusios, iš tolimesnių Lietuvos vietų, iš Mozūrijos, net iš Švedijos, po karų pasilikę kareiviai. Neieškok čia Jukščionių, Meškonių, Mankūnų, kurių protėvius, kaip pažymėta dovanojimo raštuose, Žygimantas Senasis užrašė klebonijai.

Tiek nedaug likę Kernavėje senovės paminklų ir prisiminimų, jog norom nenorom turi kalbėti tamsiai praeičiai maldą, kurią namuose sudėjai ir širdyje atsivežei, tikėdamasis sukalbėti bent jau griuvėsiuose, nes jie labiau žadina jausmus.

Apžiūrėdami klebono ūkį, tiek tesužinojome, kad senoji klebonija stovėjo ant tos pačios kalvos, tik arčiau prie Neries, o jos fasadas buvo atsuktas ne į bažnyčią, bet į upės pakrantę. Nuostabų vaizdą regėdavo

klebonai pro savo langus — čia pat upė, Pilies ir Šventasis kalnas. Kodėl šis vaizdas neįkvėpė jiems daugiau meilės šiai žemei, didesnio noro sužinoti ir užrašyti knygoje dar gyvas vietinių žmonių, kurių protėviai kovojo Gedimino pulkuose, aukojo Krivių Krivaičiui, tradicijas?

<...>

Pasinaudoję dorojo klebono nuoširdumu ir Geišiškių savininko kunigaikščio Cezario Giedraičio bei iždo valstiečių prižiūrėtojo p. Švedavičiaus mums suteikta parama, kartu su dviem čia viešinčiais jaunuoliais iš Vilniaus dvi dienas kastuvais kasinėjome Kernavės kalnus. Šventasis, arba Barščių, kalnas labai intrigavo mūsų vaizduotę, įsiūbuotą atsiminimų apie paskutinįjį Krivių Krivaitį, kuris per Lietuvos krikštą pasislėpė Kernavėje su amžinąja ugnimi ir savo dievais. Be abejo, šventųjų čia jis turėjo ant kalno, nes lietuviai, ar po stogu, ar po atviru dangumi, mėgo melstis ant kalnų, kad būtų arčiau dievų. Jų išrinktose šventovių vietose visur matome tą patį grožį, kuris jau ne kartą mus stebino, susidūrus su pagoniškos Lietuvos miestais bei pilimis. Kokios karštos maldos kildavo iš tų kalnų į dangų! Taip čia gražu aplink ir iškilminga, taip liejasi mintys į platų horizontą!

Pradėjome kasti rytinėje kalno pusėje, kur buvo supiltas kauburėlis, tarytum padaryta vieta dievams ir žyniams, o kita kalno dalis palikta liaudžiai. Kasdami pusračiu, kur matėme plytgalių, aptikome to lietuviško *Sanctum Sanctorum* pamatų žymes, o tarp jų — anglių, galimas daiktas, rodančių, kad čia degintos aukos. Bet, neaptikę jokių ryškesnių praeities pėdsakų, jokio metalo, negalėdami pasiremti netgi pasikeitusiais liaudies padavimais, nes, kaip sakėme, vietinių senbuvių Kernavėje seniai nebėra, pagaliau dar ir dėl to, kad turėjome mažai laiko, liovėmės kasinėję Šventąjį kalną, juoba kad vienintelis čionykštis senis, ir tas pats *ateivis mozūras,* patikino, jog ant kito kalno, ant Pilies, laimėsime daugiau.

Jis sakė menąs, kad ant to kalno buvęs urvas, į kurį vaikystėje mėtęs akmenėlius. Anga dabar jau užslinkusi žemėmis, likęs tik apskritas įdubimas. Lėkte nulėkėme į kalną ir, suradę viršūnėje keletą tokių įdubimų, prie kiekvieno pastatėme po keletą darbininkų. Senasis mūsų čičeronė nebeatsiminė vietos to urvo, apie kurį mums pasakojo. Senos jo kojos jau seniai buvo atpratusios laipioti stačiais kalnais — nuo pat jaunystės nebuvo užkopęs ant Pilies kalno, nors jo troba stovi vos už keleto žingsnių. Kastuvu darbavosi atkakliai, bet abejingai, nė kiek nesirūpindamas, kad mus apvylė. Bet kodėl gi jam, senam mozūrui, turėtų rūpėti nereikalingos lietuviškos senienos?

Visą dieną karštyje kasę ir nieko nesuradę, tiktai keletą kaulelių vienoje iškasoje, be to, dar nežinia ar žmonių, atidėjome Kernavės dievų ir didvyrių paieškas laimingesniems laikams. Kol jie teiksis parodyti mums iš kapų savo veidus, pasirauskime praeities puslapiuose, gal ten surasime nors neaiškių ir tolimų prisiminimų apie juos.

Keliai ir susisiekimo priemonės (II, 127—130)

Šiandien, kai visoje Europoje belikę tik *pasivažinėjimai ir pasivaikščiojimai,* kelionė iš Vilniaus į Varšuvą yra iš tiesų *kelionė.* Menki ryšiai tarp Karalystės ir Lietuvos sostinių neskatina gerinti susisiekimo.

Kol ateis ta diena, kai greitais kaip vėjas lokomotyvais lakstysime į susitikimus ir pokalbius, kaip „Valenrode" lakštingalos, dabar slenkame vėžlio žingsniu, sėdėdami tradicinėje žydiškoje būdoje, ir snausdami svarstome, kaip Londone uždeginėja cigarus su elektros srove, paleista iš Amerikos.

Išvykdami iš Vilniaus į Varšuvą, turime kaip senovėje pasiimti maisto, kapšą pinigų ir vos ne testamentą palikti, kaip darydavo viduramžių riteriai, eidami į kryžiaus žygį. Į Kauną važiuoti reikia arba tiesiai, arba per Ukmergę, ir labai nedaug vilties, kad pateksi į Peterburgo—Varšuvos diližaną, nes jame paprastai visos vietos būna užimtos. Iš Kauno į Varšuvą jau nebevažinėja pigios ir patogios penkiavietės karietos, todėl paprasčiausia pasisamdyti Vilniuje vežiką žydą ir su jo būda nuvažiuoti į Veiverių stotį, kuri už Kauno yra pirmoji Lenkijos karalystės teritorijoje, o iš ten važiuoti toliau brangia greitąja pašto karieta — bent patogi ir sparčiai veža.

Šitaip ir nutariau vykti į Varšuvą.

Ketvirtadienį, 1958 m. gegužės 14(27) d., tvirtai pasiryžęs išvykti, iš savo užmiesčio sodybos atvažiavau į Vilnių, ketindamas tuoj pat keliauti toliau. Bet reikėjo susiruošti, atsisveikinti su draugais, susirasti vežiką, kuris, kaip jie visi yra įpratę, šešias valandas pavėlavo. Iš Vilniaus išvažiavau tiktai temstant. Nebeaprašinėsiu kelio iš Vilniaus į Panerius, nes tuo aprašymu jau įkyrėjau skaitytojui šios knygos pirmo tomo pradžioje. Pirmiausia sustojame ant aukšto, smėlėto Panerių kalno ir, sukalbėję poterius prie čia esančios bažnytėlės, paliekame pašto vieškelį ir iš trijų kelių, kurie čia šakojasi, pasirenkame kairįjį.

Aplinkui plyti smėlynai, tankūs atžalynai, pušynas, už kurio dešinėje dar matyti mylimas Vilnius, miglose paskendę jo priemiesčiai. Pavargusiems arkliams reikia poilsio — o štai ir „Tatarkos" karčema, kurioje visada sustoja žydai vežikai, važiuodami į Kauną ir atgal. Puikus šulinys arkliams pagirdyti, keletas ėdžų, ant ožių pastatytų skersai kelio, rodo, kas čia per vieta. Karčemos šeimininkas, senas, žilabarzdis, patriarchališkai orus žydas, vietos vežikams yra didelis žmogus: jie pas jį gali patogiai pernakvoti, pasišerti arklius, iš jo išgirsta įvairiausių naujienų, kurias vieni vežikai pasakoja, o jie nuveš toliau kitiems. Nežinau, ar bent vienas vežikas žydas ryžtasi pravažiuoti pro „Tatarką", neužsukęs į ją nors trumpam — pagirdyti arklių, užsidegti pypkės bei trumpai šnektelėti su šeimininku. Laikosi šios taisyklės ir mano vežikas — užėjo į karčemą, ilgai šnekėjosi su vežiku, važiuojančiu iš Kauno į Vilnių, ir tik paskui užlipo ant aukštos pasostės, pliaukštelėjo botagu, sušėrė arklėkams, ir ekipažas sunkiai pajudėjo iš vietos. Karčema savo pavadinimu primena totorius, kurie čia netoli, Vokėje, gyvena; pravažiuojame

pro nuostabią upę ir jos vardu pavadintą dvarą, priklausantį grafui Tiškevičiui, o po trijų valandų lėto važiavimo jau įvairesnėmis apylinkėmis sustojame Vievio miestelyje.

Vievis (II, 130—132)

Vievis — mažas skurdus žydiškas miesteliukas. Jame yra graži mūrinė lyg ir italų stiliaus bažnyčia ir neseniai baigta statyti cerkvė, vietovė niekuo neypatinga. Esame netoli Trakų, kurie važiuojantiems iš Vilniaus į Kauną yra kairėje pusėje. Iš dešinės Neris, visiškai netoli Kernavė, pirmoji Lietuvos kunigaikščių sostinė, kažkur netoli ir Žąslių miestelis, kur buvo legendose minimos pagrindinės tų didžiųjų kunigaikščių kapinės, kur ilsisi Kerniaus ir jo dukters Pajautos pelenai. Buvo jų medinės statulos, o jų vietoje išaugo liepos, Jogailos laikais vadintos šventomis. Visa tai netoli nuo Vievio, bet išsukti iš kelio nebuvo kada; galėjome tik duoti poilsį nuvargusiems arkliams ir patys kiek nusnūsti. Nuvažiavome jau keturias mylias labai blogu keliu. Gerai padarė vežikas, kad iškinkė arklėkus, nes ir mums miegas jau lipdė akis.

Rytoj švintant vėl į kelionę.

Paskutinis žvilgsnis į miestelį, į jo bažnyčią ir cerkvę priminė, kad Vievio praeitį verta prisiminti. Apie 1600 m. Oginskių giminė, tada išpažinusi protestantizmą, įsteigė čia kalvinistų maldos namus. Vėliau čia buvo sociniečių[9] mokykla ir maldos namai, bet visa tai iki XVII amžiaus antros pusės sunyko. Tuo pačiu metu kunigaikštis Bagdonas Oginskis, išpažįstantis Rytų apeigas, įsteigė čia graikišką[10] cerkvę. Ji buvo Vilniaus šv. Dvasios vienuolyno žinioje, o vienuoliai čia laikė spaustuvę, kurioje buvo kirilica išspausdintas „Naujasis Testamentas" ir taip pat kirilica knygelė „Pasaulio veidrodis". Vievyje dar išleista M. Smotrickio parašyta „Slavų gramatika" ir pora lenkiškų leidinių.

Žiežmariai (II, 134—136)

Veltui stengiausi prisiminti ką nors iš Žiežmarių senos praeities. Nežinau, ar atmintis sušlubavo, ar čia iš tiesų nieko įdomaus nebūta. Teprisiminiau straipsnį iš „Wiadomości brukowe"—„Kaip dainuoja Žiežmariuose". Pasiklausykite šios įdomios istorijos, mieli skaitytojai, nes ji tikrai verta poeto plunksnos.

1792 m., kai daugeliui Lietuvos miestų ir miestelių buvo atimtos privilegijos, Žiežmarių burmistras išvyko į Varšuvą ir per dideles pastangas išsirūpino, kad jo miesto privilegijos būtų patvirtintos. Grįžo su karaliaus privilegija, suteikiančia miestui laisvių ir naują antspaudą su vyskupo ir prieš jį klūpančios merginos atvaizdu, su apvaizdos ženklu viršuje ir užrašu: „J. K. D. ir L. K. Žiežmarių miesto anspaudas". (Antspaudo graviūra yra p. Balinskio knygoje *Starożytna Polska*, t. III, p. 349). Tasai triumfališkas sugrįžimas pripildė džiaugsmo Žiežmarių magistrato ir garbingųjų piliečių širdis. Bažnyčioje buvo giedama *Te Deum*, mieste šau-

---

[9] Arijonų. (*Red. past.*)
[10] Pravoslavų. (*Red. past.*)

doma iš mortyrų (Žiežmariuose būta mortyrų), o miesto susirinkimų namuose iškeltas balius, į kurį susirinko miestiečiai, suvažiavo apylinkės bajorai. Kartu su šitais pakviestas atvyko ir kaimyninių Strėvininkų miestelio dispozitorius, arba ekonomas.

O kur puota — ten ir triukšmas.
O kur triukšmas — ten muštynės.

Žodžiu, ir šį kartą, kaip paprastai, prasidėjo bajorų muštynės su miestiečiais. Bajorams vadovavo Strėvininkų ekonomas, o miestiečiams — Žiežmarių burmistras. Kadangi bajorai kardų nebuvo pasiėmę, o miestiečiai neturėjo teisės jų nešiotis, mušėsi pagal seną tradiciją — lazdomis ir kumščiais. Jau per pirmą susidūrimą Strėvininkų ekonomas nukando burmistrui *nosį*. Nežinau, ar yra kas geriau už graikų Homerą, anglų Valterį Skotą, mūsų Kačkovskį aprašinėjęs mūšius, tačiau nė vienam jų neatėjo į galvą aprašyti, kaip mūšyje herojui nukandama nosis. Nei prie Trojos, nei ūkanotos Kaledonijos kalnuose, nei prie Sanoko neatsitiko nieko panašaus kaip Žiežmariuose. Kuo užsibaigė ši monachomachija, istorija tyli. Nežinia, ar kilmingoji bajorija, ar garbingieji miestiečiai laimėjo mūšį, tačiau aišku, kad burmistras neteko nosies, o Vilniaus miesto aktų knygose 1792 metų kovo 13 d. buvo įrašytas Žiežmarių miestiečių skundas, kuriame Žiežmarių miestiečiai, skųsdamiesi ramybės drumstimu, rašo, „kad nuo to laiko Žiežmarių naktiniai sargai, užuot perspėję „Atsargiai su ugnimi!", šaukdavo: „Atsargiai su nosimi!" Nesužinojau, ar tebėra čia naktiniai sargai, ar Žiežmariuose tebedainuojama kaip seniau, nes pro miestą važiavau labai anksti rytą. Tačiau kai arkliai pailsėjo ir vežėjas pasuko keliu, kuris nuo čia kaimo link darosi vis klampesnis, nebežiūrėjau į sutiktų žmonių veidus, o tik į jų nosis.

Rumšiškės (II, 136—139)

Iš Žiežmarių važiuojame į Rumšiškes. Čia pasimatysiu su mylimu, bet taip seniai matytu Nemunu. Širdis neramiai daužosi..., man regis, jog kai, nepaisydamas dar šalto meto, išsimaudysiu Nemune, tai atjaunėsiu, pasijusiu kaip prieš daugelį metų, jog kai išverksiu Nemune kartaus patyrimo ašaras, tai jos visiems laikams dings man iš akių arba virs džiaugsmo ašaromis. Nemunas, patikėtinis, brolis, bičiulis atvėsins mane ir sušildys, kaip ko reikės, taps man Jordanu, krikštamote atgimimo upe.

Per šešerius metus, kai paskutinį kartą maudžiausi Nemune, viskas pasaulyje pasikeitė. Maudžiausi Nemune prie Rumšiškių... ir ką manote? Nemunas pasikeitė — Nemunas nebeišgydo sielos...

Prie Rumšiškių kryžiuočiai ne kartą kovėsi su lietuviais, nes čia buvo jų perkėla per Nemuną į mūsų kraštą. Mažame aukštumose stovinčiame miestelyje yra tik labai sena bažnyčia, kurios turtus Zigmantas Vaza 1599 m. padidino — užrašė kleboniją ant kalno už miesto, tris ar keturias karčemas. Jei ne ji, nebūtų čia į ką žiūrėti. Bet, pravažiavus Rumšiškes, kairėje atsiveria nuostabus vaizdas į Nemuną, kurio kitas krantas priklauso jau Lenkijos karalystei. Čia prasideda pavojingi laivams Nemu-

no *slenksčiai.* Tai granito luitai, užvertę upės vagą ir krūvomis stūksantys abiejuose krantuose. Kai kuriuos jų rudenį, upei nusekus, gal nesunkiai pavyktų iškelti iš vandens, o kitų nesugebėjo suskaldyti dar Stanislovo Augusto laikais iš Anglijos iškviesti narai.

Iš vieno škiperio, plaukusio 1824 m. vytine Nemunu, rankraščio išrašėme žymesnių slenksčių, esančių tarp Rumšiškių ir Kauno, pavadinimus. Štai kaip jie vadinosi: *Kazokas* prie Piliuonos kaimo, *Pasiutėlis* prie Levanavos palivarko; *Varna* su keletų akmenų, vadinamų Varniukais, netoli Kempynės kaimo; ten pat *Kunigo sala; Bizūnėliai* prie Gastelonių kaimo; *Bizūnas* prie Salamenkos kaimo, pavojingiausias iš visų slenksčių; *Vanagas* prie Žviegždrių; ten pat *Bajorė; Devynios salos* prie Pažaislio; ten pat *Velnio pirtis;* pagaliau *Juodis* prie Karalystės Panemunės miestelio. Apie vieną šių slenksčių, greičiausiai apie Velnio pirtį, yra legenda, pasakojanti, kad velnias nešęs akmenį, kuriuo norėjęs sugriauti Pažaislyje statomą jėzuitų, o gal kamendulių bažnyčią, bet, išgirdęs rytą giedant gaidį, numetė akmenį į upę.

Valdžia jau XVI a. atkreipė dėmesį į šiuos slenksčius, gresiančius Nemuno laivybai, vytinėms, vežančioms į Vokietiją Lietuvos grūdus. Mikalojus Tarla, Žygimanto Augusto laikais buvęs Pšemislio karūžas, išleidęs daug lėšų, iškėlė iš upės vagos didžiausius ir pavojingiausius akmenis nuo Gardino iki pat Prūsijos sienos. Šį didį, tikrai pilietišką darbą buvo užsibrėžęs užbaigti karalius Stanislovas Augustas. Didžiai gerbiamo Lietuvos iždininko Tyzenhauzo iniciatyva tai atlikti buvo pavesta Iždo komisijai. Darbams vadovavo jėzuitas Norvaiša, tačiau jie taip ir liko neužbaigti. Iš akmenų, iškeltų iš upės, ketinta pastatyti prie Rumšiškių paminklą su lotynišku užrašu. Paminklo niekas nepastatė, bet Krasickio raštuose yra išlikęs užrašo teksto projektas. Gal jis kada pravers, kai bendromis piliečių pastangomis bus iškelti iš Nemuno visi *bizūnai, arkliai, kazokai* ir *varnos,* į kurių kietas krūtines dūžta kruvinu prakaitu uždirbtas mūsų laukų derlius ir mūsų skurdžios prekybos auksinės viltys.

Kaunas (II, 148—150)

Išvažiuojame iš lapuočių miško, ir nuo kalno kaip ant delno pasirodo Kaunas, nuostabios praeities miestas, pilnas paminklų, poeto apdainuotas. Štai prie Nemuno jo slėnys, kur „Laumės... audžia pavasario rytą / Žaliąją veją, žiedais iškaišytą: / Slėnio gražesnio nerasi pasauly...", kurį liaudis pavadino Mickevičiaus slėniu. Štai nuostabūs ąžuolai ir liepos, kurių paunksnėje mėgdavo svajoti Lietuvos dainius, štai smėlėtosios Nemuno pakrantės — ir miestas prie mūsų kojų. Akys apžvelgia jo bokštus ir nuklysta į kitą Nemuno krantą, į puikiuosius Aleksoto kalnus, kurie *jau Lenkijos karalystės pasienyje. Nerį, iš kitos pusės juosiančią* miestą sidabrine juosta, Nemunas „Glaudžia su meile prie šaltos krūtinės */ Ir kartu skęsta į marių gilybes". Pravažiuojame pro puikią karmelitų Šv. kryžiaus bažnyčią, paskui pro stačiatikių kapines, kuriose* matome jaudinantį užrašą slaviška kalba: „Ateikite pas mane, kenčiantieji žemėje, aš nuraminsiu jus". Štai ir elektrinio telegrafo stotis, kurios vielos ištemptos ant aukštų stulpų, bėga į šiaurę, į Peterburgą, ir į vakarus,

į Varšuvą. Jau esame civilizuotoje Europoje. Tik nusičiaudėk per telegrafą, ir tuoj pat Paryžiuje tau atsakys: „Į sveikatą!"

Įvažiuojame į miestą. Ilgoje gatvėje, nuo seno vadinamoje Rokitų gatve, ir jos tęsinyje, gana siauroje Didžiojoje, arba Dominikonų, pilna gražių namų, krautuvių, viešbučių, minia žydų, stovi dvi bažnyčios. Čia yra net du knygynai ir „Lietuviškas" viešbutis, kuriame veikia laikinas teatras. Dominikonų gatvė išveda į keturkampę turgaus aikštę, kurios pasididžiavimas — didingas paminklas, nulietas iš geležies Nikolajaus I įsakymu prancūzų žygio ir atsitraukimo atminimui. Turgų supa gražūs mūriniai namai, o didinga, primenanti bažnyčią, miesto rotušė labai puošia aikštę. Aikštėje gyvena gubernatorius, yra pašto stotis, buvusi jėzuitų bažnyčia, pora viešbučių ir keletas krautuvių. Čia nuolat judru, į visas puses lekia puskarietės. Pasukę į kairę nuo Dominikonų gatvės ir važiuodami aikštės pakraščiu, Pranciškonų gatve nusileidžiame prie Nemuno, kairėje palikę pranciškonų bažnyčią.

Kauno neaprašinėsime, nes knygoje pasakojame tiktai apie netolimas savo keliones iš Vilniaus. Šiuo miestu verta pasidomėti ir istorikui, ir poetui, nes jis neapsakomai gražus, neįkainojamai svarbus prekybos plėtotei, turi didžiulę praeitį ir kupinas ateities vilčių. Į jį, stovintį trijų upių santakoje, nelyginant arterijomis į širdį, jau šiandien suplaukia gaminiai iš visos Lietuvos. O kas bus, kai dabar tiesiamas Peterburgo—Varšuvos geležinkelis jam atvers dar du turtėjimo kelius? Kaunas suklestės, išaugs, kunkuliuos prekybos verpetais ir materialiniu, europiniu atžvilgiu taps turtingiausiu Lietuvos miestu. Tačiau tylusis Vilnius su savo šventaisiais paminklais ir tuo patrauklumu, kuris jaudina kiekvieną, visada liks dvasinė Lietuvos sostinė.

B. KELIONĖ NEMUNU

Liškiava ir Merkinė (p. 47—49)

Iš Druskininkų, nubėgęs daugiau kaip mylią pirma į pietryčius, paskui į rytus, pagaliau padaręs vingį į vakarus, Nemunas atplaukia prie mažo Liškiavos miestelio, esančio kairėje, arba lenkų pusėje[11]. Pakeliui iš dešinės pusės priima mažą Šnurkos ir didesnį Veršustanės upelį[12], iš kairės porą mažų upokšnių. Liškiava stovi puikioje vietoje; pirmiausia ant kalno pasirodo sugriuvusi akmeninė pilis, gal kryžiuočių statyta; Teodoras Narbutas laikė ją esant kryžiuočių *Neuenpille* ir manė ten įvykus Mindaugo krikštą. Tatai turėtų būti Lietuvos Naugardukas — Erdvilo sostinė. Kitapus kalno, šalia miestelio, pastatyto pakalnėje, stovi didelė ir graži bažnyčia, taip pat vienuolyno rūmai, kur buvo kunigų invalidų prieglauda, o šiandien — klebonija.

Vos pusę mylios nuplaukęs nuo Liškiavos iki dešiniame Nemuno krante esančios Merkinės, Nemunas sutinka Merkio ir Straujos upes,

[11] Užnemunė nuo 1807 m. liko priskirta Lenkijai, todėl autoriaus vadinama lenkų puse. (*Vert. past.*)

[12] Tie upeliai vadinami Grūta ir Nereta. (*Vert. past.*)

įtekančias iš dešinės pusės; tos upės padidina Nemuną ir teikia puikiausią reginį Merkinei, taip lenkų karalių mylėtam miesteliui. Čia XII amžiuje, o gal dar anksčiau, buvo pastatyta ant kalno gynybos pilis, čia buvo dažnai ir skaudžiai jaučiama kryžiuočių ugnis ir kardas, čia, medžiodamas didžiausiose giriose, Jogaila suteikė miestui privilegiją, čia Vytautas priėmė čekų pasiuntinius, siūlančius jam karaliaus vainiką, čia jis įkūrė bažnyčią. Čia Kazimieras atvykdavo medžioti ir Žygimantas Augustas, ne mažesnis medžioklės mėgėjas, medžiodamas Merkinėje, suteikė miestui herbą ir Magdeburgo teises. Čia Vladislovas IV gainiojosi žvėris; čia tarp jo palydovų buvęs Sarbievijus savo lotyniškuose eilėraščiuose *Silviludia* apdainavo čionykščius kraštus[13]; čia pagaliau tas pats karalius 1684 m. baigė savo amžių, vykdamas iš Vilniaus į Varšuvą. Šiandien Merkinėje nebėra nei buvusios didybės pėdsakų, nei atsiminimų. Ant kalno lietuvių pilies griuvėsių likučiai, mieste sena mūro bažnyčia, keistos struktūros rusų cerkvė, apačioje apsagstyta krautuvėlėmis[14], namai, kuriuose mirė Vladislovas IV. Miestelyje kelios dešimtys senų medinių namų, gyventojų per du tūkstančius, daugiausia žydų. Apylinkė nyki ir tuščia. Neapgalvotai išretintos neįžengiamos karališkos girios; mažytės pušelės auga bedugniuose smiltynuose; niekur nepamatysi kaimo, tik tęsiasi akies neaprėpiami geltonų laukų plotai, kuriuos sodietis, nesitikėdamas gauti net rugių, apsėja menkais grikiais ir smulkiomis avižomis.

Nuo Gardino iki Alytaus (p. 50—52)

Dvi mylios tiesiu keliu ir beveik trys Nemuno vingiais — tiek yra nuo Nemunaičio iki Alytaus, stovinčio dešiniajame krante. Tai nedidelis miestelis su Naugarduko vaivados Jono Zaberezinskio 1524 m. įkurta bažnyčia; XIV a. matė kelis kryžiuočių užpuolimus, nelaimingus lietuviams net ir tada, kai kryžiuočiai būdavo nugalėti. Tarp Nemunaičio ir Alytaus į Nemuną įteka iš dešinės pusės Alovėlė, Tverkta, Tulpelė ir Alovė, daugybė atšakų, o iš kairės — pora upokšnių.

Nuo Gardino iki Alytaus Nemuno vaizdas gana įvairus. Upė skrodžia aukštus kalnus, plaukia per girias ir daro daug vingių. Aukšti Nemuno krantai staigūs ir statūs; dirvos daugiausia smėlėtos, tačiau kai kuriose vietose žemė derlinga ir augmenija tikrai graži. Kviečiai čia užauga nepaprastai aukšti. Tačiau ūkis, išskyrus vieną kitą išimtį, nelabai teklesti ir dvarininkų, ir kaimiečių. Gyventojai abipus Nemuno — lietuviai, daugiausia katalikai; kaimų trobos menkos, taip yra greičiau iš senos tradicijos negu dėl neturto. Puikesnis ir gal labiau pasiturįs kairiojo kranto, arba Lenkų karalystės, gyventojas, rengiasi lyg ir šventadieniškai, važiuoja jau ne vienu arkliuku, bet puikiu dvejetu ir kaustytu vežimu. Moterys linkusios puoštis blizgučiais ir gėlėmis, bet tai nelabai jas tepagražina.

---

[13] Žr.: Sarbievijus Motiejus Kazimieras. Miškų žaidimai. V., 1958. P. 21—41. (*Red. past.*)
[14] Tai buvusios rotušės pastatas. (*Vert. past.*)

Nuo Balbieriškio, pasisukinėjęs porą mylių čia į rytus, čia į šiaurę, Nemunas priplaukia Prienų miestelį, senovinę Oginskio nuosavybę. Pagaliau, išraitęs dviejų mylių vingį į pietvakarius ir atgal į rytus ir pietus, padaręs pusiasalį, arba vadinamą kilpą, Nemunas atplaukia pas dešiniajame krante stovintį Birštono miestelį. Tiesiai nuo Prienų iki Birštono (du kartus persikėlus per Nemuną) tėra vos ketvirtis mylios.

Valtininkas baimindamasis artinasi prie šių vietų, nes čia nuo pat Alytaus iki Birštono upės dugnas akmenuotas ir pilnas seklumų bei sąnašų. Baisiausi slenksčiai yra ties Alytumi, ties Panemuninkėlių kaimu, ties Rumbonių kaimu (kur yra senovinis piliakalnis, lietuviškai Pilupiu vadinamas), ties Punia, Balbieriškiu, taip pat ties Žiegždrių ir Naravų kaimais ir Žiegždrių vienkiemiu. Vanduo teka neparastai greitai, o upės plotis 40—50 Reino sieksnių[15].

Prieš keletą metų, viename iš mūsų laikraščių kalbėdamas apie Birštono mineralinius vandenis, spėjau puikią šios gydyklos ateitį. Spėjimas greitai ir netikėtai pasitvirtino. Konkuruojančios Stakliškės, septyniolika metų gyvavusios, nusmuko: 1857 m. sudegė trobesių dalis, o dar prieš tai tenykščiai vandenys ėmė sekti ir netekti gydomųjų ypatybių, ligonių skaičius ėmė mažėti, ir jau praeitais 1859 metais niekas čia nebeužklydo.

Stakliškėms smunkant, Birštonas kilo. Buvo lankomas jau nuo 1840 m., tik dėl butų stokos negalėjo priimti daug žmonių, bet, 1856 m. ėmus šalinti svarbiausius trūkumus, lankytojų skaičius ėmė augti.

Šiandien Birštonas turi bažnyčią, dar Vladislovo IV laikais 1643 m. įkurtą, 18 gerai įrengtų namų atvykstantiems, salę pasilinksminimams ir didelį maudyklių pastatą, kuriame yra 14 numerių su varinėmis voniomis: maudymosi patalpa padalyta į dvi dalis — vyrams ir moterims. Be to, neturtingiems yra atskiras priestatas.

Pietiniame miestelio pakraštyje driekiasi trikampis slėnis, per kurį į Nemuną teka mažas upokšnis; prie jo dvi sūrios versmės, lietuviškai Druskupiu vadinamos. Vanduo jose skaidrus, be kvapo, sūriai kartaus skonio; vanduo verčiasi iš lėto, tačiau taip gausiai, kad iš kiekvienos versmės per minutę galima gauti po keturis kibirus vandens, t. y. 5760 kibirų per parą. Ištyrus Birštono vandenis, nustatyta, kad viename šimte svarų čionykščio vandens yra 18 drachmų kietų dalių, būtent: natrio chlorido, kalcio karbonato, kalcio sulfato, kalcio chlorido, silicio dioksido; esti dar angliarūgštės, geležies karbonato, taip pat organinių medžiagų, be to, dar manoma esant jodo ir bromo. Tie vandenys sėkmingai gerina nusilpusį virškinimą, gydo geltligę, kaltūną, liaukų ligas, odos išbėrimus, nervų ligas, chronišką reumatizmą, vaikų anglišką ligą, moterų ligas ir džiovą.

Nepaprastas atvykusių susigrūdimas, toks, kad esamose patalpose nebėra vietos, yra nežmoniško brangumo priežastis. Praėjusiais metais butas šeimai atseidavo 25—30 sidabro rublių už mėnesį; ankštas butas nepasiturintiems, kartais pastogėje, — 10 rublių už mėnesį; vonia — nuo 20 skatikų iki 2 auksinų. Kas nepatenka į atskirus namus, ieško kamba-

[15] 150—190 metrų. (*Vert. past.*)

rio miestelyje, kur yra 52 kaimiškos trobos; paprasta pirkia, sandėlis, arklidė — viskas praverčia sveikatos trokštantiems ligoniams.

Pragyvenimo reikmenys gana brangiai perkami pačiame Birštone arba Prienuose. Vasarą čia atvyksta restoranas ir cukrainė.

Du kartus per savaitę esti pasilinksminimai; už įėjimą į salę vyrai moka po rublį. Šokama iki ryto gana gerai muzikai grojant. Kitokių pramogų, kaip antai teatro, koncerto, knygyno, iki šiol Birštone dar nebuvo pasigendama.

Užtat gamta stebuklingai pamyli atvykusius savo reginiais. Tiesa, čia nėra aikščių, parkų, bulvarų, bet yra Nemuno pakrantės, yra laivelių paplaukioti upėje, yra Pilies kalnas su senovės Lietuvos kunigaikščių medžioklei skirtos pilies liekanomis, kur buvodavo Vytautas (1413 m.), kur Kazimieras Jogailaitis išbuvo visą 1473 m. žiemą su savo žmona ir sūnumis. Tą vietą lietuviai tebevardina „Dvaras užkeiktas"[16].

Valtininkas (p. 67—73)

Penktadienį, gegužės 10/22 turiu vykti iš Kauno. Kiek apsiniaukusi, šaltoka, bet vis dėlto gegužės dienelė jau persiritusi į antrą pusę: muša penktą valandą po pietų.

Vytinė, į kurią sudėjau savo turtą — rugelius ir kitą mantą — ir su kuria turėjau plaukti į Karaliaučių, jau prieš dvi dienas išplaukė iš Kauno, o mane aplinkybės privertė dar čia pasilikti. Turiu ją pasivyti valtimi, kurią mano pasamdytas valtininkas pavadino vokiškai — kanu.

Kažkoks nuobodus, tylus vokietukas tas mano valtininkas; tiesa, iš akių neatrodo vokietis, tačiau kalba vokiečiuodamas. Mano ryšulį pavadino mantelzaku, savo valtį — kanu, užsidėjęs baltą *quondam* skrybėlę, vilki mėlynu švarku, rūko trumpą porceliano pypkutę, o dėl užmokesčio derasi kaip žydas; tikriausiai vokietis.

Į jo patogią valtį sunešė mano daiktus; paskutinį kartą pažvelgiu į Kauną, sėdame į valtį, valtininkas persižegnoja, pasispjaudo delnus, tvirtai suima irklą, vikriai atsistumia nuo kranto — plaukiame.

Persižegnojo!.. o gal ir ne vokietis. Pasekiau jo pavyzdiu ir karštai sukalbėjau maldą: „Kas atsiduoda savo viešpaties globai".

Plaukiame pavėjui, plaukiame pavandeniui; valtis lekia kaip strėlė tiesiu kaip strėlė, plačiu Nemunu.

Kokie nuostabūs jo krantai, ypač kairysis! Nuolaidi, lygi, keliolikos ar keliasdešimt uolekčių aukščio kalva vadinama Linksmakalniu, jos viršų vainikuoja žali krūmai, apačioje — gražus, žalias klonis. Ant jos pastatyti balti prūsiškai mūryti nameliai ir dvareliai teikia vaizdui tos akiai mielos netvarkos, kuri, įvairindama aplinką, tartum sakyte sako, kad toje gražioje gamtoje gyvenanti žmonių saujelė turi daugiau laisvės visuomenėje. Širdis plaka, akys gėrisi — plaukiame.

Greitai praplaukiame tuos namelius ir dvarelius: nėra kada paklausti, kaip vadinasi, nėra noro klausinėti; toks tylus, toks paniuręs tas mano

---

[16] Tiek Sirokomlė, tiek kiti autoriai — Balinskis, Tiškevičius — rašo: *Dwaras uszkaltur* (*dwór zaczarowany*), tik Koreiva (Vilenskaja gubernija, 1861) rašo *dvaras uszkialtas*, o Glogeris (Podróż Niemnem, 1888) — *dwaras užkejktas*. (*Vert. past.*)

valtininkas. Tik žegnojasi ties kiekvienu praplaukiamu kryžiumi, tik šnabžda poterius.

Plaukiame dvi valandas, jau porą mylių padarėme nuo Kauno; aštunta valanda vakaro. Ką tik nusileido saulė, dangus išsiblaivė, bet pučia šaltas vėjas, nuo vandens kyla migla, paupio paukščiai čirškia, gieda, klykia. Tas klegesys turi kažkokios nesuvokiamos harmonijos, oras jo pilnas nelyginant kvapių smilkalų. Vėjas vis šaltesnis, gerai apsisupu apsiaustu ir svajoju.

Mano valtininkas tyli, ir gerai, kad tyli, nes man netrukdo klausytis paukščių klegesio, žiūrėti į dangų, kuriame ima žiebtis žvaigždelė po žvaigždelės, ir svajoti apie savuosius.

Dangus apsiniaukė, mėnulis nešviečia, ima darytis kažkaip ilgu. Vidury upės, beveik pačioje vagoje, valtis sustoja.

— Kas čia? — klausiu pabudęs iš svajonių.

— Tai jau žinia, užėjome ant oko,— burbtelėjo valtininkas, iš visų jėgų spirdamasis irklu į Nemuno dugną.

— Kas tai yra „ant oko"? — klausiu.

— Tai jau žinia, ant seklumos, įklimpome į smėlį; žinote, per smėlį su valtimi nepavažiuosi.

— Ką daryti?

— Tai jau žinia! Aš paėmiau irklą, Tamsta paimk kitą, nustumsime valtį nuo seklumos ir plauksime toliau.

Griebiu kitą irklą, iš visų jėgų stumiame valtį, bet toji kaip vėžlys vos slenka, užsispyrusi smenga į minkštą sąnašų smėlį ir visiškai atsisako mūsų klausyti.

Valtininkas dar kartą mėgino smarkiai pasistūmėti irklu, paskui nusivylęs ramiai padėjo irklą į valtį ir ėmė skeltis ugnies pypkei.

— Ką dabar darysime? — sušukau nusiminęs.

— Tai jau žinia, reikės nakvoti čia, ant oko,— šaltakraujiškai atsakė valtininkas.— Naktis, žinia, nieko nematyti, palauksime aušros.

Užsidegė pypkę, nusivilko mėlyną švarką, užsimetė pilką japančą, ir, įtvirtinęs valtį, atsigulė ant teliaudų.

Norom nenorom ir aš nusiraminu, darau kaip jis — pasidedu po galva ryšulį, apsikloju apsiaustu, noriu užmigti, tačiau miegas neima, šaltis erzina, graužiuosi prisiminęs, kas liko namie, nerimstu, kad pakliuvau į tokią padėtį — ant sekklumos upės vidury.

— O jeigu vanduo pakels mus nuo tos seklumos ir naktį miegančius nuneš? — klausiu sunerimęs.

— Tai jau žinia, taip būtų geriau,— atsako ramiausiai,— nes be vargo išlįstume iš to nelemto oko; tačiau baisiai šalta, gera būtų išgerti.

Atsiminė, kad Kaune pasiėmiau geroką bundzę starkos[17], kuri tuomet nebuvo tokia retenybė kaip dabar.

— Gerai sakote,— tariau aš,— kai šalta ir drėgna nepakenks!

— Žinia, kad nepakenks,— neabejodamas atsakė valtininkas.

Gurkštelėjo gerą gurkšnį iš paduotos bundzės, atsiduso, gurkštelėjo antrą ir atiduodamas iškilmingai tarė:

— Labai dėkui!

---

[17] Apipintą butelį senos degtinės. (*Vert. past.*)

Dar kartą įsiskėlė ugnies, užsidegė pypkę ir po valandėlės ėmė dainuoti — betgi lietuviškai, graudžia, malonia gaida.

In bundze veritas, pamaniau sau, gal pasidarys šnekesnis, tada bus linksmiau.

— Kas tu ir iš kur esi, bičiuli? — paklausiau,— vokietis ar vietinis?

— Tai jau žinia, vietinis,— atsakė.— Koks aš vokietis, jei gimiau nelabai toli nuo čia, Smalininkuose, jau už Prūsų sienos. Vokiečiai savaip pakrikštijo mūsų miestelį, bet vis tiek tai nuo amžių ne jų nuosavybė. Ponas ten būsi su vytine — gražus kraštas. Esu kilęs dar iš senų lietuvininkų; vadinuos Simonas Skatilėlis; plaukiodamas laivu tai aukštyn, tai žemyn Nemunu, dažnai būdavau Kaune; čia vedžiau ir jau penkeri metai jame gyvenu. Kaunas gražus miestas, bet pas mus Smalininkuose gražiau, žinia, kad gražiau, ponas pats pamatysi.

Vilkija (p. 74—75)

Vienodos vandens kelionės išvargintas, sutikau su valtininko pasiūlymu. Išlipome į krantą ir, kol jis kalbėjosi su savo pažįstamu, apžiūrėjau miestelį.

Tai tikra laužynė, tik iš mandagumo vadinama miesteliu. Jame gal šimtas lūšnų, o žmonės jį vadina Vilkija. Stovi tarp Dubysos ir Nevėžio įtakos į Nemuną, priklauso grafui Henrikui Zabielai, kurio gražus dvaras matyti kairiajame Nemuno krante, Lenkų karalystėje.

Girdėjau, kad čia yra buvusi sena pilis, bet kada statyta, nespėjau sužinoti. Aplankiau tuos griuvėsius, o paskui pasimeldžiau prie dar uždarytos bažnytėlės. Prie nuskurusios smuklės durų stovėjo kažkoks ūsuotis suplyšusiu žiponu, su pypkele dantyse. Prisiartinau prie jo:

— Ar tamsta vietinis? — klausiu.

— Nei tamsta, nei vietinis miesčionis,— atsako man, lyg būčiau įžeidęs jo garbę.— Esu bajoras.

— Tad, pone bajore,— tariu nusižeminęs,— kieno šitas miestelis?

— Grafo Heindriko,— iškošia pro dantis.

— Henrikas tai vardas, bet kaip jo pavardė?

— Heindrikas.

— Sakau, jog tai vardas, o aš noriu žinoti pavardę.

— Ir kur, ponas žinai, kad tai vardas, o ne pavardė?

— Nes pažinojau daug Henrikų įvairiomis pavardėmis.

— Jei taip, tai jau nebežinau,— atsakė naivus bajoras.

Skubu prie Nemuno kranto; valtininkas manęs laukia.

Seredžius (p. 77—78)

Žemumoje, pakalnėje stovi menkas miestelis prie pat Nemuno. Per potvynį kalno dalis, matyt, neseniai nuslinkusi į upę. Iš vandens kyšo užgriūtų trobesių sienos ir stogų gegnės.

— Prieš kokias keturias ar penkias savaites čia nuslinko į vandenį bažnyčia ir klebonija, ir visi kunigo trobesiai. Nemunas patvino, žinia, paplovė kalną, ir viena miestelio dalis pūkštelėjo į vandenį kartu su

kalnu. Žmonių niekas nenuskendo, tik senas įkaušęs žvejys ir kunigo kalakutai, kurie buvo tvarte. Žąsys išplaukė į viršų, matyt, per kažkokį stebuklą, o daugiau jokių nuostolių nebuvo. Kai kalnas ėmė trūkti ir byrėti į Nemuną, tai jau žinia, arklius tuojau iš arklidės, o galvijus iš tvarto. Ir, ačiū dievui, iš gyvulėlių niekas nežuvo — nei karvės, nei jaučiai, nei kunigo šeimininkė, nors stovėjo prie pat tos vietos, kur kalnas trūko. Stebuklas, žinia — ką čia kalbėti!

Norėjau apžiūrėti kanalą, kuris tuo metu čia buvo kasamas ir turėjo sujungti Dubysą su Venta, įtekančią į jūrą Kurše. Netoli miestelio tarp kalnų teka menkutė, bet smarki Dubysa. Radau daugybę kareivių, kasančių kanalą. Mandagus karininkas, prižiūrintis darbininkus, paaiškino, kad tą darbą dirba 6 pulkai, arba 18 tūkstančių žmonių, padalytų partijomis, ir kad nemaža darbo dalis jau baigta[18].

Jurbarko prieplaukos ir vytinės aprašymas (p. 84—91)

— Čia, pone,— kalbėjo Skatilėlis,— visai nėra žmonių, tik vieni vokiečiai ir žydai; miesčionis žemaičius ponas apgyvendino kaimuose. Čia mūsų bažnyčia, o vokiečiai turi savo kirkę Žvyruose, už miesto. Tai jau žinia, vokiečiai nieko žmoniškai nepavadins: mūsų bažnyčia, jų *kirkė,* mūsų dešra, jų *vurstė,* mūsų degtinė, jų *šnapsas,* žinia — vokiečiai.

Visa Jurbarko prieplauka pilna vytinių ir prūsiškų baidokų. Čia rasiu ir savo vytinę; bet temsta, stiprus vėjas ir vandens srovė nuneša mus nuo miesto. Skatilėlis kaip galerininkas dirba irklu — vienas vargas. Tik dešimtą valandą vakaro šiaip taip priplaukėme prie dešiniojo kranto, tačiau nebebuvo kaip ieškoti savo vytinės; nutariau dar vieną naktį nakvoti valtyje. Čia pat prie mūsų — prūsiškas baidokas, ugnis šviečia jo kajutėje, ant denio girdėti moterų balsai, bėgioja vaikai. Ugnys žiba ir kitose vytinėse bei baidokuose, kurių čia gal šešios dešimtys. Krantai ūžia nuo upeivių šnekos. Girdėti dainuojant, čirpia smuikelis, kuriuo lietuvis upeivis rėža savo kaimo šokius, savo dainas daineles, svajodamas apie tolimus namus, apie savo mieląją, apie vaikelius, apie sunkią dalią. Pažįstu tos dainos gaidą — tai Naugarduko daina; tą gimtąją gaidą girdėdamas, saldžiai užmiegu kaip namie. Valties supimas ir Skatilėlio poteriai mane dar labiau paskandina svajonėse.

Ketvirta valanda ryto, sekmadienis, gegužės 12/24. Nepratęs ilgai miegoti, pašoku iš guolio; mano Skatilėlis jau nemiega — kažką taiso valtyje ir meldžiasi: meldėsi, kai atsiguliau, meldžiasi, kai pabudau. Gėda man pasidaro, kad taip leidžiuosi pralenkiamas. Pasakau jam apie tai.

— Tai jau žinia, ponai — kas kita,— atsako man,— mes neturtingieji, tai jau taip: kas su dievu — ir dievas su tuo.

Toks atsakymas man nelabai patiko, nes kodėl mes, ponai, dievo atstumti ir kam toji visiems žinoma materialinė spekuliacija, kad meldžiamasi norint gauti kažkokių dovanų. Tačiau žmogelis kaip mokėdamas

---

[18] 1830 m. sukilimas nutraukė nebaigtus darbus, kurie taip ir liko neatnaujinti; visi įrengimai buvo vėliau parduoti iš varžytynių ir išardyti. (*Vert. past.*)

išdėstė maldos reikalingumą, išsakė, kas jam gulėjo ant širdies, persižegnojo ir vėl ėmė kalti plaktuku valties dugną.

Rytas puikiausias, dangus šviesus, vos patekėjusi saulė žaidžia Nemuno vilnimis, virš vandens pučia šaltokas vėjelis, per rūką matyti stovinčios prie kranto vytinės; metas susiieškoti savąją.

Neilgai ieškojome, nes stovėjo už kelių žingsnių. Mano vytininkas Mikolajus, valstietis, gimęs netoli Naugarduko, išėjo ant denio pasitikti. Jo stotas atkreipė mano dėmesį. Tai buvo jau žilas, augalotas, plačiapetis ir tvirtas senis, nuostabiai malonaus veido, pašarmojusia, vietos papročiu trumpai pakirpta barzda, aukšta avikailio kepure, nors jau šilta, bet su kailiniais, ant kurių dar užsivilkęs pilką sermėgą, perjuostą plačiu šikšnos diržu. Dėl to malonaus veido ir amžiaus jis atrodė lėtas, tačiau netrukus pamatėme, kad yra judrus, energingai tvarko pavaldžius tarnus ir puikiai išmano savo amatą. Apie jį galėtume pasakyti, kaip kadaise buvo sakoma apie etmoną Tarnovskį: kai geras, tai geras lyg dangaus angelas, o ne Tarnovo ponas, o kai piktas, tai baisus liūtas su pasišiaušusiais karčiais, ištvinkusiomis gyslomis ant sprando, griausmingu perkūno balsu. Ponas J. mūsų bendrakeleivis iš kaimyninės vytinės, didelis lotynų klasikų mėgėjas ir žinovas, mūsų Mikalojų Enėjo vairininko garbei praminė Palinūru, ir kai tik mūsų vairininkas imdavo šūkauti vytinėje, visada jam pacituodavo „Eneidos" penktosios knygos eiles:

Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aetera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras?[19]

Iš pradžių senis pyko, kad jį pravardžiuoja čia gubernatoriumi, čia Palinūru, bet kadangi žodžiai buvo lotyniški,— o dievotas senukas bažnytinę kalbą gerbė,— nustojo pykęs, ir vytinėje jam prigijo Palinūro vardas, tiktai kiek pakeistas — upeiviai gerąjį Mikalojų vadino Ponu Agurku.

Ponas Agurkas ir ponas Skatilėlis man padėjo, ir štai jau esu vytinėje su visa savo manta kaip nuolatinis jos gyventojas.

Tiems, kurie nepažįsta mūsų paprastos senos lietuviškos vytinės, pravartu bus duoti jos aprašymą. Kadangi laivai dabar tobulinami ir laukiama, kad į Karaliaučių bus geležinkelis, senoviškus jos modelius greitai gal tik muziejuose matysime.

Vytinė — tai paprastos valties pavidalo laivas <...>. Apie 170 pėdų ilgio, 18—25 pėdų pločio, 5—6 pėdų aukščio, 3 pėdų gramzdos ir gali pakelti pusantro tūkstančio statinių svorį. Ji uždengta stačiu stogu, sukaltu iš lentų ir užtiestu neperšlampama liepų plaušine, kurios tiekia Polesės miškai. Aplinkui eina mažas storlenčių denis, o į pačios vytinės vidų nulipama nuo denio keliais mediniais laipteliais. Pirmagalyje yra patalpa šeimynai ir virtuvė, per vidurį sudėtos prekės ir kelionės atsargos, gale yra vadinamoji kamara arba vytinės prievaizdo būstas. Tai mažas, bet patogus kambarėlis su dviem gana plačiais langeliais; jame iš

[19] „Pats vairininkas drąsus Palinūras, sušunka prie vairo: / „Vargas jūreiviams! Ko taip uždengė debesys dangų? / Ką mums, tėve Neptūne, rengi?" (A. Dambrausko vertimas)

bėdos gali tilpti lova, stalelis ir net indauja. Kai grįžtame iš Karaliaučiaus, tas kambarėlis paprastai papuošiamas veidrodžiais, kilimais, puikiais baldais, nes už tuos daiktus, nors ir vežamus į tėvynę parduoti, bet vartojamus pačioje vytinėje, nereikia mokėti muito.

Muitininkai (p. 92—94)

Papietavęs savo vytinėje — vien žuvų, nes Jurbarke mėsos sunku buvo gauti,— išėjau pasižvalgyti po miestelį. Anais laikais jis buvo labai menkas. Pora ar trys šimtai namų, daugiausia žydų, namai mediniai, du kalnai, įdomūs padavimais, bet be jokių senovės pėdsakų, pagaliau bažnyčia, kurioje buvau rytą,— tai ir viskas, ką čia galima pamatyti. Išimtis — p. Adelsono namai, kurių yra penketas, visi mūriniai, neblogai atrodo, visi apsupti gražių sodų.

Man pasakė, kad viename tų namų yra susirinkę arbatos visi muitinės valdininkai, kurie buvo pažadėję dar šiandien atlikti reviziją mano vytinėje.

Kaip senas šeimininko pažįstamas, išėjau pasimatyti su valdininkais. Radau visus.

— Muitininkas, pone, tai viešas nusidėjėlis, tai yra pripažinta dar nuo Kristaus laikų,— tarė man p. Galkantas, štempelmeisteris, vienas iš būrio.— Pažadėjome šiandien būti pas poną vytinėje, o atėjome arbatėlės. Ką padarysi, kaip nors rytoj atliksime.

Noromis nenoromis turėjau sutikti su ta logika, nors čia ir Nemuno vanduo senka, ir, kelias dienas užtrukus, gali atsirasti neatitaisomos žalos ir nuostolių.

Dieve mano, kiek čia tų rūpesčių! Praėjo diena kita, Nemunas nesenka, vėjas mums palankus, puikiausias metas keliauti, o mes Jurbarke kaip prikalti. Revizija, upeivių šaukimas, jų pasų tikrinimas, erzinimas ir daugybė smulkmeniškų trukdymų sulaiko mus dar čia ir naktį, iš pirmadienio į antradienį.

— Muitininkai — tai vieši nusidėjėliai,— pakartojau p. Galkantui jo paties posakį.

— Aš gi tamstai sakiau,— atsakė paprasčiausia veido mina,— pas mus jau taip yra, meldžiamasis, taip...

Ir antradienis praėjo, o mūsų formalumai dar nebaigti. Nuobodžiauju, aplankiau apylinkes, svajojau apie čionykštę senovę. Nekliudė manęs joks senas vaiduoklis, nepamačiau jokio seno namo. Savo karštas svajones atvėsinau nusimazgojęs kaktą Mituvoje, kuri iš žiemių pusės įteka į Nemuną.

Smalininkai (p. 95—102)

— Ne Smalininkai, bet *Schmallningen,*— atsako kažkoks vietos žinovas,— nes vokiečiai visus lietuviškus vardus savaip perkreipė.

— Tebūnie ir taip,— sakau,— bet ar ilgai mus tuose Šmalninguose išlaikys?

— Ponuli, kokį rusišką mėnesį,— išgirstu atsakymą.

Saulė jau arti laidos, laukiame užsakytos prūsų revizijos, išeiname apžiūrėti kaimo.

Smalininkai (nenoriu svetimu vardu tos vietos vadinti) — tai tik mažas prūsiškas kaimas. Trobų pastatymas beveik niekuo nesiskiria nuo mūsų kaimų. Ne tik kaimiečių, bet ir čia gyvenančių vokiečių pirklių trobos iš medžio suręstos, šiaudais dengtos. Bet tos trobos plačiais langais, gražiais medžiais apsodintos, prie kiekvienos platus ir švariai nušluotas kiemas. Čionykščiai gyventojai vieni pirkliai, kiti kaimiečiai, kadaise činšiniai, šiandien savininkams išsimokėję, gyvena savo žemėje. Žmonės gražūs, visų veidai raudoni, giedri, net senatvė tarytum malonina jų veidus, užuot įspaudusi savo liūdną žymę. Kiekvienas, mandagiai nusiėmęs skrybėlę, sveikina praeivį, kiekvienas jį prakalbina.

Šiandien ketvirtadienis — Dievo kūno šventė. Pas mus Lietuvoje iškilmės, procesijos, čia ramu, tyku.

Ačiū dievui, kad moku vokiškai, tad galėjau šį tą sužinoti iš vietos gyventojų apie jų padėtį. Lengvai iš akcento atspėję, kad esu lenkas, pasakė man, kad čia kaime gyvena trys lenkai. Vienas, kažkoks Milaševskis, įnamiauja, turi trejetą vaikų, ir jam labai blogai sekasi; kiti du — Napoleono kareiviai, vienas tarnauja muitinėje, kitas — kažkoks Paškauskis, bajoras nuo Gardino. Kadangi jo namai buvo čia pat, nuėjome aplankyti <...>.

Vytinėje, savo kajutėje, radau keletą kaimynų iš kitų vytinių; jie atėjo pas mane pasitarti, ką čia padarius su muitinės sunkumais. Sužinojome, kad maisto kelionei į Prūsus negalima vežti daugiau kaip 18 šėpelių miltų, daugiausia dvi stuopas degtinės, druskos nė saujos, o viso to mes turėjome gerokai. Grėsė konfiskavimas ir penkiariopa pabauda. Nėra kas daryti; jei šiandien ateis — bus bėda, jei palauks iki rytdienos — tamsią naktelę sumesime kontrabandą į Nemuną.

Sutemo, muitininkų nėra... tad kiekvienas į savo vytinę ir prie darbo... Miltai, druska, degtinė nuėjo žuvims vakarienei. Kad būtumėte matę, kaip gailiai žiūrėjo Lietuvos upeiviai, kai pylėme į Nemuną degtinę: sakytum, jiems kas kraują leido iš paširdžių. Buvo siūlomas paprastesnis ir praktiškesnis būdas, per naktį išgerti degtinę, bet vytinė stovėjo tarp akmenų — nesunku kokios nelaimės susilaukti su girtais; turėjau atsakyti, gailėjausi tik, kad negaliu lietuviškos starkos butelį pasiųsti gerajam Paškauskiui — būtų sušildęs savo krūtinę tėvynės gėrimėliu.

Anksti rytą, penktadienį, gegužės 16/28 d., atėjo mutinės vyrai, labai rūstūs, ir pradėjo griozti. Vašką palaikė kontrabanda, grūdų ir miltų kelionės atsargose rado per daug; kažkoks nesąžiningas upeivis pasistengė vakar išgelbėti degtinės butelį, jį rado, ir rado kaip tik tas suvokietėjęs lenkas puskarininkis, kurį vakar mačiau muitinėje. Būtume turėję bėdos nejuokais, bet mano prievaizdas paslapčia įspaudė jam apdilusį talerį. Degtinės butelis kažkaip atsitiktinai sudužo muitininko rankose, žuvo *corpus dilicti*, užtat ir pabaudos nemokėjome!

Vokiečiai krečia visus kampus, sveria, skaičiuoja, viską užrašinėja iškilmingai tylėdami, rimtai, ir tas rimtumas mums gresia pabaudomis. Pagaliau pabaigė reviziją, išėjo, o mums liepė plaukti toliau, kad nesusisiektume su dar neiškratytomis vytinėmis. Jų teisybė, nes mūsų upeiviai

įsigudrinę nešti prekes iš netikrintų vytinių į jau patikrintas, kad nereikėtų mokėti gana didelio muito. Pajudėjome, bet kitoje pusėje daugybė slenksčių, todėl nuplaukėme dar pusę mylios ir išmetėme inkarą.

Prievaizdas pėsčias nuėjo atsiimti pasų; laukiame jo sugrįžtant.

Smalininkai dingo iš akių, abu Nemuno krantai gražiai apaugę miškais — tai karališkieji miškai. Kaip švaru juose, kokia tvarka! Liūdna pasidarė, kai, mintimis nuskriejęs į gimtinę, prisiminiau mūsų didžiulius Borisovo, Polesės miškus, be tvarkos kertamus, užverstus išvartomis ir pūvančiais šiekštais, pilnus išvartytų kelmų, iš kurių tik kur ne kur varoma derva ir degutas. Vokiška tvarka ir mūsų netvarka — kokia tai skaudi priešingybė! <...>

Prievaizdo iš Smalininkų kaip nėra, taip nėra... gaištame brangų laiką. Išlipu į krantą ir, atsisėdęs po plačia pušimi, imu skaityti iš Biblijos Jeremijo raudas, nors vis dėlto dažniau žvilgčioju į Smalininkų kelią negu į knygą...

Priplaukė prie mūsų žvejys, sulinkęs senukas su medine koja, nevokiškių veido bruožų ir pasiūlė šiandien pagautos žuvies: — du didelius karšius, tris didelius mekšrus ir ungurį. Už visą tai sumokėjau auksiną.

Senukas man patiko, ir aš jį užkalbinau.

Tai buvo lenkas, kilęs iš Virbalio; tarnaudamas Prūsijos kariuomenėje, 1813 m. prie Kiustrino neteko kojos. Vyriausybė davė invalidui duonos kąsnį, tai yra iki gyvos galvos paskyrė tris kaimus, kurie jį maitintų. Savaitę valgo pas vieną ūkininką, paskui pas kitą ir taip iš eilės. Atsidėkoja jiems žuvele, o gautus už ją skatikus išleidžia pypkei ir alučiui, kurį gurkšnoja į Frydricho Vilhelmo sveikatą.

Su ponu J., kitos vytinės savininku, išėjome pasivaikščioti į artimą kaimą. Gražūs, švarūs tie kaimeliai. Gražūs prūsų dvareliai, išsimėtę po apylinkę; vienas jų priklauso poniai Pžecišęvskienei, vokietei, ištekėjusiai už lenko, bet pasimetusiai. Čionykščiai žmonės kalba lietuviškai — prūsiškai; žmonės gražūs, geri, linksmi, darbštūs, malonia šypsena sveikina pakeleivius. Žemė gera, bet kieta, reikalinga sunkaus arklo ir gerų geležinių akėčių, o į jas — dviejų gerų arklių. Kiekvienas ūkininkas turi jų po keletą, jaučių mažiau, nors galvijų veislė geresnė už mūsiškę.

Pavargę grįžtame į vytinę; prievaizdo dar nėra — turbūt imasi su vokiečiais. Neramūs geriame arbatą ant denio, klausydamiesi lakštingalų suokimo. Upeiviai susikūrė ant kranto ugnį; bjaurūs jų tabako dūmai uždaroje pastogėje, bet čia, ore, sklaidosi kaip malonus aromatas.

— Jau nebesulauksime prievaizdo. Lauke darosi vėsoka — eime į paragę palošti marijošiaus,— nusiminęs sako man ponas J.

Sutikau, nes kai nerimas ima, reikia kuo nors prasiblaškyti.

Rytą mane pabūdina lietaus čežėjimas į langus. Išeinu ant denio — sodriai lyja gaivus, bet šaltas gegužės lietus. Nemuno vilnys stipriai plaka, vytinė supasi. Dievas, atsilygindamas už vokišką *langsam,* papildo vandens į Nemuną.

Sukalbėjęs poterėlius, gurkštelėjęs starkos, apžiūrėjęs vytinę, vėl sėdu su ponu J. prie marijošiaus, nes lyjant apie pasivaikščiojimą nė negalvok. Prievaizdo vis nėra.

Pavalgėme, ko dievas davė, ir vėl prie marijošiaus. Pagaliau sugrįžta

prievaizdas, sušlapęs, bet linksmas. Tos didelės pabaudos, kurių taip bijojome, susitraukė į kuklią 2 talerių ir 3 sidabrinių skatikų sumą. Argi vertėjo dėl tokios sumos laikyti mus ant inkaro porą dienų!

Kitos vytinės, gavusios pasus, išplaukė ir plauks visą naktį, o mes nusprendėme dar čia nakvoti.

Akmuo nuslinko mums nuo širdies, atlikome visus muitinių vargus. Ryt, kai tik pasirodys skaisti saulutė, leisimės į kelionę; bet mūsų laukia dar baisesni muitininkai — akmenys ir seklumos.

GRAFO KONSTANTINO TIŠKEVIČIAUS KELIONĖ NERIMI 1857 M.

Konstantinas Tiškevičius (1806—1868), baigęs Vilniaus universitetą, dalyvavo daugelyje mokslo draugijų ir buvo kraštotyros pradininkas Lietuvoje. Surengė hidrografinę, istorinę, archeologinę ir etnografinę ekspediciją Nerimi nuo upės versmių prie Logojsko (Baltarusijoje) iki žiočių Kaune ir pats toje ekspedicijoje dalyvavo. Jos surinkti duomenys jau seniai yra kritiškai įvertinti ir panaudoti atitinkamų mokslo šakų tyrinėtojų. Daug mažiau dėmesio kreipta į pačios ekspedicijos vyksmo aprašymus, taip pat svarbius krašto kultūros pažinimui. Todėl iš knygos, išėjusios po autoriaus mirties su J. I. Kraševskio pratarme, parinktos vietos, kuriose aprašyti paties grafo kraštotyrininko susitikimai su žmonėmis, ypač su paprastais sodiečiais, iš kurių ekspedicijos dalyviai užrašinėjo dainas. Knygos gale pridėti užrašytųjų dainų tekstai sugrupuoti pavietais. Tarp daugelio užrašytųjų Vilniaus paviete lietuviška yra tik viena daina ir dvi dainuškos, iš Trakų pavieto — viena (Subatos vakarėlį), iš Kauno pavieto — irgi viena. Iš dainų tekstų, kurių lenkiški vertimai išspausdinti greta, matyti, kad grafo raštininkas lietuviškai nemokėjo, užrašinėjo iš klausos ir labai netiksliai. Kai kurių teksto eilučių tiesiog negalima suprasti pavyzdžiui, „Aszniapieja pjaw ajela /Si tamłankieli/ Ai ruta, ruta, rutiela / Zalonja". (Vilniaus pavietas).

Versta iš Wilija, i jej brzegi. Drezno, 1871. *Vertė Jūratė Kiaupienė*

Pasirengimas kelionei (p. 33—35)

Prie Kameno tilto dirbo meistrai galutinai užbaiginėdami laivus, iš kurių turėjo būti sudaryta mano kelionės flotilė. Patys laivai buvo padaryti mano dirbtuvėse Logojske 1856 metais; žiemą kai kuriuos jų atvežiau ant upės, kuria ketinau plaukti, kranto, ir ten pavasarį juos reikėjo užbaigti. Kadangi mano kelionės flotilės statyba vyko prie tokio judraus kelio, kaip Dolginovo kelias, darbus nuolatos stebėjo daugybė žmonių. Ir pėsti, ir važiuoti karietomis sustodavo prie tilto, imdavo visaip klausinėti, net labai įžūliai, mat visus labai domino tie neregėti dalykai Kamene. Meistrai, kuriems įkyrėjo tokie klausinėjimai, ne vienam praeiviui juokais pasakydavo kokį keistą prasimanymą, ir todėl apylinkėse pasklido gandai, išgalvoti pasakojimai ir visokios paskalos, kad Kamene kaž-

kas darosi. Iš netolimų apylinkės dvarų nuolatos važiavo karietos, pilnos damų ir vyrų, norinčių pamatyti mano flotilę. Moteris akino įgimta silpnybė — smalsumas, o vyrai kartais ir pritardavo mano sumanymui, todėl ir vieni, ir kiti susidomėję traukė prie Vilijos[1] kranto.

Mano mokslinės kelionės flotilę turėjo sudaryti 5 laivai. Pirmasis, kuris buvo skirtas man ir mano darbo draugams ir kuriame turėjo vykti visas šios mokslinės ekspedicijos darbas, atrodė ištaigingai: naujai nudažytas, papuoštas herbais, įvairiaspalvėmis vėliavėlėmis ir vėliavomis. Be to, atsižvelgdamas į laivo paskirtį, pasistengiau atitinkamai jį įrengti. Laivas buvo 16 aršinų ilgio ir 5 pločio, viduryje turėjo stiebą ir dvi bures; stačiasis stiebas lynais jungėsi su kitu gulsčiu priekyje; po deniu buvo gana erdvūs podėliai. Gale stovėjo dengtas paviljonas, kuriame, nebijodami lietaus, vėjų ir saulės, visada galėjome dirbti. Mūsų mokslinis inventorius buvo visokie geometrijos prietaisai, zondai upei matuoti, barometras ir termometras, prietaisai upės nuotakumui matuoti, popierius planams braižyti, albumai pakrančių vaizdams piešti. Storoje gražiai aptaisytoje knygoje su senu lenkišku devizu „Si Deus nobiscum, guis contro nos!"[2] ketinome rašyti savo kasdieninės veiklos protokolus. Prie dešiniojo laivo borto buvo vandens ratas, kuris sukosi laivui plaukiant. Matuoti atstumui, kurį ketinome nuplaukti, reikėjo kokio nors tinkamo prietaiso. Plačiai žinoma mašinėlė, kuri rišama prie ratų ir sukdamasi kartu su jais, rodo sausuma nuvažiuotą atstumą, pakišo man mintį pritaikyti panašų prietaisą vandenyje. Taigi tasai sieksnio perimetro vandens ratas, laivui plaukiant, nuolatos sukdamasis, turėjo rodyti mums svarbiausius apskaitos duomenis. Jis suko dantratį, tasai kabinosi už krumpliaračio, pritaisyto prie statmeno metalinio virbo, ir viršuje sukinėjo rodyklę, baltame ciferblate, padalytame į 50 lygių dalių. Laivui nuplaukus sieksnį, ratas apsisukdavo vieną kartą, ir tai parodydavo rodyklė ciferblate. Kad lengviau būtų skaičiuoti, kas 50 sieksnių, t. y. tada, kai rodyklė, apėjusi ciferblatu visą ratą užkliūdavo už mažo, į 10 dalių padalyto dantratėlio ir pasukdavo jį per vieną padalą, plaktuko dūžis į varpelį pranešdavo, kad ir vėl nuplaukėme upe 50 sieksnių. Kol mažasis ratelis apsisukdavo, nuskambėdavo dešimt dūžių, ir tai buvo ženklas, kad nuplaukėme varstą. Šia savo sukonstruota mašinėle, buvau visiškai patenkintas, nes bandoma upėje prie namų ji veikė gerai. Kai tikrinau su ištempta, iš anksto išmatuota virve su įsmeigtais šalia kuoleliais, sieksnius matavo taip tiksliai, kad geriau nenorėk, tačiau Vilijoje, kaip paskui matysime, pasirodė esanti visiškai netinkama. Per vidurį laivo, už apskritų skydų, tarytum dengiančių varomuosius ratus ir pritaisytų kaip kokiame garlaivyje, buvo vieta visokiam pasidėjimui, o iš lauko abiejose pusėse virš viduryje nupiešto herbo didžiulėmis raidėmis padarytas užrašas *Marija*. Taip pavadinau laivą, su kuriuo ketinau įvykdyti savo taip seniai planuotą ir taip plačiai nuskambėjusį krašte sumanymą. Į ekspediciją leidausi apsirūpinęs ne vien tiktai mokslo prietaisais; laive turėjau ir pagalbinio rekvizito, su kuriuo tikėjausi lengviau pasiekti už-

---

[1] Neries.
[2] „Jei dievas su mumis, kas prieš mus?"

sibrėžtą tikslą. Išvykdamas iš namų, žinojau, kad reikės bendrauti su kaimo žmonėmis, vaikščioti iš namų į namus, ieškoti juose taip sunkiai išgaunamų žmonių gyvenimo paslapčių,— tad pasirūpinau, kad turėčiau kuo apdovanoti, kuo sužavėti, kitaip sakant, palenkti upės, kuria ketinau plaukti, pakrančių gyventojų širdis. Be maisto atsargų sau ir lydintiems tarnams, į laivą pasiėmiau visokiausių dalykų, kokius tik prisiminiau skatinamas savo apdairumo. Turėjau kelionės vaistinėlę, sudarytą iš nepavojingų gatavų vaistų, kuriais pats mokėjau naudotis, gerą kelioninę atsargą vyno, nemažai skarelių, įvairių karoliukų, įvairiaspalvių kaspinėlių, škaplierių, kryželių, šventų medalėlių ir t. t. Tas apdairumas manęs neapvylė, nes paskui, kai plaukiau Vilija, visi šie daiktai tiek kartų žadino žmonių dėkingumą, padėjo išgauti dainelę, paslaptingą liaudies padavimą arba džiugino kaimo vaikus ir darė laimingas jų motinas. Ne kartą manęs laukė kaip svečio visokių luomų žmonės, gyvenantys gražiosios Vilijos pakrantėse. Kur tik užsukdavo gražuolis mano laivas, visur minios žmonių išbėgdavo manęs pasitikti, ir kol mano kelionės draugai dirbdavo kiekvienas savo darbą, aš dosniai dalydavau tai, ko turėjau pasiėmęs; jeigu tik kas pasiskųsdavo, kad skauda galvą, tuojau tokiam uždėdavau raminamojo Raspailio vandens kompresą; kam sukdavo vidurius, tas gaudavo keletą moldaviškų anticholerinių lašų; vienam duodavau Morisono tablečių, kitam sūrios degtinės nuo karštinės, sergantiems vaikams palikdavau po saują nepavojingų žolelių arba arbatos ir cukraus. Ir viskas, ką iš manęs imdavo su didžiu pasitikėjimu, duodavo geidžiamų rezultatų. Merginos, padiktavusios liaudies dainų, gaudavo skarelių, karoliukų, kaspinėlių; mažus kaimo vaikus, gerai mokančius kalbėti poterius, apdovanodavau kryželiais, medaliais arba škaplieriais. Kas ateidavo į mano paviljoną laive, būdavo svetingai pavaišinamas iš mano kelionės provizijų arba iš vaistinėlės.

Prašymas padainuoti (p. 95—97)

Buvo birželio 12 diena — Žolinės išvakarėse. Prašyčiau šią datą įsidėmėti, nes ji glaudžiai siesis su priėmimu kaime. Prieš Žolinę kaimo moterys skynė pievų gėles ir žolynus, ketindamos rytojaus dieną juos pašventinti bažnyčioje ir paskui visus metus laikyti kaip namų šventenybę. Ponas Januševičius, žinojo, kad padainuoti liaudies dainų dažniausiai prašau kaimo moteris, ir štai dabar, kai jau plaukėme per Švenčionių pavietą, bet aš dar niekur dainų neužrašinėjau, sumanė man padėti ir pasuko į lauką, prie gėles skinančių moterų. Visos pasileido tekinos į karklyną, bet dvi drąsesnės, viena jau senė, o kita jauna, dar visai graži, pasiliko vietoje. Pono Januševičiaus pakviestos į valtį, abi, nešdamosi po pažastimis didžiules puokštes gėlių, užuolanka nedrąsiai prisiartino prie kranto. Tuo tarpu kitos, sulindusios į tankų karklyną, kuris toliau supo lauką, smalsiai žiūrėjo, kas nutiks dviem draugėm. Atvestąsias pas mane moteris ėmiau klausinėti, ar moka liaudies dainų; jos iš įpratimo atsikalbinėjo, sakė jokių dainų nemokančios. Griebiausi paprasto, bet išmėginto tokiais atvejais būdo — pasiūliau degtinės. Abi tik susižvalgė, bet siūlomo nektaro iš mano rankų neėmė. Žinodamas, kad šitokio daikto niekada neatsisakoma, labai nustebau. Niekaip negalėjau suprasti ko-

dėl ir, kaip paskui paaiškėjo, priežastį atspėti buvo ne taip jau paprasta. Prašiau atkakliai ir įkyriai, siūliau pinigų, kurių irgi abi ilgai atsisakinėjo, bet galų gale uždainavo dainą apie tą dieną renkamas žoles. Vis dėlto mačiau, kad baiminasi, nerimauja, dairosi. Pagaliau, primygtinai spiriamos, pasakė, kad gal geriau padainuos kaime, jeigu tiktai jame apsilankysiu. Pasiūlymą priėmiau; moterys nuėjo trumpesniu keliu per lanką, o aš nuplaukiau upe. Padarę keletą didelių vingių, atplaukėme prie kaimo. Sugaišome gerą valandą. Moterys tiesiai per lanką parėjo greičiau ir apskelbė kaimui mano atvykimą. Tuo metu, kai plaukėme, bažnyčioje buvo laikomos mišios; prie altoriaus skambėjo varpelis, ir mes laive, išgirdę jo garsą, supratome, kad ant kranto šventovėje pakylėjimas. Su „Adjutantu"[3] pasiunčiau poną Januševičių pasikalbėti su kunigu — šviesiausiu to bažnytkaimio gyventoju, sužinoti apie vietą, kur jisai klebonauja, iš paties šaltinio (turėjau teisę taip galvoti) pasisemti smulkmenų, susijusių su mano išvyka. Juk aš plaukiau į kaimą ištroškęs liaudies dainų. Kaimo gyventojai, sužinoję apie mano atvykimą, visi pulku susirinko galukaimyje, tačiau tik iš tolo, neidami artyn prie kranto, smalsiai žiūrėjo į mano grakštų laivą, kokio dar nebuvo matę Vilijoje. Priplaukęs prie kranto, tuoj pat nudrožiau tiesiai prie žmonių pulko. Aš ėjau vis arčiau, bet žmonės nuo manęs traukėsi ir, matyt, nenorėjo susitikti. Tiek vyrai, tiek moterys, nors šios gal ne taip labai — drąsiausios leido prisiartinti. Pulke pastebėjau savo pažįstamą, su kuria prieš valandą kalbėjausi lankoje ir, pristojęs prie jos, nes visi kiti manęs vengė, liepiau vesti į savo trobą. Kai tenai nusižiūrėjau sau darbo vietą, aplinkui sugužėjo visas kaimas, o viduje pradėjo rinktis visokio amžiaus moterys — pradedant mažomis mergaitėmis ir baigiant senomis bobomis. Vyrai, t. y. protingesnė ir atsargesnė žmonijos pusė, pulkavosi toliau, nesiartino prie trobos, stabdė savo moteris ir atkalbinėjo, kad neitų į vidų, tačiau sulaikyk tu moterį, pagautą smalsumo tada, kai kur nors be jos prasideda koks neregėtas dalykas. Kada pasiūliau padainuoti kaimo dainų, susirinkusios ėmė visaip tartis, svarstyti, šnibždėtis, būgštauti. Moteris kvietė iš trobos, gąsdino kažkokiomis bėdomis ir nelaimėmis — žodžiu, nesiliovė tylūs pasitarimai ir triukšmingi įtikinėjimai. Visos kalbėjo kartu, bet apie reikalą — nė iš tolo. Ant stalo atsirado butelis, ir kai stiklelis apėjo ratu visą būrį, šurmulys, kad ir padidėjo, bet, liaudies užsispyrimas ėmė atsileisti. O kai paaiškėjo, kad raudonos skarelės ir blizgančių karoliukų vėriniai teks dainininkėms kaip dovana, dvi jaunos mergaitės, Marytė ir Karolina, dvi geriausios kaimo dainininkės, neišsenkančios liaudies dainų skrynios, nepaisydamos vyresniųjų bauginimų, drąsiai ir noriai atsistojo prieš mane ir ėmė dainuoti dainas, sudėtas įvairioms progoms — vieną po kitos. Ponas Šantiras sėdo prie stalo rašyti, ir darbas, iš pradžių atrodęs sunkus, net neįmanomas, pradėjo eiti lengvai, sklandžiai.

Per patį įkarštį sugrįžo savo misiją atlikęs ponas Januševičius. Jis atrodė visai nelinksmas ir nepatenkintas: mat, kai klebonui nupasakojo mano kelionės tikslą ir paprašė padėti šiame darbe, kunigas jam at-

---

[3] Tiškevičiaus mažesnio laivo pavadinimas.

sakė turėjęs vyskupo nurodymą rinkti liaudies dainas, bet tai esąs visiškai neįmanomas dalykas, todėl šios veiklos atsisakęs. Paskui visai be sąryšio su mano kelione ėmė skųstis, kad prie klebonijos nėra žemės klebonui, kad jam sunku pragyventi, kad ketina prašyti vyskupą geresnės klebonijos.

Troškūnų bernardinas (p. 156—157)

Kadangi ant kelto rinkosi žmonės iš priešingo kranto ir lynas dar nebuvo nuleistas, čia turėjau sustoti prie kranto netinkamoje vietoje. Išlipau iš savo laivo ir, stovėdamas ant kranto, stebėjau artėjantį keltą. Tarp kitų vežimų ant jo stovėjo ilga porinė brika su gardimis; pamatęs joje sukrautus maišus, prisiminiau, kad Lietuvoje tokiais vežimais važinėjo vienuoliai bernardinai kvestoriai. Ir neapsirikau, nes kai keltas priartėjo prie kranto pamačiau, kad tenai smagiai sukinėjasi ir šnekučiuoja su žmonėmis rubuilis bernardinas baltu drobiniu apsiaustu, balta skrybėle. Keltas atsirėmė į prieplauką, keleiviai iš jo pradėjo lipti.

— Garbė Jėzui Kristui! — kreipėsi bernardinas į mane, stoviniuojantį ant kranto.

— Per amžių amžius,— atsakiau jam. Iš kurgi viešpats dievas atsiuntė? — paklausiau.

— Esu brolis Hilaras, kvestorius iš Troškūnų bernardinų vienuolyno, renku dievo motinos škaplierinės altoriui atnaujinti. Gal ir ponas malonėtume paaukoti — rubliuką, ne daugiau! — linksmai sušuko brolis Hilaras.

— Kvestoriams paprastai neatsakoma,— tariau aš jam,— tačiau rubliukas — tai pinigas, ypač tokiam neturtingam keliautojui kaip aš.

— Kokios gi pono pareigos? — paklausė bernardinas.

— Ir aš kvestorius,— atsakiau nusiėmęs skrybėlę ir žemai nusilenkdamas.

— Cha cha cha! — išgirdęs tokį mano pasakymą, familiariai nusikvatojo bernardinas — matydamas mane lydinčius kelionės draugus ir tarnus, jis pamanė, kad aš iš jo pasijuokiau.— O kokiam altoriui ponas renki?

— Altoriui, ant kurio visi turi padėti savo auką,— mokslo altoriui. Auka, įdėta į manąją dėžutę,— tai liaudies daina arba kokia patarlė, vietos padavimas, istorinis pasakojimas. Pagalvok, broli Hilarai, kokią gali duoti išmaldą, nes jei ant mano altoriaus nieko nepadėsi — neduosiu ir tavajam.

— Na, jeigu jau taip, pasakysiu ponui seną žemaičio maldą, kurią jis kalbėdavo dievaičiui Perkūnui, kad tasai savo griausmais netrenktų jo, o trenktų gudą, t. y. kiekvieną svetimą žmogų, kalbantį nežemaitiškai, taip pat nelietuviškai.

— Sutinku! — atsakiau ir paaukojau bernardinui geidžiamą rubliuką, o jis padiktavo man tokią dainelę:

Perkūnas dievaiti!
Nemuškie žemaitį!
Muškie tą gudą,
Kaip šunį rudą.

Prie Velniamindžio akmens Karmazinuose (Karmaziniškyje) (p. 210—212)

Čia Vilija vėl teka akmenuota vaga. Niekur per visą savo kelionę šia upe nesusidūriau su tokia daugybe pragaištingų akmenų, susigrūdusių bemaž vienoje vietoje, kaip toje mūsų motušės tėkmės dalyje. Akmenų joje daugybė, ir didesnių, turinčių savo vardus, ir mažesnių bevardžių, bet visada pragaištingų, pro kuriuos plaukdamas, užleki ant ne tokių pavojingų ir pavojingesnių rėvų. Pirmoji rėva, kurią perplaukėme po nakvynės, vadinama *Paneriais*. Už jos yra pavojingas akmuo *Stuk-Baba*, nežinia kodėl taip pavadintas. Toliau akmuo *Butelis*, liaudies taip pavadintas gal dėl to, kad apačioje plokščias, o viršuje smailėjantis ir savo forma panašus į didžiulį butelį. Dar toliau yra akmuo *Jautis*. Dar du akmenys, pragaištingi plaukiantiems, guli greta, vienas *Pailgas* (Podlinnik), kitas *Razbaininkas*, aiškiai dėl to gavęs vardą, kad į jį laivai dūžta. Už jų yra akmuo, vadinamas *Puodžiumi*. Čia tarp dviejų akalicų, Statkauščiznos, esančios dešiniajame, ir Saidės — kairiajame upės krante. Vilija, iki tol tekanti per vidurį Vilniaus pavieto, tampa Vilniaus ir Trakų pavietų riba. Už tų dviejų akalicų, pačiame upės viduryje, guli akmuo, lietuviškai vadinamas *Velniamindžiu*, o lenkų kalba, kaip man toje vietoje paaiškino, šis vardas reiškiąs „velnią mindžioti". Sielininkai rusinai [baltarusiai], ne kartą nuo jo nukentėję, akmenį praminė *Červiviku*. Tuoj už to akmens, iš gilaus slėnio, esančio dešiniajame Vilijos krante į upę įteka mažas Saidės upelis, ir nuo čia prasideda didelė ir pavojinga plaukiojantiems Vilija sėbrinė rėva, visų vadinama *Saide*. Čia Vilija turi 45 sieksnius pločio, krypsta į kairę vakarų link ir daro didelį vingį, kuris daugiau kaip varsto ilgio. Tos pavojingos rėvos krantai gana kalvoti, o srauni tėkmė tarp daugybės kyšančių iš vandens akmenų kaip tik ir kelia didžiausią grėsmę. Vos išvengei pavojaus susitikęs su Velniamindžiu, o vanduo jau nunešė tave į didelį, povandeninių akmenų pilną ruožą, vadinamąjį *Rakovą*, iš kurio, jei vairininkas laimingai išvairuos, vanduo greitai neša laivą lanku į kairę, tiesiai į didelį akmenį, gulintį truputį arčiau dešiniojo upės kranto ir Vilijos laivybos istorijoje vadinamą *Signetu*, arba Raudonuoju akmeniu[4]. Laimingai pranėręs pro tą paskutinįjį, laivas išplaukia sveikas iš grėsmingosios rėvos, kurios pabaigoje ramiai įsilieja mažas bevardis upelis, ištekantis, rodos, iš gilaus slėnio kairiajame Vilijos krante. Praplaukęs tą rėvą nesužalotas, mano laivas sustojo prie kranto. Laikydamasis mano nustatytos tvarkos, ponas Šantiras matavo, piešė, nors smarki liūtis ir bandė sutrukdyti šį darbą. Tuo tarpu aš, permerktas po kelių valandų kelionės per lietų, nuėjau džiovintis į karčemą, stovinčią rėvos gale ant kalvos. Toji karčemėlė ankšta, nešvari, pastatyta ant Vilijos kranto specialiai sielininkams; vieni iš jų, laimingai praplaukusieji pavojingąją rėvą, čia džiaugsmingai laisto savo pergalę, kiti, per nelaimę arba nemokėjimą vairuoti laivo, užlėkę ant *Signeto*, savo širdgėlą ramina. Žodžiu, karčemos šeimininkas, tiek nuo džiaugsmo, tiek nuo liūdesio to paties vaisto duoda. Toji karče-

[4] Rėvų ir akmenų pavadinimai lyginti su minimais Č. Kudabos knygoje „Nerimi". V., 1985.

ma buvo piliečio Ilakovičiaus, o ją tuo metu nuomojo kažkoks Vilniaus miestietis, pavarde Baranauskas, keliolikà metų gyvenęs Trakų paviete ir nuo pavasario čionai persikėlęs karčemininkauti. Savo didelėje šeimoje jis turėjo dvi dukteris, augesnes už kitas. Vyresnioji buvo vardu Grasilda, jaunesnioji — Stefutė. Abi merginos sumanios, drąsios ir šnekios; diktavo man liaudies dainas, dainuojamas Trakų paviete, ten, kur jos buvo gimusios ir vaikystę praleidusios. Taigi nieko nepraradau aplankęs tą karčemą, kadangi keletą valandų ilsėdamasis užrašinėjau dainuojamas ir diktuojamas liaudies dainas. Nors sušlapau ir privargau, kelių valandų kelionė tądien davė mano elgetos krepšiui Saidės rėvos planą ir Trakų pavieto liaudies dainyną.

Kai baigėme darbą ir įkyrus lietus pamažu ėmė rimti, atsisveikinę su kaimo dainininkėmis leidomės keliauti toliau; vėl plaukėme pro žavingus krantus, per riaumojančias akmenų rėvas, kurios ir po Saidės nepasibaigė ir kurias dar tą pačią dieną perplaukėme: *Olesniko* rėvą, *Kiaulės* rėvą, kurios viduryje yra didelis akmuo, vadinamas *Kiaule,* o trys mažesni, arčiau kairiojo kranto gulintys,— *Paršiukais.* Toliau — *Zaviesos* rėva. Už jos — *Kumpio* akmuo. Dar toliau — didžiulis akmuo prie kairiojo kranto, dėl griovelio viršuje pramintas *Balnu.* Už jo — nedidelė *Purvės* rėva. Ją perplaukę, kai jau ėmė temti, sustojome poilsio prie dešiniojo kranto. Saulei leidžiantis, oras visiškai pasikeitė. Po tris dienas trukusių karščių, po šilto lietaus, kuris lijo visą dieną, staiga pasidarė žvarbu. Vėl ėmė pūsti šiaurės vakarų vėjas, kuris trukdė greitai plaukti; vėl teko vilktis vos prieš keletą dienų nusimestą skrandą. Termometras rodė 13° šilumos, o barometras — 26°3°.

Čia, kaip ir prieš Vilnių, Vilijos pakrančių gyventojų galvijai ganosi vandenyje, ėda iš jo maurus. Vienas iš įdomiausių pastebėjimų, kurį užsirašiau kelionės metu, yra toks: pakrančių apylinkių gyvuliai, ėdantys maurus ir nuolatos ieškantys jų upėje, nesirgo jokia epidemine liga; jos pakrančių gyvenvietės taip pat nepasiduodavo baisiajai choleros ligai, kuri jau kelis kartus siautėjo mūsų krašte ir šlavė žmones tūkstančiais.

Karmazinų karčemos šeimininkas, pas kurį man šiandien teko nakvoti ir su kuriuo keletą valandų kalbėjausi, gana išmintingas žmogus; supratęs mano kelionės tikslą, papasakojo, kur Vilijos pakrantėse yra įdomesnių gamtovaizdžių ir gražių senovės piliakalnių. Pasakė, kad prie didelio kalno Padvarėnuose virš Vilijos yra dar niekieno neapžiūrėti skliautai. Užsirašiau ir daug kitų panašių pastabų, ketindamas viską ištirti keliaudamas toliau.

<...>

(p. 217—218)

Priešinis vėjas audrino Viliją ir neleido plaukti toliau. Tačiau viskas čionai jau buvo išžiūrėta, todėl sėdėti nieko neveikiant pasidarė neįmanoma. Nepaisydamas nei vėjų, nei jų bijančio locmano, kad ir kas atsitiktų, liepiau plaukti. Laivas, lynu traukiamas mano žmonių, vos ju-

dėjo į priekį; visą laiką skrodė bangas, kurios smarkiai stūmė atgal, ir kelionė darėsi neįmanoma. Ir žmonės pavargo, ir mus, sėdinčius laive, nuobodulys suėmė. Baisiai vargdami ir stengdamiesi, per valandą tenuplaukėme pusę varsto. Prie Dūkštos upelio santakos su Vilija, gražioje kaip ir kitur vietoje vėl radome atskirai stovinčią vienišą karčemą. Kalno, ant kurio ji stovėjo, pepėdėje apsistojome kaip reikiant, nes toliau keliauti žmonės nebeturėjo jėgų, o mes — kantrybės. Vėl Karmazinai, seniau buvusi kažkokio karmazinuoto bajoro sodyba, dabar gyvenama gausios vienų moterų šeimynos — nė vieno vyro tenai neradome. Be namų šeimininkės, buvo kažkokia jauna ištekėjusi moteris, buvo ir merginų. Negaišdamas laiko, nes mano liaudies dainynui dar trūko dainų, dainuojamų Vilniaus paviete anapus Vilijos, o tokia gausi moterų šeima neabejotinai galėjo man tą tuštumą užpildyti, arbata ir kitokiomis vaišėmis jas nulenkiau, įgijau jų pasitikėjimą. Kai laisvai prasivėrė dainininkių lūpos, užsisėdėjome iki pusiaunakčio; moterys man arba diktavo dainas, arba pasakojo kokias liaudies legendas, vietos padavimus. Buvo didelis skirtumas tarp dainų, dainuojamų čia, ir tų, kurias užrašinėjau prieš Vilnių, nors tai tas pats pavietas, tik didelio miesto perdalytas, tarytum mūro į dvi dalis perskirtas. Karmazinuose merginos dainavo man visai kitokias dainas, nei tos, kurias jau buvau užrašęs. Ne visos čia padiktuotos dainos buvo tikrai liaudies dainos, būtent tos, kuriose taip puikiai matyti vietos žmonių papročiai ir būdas. Bajoraitės, kurios visada gėdijasi bet kaip suartėti su mūsų kaimiečių gyvenimu bei papročiais, daugiausia dainavo dainas, perimtas iš kitų visuomenės sluoksnių, iškraipytas ir sugadintas linksmųjų Mozūrų ir Palenkės mazurkas. Mat smulkiažemė mūsų bajoraitė visada mano, kad gražiau atrodys, kad kur kas labiau jai pritiks ir bajoriškai kilmei gražiau priderės, jeigu pati visa kuo seks aukštesniais už save visuomenės sluoksniais, ir todėl bjauriausiai mėgdžioja išsilavinusių žmonių gyvenimo būdą bei kalbą. Palenkės mazurkas ir krakoviakus daugiausia dainavo viena jauna ištekėjusi moteris, savo paprasta kaimiška apranga panaši į visas kitas karmaziniškes, bet kalbanti visai kitaip, tikru lenkišku akcentu, kuris nuolatos skambėjo jos kalboje. Ji buvo gimusi Varšuvoje, ištekėjo už kunigaikščio Giedraičio vežiko ir jau keletą metų gyveno šiame krašte. Visą laiką bendraudama su vietos žmonėmis, kasdien matydama jų papročius, varšuvietė suprasčiokėjo, pusėtinai primiršo tikrąją lenkų kalbą. Buvo dar jauna, gana graži, šneki ir iškalbi, kaip visos Mozūrų moterys. Pabaigusi visas savo mazurkas ir krakoviakus, pradėjo mums iš eilės porinti įvairiausius atsitikimus ir istorijas, dažniausiai apie meilę. Pasakojo pretenzingai, net koketiškai vartydama akis, bet taip įsijautusi, su tokia iškalba, jog mes domėjomės tik pasakojamais įvykiais. Ne kartą iš tiesų stebėjausi, kad paprastų žmonių šeimoje, skurdžioje šiaudinėje pastogėje, vienišai stovinčioje toli nuo žmonių, ant Vilijos kranto, kur mane atvedė vien tik noras geriau pažinti savo kraštą ir priešinis vėjas, girdžiu tokį sklandų, iškalbų pasakojimą, kuris išsilavinusio žmogaus lūpose dar nepaprasčiau skambėtų.

Piliakapio kasinėjimas ir susidūrimas su kaimo ponu (p. 223—224)

Savo šnekųjį bičiulį dar paklausiau, ar nežino ko apie senus šio krašto švedkapius.

— Yra,— atsakė,— čia pat už mūsų kaimo, bet jie smėlyne, todėl gerokai vėjo išpustyti; kaulai iki šiol po laukus mėtosi. Seniau,— kalbėjo jis,— rasdavo smėlyje žiedų; kasdami bulvėms duobes, žmonės iškasdavo iečių ir kirvių. Pas mus nebedaug tėra senkapių,— toliau pasakojo Vilijos pakrantės gyventojas,— bet ponios Gižinskienės girioje, netoli nuo čia, jų daugybė, nes švedai kariaudami iš tų vietų persikėlė ir Pabaiske prie Ukmergės buvo galutinai sumušti.

To įdomaus pokalbio metu stovėjome už kaimo smėlėtame lauke, kuriame buvo keletas nedidelių pilkapių; mano kasėjai stojo prie darbo — du iš jų pradėjau kasinėti vienu metu. Pagauti smalsumo, keli kaimo žmonės atėjo pasižiūrėti. Vos tik darbui prasidėjus, žiūrime — raitas lekia šuoliais pas mus kažkoks jaunas, gal dvidešimt kelerių metų, vyras. Prie pilkapių stovintys žmonės pasako: „Tai mūsų ponas atjoja". Po valandėlės raitelis jau pas mus. Kažkoks ūmus, grubus, neturįs nė trupučio mandagumo. Ir be jokių ceremonijų pradėjo mane klausinėti: ką aš čia veikiu? kokią turių teisę įsikurti jo kaime? ir pan. Kai papasakojau apie savo kelionės tikslą ir kokius didelius turiu įgaliojimus, netikėdamas žodžiais, panoro, kad būtinai parodyčiau tą raštą, reikalavo ir spyrė, kol atnešiau iš laivo ir daviau perskaityti. Nekreipdamas dėmesio į poną, toliau kasinėjau savo pilkapius. Tasai jaunas žmogus, kuris taip netaktiškai su manimi elgėsi, buvo ponas Bronislovas Iliničius, to kaimo dvarininkas. Pagaliau jis nujojo nuo manęs, dingo kaime. Tačiau po valandėlės vėl sugrįžo — vėl stovėjo šalia ir smalsiomis akimis kaip koks Argas čia spoksojo į kasinėjamo pilkapio vidų, čia kažką šnibždėjosi su savo valstiečiais.

Pilkapiai, kuriuos ėmiau tirti Grabijoluose, nebuvo dideli — turėjo po 42 žingsnius aplinkui ir po 9 per viršų; labiau suplotos, o ne rutulio formos. Pirmajame iš jų, 1 aršino 6 verškų gylyje, radau aukojimo pjautuvą, po juo — supiltą sluoksnį smėlio, o dar giliau — sudeginto kūno pelenus. Kitame, 1 aršino 3 verškų gylyje, irgi aptikau sudeginto kūno pelenus. Baigęs kasinėti pilkapius, pasiėmiau žmones, ir netaręs nei žodžio stovinčiam prie manęs nemandagiam savininkui, nuėjau į laivą, ketindamas kuo greičiau iš čia išplaukti. Ponas Iliničius sekė mane įkandin, ir kai, jau nutolęs nuo kranto, plaukiau tolyn, raitas jojo paupiu, dar ilgai lydėjo ir stebėjo mano laivą. Įžūlūs išpuoliai, patirti prie puikios ir žavingos Vilijos, kurios istoriją stebiu ir aprašinėju, be abejo, man buvo visai nelauktas, bet labai skaudus nemalonumas. Plaukdamas nuo tos puikios upės ištakų, mačiau, kad jos pakrančių gyventojai visur svetingi ir nuoširdūs. Visi pritardavo mano darbui ir mintims, visi noriai kaip galėdami man padėdavo. Taip, gaudamas visur paramos, atplaukiau iki Grabijolų — ir čia pirmą kartą ne tik kad neradau pritarimo, bet ir susidūriau su jų savininko nemandagumu. Bet tai manęs kelio-

nėje nė kiek nesugaišino ir ūpo toliau dirbti nenumušė: kas jau leidosi į tokią ilgą kelionę, pasiryžo bendrauti su nepažįstamais žmonėmis, tas turi būti pasiruošęs visokiausiems susitikimams.

Prie Čiobiškio karčemos (p. 243—244)

Jau temo, kai sustojome prie kelto ties Čiobiškio karčema. Iš jos, kaip ir iš kiekvienos karčemos, aidėjo alkoholiu apsvaigusių žmonių šauksmai, triukšmas. Išgirdę, kad prie kranto sustojo mano laivas, du kažkokie ponėkai, lyg ir laukę mano atvykimo, jau kiek įsilinksminę, išėjo pasitikti. Pasižiūrėjęs į pirmąjį — pusamžį vyrą, apsivilkusį ilgu drobiniu apsiaustu, ištepliotu ir aptaškytu dažais, supratau, kad tai kažkoks dailininkas. Kitas buvo jau senyvas, raudona nosimi, raupuotais žandais, todėl nė kiek neabejojau, kad iš visų pagonių dievų dorai tiki tik vienu Bakchu. Vilkėjo gerokai apdriskusiu surdutu, ant galvos turėjo didelę šiaudinę skrybėlę, o po kaklu ant storos virvutės maskatavo mūsų numizmatikoje žinomas medalis su Vincento Krasinskio biustu ir užrašu „Lenkai dorybei"— generolas jį nusikaldino Paryžiuje 1814 m. lenkų kariuomenės išlydėjimo į gimtąjį kraštą proga. Abu vyrai man pasirodė esą originalai. Kadangi savo kelionėje tiek nedaug tokių buvau sutikęs tarp kaimo žmonių, o susitikimas su panašiais originalais kai kada būna pramoga ir paįvairina vienodumą, aš apsidžiaugęs susipažinau su jais artimiau. Sužinojau, kad pirmasis grįžta iš Zubiškių, kur, kaip vėliau man pasakė, margino bričką. Žinią, kad šiomis dienomis turiu atplaukti, išgirdęs dvare; jau tikrai matydamas, su kuo kalbasi, vis stengėsi man imponuoti savo menu. Norėdamas, kad imčiau dar labiau stebėtis jo talentu, sakė tik šitaip: „Mes su ponu Zaleskiu tapėme". Kitas pasisakė esąs Leonavičius, pasigyrė tarnavęs Krasinskio gvardijoje ir parodė už tai gautą ant kaklo kabaliuojantį medalį.

— Meluoji, gerbiamasis, geriau eitum šėko pjauti,— tariau jam pirmosios pažinties proga.

— Gink dieve! Turiu ir patentą,— atsakė Leonavičius ir, traukdamas iš gerokai aptrinto surduto klarnetą, pridūrė: — Aš groju klarnetu, natas pažįstu kaip savo penkis pirštus; atmintinai moku keliasdešimt gražiausių kūrinių.

— Na, tai pagrok man, pone Leonavičiau,— tariau apsidžiaugęs, kad sutikau originalą.

— Šviesiausias pone, prašom keletą žingsnių pasitraukti, nes mano klarnetas baisiai spiegia.

Paklausiau keliaujančio artisto patarimo ir pasitraukiau keletą žingsnių, o Leonavičius, baisingai spiegiu balsu skelbdamas, kokį kūrinį man pagros, rėžė kažkokius senoviškus kūrinius, kuriuos aidas, sklindantis upe, tiksliai kartojo apylinkėje.

— O kurgi ponas eini? Ar tik koncertuoji kaip keliaujantis artistas, ar dar ko ieškai pasaulyje?

— Einu iš Vilniaus šeimyniniais reikalais. Šviesiausias pone, noriu, kad žinotume, jog buvo du broliai Leonavičiai, vienas teismo vykdytojas, kitas rotmistras. Aš kilęs iš rotmistro, ieškau savo pavardės ir dokumentų.

Girdėjau, kad Minske gyvena turtingas Leonavičius, bet kilęs iš teismo vykdytojo — tai mano tolimas pusbrolis.

— Pone Leonavičiau, ką gi visą gyvenimą dirbai? Nepanašu, kad klarnetas, nors juo taip gražiai ir smagiai groji, išmaitintų gerbiamąjį su šeima.

— Šviesiausias pone, esu iš profesijos spaustuvininkas; daugelį metų dirbau Vilniaus spaustuvėse; pas Ziolkovskį spausdinau iš raižytų klišių paveikslėlius; dabar senatvėje, kai rankos ir kojos atsisako tarnauti, nebegaliu to darbo dirbti.

Susitikimai prie Jonavos kelto (p. 254—255)

Už Skarulių vienas posūkis į dešinę — ir tuojau už jo stovi Jonavos miestelis su savo vieškeliu. Sutrimitavo pašto trimitas, sustenėjo keltas, prislėgtas sunkaus diližano, ir atsistūmė nuo kranto. Pro karietos langus žvilgčiojo kelioninėmis skrybėlėmis pasipuošusių moterų veidai. Keleiviai vyrai sukinėjosi po puikų keltą, plukdantį juos į kitą Vilijos pusę. Abiejuose upės krantuose susigrūdę pirklių frachtuoti vežimai laukė savo eilės, kol keltas juos paims. Ten ir atgal prie kelto zujo įvairių luomų ir profesijų žmonės. Po šitiekos savaičių ramaus gyvenimo, po tokio ilgo bendravimo su ramiais, darbščiais kaimo žmonėmis, po nuolatinio kruopštaus darbo vienumoje buvau jau atpratęs nuo minios triukšmo. Atsidūręs prie pagrindinio vieškelio, tarp vežimų, karietų, tarp judančių abiejuose upės krantuose žmonių, maniau, jog patekau į kažkokį kitą didžiulį pasaulį, kad prieš mane atsivėrė kažkoks naujas gyvenimas, naujos mintys ir poreikiai. Ir tarytum dar ne iki valiai atsidžiaugęs savosios upės vaizdu, tą dieną jau negalvojau apie kasdieninius darbus, tik stovėjau ant Vilijos kranto, klausiausi žmonių klegesio ir visame miestelyje, visoje apylinkėje girdimo tarškesio, kuris sklinda iš Jonavos perkolo, pastatyto žuvims baidyti. Saulėlydis tą dieną buvo nuostabus. Jonavos miestiečių vaikai ir paaugliai prie kelto prieplaukų meškeriojo žiobrius, nes buvo jų neršto metas. Žūklė berniukams labai sekėsi: kas minutę kiekvienas iš vandens ištraukdavo po didelį riebų žiobrį. Aš irgi ėmiausi tos pramogos ir beveik kaip vaikas džiaugiausi, kai ir ant mano kabliuko užkibdavo, o paskui ant kranto iššokdavo mano paties ištraukta žuvis. Taip jau atsitiko, kad po to, kai atsidžiaugiau pramoga, o žūklės įrankius atidaviau berniukui, kuris buvo juos man paskolinęs, prie manęs sustojo kažkoks išdžiūvęs aukštas ponas su juodomis, tankiomis ir pretenzingai atrodančiomis žandenomis, su žydrais akiniais ant nosies, su odiniu krepšeliu per petį, vadinasi, pakeleivingas. Nusiimdami kepures, pasveikinome vienas kitą. Nežinodamas, kaip užkalbinti nepažįstamąjį, tariau:

— Koks puikus visą laiką oras.

— O kas čia nuostabaus, pone,— išdidžiai atsakė nepažįstamasis.

— Juk žinome, kad apvalioje mūsų planetoje ties pusiauju saulė šildo stipriausiai. Kuo arčiau prie šiaurės ašigalio esame, tuo mažiau šilumos; iš to periodiškai kyla oro srovės — nuo ašigalių pusiaujo link. Mūsų atmosfera, per vasarą įšildyta, kaip dabar, išlaiko pusiausvyrą su

pietų šiluma, toms didelėms srovėms nepasiduoda, ir kaip tik todėl oras visą laiką toks pat. Tiesa, jūros bangavimas dėl jūros potvynių ir atoslūgių, jūros srovės, upių tėkmės, greitas garų sutirštėjimas, elektros koncentracija vienoje vietoje, visa tai, pone, judina orą ir kelia vėjus. Tokia bent jau yra vėjų atsiradimo teorija. Vadinasi, nusistovėjo visų šių veiksnių laikina pusiausvyra ir padovanojo mums gražų orą.

Pernelyg išpūstai kalbame,— pagalvojau, kai Lenkijos gyventojas taip pedantiškai dėstė gero oro teoriją. Kai jis baigė, norėdamas nusileisti ant žemės, pakeičiau pokalbio temą:

— Šią vasarą sulaukėme visai neblogo derliaus,— tariau savo nepažįstamajam.

— O! Kas gi čia gali uždereti, pone! Kokie čia ūkiai! Dirva čia šalta, klampi, be humuso ir turi labai žemą derlingumo procentą! Štai pas mus Sandomeže, pone, tai bent derliai! Ten žemė tik kviečiams, o bulvių ir runkelių auginimas pas mus Karalystėje šiandien yra svarbiausia ūkio šaka. Mes bulves auginame visai kitaip negu čia pas jus, Lietuvoje. Sodiname pagal žymeklį, nuolat apkaupiame pono Domblalo sistemos žagre ir todėl gauname gausų derlių. O dėl runkelių, tai ponai Girardin ir Du Breuill jau moksliškai ištyrė, kokiame dirvožemyje runkelių produkcija daug didesnė. Tokioje žemėje, susidedančioje iš rupaus žvyro, iš organinių liekanų, iš salietruoto humuso, švaraus molio, kalcio karbonato, magnezito, geležies oksido, turi turėti: kalkingos žemės su smėlio bei molio priemaiša — 1000, sąnašinio smėlio — 100, humusinio smėlio — 100, molingos žemės — 100, kalkingos žemės — 100 dalių. Patyrimas rodo, kad tokios sudėties dirvose, patręšus lapais, baltieji Silezijos runkeliai gryname sąnašiniame grunte užaugina 59 200 svarų šaknų, 16 560 svarų lapų. Humusinėje dirvoje tie patys runkeliai davė šaknų 12 080 svarų. Matote, pone, tai bent derliai. Šiandien, kai žemdirbystės bendrovė taip išsiplėtojo, mūsų ūkiai Karalystėje gali tikėtis nepaprastų rezultatų. Taip be perstojo šnekėdamas, mano nepažįstamasis vis mokyčiau postringavo apie drenažą, apie būtinybę sausinti laukus, apie kapiliarinės ir drenažo sistemos santykį, apie tai, kaip drenažu iš žemės absorbuojamas drėgmės perteklius ir t. t. Žėrė skaičius, pavardes, citatas, kuriomis, matyt, norėjo mane nustebinti. Dar ilgai būtų mane mokęs, kaip reikia protingai ūkininkauti, bet atvažiavo sunki brika ir žydas vežikas jam pasakė, kad metas važiuoti. Atsisveikindami abu vėl pakėlėme kepures, ir mano visažinis, kurio net pavardės sužinoti nespėjau, sėdęs į žydo ratus, nudardėjo kažkur Ukmergės link, tikriausiai šviesti laukinės ir tamsios Lietuvos.

DAKTARO TEODORO TRIPLINO KELIONĖ PO LIETUVĄ 1856 METAIS

Teodoras Triplinas (1813—1881), 1830 m. sukilimo dalyvis, emigravęs studijavo Karaliaučiaus ir Monpelje universitetuose, tapo gydytoju. Sėkmingai versdamasis medicinos praktika, palinko į grožinę literatūrą. Išpopuliarėjo keturių tomų apysaka „Ponas Zigmuntas Ispanijoje" (1852).

Rašė lenkiškai. Mėgiamiausias jo žanras pasidarė kelionių aprašymai. Keliavo po Europą ir Afriką. Aprašė keliones po Maroką, Daniją, Norvegiją, Angliją, Portugaliją. 1849—1856 m. gyveno Varšuvoje. Gydydamas žmones kaimuose, dvaruose ir miestuose, matė įvairių socialinių visuomenės sluoksnių buitį, papročius ir šeimų dramas. Iš stebėjimo užrašų sukūrė keturių tomų veikalą Wycieczki lekaža polaka po własnym kraju *(„Gydytojo lenko kelionės po savąjį kraštą") ir visus jo tomus 1858 m. išleido Vilniuje. 1856 m. vasarą keliavo po Lietuvą. Šią savo kelionę aprašė dviejų tomų „Kelionės po Lietuvą ir Žemaitiją dienoraštyje"* (Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi, odbytej w 1856 roku przez D-ra T. Tripplina, t. I, Litwa, Wilno, 1858; t. II, Żmudź, Wilno, 1858), *kurio pirmasis tomas skirtas Aukštaitijai, antrasis — Žemaitijai.*

Dienoraštis pradėtas rašyti 1856 m. liepos 26, baigtas tų pačių metų rugsėjo 17, paskui, matyt, dar tvarkytas, nes dedikacija draugams (Liudvikui Kondratovičiui ir Mykolui Ivanovskiui) parašyta 1857 metais birželio 12. Kadangi čia pateikiami tik jo fragmentai, datų nuorodos praleidžiamos. Visus Aukštaitijos gyventojus, nesvarbu kokia kalba jie kalbėtų, autorius vadina lietuviais. Pasakodamas apie Žemaitiją, vietomis ištisas pastraipas ima iš Jucevičiaus „Žemaičių žemės prisiminimų", išleistų Vilniuje 1842 m., nors šaltinio nenurodo.

Ištraukas iš 1858 m. dvitomio leidinio vertė Henrikas Valmontas.

Druskininkai (I, p. 31—42)

Po išvykimo iš Gardino dešimt valandų pakeliavę per niūrų pušyną, kairėje pamatėme gana vaizdingą ežerėlį, o priešais lyg ir gotišką bažnytėlę, toliau — naują mūrinį dviejų aukštų namą, dar toliau — ilgą eilę gana maloniai atrodančių medinių namų, apsodintų medžiais.

Tai Druskininkai — smailiame kampe tarp kairėje tekančio Nemuno ir dešinėje įtekančios į jį Ratnyčios.

Išvykę iš Varšuvos, Druskininkuose esame po šešiasdešimt šešių valandų, iš kurių šešias praleidome Tikocine, keturias — Baltstogėje, keturiolika — Gardine, taigi iš Varšuvos Druskininkus galima pasiekti per keturiasdešimt dvi valandas.

Patiko mums naujai pastatytas mūrinis namas panašus į rūmus; klausiame, ar galėtume gauti jame butą; kaip tik yra laisvas antrame dešinio sparno aukšte, iki šiol buvęs užimtas grafo Eustachijaus Tiškevičiaus, kuris vakar grįžo į Vilnių. Tučtuojau išsinuomojame jį su baldais labai pigiai, nes už tris kambarius temokame po rublį į dieną.

— Ar ilgai čia užtruksime?— klausia vėl Ahasferas[1] tuoj po įkurtuvių.

— Tikriausiai porą dienų, o gal ir ilgiau — čia atrodo labai gražu, iš mūsų langų toks mielas reginys su bažnyčia ir ežerėliu!

---

[1] Tripliną kelionėje lydėjo tarnas Feliksas Kiršmanskis ir buvęs pacientas bajoras Juozapas, kurį dėl pamėgimo bastytis autorius vadino legendiniu amžinu žydu — Ahasferu. Šis pravardžiuojamas bajoras po visą Lietuvą nekeliavo. Žemaitijoje Triplinas turėjo kitą bendrakeleivį — Adomą Medekšą.

Ahasferas giliai atsiduso ir nuėjo gulti, o aš, savo papratimu, apsisiautęs išėjau be palydovo apžiūrėti vietovės. Patraukiau į tą pusę, iš kur vėjelis nešė muzikos garsus ir, perbridęs smėlyną, kuriame smego kojos, palikęs kairėje knygyną ir traktierių, įsitikinęs, kad dešinėje kiek toliau iš tikrųjų stovi teatras, kuriame vasarą vaidina Vilniaus artistai, išėjau į plačią barjerais aptvertą ir kažkokia žole apaugusią aikštę, o vėliau, vėl praėjęs pro maudykles, į alksnyną, kur, nemažai, bet sėkmingai padirbėjus, padarytas parkas besimaudantiems pailsėti ir atsigerti. Tai šitame alksnyne, prie vaizdingojo Nemuno, skiriančio Lietuvą nuo Augustavo gubernijos, yra du druskingi ir vienas druskingas su geležies priemaišomis gydomasis šaltinis.

Vaizdas čia iš tikrųjų gražus: vytinės ir sieliai plaukioja Nemunu iki Kauno, susisiekimą su Karalyste palengvina keltas ant ištempto lyno, plaukiojantis nuo kranto į krantą, o greta gilia vaga per akmenis čiurlenanti Ratnyčia baigia savo linksmą tėkmę, atiduodama vandenį kupinam rimties, savo istorine ir poetine praeitimi didingam Lietuvos upių tėvui.

Pasigrožėjęs gamta ir jai pagarbiai nusilenkęs, norėjau įsitikinti, ką čia padarė technika, kad žmonės galėtų lengviau naudotis gamtos dovanomis. Beveik pačiame pasivaikščiojimų parko viduryje yra įtaisyti geležiniai manieže ratu vaikščiojančių arklių varomi siurbliai, kurie vandenį iš vieno šaltinio pumpuoja į ilgus vamzdžius, nutiestus į maudykles, tiesa, nelabai puošnias, bet švarias, visiškai tvarkingas ir patogias. Maudyklės atidarytos nuo šeštos valandos ryto iki vėlaus vakaro, jose niekada netrūksta vandens, bet dažnai maža vietos, jeigu besimaudantieji, imdami vonias, nesilaiko nustatytos tvarkos.

Poilsio namuose yra didelė salė iš trijų dalių: vidinės antrame aukšte su veranda aplinkui, kur šokama, ir iš dviejų šoninių, kurių viena skirta pasišnekėti damoms ir kavalieriams, o kita — lošti kortomis. Ach! ir čia, dorovingoje Lietuvoje, atsirado kortininkų, net varšuviečių, kurie perkasi namus už nedorai įgytus pinigus. Ar gali būti darbas vertinamas šalyje, kurioje tūkstančiai žmonių gerai gyvena iš kortų lošimo ir priklauso vadinamiems aukštiesiems sluoksniams? Virš poilsio namų, kuriuose yra dar bufetas ir moterų buduaras, stovi puošiantis namus bokštelis su laikrodžiu, o ant jo sukiojasi ir rodo vėjo kryptį skardinis stumbras, Gardino gubernijos herbas. Viskas čia tarnauja vienam tikslui, tuo ne kartą įsitikinome būdami Druskininkuose, dalyvaudami koncertuose, pokyliuose bei piknikuose, iš kurių išsivežėme maloniausių įspūdžių ir už kuriuos nuoširdžiai dėkojame.

O dabar apie žmones, besinaudojančius tais palaimingais vandenimis, tuo maloniu oru, apie pasivaikščiojimus ir pokalbius su simpatiškais poilsiautojais, kurių čia nesunku surasti. Parke vyrų vaikščiojo šešis kartus daugiau negu moterų, nes aukštuomenės damos retai kada pasirodo anksti gydyklos parke, bet gurkšnoja vandenį name, vaikštinėdamos galerijoje po jo veranda. Įdomu stebėti prie mineralinių vandenų visokius luomus ir tautas, nes tada dar labiau įsitikinu, kad čia gydoma sėkmingai. Druskininkuose pamačiau visų luomų ir tautų įvairovę: nuo vargingo vienuolio, už rublį atplaukusio vytine net iš Baltstogės, iki prie Odesos

gyvenančio kunigaikščio, kuriam užtektų pinigų tolimiausiai ir brangiausiai kelionei, nuo prasto žydo iš Lietuvos Brastos iki generolo iš Peterburgo — visus čia radau susirinkusius prie šaltinio, geriančius jo vandenį ir tikinčius jo gydomąja galia. Vis dėlto lietuvių daugiausia, ir jie skiriasi savo išvaizda; gausiai jiems atstovauja aukštesniųjų visuomenės sluoksnių asmenys, būtent gydytojai iš Vilniaus, Raseinių, Pinsko ir net iš Vitebsko, specialiai čia atvykę, norėdami patys įsitikinti, kaip padeda visuomenės jau pripažinti čionykščiai vandenys.

Mat Lietuvos gydytojai ilgai nenorėjo tikėti, kad Lietuva turi kitokių vaistų, be tų, kurie uncijomis ir granais pardavinėjami vaistinėse, ir tiktai garsūs daktaro Volfgango, Nagumovičiaus ir Pileckio balsai įtikino nepatiklius vilniškio Eskulapo sūnus, kitais atžvilgiais tiek gero padariusius savajam kraštui ir net po tolimu Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Meksikos ir Brazilijos dangumi paskleidusius Vilniaus universiteto mokslininko šlovę.

Ne mūsų uždavinys dėstyti Druskininkų, kaip mineraliniais vandenimis pagarsėjusios vietos, istoriją: tai anksčiau už mus jau gerai išaiškino kiti, būtent dr. Volfgangas ir ponas Kraševskis, bet norime pasidalyti žiniomis, surinktomis vietoje, ir keliais žodžiais aprašyti, kaip pasklido garsas apie vandenis, dabar traukiančius prie savęs Lietuvos gyventojus ir labai padedančius susipažinti tikriems broliams lietuviams ir lenkams.

Druskininkų šaltinius vietiniai gyventojai jau iš seno laikė gydomaisiais, ir liaudies medicina juos savaip naudojo ir garsino. Nedideliame šešių pirkių kaimelyje tarp vietinių valstiečių visada per kažkokį stebuklą atsirasdavo vienas geriau išmanantis gydymą vandeniu ir gydydavo sveikatos ieškančius žmones. Paskutinis savamokslis Druskininkų vandenų saugotojas buvo kažkoks vyras, vardu Benediktas, pavarde Surovičius, miręs arba greičiau žuvęs 1831 m. Į jį kreipdavosi visi ieškantys pagalbos ar patarimo ir gaudavo dykai, ne taip kaip iš Šidloveco Lukaškos, kuris, nuodydamas Lenkiją, kalasi milijonus ir visa tai dedasi Sekačių ir Kochankų, taip kilniai pamokslaujančių apie medicinos etiką, akivaizdoje.

Tik 1837 m. Gardino gubernatorius, slaptasis patarėjas Doppelmajeris, apsukrus ir mokantis pats viską pamatyti dignitorius, atkreipė į tuos šaltinius ypatingą dėmesį ir ėmėsi sunkaus, beveik neįvykdomo darbo: įsteigti mineralinių vandenų gydyklą krašte, kuriame visos gamtos dovanos jau vien dėl to, kad yra savos, nei vertinamos, nei moksliškai tiriamos. Tačiau slaptasis patarėjas Doppelmajeris savo atkaklumu įrodė, kad *volenti nihil difficile* — kas nori, tas ir gali. Tasai krašto gerove susirūpinęs valdininkas sugebėjo išprašyti iš valdžios tam tikrą gydyklos steigimo pradžiai reikalingą pinigų sumą; netrukus buvo sudarytas atskiras Druskininkų šaltinių globos komitetas ir su tikrai nesavanaudišku pasišventimu ėmė daryti viską, kas tiktai buvo naudinga žmonėms. Tik tada Druskininkai pradėjo augti. Kaimelis virto kaimu, kaimas — miesteliu; kasmet atsirasdavo naujų namų. Seniau brangiai reikėdavo mokėti už patalpą pirkioje, ratinėje, netgi tvarte ar pašiūrėje, o dabar gražūs Hliaskos, Sivickio, Volfgango, Boženskių, Četvertinskių, Oginskių, Oskerkų, Jagminų, Lahnickių namai kasmet statomi soduose vis

tankiau, vis daugiau juose patogumų, ir vasarą Druskininkuose gali jau apsigyventi trys tūkstančiai žmonių.

<...> Vadovauti šiai gydyklai prieš penkiolika metų buvo patikėta daktarui Pileckiui, senojo Vilniaus universiteto auklėtiniui. Geru medicinos ir mineralinių vandenų ypatybių išmanymu, pagaliau maloniu elgesiu bei subtiliu skoniu tasai tikrai nepaprastas gydytojas savo vadovaujamą įstaigą padarė žinomą ir mėgstamą įžymiausių Lietuvos šeimų. Jis ir šiandien tebėra tame aukštame poste, kokio neturi gal nė vienas kitas mineralinių vandenų gydyklos direktorius; jis yra visų pramogų iniciatorius ir kartu visų kenčiančių patikėtinis ir patarėjas, jis karščiausias visokių kilnių sumanymų pradininkas, nors tie sumanymai būtų ir labai mažai susiję su tiesioginėmis pareigomis gydykloje. Be to, kaip valdžios gydytojas, atsako už du šimtus ligonių, kariškių ir civilių, laikomų dviejose labai blogai įrengtose ligoninėse. Tiktai nepaprasti, didžiai mokyti ir taurūs žmonės geba atlikti tokius darbus, o jiems viskas lengviau sekasi todėl, kad turi talentą patikti kitiems.

Pažintys koncerte (I, p. 48—50)

Vakare buvo koncertas poilsio salėje, dainavo artistas ir artistė iš Vilniaus. Išvargintas beveik trijų bemiegių naktų, praleistų karietoje, ir išgąsdintas kolegos literato, kad galiu nebeužmigti ir kitas, iš pradžių nenorėjau eiti į koncertą, bet mano draugas, gerai išsimiegojęs dieną, vakare nedavė man ramybės ir įkalbėjo kartu dalyvauti pramogoje.

Ai, kokį gražų būrį guvių ir dailių lietuvaičių čia radau! Turiu pasakyti, kad Lietuvoje moterys elgiasi visai kitaip negu pas mus Varšuvoje, kai suvažiuoja į miestą, kuris prabanga, apkalbomis ir gandais panašesnis į miestelį, o manieromis — į sostinę. Čia, mieluosiuose Druskininkuose, Lietuvos vasaros centre, jos jaučiasi kaip savo namuose ir žavi tokiu elgesio natūralumu, linksmu nuoširdumu, jog negali į jas žiūrėti be pasigėrėjimo, o jeigu su jomis įsišnekėsi ir pamatysi, kiek naivaus ir žavaus paprastumo jų protе, išmokytame mylėti dorą ir kraštą, kiek nekaltumo galvosenoje, iškart jas imsi nuoširdžiai gerbti ir nebepasiilgsi tų šmaikščių, aštrių ir pašaipių pokalbių su drąsiais dviprasmiškumais, kuriuos gali žerti varšuvietėms net mamai girdint, jeigu tau patinka tokie sąmonės dirginimai, akimirką pakutenantieji pojūčius. Čia tau nė į galvą neateis nedorai pajuokauti, nes merginos čia auklėjamos taip, kad neprarastų drovumo. Ir pats atsigauni pamatęs tą nuoširdų nekaltumą, esi patenkintas, kad suradai gyvenimo grožį nedirgindamas savo sugedusių nervų.

Susipažinau čia su keletu kolegų, būtent su daktaru Kaminskiu iš Raseinių, daktaru Vikšemskiu iš Vilniaus ir daktaru Karčevskiu, taip pat iš Vilniaus.

Pažiūra į lietuvius (I, p. 52—54)

Anksti anksti atsikėlęs, einu prie Druskininkų šaltinių, taip lyg būčiau Varšuvoje, kur per šešetą metų pripratau kasdien bėgioti į Saksų sodą ir ten patarinėti pacientams.

Mane jau visi pažįsta, netgi tie, kurių niekada nesu matęs, visi su manimi sveikinasi, vienas kitą pristatinėja. Kalbuosi su jais kaip žmogus, gerbiantis nuoširdumą, užaugęs laisvas ir nieko nebijantis, tiktai dievo; jie su manimi šnekasi kaip su senu pažįstamu, kurį laiko nuoširdžiu, atviru, drąsios širdies.

Negaliu suprasti, kodėl pas mus, Lenkijoje, lietuvius daug kas, ne prastuomenė, nes ji netgi nežino, kad tokių lietuvių, esama, bet vadinamoji aukštoji visuomenė laiko įtariais, nepasitikinčiais, klastingais ir netgi suktais žmonėmis. Niekada nemačiau, kad jie tokie būtų, priešingai, jie yra labai nuoširdūs, sąžiningi, niekad neužmiršta draugystės ir pagarbos. Tiesa, kad nepuola glėbesčiuoti pirmo sutikto, tiesa, kad nėra įkyriai smalsūs ir pirmąkart sutikto žmogaus neklausinėja, kas jis, iš kur kilęs, ar turtingas, ką mėgsta, kur gyvena, ir ne tokie, kad juo iš karto aklai patikėtų. Lietuvis neskuba susibičiuliauti, nelengvai leidžia kitam familiariai *tuksėti,* bet, antra vertus, jeigu kam iš širdies paspaudžia ranką ir pavadina bičiuliu, tada gali būti tikras, kad prireikus padės ir nepamirš lengvai žmogaus, kurį pamilo.

Tokius pažinojau lietuvius universitete, ilgose klajonėse ir vėliau Varšuvoje, o dar nuoširdesnius, draugiškesnius mačiau juos Lietuvoje nuo pat savo kelionės pradžios iki pabaigos. Kalbėdamasis su lietuviais, gali nesidairyti į šalis iš baimės, kad kas neišgirstų ir neišduotų, nes jų tarnai prisirišę, sunkiai paperkami, neskundikai; žodžiu, ką tik atvykusiam iš Varšuvos sunku įsivaizduoti, per kokį stebuklą lietuviai, nuo senovės patyrę tiek išbandymų, po visų baisių audrų tebeturi dar tiek daug dorumo ir nuoširdumo; matyt, toji tauta labai tvirtai, atkakliai laikosi gėrio, matyt, jos pažiūros daug vieningesnės ir todėl stipresnė viešoji nuomonė.

Keletą valandų praleidau prie mineralinių šaltinių, kalbėdamas iš eilės beveik su visais atvykusiais į Druskininkus; vienas būrelis užleidinėjo mane kitam, treti laukė, kol baigs šitie. Malonios ir geros buvo tos akimirkos, nes jau tada jaučiau, kad lietuviai neapvils mano lūkesčių; tikriausiai ir jie maloniai prisimins praleistas su manimi akimirkas ir neužmirš mano viešnagės Druskininkuose.

Liškiava ir Ratnyčia (I, p. 62—67)

Tą kiek lietingą dieną paskyriau išvykoms. Anksti persikėlęs plaustu per Nemuną į kitą pusę, į Augustavo guberniją, patraukiau į netolimą, už pusantros mylios esančią Liškiavą, kur anksčiau buvo dominikonų vienuolynas, vėliau paverstas bausmės ir pataisos namais kunigams, padariusiems kokių nors labai sunkių nusikaltimų, pavyzdžiui, tokiems, kurie dažnai laužė bažnytinę priesaiką, girti laikė mišias, vogė, užmušinėjo vaikus, laikė uždraustas knygas ir per pamokslus skleidė nedoras mintis.

Tiesa, prieš keletą metų tie bausmės namai perkelti į Lisa Gurą, bet tebėra vienuolynas, bažnyčia, parapijos klebonas, tebėra taip pat dalis senos dominikonų bibliotekos, kurią vargonininkas po truputį išpardavė atvykusiems lankytojams kaip visiškai nereikalingą klebonui daiktą. Grafas Eustachijus Tiškevičius, kuris kelias dienas prieš mane buvo Liškia-

voje, bibliotekoje rado dar kelias labai senas knygas ir nupirko už keletą auksinų.

Į Liškiavą reikia eiti labai blogais takeliais, vingiuojančiais per gana aukštas, stačias, bet plikas kalvas. Ant vienos jų, visai šalia Nemuno, riogso sugriuvęs senas lietuvių sargybos bokštas; sprendžiant iš pamatų ir statinio akmenų, jo būta labai aukšto ir tvirto. Taip pat manoma, kad toje pačioje vietoje, iškilusioje virš plačios apylinkės, degintos aukos Perkūnui, o kažkokia įduba viršuje rodo, kad gal taip ir būta.

Pati Liškiava gana didelė, tvarkingos trobos, daržai; matyt, sodiečiams gerai sekėsi, kol ten iš pradžių buvo pasileide deminikonai, o vėliau demeritai, kuriems nelaisvė nemažino apetito, bet dabar jau labai aišku, kad nesiseka.

Užsukome į seną vienuolyną, kuriame dar yra klebono butas, užtikome jo jauną ir gražią šeimininkę, sėdinčią prie milžiniško dubens su bulvėmis. Pakviestas atėjo vargonininkas, aišku, įkaušęs, ir su juo apžiūrėjome buvusias demeritų celes abipus plataus koridoriaus kažkada gražaus pastato pirmame aukšte. Dabar viskas jau atrodė, lyg šią vietą prieš šimtmetį būtų nusiaubę gotai ir vandalai, nors čia tik prieš penkerius metus dar kalėjo prasikaltę kunigai. Celių buvo daugiau kaip trisdešimt, didesnių ir mažesnių, su skliautais ir be skliautų.

Po pietų nuvažiavome į Ratnyčią, parapijos miestelį už pusės mylios nuo Druskininkų. Kelias tenai labai gažus, o miestelį verta aplankyti bent dė! to, kad čia šventoriuje palaidoti palaikai garbingo, bet nelaimingo Jono Čečioto, apie kurį Adomas Mickevičius iki paskutinės gyvenimo valandos kalbėjo kaip apie geriausią savo draugą, kaip apie labai dorą žmogų. Argi jo tyra siela neskamba Nemuno ir Dauguvos dainelėse, žemdirbio dainose? Neturtingas, bet didžiuodamasis savo neturtu, Čečiotas mirė Druskininkuose 1847 m., nė kiek nepriekaištaudamas pasauliui ir žmonėms, kurie jo nesuprato, bet iš širdies trokšdamas dangaus, kuris jam uždėjo tokią sunkią misiją žemėje. Dabar guli Ratnyčios šventoriuje, piktžolėmis apaugusiame kape, po kryžiumi, kurį dieviškojo mokytojo pavyzdžiu su neapsakoma ištverme nešė visą gyvenimą. Dėl dievo malonės, Ratnyčios apylinkių gyventojai, padėkite nors akmenį ant Čečioto kapo su iškaltu jo vardu ir pavarde, nes greitai turėsite gailėtis, kad abejingai užmirštate savo didžiuosius žmones, kuriems, be abejo, priklauso Adomo bičiulis, jeigu ne talentu, tai širdimi ir charakteriu.

Aplankėme ir kleboną, ligos paguldytą ant skurdžios sofos menkutėje trobelėje. Kaip čia visur skurdas rėžia akis, ir taip yra šalia prabangos, kurioje gyvena turtingi dykaduoniai! Miestelyje žmonės skursta; išvargę veidai, išbalę skruostai kelia širdį gniaužiantį gailestį; iš karčemų neskamba muzika nei linksmi balsai, laukai menki, apleisti, gyvulių nedaug. O juk čia gamta nėra šykšti: dvarininkų žemė, geriau dirbama nuolat samdomų darbininkų, duoda gerus derlius. Iš kur tada atsirastų šlėktų dvarai, jeigu ne iš žemės, ten, kur nėra fabrikų?

Mėgiama pasivaikščiojimų vieta yra taip pat *malūnėlis,* ir ne be reikalo, nes ten labai graži ir įvairi augmenija. Čia, toli nuo Druskininkų

gyvenimo triukšmo, galima vienam pailsėti, susikaupti po trumpų pokalbių su ištroškusiais įspūdžių žmonėmis, kurių nuolatos sutinki visuose smėlėtuose miestelio keliuose ir takuose.

Pamaldos Druskininkuose (I, p. 70—71)

Privažiuoja prie bažnyčios keturkinkiai vežimai, ir iš jų galionuoti liokajai išsodina damas, pasipuošusias tarsi į balių, tik ne taip dekoltuotas, lengvute skraiste apsidengusias, kad neįdegtų.

Iš toli važiuoja tos damos — gal tris šimtus, o gal net keturis šimtus žingsnių.

Jaunuomenės žiedas joja ant žirgų: vienas grafas apsitaisęs kaip Andalūzijos matadoras, tai yra kaip tas, kur kovoja su buliais, kitas grafas apsirengęs angliškai, su žokėjo kepure ir trumpa vytele, viršuje užriesta kaip vyskupo lazda, trečias grafas atsitiktinai šiandien ne taip fantastiškai apsirengęs, rimtu veidu, nes rytoj ketina piršštis.

Tačiau bažnyčioje,— man tai labai malonu pripažinti,— visi laikosi prideramai, ir jaunų, ir senų, moterų ir vyrų, dabitų ir rimtų žmonių veiduose matyti iškilmingas graudulys; neabejoji jų maldų nuoširdumu ir iš bažnyčios išsineši malonų įspūdį, nedrįsdamas nė pagalvoti, kad šitie žmonės, taip nuoširdžiai ir karštai nusilenkę dievui, galėtų vėl taip pat lengvai pasiduoti pasaulio tuštybėms.

Bet greitai įsitikini, kad viena su kitu labai gražiai derinama ir, kas nuostabiausia, kad senyvi žmonės, jau atbukusio proto ir nerangaus kūno, tokie pat lengvabūdžiai kaip kiti jauni, miklesni ir sąmojingesni.

Deja! Ir tie, ir anie panašūs vieni į kitus ir į vaikus, nes niekad kuo nors rimtu ir estetišku nesidomėjo ir nenori domėtis, nes gyvenimo džiaugsmo nemato niekur daugiau, tik materialume, ir dar primityviame... Tiesa, dar yra polėkiai, kylantieji iš vadinamosios geros širdies, bet kodėl tie polėkiai nesužadina pastovesnių emocijų, nesukelia stipresnių įsitikinimų?

Pokylis gamtoje (I, p. 73—79)

Šiandien namų savininkai, pas kuriuos buvau apsigyvenęs, ponai maršalkos Jagm..., iškėlė Druskininkų visuomenei renginį, į kurį ir aš gavau kvietimą. Svečiai susirinko erdvioje ponų Jag... namų salėje ir daugeliu vežimų nuvažiavo prie Nemuno, iš kur mus valtys, papuoštos vėliavėlėmis, perkėlinėjo į lenkų krantą, į nuostabią vietą, kur įteka į Nemuną nedidelis upelis ir kur plynojo žydintis dirvonėlis, lyg amfiteatras apsuptas puikaus miško. Čia degė laužas, ant pievos buvo patiesti kilimai, pastatyti stalai, išskleistos palapinės, o miške pasislėpę valtornistai atplaukiančias valtis sveikino linksmais fanfarų garsais.

Susirinko apie aštuoniasdešimt žmonių, kaip sakoma, Druskininkų aukštuomenė: vyresnieji vaikščiojo ir šnekučiavosi, jaunesnieji žaidė nekaltus žaidimus. Visur veidus giedrino netriukšmingas, bet nuoširdus linksmumas, o man buvo labai malonu žinoti, kad Lietuvoje gražioji lytis, tokia pat daili kaip ir pas mus Varšuvoje, moka linksmintis susibū-

rusi, lyg būtų viena šeima nuo mažens, ir draugiškai sutiko lenką, tyčia atvykusį susipažinti su lietuviais. Čia atnaujinau pažintį su Varšuvoje pažinota kunigaikštiene Og... ir su jos dukromis, iš kurių viena per tą laiką ištekėjo už grafo Krasi..., o kita po kelių dienų turėjo susižadėti su jo broliu. Užmezgiau daugybę naujų pažinčių, būtent, su keliais jaunais dvarininkais ir kartu valdininkais, kurie stropiai lavinasi ir galėjo man paaiškinti daug dalykų iš lietuvių gyvenimo — ir smulkių, ir svarbesnių. Kalbėjomės apie viską, ką tiktai matėme,— apie Nemuno krantų grožį, apie vargšus sielininkus, plukdančius medžius ir grūdus iš tolimų Minsko apylinkių net iki Baltijos, per tą ilgą kelionę tiek mažai tepelnančius, apiplyšusius, sunkiai dirbančius. Širdis plyšo žiūrint į tuos vargšus, pasmerktus daugiausia per dešimt metų padėti visą sveikatą, kurios turėtų užtekti visam gyvenimui. Nuoširdžiai gailėjomės tų nelaimingų bernų, nešančių baisų gyvenimo jungą, ir visi pavydėjo Lenkijai Andriaus Zamoiskio, kuris su garo laivais Vysloje viską iš pagrindų pakeitė, pagyvino prekybą ir, duodamas daugeliui žmonių uždirbti, tiek daug padarė krašto gerovei ir keleivių patogumui.

Ir Lietuvoje atsirado magnatų, norinčių sekti šlovingo grafo Andriaus pėdomis ir galvojančių apie garinę Nemuno laivybą. Grafas Tyzenhauzas nuoširdžiai imasi to kilnaus darbo; deja, visur sutinka didelių kliūčių, kurių nugalėti nesiryžta, nes reikėtų rizikuoti dalimi savo didžiulių kapitalų; tad, prieš pradėdamas veikti, nori bendrovės ir ieško akcininkų, nebijančių kartu rizikuoti.

Nemunas sraunus ir laivybai tinkamos vagos gilumu nelabai panašus į išsiliejusią Vyslą. Kai kur jo dugne, matyt, yra didžiulių akmenų, kurių pašalinimas — svarbiausia garlaivių saugumo sąlyga. Gal ir taip, bet su dabartine technika, su paraku ir laivais žemkasėmis nesunku tas kliūtis sutvarkyti. Antra vertus, Nemune būtų patogumų, kurių nėra Vysloje: niekada jis nenusenka kaip mūsų Vysla taip, kad galima perbristi nesušlapus kelių.

Projektuojamieji geležinkeliai, kurie palengvins susisiekimą tarp Rusijos, Lenkijos ir Vakarų Europos, taip pat stabdo grafo Tyzenhauzo sumanymus — grafas žino, kad tada visa didžioji grūdų prekyba eis geležirkeliais, o Nemunui liks tik prekyba medžiais, kuri neatlygins įdėtų išlaidų. Todėl ir nematyti, kad tų vargšų žmonių, iš tiesų junge dirbančių ir junge žūstančių, buitis greitai pasitaisys. <...>

Vakare grįžome į Druskininkus, kokius du varstus plaukėme per Nemuną įstrižai prieš vandenį. Mūsų valtyje buvo jauna ištekėjusi pono Toloč... sesuo, kunigaikštytės Og... ir Četv..., panelės Jag..., panelės Stemp..., panelė Liach ir pono Liach jauna žmona iš Kuršo, tikrai fenomenali poliglotė — per metus tobulai išmoko kalbėti lenkiškai, o visomis Europos kalbomis kalba kaip gimtąja. Tokio gražaus jaunų, dailių moterų susibūrimo mūsų senasis Nemunas niekada nebuvo matęs, ir todėl jo mėlynos bangos dėkingai teškeno į mūsų valtį.

Grįžę į Druskininkus, visi kartu buvome pakviesti į ponų Jag... namus, ir čia šokiai, žaidimai, vaišės, pokalbiai truko iki vėlyvos nakties. Labai gerai mokama linksmintis Druskininkuose.

Kelionė į Trakus (I, p. 92—106)

Atsisveikinti visados sunku, net kelias dienas praleidus tarp nuoširdžių žmonių. Tai patyriau tą dieną, kai iš pat ryto ėmiau atsisveikinti su draugais, tiek padėjusiais man žygio į Lietuvą pradžioje. Panelė Pšeci..., talentais ir charakteriu pagarsėjusi asmenybė, apdovanojo mane rekomendaciniais laiškais, kurie vėliau man atvėrė vartus į garbingąją Žemaitiją; daktaras Pileckis, visuomet iki paskutinės akimirkos nuoširdus ir įžvalgus, pasirūpino, kad mes nebadautume iki pat Vilniaus; visi kiti irgi padėjo mums kuo galėdami.

Jau keliaujame kupini dėkingumo Druskininkams ir žinodami, kad mintimis dar ne kartą į juos grįšime.

Vos slenka sunkus vežimas per niūrius smėlynus ir krūmokšnius, per aukštas kalvas, iš kurių viršūnės nepastebime nei bažnyčios bokšto, nei namų, nei žmonių, nei gyvulių — aplinkui vien eglynai ir beržynai. Štai tikrieji Lietuvos vaizdai! Tiktai senasis Nemunas, lyg koks vaiduoklis kada ne kada pasirodantis kairėje, primena, kad esame šalyje, kurioje kadaise vyko nuožmios kovos dėl tų pačių, dabar tokių nepatrauklių vietų.

Ieškojau linksmybės Veselavos karčemoje — pirmame kaime vykstant iš Druskininkų į Merkinę, bet neradau, nes ten buvo kelios dešimtys valstiečių, vežančių grūdus. Čionykščio valstiečio išvaizda visai kitokia, jo kalba tiek panaši į lenkų, kiek vokiečių į prancūzų. O apsirengimas? Dieve pasigailėk, tokio skurdaus ir prasto apdaro drabužiais negalima vadinti.

Uciekos kaimas ant aukšto kalno, į kurį nelengva įkopti. Uciekoje taip pat neradau paguodos, bet nuo kalno viršūnės mačiau, kas likę iš tų milžiniškų girių, kuriose kitados, dar prieš šimtą metų, gyveno lokiai, stumbrai, briedžiai, elniai ir lūšys.

Nuo čia kelias jau kietesnis, ne toks nuobodus, kraštovaizdis pamažu įvairėja. Sustojame prie dviejų upių santakos. Čia Merkys įteka į Nemuną, o kampe tarp jų stovi medžioklių ir Vladislovo IV mirties išgarsinta Merkinė, skurdus miestelis, kurio raudoni ir balti mūrai, bokštelis, griuvėsiai ir istorinės kalvos vos primena geresnes dienas.

Keltu reikia persikelti per Merkį, o vėliau sunkiai kopti į akmenuotą kalvą. Jos viršuje dešinėje raudonuoja buvusieji jėzuitų mūrai, paversti kalėjimu ir muitine, toliau ant kalvos baltuoja mūrinė parapijos bažnyčia, kairėje — namukai, lūšnelės, griuvėsiai, priešais — turgus, kurio vidurį užima sena rotušė neseniai išbaltintu bokšteliu; ir vėl namai, dominikonų vienuolyno griuvėsiai, iš kurių pasirodo būriai purvinų žydų, siūlančių mums savo šlykščias prekes. O, kad bent kokia karčema, o joje atskiras kambarėlis su popieriumi užlipintais langais, viena trumpa ir siaura lova ir kanapa trimis kojomis. Po velnių! Čia reikia nakvoti, nes toliau tikriausiai bus dar prasčiau.

Bet neisiu gulti, kol nepamatysiu, kur numirė Lenkijos karalius, kuriam tikras tėvas taip pavydėjo garbės, kad neleido tapti Rusijos monarchu ir savo valdžioje sujungti dviejų slaviškų valstybių, turėjusių pasaulio laimei gražiai sugyventi, o ne įnirtingai kariauti.

Kampinis dviejų aukštų namas nuo turgaus pusės — čia, pasak padavimo, buvusi smuklė, kurioje Vladislovas mirė, persišaldęs medžioklėje ir gydydamasis medumi nuo mirtino čiaudulio.

Tai beveik sugriuvęs nedidelis namelis, tikriausiai niekada niekuo nuo kitų nesiskyręs; jame gyvena žydas, pardavinėjantis degutą, silkes, virves, galąstuvus, druską ir manufaktūros prekes.

Netikiu, kad tokioje vietoje mirė Lenkijos karalius, kai šalia buvo jėzuitų vienuolynas. Tikriausiai koks spekuliantas, matydamas, kaip nerūpestingai mes žiūrime į istorijos prisiminimus, šį bjaurų būstą aptaisė tariamu istorinės įžymybės rūbu. Reikėtų tą šlykštynę sulyginti su žeme, idant neprimintų mums, kad kas praeities nemoka gerbti, tas maža ką sugebės nuveikti ir ateityje.

Pro debesis sušvito mėnulis ir pažvelgė plačiai į žiląjį Nemuną ir linksmą Merkį, taip greitai skubantį atiduoti savo vandenis senajam Lietuvos upių tėvui. Ir vėl kitoje šviesoje išvydau kraštą, jo ateitį, savo paties ilgesį ir norus. O palaimingoji gamtos reiškinių įtaka! Jeigu jūs negydytumėte žmonių padarytų žaizdų, koks būtų mūsų gyvenimas? Gal virstų nesibaigiančiais dūsavimais ir prakeikimo ašaromis, girtuokliavimo sukeltų laukinių šėlimu arba malonių jausmų virpuliu.

Keliuosi anksti, apsirengiu, išeinu ir randu savo Feliksą Kiršmanskį besikalbantį su kažkokiu juodbruviu dailininko išvaizdos vyru. Pastebėjęs mane ir mano tarnui linktelėjus, jis prieina artyn, įbeda žvitrias akis į mano veidą ir pareiškia, kad jau keleri metai karštai trokštąs su manimi susipažinti.

Tai buvo ponas Ostrovskis, Vilniaus skulptorius, kaip tik su savo kūriniais važiuojantis į Druskininkus. Tam savamoksliui, neabejotinai talentingam dailininkui turime būti dėkingi, kad pas mus, Lenkijoje, žinomi Lietuvos įžymiųjų literatų portretai, būtent, Chodzkos, Odineco, Tiškevičiaus, Sirokomlės, Balinskio, Malinovskio ir kitų.

Su ponu Ostrovskiu susipažinome geriau. Jis mums pasakojo įdomią savo audringo gyvenimo epopėją ir kaip, būdamas vargingu padieniu darbininku Kuršo uoste, vėliau keliaujančiu dainininku, tapo skulptoriumi — to pasiekęs, kad padėjo žmonės, supratę jo talentą, pavyzdžiui, Sirokomlė, Tiškevičius, ir kad jautęs pritarimą, kurį lietuviai reiškia kokiais nors gabumais pasižymintiems tėvynainiams. Dabar sekasi gerai, nusipirkęs Vilniuje namus ir dirbąs.

Abu drauge pasukome prie parapijos bažnyčios, stovinčios ant aukštos kalvos. Pastatas labai paprastas, su akmeninėmis sienų atramomis, beveik be bokšto, be frontono, be visko, kas primintų čia esant dievo šventovę, 1386 m. Vladislovo Jogailos įsakymu perdirbtą iš pagonių šventyklos į katalikų bažnyčią. Iš lauko jokių gotiško stiliaus žymių, bet viduje skliautai įspūdingi, juos remia šeši pilioriai, sienose labai gražūs gotiški langai.

Kaip tik buvo mišios. Atsisėdome ir įsmeigėme akis į didįjį altorių, papuoštą mergelės Marijos dangun žengimo paveikslu. Tą gražų, bet da-

bar netikusio restauravimo gerokai apgadintą paveikslą bažnyčiai padovanojo Zigmantas III. Tai tikriausiai dviejų įžymių meistrų — Ticiano ir Mikelandželo — garsiojo mokinio Tintorelio originalus darbas. <...>

Vėl keliaujame toliau į Trakus, važiuojame per tvenkinių ir ežerų kraštą, kuris nuo Merkinės darosi vis gražesnis, derlingesnis, ne toks monotoniškas. Pasirodo geresnio gyvenimo vaizdų: geriau pastatytos sodiečių pirkios, nebe tokie prislėgti veidai, tiesa, dar nei linksmi, nei atviri, bet jau su pasitikėjimo savimi žyme. Vandens telkiniai prie Alovės, Ilgio, Nemunaičio, daugiausia apsupti miškų, atviri tiktai iš vienos pusės ir daro šio krašto vaizdą ypatingą, o savo drėgme padeda tarpti augmenijai. Čia jau matyti ir šiek tiek vandens paukščių, valtys raižo lygias lyg veidrodis vandens platybes, kurios, užslinkus debesims, įgauna vis kitokią spalvą.

Po pietų, apie trečią valandą, sustojome Dauguose, kaime prie nuostabaus bent dviejų kvadratinių mylių ežero. Karčemoje sėdėjo žydas. Rusijos valstybėje tai lyg ir negalima *de jure*, bet *de facto* taip būna, nes žydas, turintis kaime nors margą žemės, gali ja naudotis ir gyventi karčemoje lyg koks kampininkas. Toliau jau viskas pasidaro savaime: žydas turi smuklę, prekiauja, sukčiauja ir pinigus ima — ir įstatymas nė kiek nepažeistas. Deja, reikia pasakyti, kad iš kaimo karčemos, kurią laiko žydas, didesnė nauda ir joje netgi pigiau ir lengviau visko galima gauti negu nakvynės namuose, kuriuose žydo nėra.

Dauguose gavome už du auksinus milžinišką ką tik sugautą lydeką, o mano Feliksas taip ją sutaisė, kad geriau nė nenorėk.

Trakai (I, p. 107—116)

Pabundame vos išaušus prie Senųjų Trakų. Dešinėje priešais mus ant aukštos kalvos tarp plačių daržų didelis vienuolynas ir bažnyčia — tai jau ne bažnyčia, ne vienuolynas, o sandėlis, kuriame laikoma karo amunicija. Traukiame toliau per vadinamąjį geležinį tiltą į Naujuosius Trakus, pro griuvėsius įžengiame į grįstą gatvę: dešinėje ir kairėje mediniai, bet senoviniai karaimų namai...

<...>

Kur čia pirmiausia pasukti, nuo ko pradėti ir kuo baigti, kad per vieną dieną apžiūrėtume viską ir atkastume penkių šimtmečių istorijos pėdsakus, išlikusius, deja, tik griuvėsiuose.

Pradėkime nuo bažnyčios, kurią kaip tik atidaro rytinėms mišioms. Trakų dievo motinos paveikslas čia laikomas stebuklingu, nors ne taip kaip Aušros vartų ar Čenstakavos, kurį dorieji lietuviai gerai žino. Bet daugiau bažnyčioje niekas, o niekas neprimena tolimesnės praeities — jokio užrašo, jokios datos; visa bažnyčios puošmena yra gražus paminklas su baltu marmuriniu biustu, pastatytas bajorų maršalkai Romeriui.

Pasukime prie šiaurinių miesto vartų, kur dešinėje senovinių tvirtovės kareivinių griuvėsiai tokie tvirti, kad atlaikytų patrankų sviedinius. Už vartų kairėje — dominikonų vienuolynas su skurdžia niekuo nepasi-

žyminčia bažnytėle; toliau prie pat ežero krantų stūkso aukšta gal penkių šimtų pėdų aukščio stati dalinai supilta kalva, ant kurios išlikę tiktai kažkada buvusios labai didelės pilies griuvėsiai. Iš čia neapsakomai gražus vaizdas į platų ežerą, kurio viduryje už penkių šimtų žingsnių nuo kranto kūpso sala su didingais kitos pilies, anksčiau tiltu sujungtos, griuvėsiais. Tarp tos didesnės salos ir kranto stūkso dar kita salelė. Visai neseniai joje aptikti dalinai mūriniai, dalinai akmenyse iškalti rūsiai, kuriuose daug žmonių kaulų. <...>

Puikus, nuostabus ežeras! Ne toks ilgas ir siauras kaip Goplo, neužžėlęs ir neužpelkėjęs kaip Balatono, fantastiškai iškarpytas, beveik iš visų pusių supantis miestą žavingais krantais, ilgomis ir trumpomis įlankomis įsiterpiantis į miškų ir šilų glūdumas, o vanduo jame visada tyras kaip krištolas. Valandomis gali gėrėtis tuo vandens baseinu ir aukšto mis jį supančiomis pakrantėmis. Kai prisimeni, kokia buvo prieš kelis amžius Vytauto galybė, kaip jam lenkėsi ir Naugardo gyventojas, ir rusinas, ir totorius, kaip jam pataikavo kryžiuotis, kaip jo bijojo lenkas, virpuliai nueina per kūną, ir imi suprasti, kad ir didžiausias pasisekimas yra neamžinas, kad didybė ir galybė ilgainiui neišlaiko viską ardančių laiko taranų smūgių. Karaimas su valtimi, kurio, čia laukėme, vis nesirodė, tad nusileidome žemyn ir paklausėme, kodėl vėluoja. Karaimas, turintis mus pavežioti po ežerą, esąs maldykloje, nes šiandien rūmuose šventė, kunigaikštienės Leichtenberikos gimtadienis; tas karaimas, gavęs privilegiją vežioti keliautojus po ežerą, kartu yra giedotojas maldykloje ir šiuo metu giedąs Hosaną.

<...>

Pagaliau sulaukiame karaimo, kuris mus vežios po ežerą. Tai jaunas orios išvaizdos brunetas, apsirengęs kaip ir mes surdutu, linksmas, pasiderėjo dėl kainos, bet kadangi atrodėme padorūs, nusileido. Lipame į valtį, atsistumiame — ir štai jau esame ties didžiule, bet skaidria kaip krištolas gelme. Jokios bangelės nesuraukšlėtas ežeras atrodo kaip nušlifuota lenta, o išplaukę iš tamsių ilgų šešėlių, nusidriekusių nuo bokšto net į salas, pamatome, kaip dvidešimties pėdų gilumoje žaidžia žuvys.

Priplaukiame prie salos pilies ir mažai išmintu takeliu pasukame į milžiniškų griuvėsių vidų. Sustojame pilies kieme, kurios gražioje pievutėje ganosi keliolika ožiukų, čia atvežtų visai vasarai. Aplink mūrus želia gebenės, šermukšniai, ant griūvančių sienų auga berželiai; sakalai ir žuvėdros klykia ore, nepatenkinti mūsų apsilankymu. Trys kampiniai bokštai stūkso apaugę didesniais ir mažesniais medžiais, o juos jungia stora mūro siena, vietomis dar gerai atrodanti, vietomis griūvanti ir išgriuvusi tai į kiemą, tai į vidinį perkasą ir ežero bangas. Pilis, pastatyta aukštesnėje salos dalyje, dar iš tiesų didžiulė, ir net gali įsivaizduoti, kaip buvo išdėstytos salės ir menės. Viršutinis aukštas dar ne visai pasidavęs pragaištingo laiko taranams, apatinis laikosi gerai ir tyčiojasi iš ardomųjų gaivalų.

Iš šiaurės matyti keletas vienodo dydžio kambarių; viduryje — plati salė, besiremianti į vakarinį bokštą,— tai, be abejo, buvo pasitarimų ir

puotų salė. Čia pat rytų pusėje puikios gotiškos architektūros koplyčia; plačiose langų nišose dar gerai matyti freskos, vaizduojančios šventuosius su auksu spindinčiomis galvomis.

Iš čia, negalėdami atitraukti akių nuo griuvėsių, pasiėmę kaip relikviją jų gabalėlių, nuplaukėme į mažesnę kapų salelę, kurioje taip pat ganosi ožkos ir dar tebesimėto mirusiųjų kaulai.

Po to ilgai sukinėjomės po ežerą, supantį Trakų miestą iš dviejų pusių. Plačioje vandens mėlynėje kaip cazės kūpso salos ir salelės, apaugusios vešlia žaluma; čia negirdėta giluma, ten vėl seklu.

Karaimas, ką žinodamas, papasakojo kasdienišką ežero istoriją, pavyzdžiui, kaip toje gelmėje prieš keletą metų paskendo jauna našlė su vaiku. <...>

Bet kyla audra, bangomis pasišiaušęs ežeras nebeleidžia toliau plaukioti; dar kartą ilgai įdėmiai pažvelgiu į salas, griuvėsius, kalnus ir miškus, gerte geriu tą daugybę nuostabiausio grožio ir deduosi į širdį, įsitikinęs, kad tos dienos prisiminimai neišblės.

Apsilankymas Verkiuose (I, p. 172—185)

Pulkininkas Jaščoldas pasisiūlė nuvežti mus į Verkius, labai puikų kunigaikščio Vitgenšteino dvarą[2].

<...>

1780 m. Verkiai tapo privačia kunigaikščio Masalskio, Vilniaus vyskupo, nuosavybe, to paties, kurį 1794 m. Varšuvoje ištiko tokia liūdna mirtis. Tai jis pastatydino ligi šiol dalinai tebestovinčius rūmus savo svainiui kunigaikščiui de Linjė, kurį norėjo padaryti majorato savininku. Įrengė ir tuos nuostabius sodus, siurbliais varė ant kalno vandenį, rūmuose turėjo koplyčią, teatrą, didžiulę salę ir nuostabiai gražų šiltnamį. Potockis, paveldėjęs Verkius iš savo uošvio kunigaikščio de Linjė, pardavė Jasenskiui, Vilniaus pavieto bajorų maršalkai, kuriam šeimininkaujant, rūmai nyko. Vėliau, 1821 m., čia įsikūrė ponios Kozlovskos moterų pensionas. Pagaliau Verkius nupirko kunigaikštis Liudvikas Vitgenšteinas. Jis liepė nugriauti pagrindinius rūmus, išplėsti ir sutvarkytai žiemos sodą viename šoninių rūmų gale, o kitoje pusėje pristatyti bokštą. Rūmų vidų įrengė prašmatniai ir su meniniu skoniu. Puošnioje, aukštoje gotiško stiliaus salėje buvo sudėta keliolika sveikų, tarp jų ir labai brangių, iš Nesvyžiaus atgabentų šarvų, kuriuos kelis amžius dėvėjo Radvilos. Visus nustebins didžiuliai aukšto ir labai nutukusio kunigaikščio — mielojo pono[3] — šarvai. Visas sienas puošia daugybė riterių trofėjų: strėlinių, šalmų, buožių, iečių, kalavijų, lankų, saidokų, tiktai vienoje kabo Horacijaus Vernė tapytos gražiosios kunigaikštienės Vitgenštein, kilusios iš kunigaikščių Bariatinskių namų, raitos ant žirgo portretas. Ji čia įsteigė valstiečių vaikams mokyklą ir ją labai globojo. Kokį sektiną pavyzdį mūsų damoms davė kitatautė!

---

2 Toliau aprašoma kelionė į Verkius, pasakojama legenda apie Lizdeiką.
3 Karolio Radvilos, kuris lenkiškai buvo pravardžiuojamas *Panie Kochanku*.

Šitoje riterių salėje jaunasis kunigaikštis liepė duoti mums pusryčius, o didelė grojanti spinta, nuostabiai tiksliai mėgdžiodama visą orkestrą, grojo naujausių operų uvertiūras.

Gražiai įrengtame fligelyje apžiūrėjome paveikslų galeriją, labai įdomią ne tik istoriniu, bet ir meniniu požiūriu. Čia yra beveik visų Radvilų portretai, pradedant pirmuoju, kuris kartu su karaliumi Jogaila Krokuvoje apsikrikštijo, baigiant kunigaikščiu Karoliu Radvila, kuris dėl dorybių ir turtų laikomas istoriniu, beveik legendiniu asmeniu[4]. <...>

Neįmanoma aprašyti visų tos nuostabiai puikios vietos stebuklų, o kasmet jų vis daugėja, ir galerija darosi dar vertingesnė. Naujasis kelias į pilį platus, patogus, vingiuojantis tarp akmenuotų skardžių; tai inžinerijos meno šedevras, sukurtas vadovaujant tam pačiam pulkininkui Jaščoldui, kuris vedžiojo po Verkius. Nebežinai, į ką žiūrėti — į meno ar į gamtos kūrinius, vėl kopi atgal į kalną, meistriškai sutvirtintą, kad nenuslinktų, ir žvelgi į žemai po tavo kojomis vingiuojančią giliąją Nerį, į įvairiaspalvius laukus, toli toli nusidriekusius už upės. Čia pievos žėri smaragdu, ten auksavarpiai miežiai, ir visur palaimingai šviečia saulė, gaivindama visą gamtą. Joks teptukas, jokia plunksna neperteiktų visų to vaizdo atspalvių! Jeigu nori geriau pažinti nuostabiuosius Verkius, reikia dar pavaikščioti po greta augančius miškus, kuriuose čia, žiūrėk, baisus skardis, tenai žalia griova, dar kitur nustebęs imi klausytis, kaip ūžia upokšnis, putodamas ir krisdamas į bedugnę.

Visos dienos neužtektų tiems stebuklams apžiūrėti, o mes galėjome skirti tik pusę dienos ir, netgi nepamatę netoli esančių Kalvarijų, turėjome grįžti į miestą.

---

[4] Toliau Triplinas aprašo vertingiausius galerijos paveikslus. Tas pastabas čia pateikiame sutrumpintas — vien tik sąrašą:

1. „Senukas"— flamandų mokyklos, matyt, Rembranto.
2. „Senovės peizažas"— taip pat be parašo.
3. „Senukas po medžiu"— Grenerio.
4. „Napoleonas apžiūri kariuomenę"— Horacijaus Vernė.
5. „Napoleono įlanka"— Gideno.
6. „Bažnyčios vidus"— Grando.
7. „Šv. Petro bažnyčios Romoje kolonada"— to paties tapytojo.
8. „Mergina" (Thisbė), besiklausanti prie sienos, su ąsočiu rankoje"— dailininkas nenurodytas.
9. „Tarpduryje; mergaitė, gaunanti mylimojo laišką"— Romos mokyklos.
10. „Šerno medžioklė Alžyre"— Horacijaus Vernė.
11. „Plėšikas dykumoje"— Leopoldo Robero.
12. „Karališkoji šeima po atviru dangumi"— Rokeplano.
13. „Senutės galva"— Nyderlandų mokyklos.
14. „Jėzus tarp fariziejų"— Leonardo da Vinčio.
15 ir 16. Du dramblio kaulo bareljefai (iš Nesvyžiaus pilies): „Kristaus pakėlimas su kryžiumi" ir „Kristaus aukojimas bažnyčioje"— regis, XVI amžiaus, vokiečių mokyklos.
17. „Bariatinskio (kunigaikštienės Vitgenštein brolio) portretas"— Horacijaus Vernė.
18. „Kunigaikštienė Vitgenštein, sėdinti baliustradoje"— Dornerio, kilusio iš Kuršo, dirbusio Verkiuose.
19. Kunigaikščio Vitgenšteino portretas"— dailininkas nenurodomas.

Be to, dar minima, kad neseniai išvežti į Peterburgą du puikūs paveikslai (iš Nesvyžiaus): „Šerno medžioklė"— Šneiderso ir „Bakcho orgijos"— Rubenso. Pažymima, kad abu paveikslai restauruoti vilniečio M. Januševičiaus.

Stanislavas Moniuška apie žemaičių dainas (I, p. 205—208)

Toji diena, kada susipažinau su kompozitoriumi Moniuška, man taip pat bus nepamirštama. Moniuška ne toks laimingas kaip Sirokomlė: jo muzikos gilų turinį supranta tiktai labai geri žinovai, tik poetai, pažįstantieji Lietuvos praeitį. O kokia jo muzika originali, kiek joje jausmo ir kartu kokia ji meniška! Moniuškos kūriniai nepasižymi gyvu temperamentu: pagal juos nepašoksi mazurkos, nepatrepsėsi kulnais, nepagrosi jų ir sukdamas katarinką, todėl ir nepasidarė pas mus populiarūs; kad būtų suprasti, jie turės palaukti kitos geresnės progos, gal kitos žmonių kartos. Nesuklysime apie jį pasakę, kad per anksti atėjo į šį pasaulį; bet kas jį pažįsta ir gerai į jo kūrinius įsijaus, tas bent jau gali viltis, kad toks didis talentas gyvena ne veltui, kad jis sukurs generaciją, vertą savo dvasios, paliks tą dvasią daugelio žmonių, daugelio pasekėjų dainose.

Visada man buvo įdomu sužinoti, iš kur atsirado Moniuškos kompozicijose toji savita mintis, nepanaši į jokias kitas, išreikštas muzikos klasikų, tačiau stverianti už širdies ir tarytum atgaivinanti jau mirusius, bet nuostabius žmones. „Nieko naujo aš nesukūriau,— atsakė man didis, bet kuklus menininkas,— toji mintis, kuri skamba mano kūriniuose, yra išsiliejusi senovinėse žemaičių dainose — nuo Nemuno iki Baltijos, nuo Prūsų net iki pat Kuršo. Išgirsi ją Nevėžio ir Dubysos pakrantėse, atskridusią prie ausies rytmečio rasos sparnais, pajusi, kaip ji pasibels tau į širdį vakare, atplaukusi saulėlydžio spinduliais. Tas dainas žemaičių liaudis paveldėjo iš žilos senovės, jų neužmiršta ir dainuoja jausmingai, iškilmingai, daugeliu balsų, sveika krūtine, išsiilgusia geresnės ateities. Aš nieko nesukūriau: tokio amžiaus, kada buvau jautrus įspūdžiams, keliavau po Žemaitiją, mane įkvėpė paprastų žmonių dainų dvasia, ir aš ją nejučiomis išliejau visuose savo kūriniuose, saugodamas kaip šventą seniausių laikų palikimą ir kaip akivaizdžiausią įrodymą, kad lietuviams poezija yra įgimta."

Žinau, kad maždaug taip atsakė man Moniuška, tik daug gražesniais žodžiais, nes jie mane sugraudino, ir kai menininkas kalbėjo su tokiu įsijautimu ir pagarba paprastiems, doriems Žemaitijos žmonėms, aš mačiau, kad iš jo veido spinduliuoja palankumo ir genijaus aureolė. Ir taip yra iš tiesų: kaip Mejerberis, įkvėptas Liuterio himno, sukūrė muzikos šedevrą, kuris kelia didžiausias ovacijas, nes atliekamas geriausiose pasaulio scenose su negirdėta pompa ir visokiais nervus dirginančiais būdais, taip ir Moniuška, toks pat jautrus, tik nuoširdesnis ir įžvalgesnis, įkvėptas puikiųjų raudų, sukūrė dar didesnį muzikos šedevrą, kuris nesukėlė minios ovacijų, nes, jį atliekant, nebuvo Jerichono trimitų, Indijos tamtamų, griaudžiančių pabūklų, vargonų, pyškėjimo ir kitokio naujoviško triukšmo. Vėliau, būdamas Žemaitijoje, švintant ir nakties šešėliams slenkant, keliolika kartų turėjau progos įsitikinti, kokie teisingi Moniuškos žodžiai: žemaičių dainos gali įkvėpti tauriausių minčių, iš jų gali gimti šedevrai.

Atsisveikinimas su Vilniumi (I, p. 253—254)

Ar aplankiau visas Vilniaus įžymybes? Ne! Net ir labai vikriai sukdamasis, per dvi savaites to nepadarysi, tuo labiau, jeigu kasdien po šešias valandas sugaišti rašydamas, taisydamas korektūras ir priiminėdamas pacientus.

Ne viską apžiūrėjau sename Algirdo mieste, bet atėjo metas išvažiuoti, nes turėjau skubėti prie jūros maudyklių, kurios man, visą mėnesį be jokio poilsio keliavusiam,— pats tai jaučiau,— buvo labai reikalingos.

Skyriausi skaudama širdimi: kas gi, aplankęs Vilnių, nepamilo jo paminklų ir žmonių, kurie patys tebėra tarytum kokie dar nesugadinti gerųjų laikų paminklai. Tiktai viena mintis, kad keliauju į Žemaitiją, galėjo mane paguosti atsisveikinant su lietuviais.

Tačiau ne taip lengva buvo su jais atsisveikinti, nes visus, pas kuriuos nuėjau į namus atsisveikinimo vizito, radau laukiančius prie slenksčio; dar prisidėjo kitų, ir skaičius išaugo iki trisdešimt asmenų. Taigi atsisveikinimas buvo gal kaip Kęstučio laikais ir užtruko iki vėlyvos nakties.

Raudondvaris (II, p. 32—40)

Grafo Benedikto Tiškevičiaus kaimas panašus į miestelį su pilimi, tikriausiai turinčia kryžiuočių statybos bruožų. Kas gi galėtų ginčyti, kad vienas tos pilies bokštas, išlikęs visiškai sveikas, nėra pastatytas rankų, įpratusių mūryti gotiškai? Iš tiesų tą pilį šioje nuostabioje, o kartu ir strateginėje-gynybinėje vietoje pastatė kryžiuočių maršalas Jungingenas, pačioje penkiolikto amžiaus pradžioje, kai mūsų karalius Vladislovas Jogaila, nugalėtas kryžiuočių ginklo, priverstas savo brolių intrigų, turėjo atiduoti žemaičių žemę jos nekenčiamiems kryžiuočiams. Vėliau Raudondvaris ėjo iš rankų į rankas: buvo keliskart paimtas kryžiuočių ir lietuvių, degintas ir susprogdintas (1437 m.), bet galiausiai teko Radviloms, paskui Zabieloms, pagaliau Tiškevičiui, kuris iš griuvėsių prikėlė tą seną dėl Žemaitijos kovojusių varžovų pilį ir taip ją išgražino, kad šiandien tiktų ir suvereniam Vokietijos kunigaikščiui.

Iš tikrųjų tai tik vienaaukščiai rūmai su vienu aukštu bokštu iš šiaurės, dviem mažesniais iš rytų ir vakarų, bet pastatyti iš ryškiai raudonų plytų, tikrai senoviniu stiliumi, uždengti raudonomis čerpėmis ir net šiandien tiek iš tolo, tiek iš arti atrodo kaip labai vertingas senovės paminklas, primenantis žilą praeitį. Rymo tas žavus statinys ant aukšto kalno, apsuptas grioviais, jau seniai priaugusiais spygliuočių medžių ir net maumedžių. Iš šiaurės tų medžių parkas virsta tankiu mišku su spindžiais šviesai įleisti, kurių gal padaryta per maža, nes pagailėta didingų senų medžių. Prieš tuos puikius rūmus yra parkas, išpuoštas gražiausiomis Floros dovanomis; pavėsinės vienur dirbtinės, kitur natūralios, padarytos iš laiko išskobtų uosio kelmų, leidžia apžiūrėti nuostabiausius vaizdus. Ypač puikus visos apylinkės vaizdas matyti nuo stiklinio žiemos sodo pusės — Romainiai, Nemunas, Nevėžis ir jų pakrantės, apaugusios

medžiais, kalnuotos, gėlėmis apsikaišiusios. Žavinga yra Sandomežo vieta, kur Sanas įteka į Vyslą, bet Nevėžio žiotys prie Nemuno akiai malonesnės, nes, pasipuošusios vešlesne, tarpte tarpstančia augmenija, atrodo dar žavingesnės.

Apžiūrėjome rūmų vidų, kur daug italų, prancūzų ir lenkų tapytojų šedevrų, būtent, Salviatimo, Batonio, Žameto, M. Zaleskio, keletas puikių Pampolonio, Bienaimo ir Sosnovskio skulptūrų. Be to, yra keletas labai puikių Holbeino ir Kaniovskio portretų, brangių mozaikų, lietuvių senovinių ginklų ir daug kitokių brangių daiktų. Todėl gr. Tiškevičiaus rūmai — tikras muziejus, ir juose beveik visada tobulinasi koks nors jaunas dailininkas; kai lankiausi, buvo ponas Cišnovskis iš Varšuvos, o prieš tai — ponas Majeranovskis iš Krokuvos ir Maskvoje studijuojantis dailę p. Oriolis.

Kita Raudondvario puošmena yra puiki nauja bažnyčia, stovinti prie Nevėžio ant aukšto kalno, į kurią vingiuoja takelis. Šios bažnyčios planą darė ponas Cezaris Anichinis, labai gabus statytojas, ir galima drąsiai sakyti, kad ji tokia puiki, kaip retai kuri Varšuvos bažnyčia. Savo dviem bokštais primena Karolio Baromeo bažnyčią, bet visumos proporcijos yra gražesnės, harmoningesnės. Bažnyčios vidų kiekvienoje pusėje puošia keturios arkados, laikomos dorėniškų kolonų, be to, labai puikios skliautų gipsatūros. Didžiajame altoriuje tikrai geras šv. Scholastikos paveikslas, matyt, čia perkeltas iš Trakų, kai tenai buvo panaikinta viena bažnyčia. Dviejuose kituose altoriuose taip pat yra labai gražūs italų dailininkų paveikslai, jų koloritas labai nuotaikingas ir įspūdingas. Vargonai tokie geri, gad galima rengti koncertus.

Už didžiojo altoriaus yra koplyčia su geru šv. Benedikto paveikslu ir puikiais nedideliais vargonais. Toje koplyčioje yra gražiausias Žemaitijos meno šedevras, balto Kararos marmuro antkapis, grafo Tiškevičiaus pastatytas jaunai anksti mirusiai žmonai. Ant septynių pėdų ilgio sarkofago guli karstas su miegančia, kryžių prie širdies glaudžiančia, nuostabaus grožio moterimi; o iki pusės ją dengia toks natūraliai atrodantis marmuro šydas, kad sunku susilaikyti jo nepalietus — atrodo lyg atlaso užtiesalas, nerūpestingai ant marmuro užmestas.

Tas paminklas yra idealiai gražus, ne tiktai galintis prilygti panašiam paminklui, kurį karalius Frydrichas III pastatė Šarlotenburge savo dievinamai žmonai Marijai Liudvikai, bet gal dar gražesnis, bent labiau dvelkiantis šventumu, nes Prūsijos karalienė miega, svajoja ir maloniai šypsosi, o grafienė Tiškevičienė jau nepriklauso šiam pasauliui, švelni veido ramybė rodo, kad jos siela plasnoja dangaus aukštybėse. Viso to puikaus paminklo gražumo plunksna neaprašysi[5]. Tiksli, bet maža šio Liudviko Pampolonio, žymiausio Kano mokinio, šedevro kopija yra Vilniaus muziejuje.

Po viškomis yra niša, kur ilsisi palaidota toji pati grafienė Tiškevičienė, kurios puikų paminklą ką tik aprašėme.

---

[5] Antkapis sunaikintas per Pirmąjį pasaulinį karą, kai bažnyčios bokštai buvo susprogdinti kaip artilerijos orientyrai.

Raudondvaryje viskas daroma su tikru ponišku prašmatnumu. Kai milžiniška vėliava su Lelivos herbu suplevėsuoja ant aukščiausio bokšto ir kai pilies terasoje užgroja orkestras — tai ženklas, kad ponas grafas teiksis priimti kaimynų prašymus; tada suvažiuoja svečiai pas poną, taip mokantį reprezentuoti prie Nevėžio krantų geruosius feodalinius laikus. Ne vienas dalykas, jau pasenęs Europoje, Žemaitijoje dar yra naujiena...

Kelionė į Kėdainius (II, p. 66—76)

Nenutolstame nuo Nevėžio, nebent kokiai akimirkai. Iš Žemaitijos gilumos tekanti upė vingiuoja tarp gražių gražiausių kalvų, derlingesnių negu Sandomežo žemėje. Koks našus šis kraštas, sunku įsivaizduoti: čia ir kviečiai geriausiai dera, o žemė dar tokia nenualinta, kad trąšų beveik nereikia — galima apsieiti be jokios sėjomainos; po kviečių eina linai, po linų vėl kviečiai, ir vieni taip gerai uždera pirmais metais, kaip kiti — antrais, o trečiais metais vėl pirmi.

Žemaitis čia didžiuojasi savo žemės derlingumu ir sako: „Mituvos slėniuose dirsė, prie Dubysos rugiai, prie Nevėžio viskas".

Taip nuvažiavome dvi mylias net iki Babtų, kur bažnyčia atnaujinta paties klebono savais pinigais — taip dažnai atsitinka Žemaitijoje, nes dvasininkija iš tikrųjų rūpinasi religijos šventumu ir bažnyčios gerove. Vilkijoje, karališkame kaime, kažkada buvusiame seniūno, pirmą kartą gyvenime pamačiau karališkuosius valstiečius su mundierais, t. y. su pilkais surdutais žaliomis apykaklėmis ir žalvario sagomis. Jie buvo taip aptaisyti kaip deputatai į karūnaciją Maskvoje.

Laukuose sparčiai ėjo javapjūtė. Žemaitis anksti stoja prie darbo, kurį pasisaldina dainomis. Pamatėme visą būrį žmonių, susirinkusių aplink kažkokį raitą poną, kuris, iš tolo pamatęs, kad atvažiuojame, atskubėjo pas mus. Tai buvo ponas maršalka Daug..., pas kurį ir važiavome į Paliepių dvarą, esantį gal už pusės mylios nuo tos vietos.

Niekad nepamiršiu to susitikimo, nes čia pirmą kartą išgirdau lenkų poną, giriantį savo valdinius, ir taip nuoširdžiai, karštai, jog iš tiesų malonu buvo klausytis gerbiamo pono maršalkos, mokančio taip giliai pažvelgti į prastuolio širdį ir joje atrasti tai, ko kiti nemato,— kilnumą.

Sužavėtas, netgi sujaudintas to pokalbio, atvykau į Paliepių dvarą ir, kalbėdamasis su namų šeimininke, pamačiau ją esant tokią pat malonią kaip ir maršalka. Tos dienos nepamiršiu niekada, ir kai palyginu jos įspūdžius su kitais labai liūdnais, ne kartą patirtais tėvynėje, sukeltais to, kad ten nepripažįstamos mūsų vargšo valstiečio dorybės, visada turiu pripažinti, jog toji diena — tai ištisa mano psichologinių stebėjimų era.

Apskritai Žemaitijoje ponai su savo valstiečiais elgiasi tėviškai, visada į juos žiūrėdami kaip į sau lygius žmones. Tai ir yra Žemaitijos kaimiečio moralės ir gero gyvenimo pagrindinė priežastis[6].

---

[6] T. Triplinas tokią išvadą daro remdamasis vienu kitu pavyzdžiu, matyt, geriau nesusipažinęs su padėtimi. Lietuvos ponų ir baudžiauninkų santykiai nebuvo tokie idiliški. (*Red. past.*)

Pagal savo įprotį Paliepiuose atsibudau labai anksti ir, tyliai išsėlinęs iš kambario, kuriame dar miegojo ponas Adomas, ėmiau ieškoti pono maršalkos name kampelio, kur galėčiau parašyti savo kelionės dienoraštį, kurio dvi dienas net neliečiau. Maniau, kad dar nieko nerasiu atsikėlusio ir, niekieno nepastebėtas, galėsiu atlikti savo darbą valgomojoje salėje; bet apsirikau: tą ankstų rytą sutikau dvi paneles, su kuriomis vakar nesusipažinau, tai yra kunigaikštytę Mykoliną Gie..., maršalkienės globotinę, ir gal šimtu metų už ją vyresnę panelę Savič, ponios maršalkienės prosenelės seserį. Sakydamas, kad ji vyresnė gal *šimtu* metų, tikriausiai neklystu, nes ponia Savič dar puikiai prisimena antrojo Sakso laikus, ypač septynmetį karą. Ir toji per šimtą persiritusi pana buvo dar gana žvali ir guvi; apie ją, kaip apie labai retą fenomeną, esu užsiminęs higienos straipsnyje, kalbėdamas apie ilgaamžiškumą. Dar labai mėgo skaityti romanus, o kadangi buvo persiėmusi volterizmu, pašaipiai žiūrėjo į žemaičių dievobaimingumą, davatkiškumą, kunigų nekentė.

Dar yra viena įdomybė Paliepiuose, be abejo, senesnė net už panelę Savič. Tai milžiniškas akmuo, dviejų dramblių didumo monolitas, kažkokiu keistu būdu atklydęs į čionykščius laukus ir tarytum kokia didžiulė pabaisa gulintis vidury puikiausių kviečių.

Atsirado to milžiniško akmens gerbėjas: grafas Marijonas Čapskis norėjo jį nupirkti iš mūsų maršalkos už 500 sidabro rublių, nuvilkti trisdešimčia arklių į Kėdainius ir ten juo papuošti naujai įrengtus puikiuosius parkus. Bet vietos žmonės, matyt, laiko tą akmenį šventu ir, sužinoję, kad jį gali išvežti, surinko penkis šimtus sidabro rublių ir nunešė ponui, prašydami palikti *šventąjį akmenį* savo lauke. Maršalka pinigų nepriėmęs, bet kontraktą su grafu Čapskiu nutraukė ir ketina didįjį akmenį, ant kurio viršaus vargiai kas užlipa, papuošti kokios nors šventosios statulėle.

Apžiūrėję akmenį ir ūkį, kartu su ponia maršalkiene aplankėme sergančius valstiečius jų pačių trobose.

Nemanykime, kad valstietis Žemaitijoje gyvena taip nešvariai, kaip pas mus mozūrai netgi prie pat Varšuvos (išskyrus keletą kaimų). Valstiečių namai Žemaitijoje daugiausia gražūs, aukšti, su dideliais langais, su kaminu virš stogo išvestu. Kiekvienas namas turi du galus. Viename yra svečių kambarys — *seklyčia* ir mažas alkierėlis — *šalinukė.* Abu tie kambariai yra labai švariai laikomi, išmazgoti ir lauko gėlėmis papuošti, ant grindų pabarstyta ajerų, švendrių ar jaunų eglišakių. Sienose kabo šventųjų paveikslai, tokie kaip Čenstakavos tapytojų, bet švariai ir gražiai laikomi. Kitą namo galą užima šeimyninė. Čia gyvena šeimyna, čia žiemą randa prieglobstį ėringa avis arba ožkinga ožka, kai kada netgi mylima kiaulė su savo paršeliais. Šeimyninė, *gryničia,* paprastai būna be grindų, turi langus tokio didumo kaip ir svečių kambarys, stiklai juose mažyčiai. Svarbus dalykas čia yra namų slenkstis: net didžiausias priešas, jį peržengęs, yra laikomas draugu, kurio niekas nedrįsta paliesti. Ko žemaitis neapkenčia, tam jokiu būdu neleis peržengti slenksčio, nes bijo, kad blogas žmogus savo koja nesuterštų vietos, per kurią į jo trobą įžen-

gia dievas. Statant namą, po slenksčiu užkasamas koks medinis kryželis arba paveikslėlis, paliktas prosenelių. Prieš kiekvieną namą yra platus kiemas, vidury jo auga liepos arba uosiai. *Svirnelyje*, arba klėtyje, gana dideliame trobesyje, laikomi javai, linai, baltos kaip sniegas namie austos drobės, tinklai, ginklai ir brangesni padargai. Tasai *svirnelis* dažnai minimas žemaičių dainose kaip švelniausių pasimatymų vieta ir šventovė.

Apylinkės beveik visoje Žemaitijoje gražios: kaimai visur dideli, tvarkingi, prie kiekvienų namų, tiek pono, tiek valstiečio, yra sodas ir netgi gėlių darželis, stovi medinis kryžius, dažniausiai namo gale ir priekiu atgręžtas į langą, kad primintų valstiečiui, jog dievas visada į jį žiūri ir žino, ar jis daro bloga ar gera. Kadangi taip arti šitas tikėjimo simbolis, sienos palei langą yra švarios.

Pakelėse taip pat nesuskaičiuojama daugybė visokių nukryžiuotųjų, bet daugiausia aukštų stulpų su koplytėle viršuje, kur įstatyta Žemaitijos globėjo švento Jono Krikštytojo statula. Tą kraštą tikrai galima pavadinti kryžių ir kunigų lopšiu, nes kiekviena proga — kam nors mirus, gimus arba per kokią iškilmę — kunigai pataria valstiečiams statyti kryžius (už kryžiaus pašventinimą klebonui mokama po tris sidabro rublius); o kunigų, kilusių iš Žemaitijos, yra tiek, kad jie sudaro daugumą kiekvienoje Rusijos valstybės katalikų vyskupystėje; tuo Žemaitija visiškai panaši į Karpatų Podolę, kuri siunčia kunigus į Pietų Lenkiją, Galiciją, Sileziją ir Vengriją.

Potraukis į dievobaimingumą įgimtas ir labai stiprus, tačiau tikriausiai visoje slavų žemėje nerasi tokių malonių ir svetingų žmonių kaip Žemaitijoje. Valstietis kiekvieną sutiktą sveikina *pagarbinimu* — pas mus, Karalystėje, tai jau eina iš mados, nes svetingumo atmosfera nuo seno užnuodyta baimės susidurti su nepažįstamais žmonėmis, turėti dėl to nemalonumų su policija ir pan.

Žemaitijoje žmonės visur geri ir paslaugūs, kiekvienas tau pasisiūlys palydovu, kiekvienas priims kaip svečią savo namuose, netgi pasidalins tuo, ką turi, neprašydamas už tai jokio atlyginimo, neimdamas jo net jeigu primygtinai siūlysi. Žodžiu, žemaičiai dar nepagadinti egoizmo, kuris skverbiasi į mūsų žemę iš rytų ir vakarų, dar sveiki tebėra jų jausmai, o vieno, paties blogiausio, mums Karalystėje labai pavojingo, žemaičiuose neaptikau nė pėdsako: kalbu apie įgimtą lenkų valstiečių neapykantą ponui.

Gerai nuteiktas viso to, ką mačiau ir girdėjau, išvažiavau iš Paliepių, vildamasis, kad, prieš išvykdamas iš Žemaitijos, čia dar sugrįšiu.

Čapskio rūmai ir parkas Kėdainiuose (II, p. 78—80)

Dideliu tiltu pervažuojame per Nevėžį: kairėje to tilto pusėje stovi naujas mokesčių rinkėjo namas, pastatytas maurų stiliumi. Apskritai, daugelyje namų čia matai architektūrines pretenzijas, kurios nevienodai sėkmingos, tačiau byloja apie dabartinio Kėdainių valdytojo pažangų skonį. Už miesto, šiaurės pusėje už vilų, kurių viena, esanti dešinėje, priklausanti ponui Zavišai, pastatyta gražioje vietoje ir turi virš durų

užrašą *honorem meum nemini dabo*, stovi grafo Marijono Čapskio dvaro trobesiai.

Įvažiuojame į stebuklų šalį, į didžiulį neseniai įrengtą ir labai brangiai atsiėjusį parką, kuriame menininko ranka supylė kalvas, iškasė tvenkinius, ežerus, kanalus, sukūrė visą salų archipelagą, prisodino puikiausių medžių, gėlių, pristatė monumentų. Eini pro tas vietas, užimančias didelį žemės plotą, ir stebiesi skoniu bei atkaklumu, su kuriuo ponas taip sėkmingai priverčia gamtą tarnauti sau; ir nors vanduo buvo nusekęs, nors vandens malūnas stovėjo iškilęs ore, nors salas vieną su kita jungė smėlėtas kelias,— reikia pripažinti, kad, geriau panaudojus hidraulinius įrengimus ir paleidus vandenį, tasai parkas būtų tikras rojus; pati žemė čia nepaprastai naši, globoja kiekvieną iš toli atvežtą medį ir neleidžia jam numirti. Vis dėlto manau, kad reikės kelti vandenį su garo mašina arba vėjo varikliu (kaip daroma Žulavuose), kad vandens malūnui nestingtų varomosios jėgos ir kad užtektų erdvės plaukioti laiveliams.

Pačiuose rūmuose yra įstabių meno kūrinių, tarp jų keli šeimos portretai, iš kurių žaviausias grafienės Zofijos Čapskos portretas ir nuostabus kun. Mikalojaus Radvilos, praminto Juoduoju, portretas (Rubenso originalo, esančio Peterburgo Ermitaže, kopija). Iš tapybos kūrinių daugiausia dėmesio verti šie: „Mozės radimas Nile", „Venera nuginkluoja Marsą", Kanaleto vaizdai, Leserio „Trembovlės gynyba". Rūmus vainikuojančiame didžiuliame bokšte gana originaliai ir praktiškai įrengta grafo biblioteka; grafas šiuo metu išvykęs į savo dvarus Volynėje.

Gaila, kad nedaug turėjome laiko apžiūrėti šį išties magnatišką ir puikų dvarą, kurį nenuilstamai veiklus ir prabangiai dosnus grafas kasdien puošia naujomis grožybėmis; tačiau lietus pylė kaip iš kibiro, ir mes, nenorėdami piktnaudžiauti išvykusio šeimininko svetingumu, gailėdamiesi palikome Kėdainių rūmus ir pasislėpėme nuo lietaus ir tamsos Izraelio vaikų laikomoje užeigoje.

Viešnagė Apytalaukio dvare (II, p. 85—95)

...Grafas Karolis Zabiela, vakar mūsų aplankytos Labūnavos savininkas, atvažiavo ir pasiėmė mus į Apytalaukio miestelį[7], į savo rezidenciją, esančią už mylios nuo Kėdainių. Ten yra graži mūrinė bažnyčia, pastatyta 1635 m. Ščurkos ar Šuktos, Žemaitijos kunigaikštystės teisėjo ir Ariogalos tijūno lėšomis. Važiavome pro kai kurias labai gražias grafo Čapskio karčemas, kurių langai — tikriausiai tam, kad būtų didesnis efektas — buvo išdaužyti, o karčemininko viduje nesimatė; vienintelė tos išperkamuoju mokesčiu apdėtos šventovės gyventoja buvo varna, kimiai krankianti ant paties gražiosios karčemos šelmens.

Kas kaltas, kad šitaip apleistos tokios vietos kaip karčemos, kurios Lenkijoje buvo taip lankomos, kurios pas mus kiekviename karalystės kampelyje dar gali pasidžiaugti nors keletu lankytojų, nors šiokia tokia viltimi arba šurmuliu? Gal mokesčiai, gal skurdas, o gal krašto gyventojų moralumas?

---

[7] Apytalaukis yra kaimas, niekad miestelis nebuvo. (*Red. past.*)

Viską pasvėrus, atrodo, kad karčemos čia visur taip ištuštėjo dėl moralumo; čia jau visur yra blaivybės pranašų iš Prūsijos, kurie skleidžia savuosius šlėktoms pražūtingus principus. Prastai bus šlėktoms, kai valstiečiai nustos gerti. Apie tai geriausiai žinoma Plocke, kur jau irgi pasirodė tie patys apaštalai iš Prūsijos.

Apytalaukio dvaras arba rūmai yra puikiai pastatyti terasoje, tarp puikių medžių ir gėlių. Juose yra keletas gerų paveikslų. Tačiau namus slėgė sielvartas: jaunasis dešimtmetis Zabiela jau kelios dienos sirgo drugiu, kurio iki šiol gydęs daktaras Under... neatspėjo, ir todėl pacientą pagavo karštinė. Patariau uždėti dėles ant skaudamos vietos. Ponia grafienė sudrebėjo vien nuo tos minties, pacientas ėmė alpti, o daktaras Under... pasakė, kad dėlės galinčios visai numarinti tokį nusilpusį ligonį. Bet aš primygtinai reikalavau, dėlės buvo uždėtos, ir ligonis iškart pasijuto geriau.

Per pietus į Apytalaukį atvažiavo mano kelionės draugo brolis, ponas Juozapas Medek... Norėjome aplankyti kaimynus, pareikšti pagarbą panelei Syr..., gražiausiai žemaitei, kaip man visur sakė. Deja, gražioji panelė Syr... kaip tik sirgo raupais, ir jos pamatyti negalėjome.

Nemačiau tada tos jaunos, gražumu garsėjančios žemaitės, bet, būdamas Žemaitijoje, įsitikinau, kad ir Žemaitijoje yra labai gražių moterų; kuris gi kraštas yra palankesnis atsiskleisti moters grožiui, jeigu ne Žemaitija, kur žmonių kraujas ne toks karštas ir smarkus ir kur nervų negadina aistros?

Ignatavoje aplankėme poną Geišt..., veiklų pilietį, kurio atviras ir drąsus veidas nepaprastai man patiko, ir tuo labiau, kuo daugiau pamatydavau atsargių, nepasitikinčių, paslaptingų veidų. Daktaras Vilčinskis sakė man dar Vilniuje, kad Žemaičiai mėgsta apsimesti kvailiais, o iš tiesų nėra tokie; dievaži, tikrą teisybę sakė gerasis kolega: ne kartą čia mačiau žmonių, iš pažiūros nemokančių nė trijų grašių suskaičiuoti, bet vis dėlto nepaprastai nuovokių ir protingų. Jie apsimeta kvailiais, kad lengviau galėtų iškvosti tą, su kuriuo pirmą kartą susitiko.

Žemaičių dvarininkai išvaizda mažai kuo skiriasi nuo lietuvių, bet, atidžiai pasižiūrėję, rastume tarp jų nemažai skirtumų. Didelių ponų Žemaitijoje labai maža, dvarininkai — tai bajorai, turintieji keliolika arba keliasdešimt valstiečių kiemų. Daugumas tų bajorų gyvena gerai ir net puikiai, nes ūkių neslegia skolos, o daug kas turi susitaupęs pinigų geležinėse skryniose. Taupumas yra būdingas žemaičių bruožas; jie kukliai rengiasi, nevažinėja prašmatniais ekipažais, namų brangiais baldais nepuošia, paveikslų niekada neperka, knygų turi nepaprastai mažai, bet Prūsuose nusiperka už du šimtus sidabro rublių fortepijoną, kurį paskui pasienio sargyba pati įveža į kraštą.

Čionykščiai dvarininkai nėra labai linkę bendrauti, bet vis tiek labai svetingi. Žemaičio name svečias laikomas tikru dangaus pasiuntiniu. Vietos bajorų namuose gyvenimas pasižymi ypatinga meile; vyrai su žmonomis gyvena didžiausioje santaikoje, nesusipratimų mažai kada būna, skyrybos yra išimtinis reiškinys, o neleistinų romanų tik retkarčiais pasitaiko. Beveik visos žemaitės yra geriausios, ištikimiausios žmonos, jaut-

rios motinos ir darbščiausios šeimininkės. Geresnių moterų nemačiau pasaulyje.

Ūkis yra pagrindinis vietinių gyventojų verslas. Tačiau pažangos čia jokios nematyti, viskas daroma kaip darė proseneliai, o jeigu darysi ką pagal agronomijos knygą — prieš visus apsijuoksi. Čia pat esančios Prūsijos pavyzdys neturi jokios įtakos.

Pramonė Žemaitijoje labai žemo lygio: be keleto menkų fabrikų, kur audžiama stora gelumbė ir gaminami geležies dirbiniai, daugiau nėra jokių. Prekiaujama daugiausia linais ir įvairiais javais, kurie vežami į Mintaują, Liepoją ir Rygą. Gyvuliai parduodami dažniausiai Prūsijoje.

Nakvoti atvykome į Aristavą pas poną Juozapą Redebuzą, žinomą žemaičių gerbėją, kuris valandų valandas deklamuoja žemaitiškas dainas su tokiu užsidegimu, kad miela klausytis, nors nesuprantu nė vieno žodžio:

Tuos namelius aplankyti,
Jums linksmybę padaryti.

Keistai skamba toji kalba, nors vis dėlto nemaloniai užgauna mano ausį.

Žemaičiai iš prigimties yra linksmi. Žiemą kiekviename kaime švenčių dienomis visi susirenka viename name, kur seniai, susėdę už stalų prie pilnų stiklinių gero alaus, krupniko ar midaus, kalbasi apie senus laikus, senovės didvyrius, palikuonių vaizduotės paverstus nežemiškomis būtybėmis. Tuo tarpu jaunimas linksminasi: šoka, dainuoja ir žaidžia paprastus žaidimus.

Anksti atsikėlęs, išbėgau į lauką, kur dainavo rugių pjovėjai ir pjovėjos; bet kai prisiartinau, nutilo, vyrai žiūrėjo į mane padilbomis, o merginos drebėjo — nepatiko jiems mano išvaizda.

Grįžau į dvarą nelabai patenkintas savo žygiu ir papasakojau ponui Juozapui, kas man atsitiko.

„Tuojau išgirsi čia, kaip jie dainuoja,— tarė šeimininkas.— Joju ir pakviesiu juos degtinėlės".

Nujojo raitas ir po valandėlės atvedė dainuojančius — gal trisdešimt ir pats dainavo kartu su jais visa gerkle. Mielas patriarchališkas vaizdas, kokio Lenkijoje niekada nemačiau.

Dabar ir aš geriau susipažinau su tais nuoširdžiais žmonėmis, nes tuoj kaip gydytojas turėjau progos vieną kitą apžiūrėti. Tarp merginų buvo kelios gražios, bet nežvilgčiojo taip žaismingai kaip mūsų krokuviškės, kai į jas žiūrėjau, tik baisiausiai raudo, gręžė į šalį akis ir dainuodamos užsidengdavo burną pirštais, virpančiais iš susijaudinimo.

Visos tos merginos mokėjo skaityti žemaitiškai. Čia visur laikomasi prieš keturiasdešimt metų atsiradusio papročio mokyti kaimo vaikus skaityti, rašyti ir skaičiuoti; patys kaimiečiai niekina nemokšą, kurį pamato bažnyčioje be maldaknygės.

Geras tikėjimo pagrindų pažinimas ir šioks toks apsišvietimas, labai išėjo į naudą žemaičių dorai ir geriems papročiams.

Valstietis čia yra prisirišęs prie savo pono ir nuoširdžiai jį myli ne tiek kaip savo valdytoją, bet kaip apvaizdos duotą tėvą. Vagysčių labai reta, apie žmogžudystes niekada negirdėta, nusižengimai skaistybei laikomi šlykščiausiu dalyku; todėl Žemaitijoje labai sunku rasti žindyvę, ir net turtingos motinos turi pačios žindyti kūdikius. Čia beveik visada šeimą jungia meilė — tyra, platoniška, ir netgi truputį poetiška, nors kartu žavingai paprasta.

Liaudies dainos kartais nepaprastai graudžios ir nuoširdžios, dvelkia ilgesinga poezija.

Žmonės čia darbštūs, kaip gal niekur pasaulyje: moterys vasarą aria ir akėja, o žiemą verpia, audžia drobes, siuvinėja kilimus, vilną, kurią pačios susikaršia ir nusidažo. Moterų šventadienis apsirengimas yra toks: plonos gelumbės žiponas, siekiantis žemiau kelių, nepaprastai klostėtas, su raudonai violetiniais rankogaliais, sijonas taip pat klostėtas drobinis arba šilkinis ir trys skaros, po kelis dukatus kainuojančios: ant galvos, kaklo ir krūtinės. Vasarą nešioja rauktus marškinius iš olandiškos drobės ir šilkinį korsetėlį. Neištekėjusių plaukai supinti į dvi dideles kasas, surištas ryškiu kaspinu; ant kaklo — daug vėrinėlių ir karolių. Moterys prie Baltijos jūros turi tam tikrus apdangalus, panašius į škotiškus pledus.

Vaišėms pasibaigus, valstiečiai dainuodami patraukė į laukus, sakydami mums *pagarbintas*, o ponas seniūnaitis, vėl sėdęs ant arklio, nujojo į bažnyčią patarnauti savo klebonui per mišias.

Nepaprastai mėgo ponas Juozapas patarnauti per mišias ir keletą kartų per savaitę suteikdavo sau tą malonumą, o paskui visada po tokių mišių, kurias užtęsdavo kaip galima ilgiau, uoliausiai kalbėdamas ministrantūrą, nusivesdavo kleboną pusryčių ir vaišindavo kleboną senu midumi. Tokio kolatoriaus pas mus nebesutiksi.

Nakvynė Raseiniuose (II, p. 112—118)

Pavieto bajorų maršalkos pono Pšeciševskio, kuriam turėjau perduoti rekomendacinius laiškus nuo brolio ir sesers, mieste neradau, o kadangi niekas iš krikščionių užvažiuojamų namų čia nelaiko, turėjau sustoti pas žydą Joselį, turintį šiokią tokią užeigą. Gerai, kad radome krikščionišką smuklę, kurioje kiek pasistiprinome.

Vakare spektaklis Raseinių teatre, tai yra arklidėje. Vilniaus artistai, ponai Chelmikovskis ir Dambrovskis, ponios Vendt ir Volska, vaidino lenkiškai „Dobošo būgną", komišką pono Skribo operą, ir rusišką originalų vodevilį „A ir F, arba Ivanas Andrejevičius Mordaševas". Labai buvau patenkintas pirmojo dalyko vaidinimu, o apie antrąjį negaliu spręsti, nes nelabai teišmanau rusų kalbos subtilumą.

Eidamas gulti, pagalvojau, ar gerai uždariau duris; mano kambaryje trejos durys: vienos iš kambario, kuriame miegojo ponas Adomas, kitos — iš priemenės, trečios — iš arklidės.

Lagaminą su daiktais palikau atvirą, tik vatinį paltą su pinigine kišenėje pasidėjau po pagalve. Užmigau ir...

...Ir pabudau apvogtas, netekęs beveik visų daiktų, kurie buvo lagamine, tai yra batų, drabužių, baltinių. Durys į priemenę, kurias maniau tikrai užrakinęs, nes dukart pasukau raktą spynoje, buvo atdaros, matyt, rakto barzdelė nekliudė skląsčio,— o gal tyčia toje užeigoje tokie užraktai padaryti. Pasijutau visiškai apšvarintas, liko tik žieminis paltas su pinigine, kas buvo padėta po pagalve, juodas frakas, kurį vagis numetė kambaryje, pora vasarinių kelnių ir kurpės. Užeigos namų savininkas žydas Joselis, labai pasikliaująs kažkokiomis protekcijomis ir aukso medaliu, tėvo gautu iš valdžios už tam tikras paslaugas 1831 m., stojo prieš mane piestu. Siunčiu pašaukti gorodničiaus — sako negalįs ateiti, nes *skutąsis barzdą;* siunčiu pašaukti kvartalinio — tas irgi negalįs ateiti, nes traukiąs dantį. Galų gale policijos sekretorius teikėsi po valandos ateiti į įvykio vietą ir padaryti šiokį tokį tardymą. Paaiškėjo, kan anksti rytą apie užeigos namus sukinėjosi ir į juos buvo užėjęs kažkoks gatvės vaikėzas, turįs nedorų polinkių, paštininko žmonos brolis, to paštininko, kuris irgi nelabai gerbia svetimą nuosavybę. Vaikėzą sugauna, nuveda į policiją — iš tiesų kažkoks sukčius. Ginasi, dievagojasi nė nesiartinęs prie užeigos. O žydai tikina, kad tikrai jau ketvirtą valandą ryto vaikėzas tykojęs prie namų. Vaikėzą jau guldo ant suolo, ketindami išgauti kaltės prisipažinimą, bet atlekia jo sesuo, paštininko žmona, ir neleidžia lupti brolio, nes jis esąs *bajoras.* „Teisybė! — pripažino policija,— jis bajoras ir negali būti plakamas, neverta jo laikyti ir areštuoto, nes užsispyrėlis ir nieko neprisipažins". Taigi jis buvo paleistas, tuo labiau kad įtarimas krito ant kito — ant vieno karininko pasiuntinio, kuris buvo antrame aukšte ir rytą išžygiavo su pulku. Kaipgi tu čia vysies pulką, kaip drįsi pyktis su kariuomenės vadovybe?

Galų gale niekas nebenorėjo tirti tos bylos, niekas nebesiryžo jos imtis, nors aš vis nenusileidau, taip pat ir ponas Adomas, beje, kažkada buvęs karininkas, paskui sąžiningai teisėjavęs, žinąs, kaip tokiais atvejais elgtis ir mokąs parodyti autoritetą.

Veltui! Žinojau, kad čia tokios vagystės niekad neišaiškinamos. Džiaugdamasis, kad liko bent pinigai ir šis tas iš drabužių, apsivilkau žieminį paltą, užsimoviau vasarines kelnes ir nuėjau į bažnyčią padėkoti viešpačiui dievui, kad dar gana laimingai pasibaigė ta bėda.

Per Klaipėdos kraštą prie jūros (II, p. 145—155)

Per Švėkšną ir Priekulę iki Klaipėdos šešios vingiuotos mylios, todėl išvykstame anksti, nes ir mūsų arkliai jau gerokai išvarginti.

Šitoje pusėje Žemaitija nebe tokia vaizdinga ir naši kaip prie Nevėžio arba netgi kai kur prie Dubysos. Čia beveik nepamatysi vaizdo, kuris patrauktų keliautojo dėmesį; kelias vingiuoja per smėlynus tarp tankaus spygliuočių miško medžių arba per daubas, klampynes, durpynus, tarp kadugynų ir šilojų.

Švėkšnos miestelis — kunigaikščio Irenėjaus Oginskio valda, gyvenamas daugiausia žydų, besiverčiančių kontrabanda. Čia yra graži senoviška, neseniai restauruota bažnyčia.

Minėtasis kunigaikštis Oginskis netoli esančiame Rietavo dvare įvedė pavyzdingiausią tvarką, ir todėl Rietavas garsus visoje Žemaitijoje ir Lietuvoje. Ten visi kaimai tvarkingi, trobesiai puikūs, gatvės apsodintos medžiais, tvoros akmeninės, velėnomis apdengtos, žydinčios, valstiečių namai gražūs, netgi turtingi, vyrai stiprūs, augaloti, moterys labai gražios. Valstiečių nekamuoja dvaro prievolės, tik iš seno reikia mokėti činšą. Kai kurie kasmet činšo moka po du šimtus aukso zlotų; visi geri ūkininkai, apsukrūs, turtingi. Rietavo valstiečiai turi savo atskirą banką, kuriame jau yra buvę apie du šimtus tūkstančių sidabro rublių.

Rusijos pasienyje prie mūsų niekas nekibo, priešingai, pasienio sargybos karininkas buvo labai išsilavinęs ir labai gerai kalbėjo prancūziškai. Prūsijos pasienio muitinėje turėjau padėti seno raštininko, buvusio karininko, devyniasdešimtmetei motinai, staiga apalpusiai nuo baisių choleriškų traukulių. Laimė, kad turėjau tinkamų vaistų. Už Prūsijos muitinės kokią mylią niekas nepagerėja, tiktai kelias, kraštas nederlingas, nykus. Bet artinantis prie Priekulės, viskas pasikeičia: kaimai, laukai, pievos, trobos, tvartai, daržinės, arkliai, galvijai, paukščiai, žmonės irgi išvaizdesni, todėl ponas Adomas (beje, ilgokai gyvenęs Dorpate, Kaukaze ir Naugarde, bet už imperijos ribų niekur nebuvęs) negalėjo atsistebėti, kaip tvarkingai čia viskas daroma ir kokie aiškūs, tiesiog akivaizdūs to darbo vaisiai. Ypač jį stebino daugybė gubų laukuose, pėdų didumas, galvijų stambumas, žmonių uolumas. O juk čia tas pats žemaitis kaip ir anapus sienos, ta pačia kalba kalba, tiktai spausdina ir rašo gotiškais rašmenimis.

Dar labiau nustebo ponas Adomas, kai už dviejų mylių nuo Klaipėdos įsukome į Tilžės—Klaipėdos kelią ir, važiuodami puikiu vieškeliu per vis gražesnį, vis geriau apstatytą kraštą, kas kelios minutės sutikdavome vežimus su turtingais valstiečiais, kurie visada mus mandagiai sveikino žemaitiškai. O kokie augaloti ir sveiki to krašto žmonės! Kai kurie atrodo kaip milžinai, o žvelgia taip drąsiai, pasitikėdami ir maloniai, kaip žmonės, niekada nematę nelaisvės..

Jauti, kad jau esi arti jūros. Jauti, kaip keičiasi oras, vėjas pučia kaskart vis vėsesnis, pakvimpa jodu ir gaivumu. Žemė ir čia būtų vis labiau smėlėta, smėlio debesys kiltų nuo šitų laukų, ant kurių dabar vilnija miežiai, bet sumanumas, triūsas ir mėšlas pavertė šitą Sacharą derlingiausiais laukais.

Bet štai šiaurės horizonte matyti kažkokia akim neaprėpiama, baltomis putomis blykčiojanti platybė, girdėti įnirtingas bangų šniokštimas. O didis dieve! Štai jūra, kurios taip seniai ilgėjaus, štai ją matau dar kartą, savo mylimą didingą, riaumojančią jūrą.

Mano susižavėjimas buvo begalinis ir iškilmingas kaip malda: vėl girdėjau okeano vargonus ir alsavau Neptūno bedugnėse gelmėse augančių miškų kvapais.

Prieš dvidešimt penkerius metus mačiau tave, senoji Baltija, Skandinavijos okeane, pirmą kartą prie tavo svetingų krantų mokslingajame Karaliaučiaus mieste pragyvenau penketą gal geriausių savo gyvenime metų; paskui tave palikau, Baltija, bet visada ilgėjausi, net prie puikiųjų Atlanto ir Viduržemio jūros krantų. Kiek prisvajota ant gintarinio Balti-

jos kranto? Kiek praleista su knyga ar su užrašais rankoje? Žiūrint į tuos žalius putotus vandenis, prieš akis iškyla mano jaunystės šviesiausi paveikslai, kada viskas man dar žadino nepalaužiamą tikėjimą, idealus, begalines viltis.

Bet jau važiuojame į tą keistą miestą, kuris prieš dvejus metus po gaisro buvo virtęs degėsių krūva, o šiandien ir pėdsakų to gaisro nematyti — visas taip gražiai su anglišku komfortu ir itališku puošnumu atstatytas, kad atrodo tikrai saksiškas. Gatvės puikiausiai grįstos, visi namai dažyti, su priebučiais, žaliuzijomis ir daugybe gėlių.

Keleri karo metai ne tik atlygino statybos išlaidas, bet ir praturtino visus gyventojus, kurių skaičius per karą išaugo nuo dvylikos iki dvidešimties tūkstančių.

Apsistojome Lenkų viešbutyje su apipešiotu ereliu pagrindinėje gatvėje, kur mums labai patogu. Už dviejų ar trijų namų nuo čia pono Bekerio parduotuvė, kur beveik per pusvalandį nusiperku kailinius, du surdutus, keletą porų kelnių, baltinių, apavo, žodžiu, viską, ką man Raseiniuose pavogė.

— O dabar, pone Bekeri, pro kur arčiausia į jūrą?— klausiu parduotuvės savininką.

— Ten gana sunku patekti ir bus apie pusantro varsto kelio,— sako ponas Bekeris ir priduria: — Nuvešiu tamstas savo vežimu, tuoj bus pakinkytas, o tuo tarpu gal pailsėsite sode ir atsigaivinsite šampanu.

Nebuvo galima atsakyti tam maloniam ir svetingam pirkliui: važiuojame prie jūros, širdis man daužosi, lyg važiuočiau susitikti su seniai matyta drauge.

Štai esu šalia tavęs! Matau, kaip tavo bangos ritasi iš gilumos, kyla didžiausiais kalnais, viena po kitos, tarsi nesuskaičiuojamos kareivių eilės; matau, kaip lekia prie manęs, kaip dūžta prie kranto, baisingai kriokdamos, tūždamos, apimtos nevilties, kaip užlieja didžiulį smėlio plotą baltutėle puta ir vėl tarsi nuplikytos grįžta į gelmes.

Apkvaitęs iš susijaudinimo, toli nubėgau nuo draugų, kad manęs nekalbintų, nes okeano balsas, kad ir labai baisus, daug mielesnis mano širdžiai.

Ilgai taip buvau paskendęs iškilmingose mintyse. Saulė leidosi ir nusileido; papūtė šaltas vėjas ir persmelkė mane iki kaulų. Kur mano draugai! O! moja man skepetaite iš aukšto jūros švyturio. Įkopiau į jį lyg žaibas, kad dar kartą pamatyčiau saulę vandens horizonte. Suspėjau: jos skritulys, kurio apačia jau buvo pasislėpus už okeano, dar matėsi virš bangų.

Nusiperkame vilnones antklodes ir važiuojame prie jūros maudytis, nors bangos didelės ir pučia šaltas vėjas. Dar beveik visą varstą už švyturio tęsiasi krantas, ant kurio stovi dvi eilės kabinų besimaudantiems vyrams ir moterims.

Privažiuojame prie pirmos eilės tų kabinų, skirtų vyrams. Dievaži, šiandien niekas nedrįso ateiti maudytis, tiktai vienas jaunas jūrų pasienio sargybos karininkas, jau taip užsigrūdinęs, kad dar visą mėnesį maudysis. Vanduo baisiai šaltas, šiurpuliai tik ima.

Bet nenoriu pasirodyti bailys, nes prūsas į mane žiūri kažkaip pašaipiai — žino, kad esame lenkai ir turi ne kažkokią nuomonę apie mūsų ištvermingumą.

Galų gale — argi iš taip toli atvykau tik pasižiūrėti į jūrą.

Trauk juos velniai! Maudysiuos, kad ir sustingčiau okeane; nusimetu antklodę, kuria apsisiautęs gal pusę valandos vaikštinėjau po krantą, puolu į jūrą kaip tik priešais artėjančią didžiulę bangą. Brrr! Koks baisus jausmas! Banga mane iškelia, parverčia; po jos atsirita kita ir praūžia virš galvos; trečia vėl mane iškelia iš verpeto, išmeta aukštyn, ketvirta vėl pagriebia kojas, penkta smogia į galvą, kad net suspengia ausyse. Ach! Ką su manimi darė jūra, to niekas negalės suprasti, o mano plunksna — aprašyti! Iškentėjau šešias minutes, bet paskui išbėgau į krantą, apsisiaučiau antklode ir ėmiau kalenti dantimis lyg dvidešimt skeletų.

— Bėgiok, pone,— sušilk kaip galėdamas, nes susirgsi,— patarė man jūrų sargybos karininkas.

Bėgioju, šokinėju, daužau rankomis pečius, bet sušilti negaliu.

— Išgerk, pone, degtinės,— pataria karininkas.

— Nepasiėmėm nė lašo,— atsakiau.

— Gausite likerio iš Ortės, va iš tos didžiulės merginos, kuri patarnauja prie moterų kabinų.

Kaip mat apsirengiu ir bėgu pas Ortę.

Kaip gyvas nemačiau tokios aukštos moters. Varšuvoje niekas neprilygtų jai ūgiu, net ponia Michalina Now..., dabartinė Lvovo operos dainininkė, būtų tik nykštukė prieš tą milžinę, jauną dvidešimt dvejų metų lietuvę.

O graži buvo, sveiko veido, juodaakė, lygiais baltutėliais dantimis, tikrai žavinga pajūrio lietuvaitė, verta Kęstučių ir Vytautų.

Gaila tiktai, kad negalėjome susikalbėti: nemokėjo nė vieno žodžio lenkiškai ar vokiškai, kalbėjo tik žemaitiškai.

Pas mus galima būtų tokią Ortę rodyti už pinigus, nes pusseptintos pėdos aukščio moteris — visur įžymybė.

Ortė sušildė mane labiau savo kolosaliu žavesiu ir žvilgsniu negu savo likeriu.

ŽINIOS APIE KRAŠTĄ IR ŽMONES KARINĖJE KAUNO GUBERNIJOS 1860—1862 METŲ APŽVALGOJE

Rusijos generalinis štabas 1857 m. pradėjo ruošti karinius-statistinius atskirų gubernijų aprašymus. Jau 1861 metais buvo išleistas papulkininkio Afanasjevo sudarytas tomas, skirtas Kauno gubernijai. Tačiau minėtajam Afanasjevui dar nebaigus darbo, 1980 metų pabaigoje į Kauną atvyko kitas generalinio štabo papulkininkis Ufniarskis rinkti papildomų duomenų. Palaukęs, kol Afanasjevas baigs darbą, jis susirinko literatūrą apie Lietuvą ir lietuvius ir 1861 m. rugpjūčio mėn. išvyko į kelionę po Kauno guberniją. Pagrindinis šios kelionės tikslas buvo patikrinti svarbiausius sausumos ir vandens kelius, apžiūrėti strateginės vietoves, ge-

riau pažinti gyventojus kariuomenės pastovio ir transporto tikslais. Generalinis štabas pripažino Ufniarskio darbą tinkamai atliktą ir 1863 m. išspausdino naudotis karininkams tarnyboje: Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Военное обозрение Ковенской губернии. Составил генерального штаба подполковник Уфнярский. С.-Петербург. В типографии Генерального штаба, 1863.

Iš šio leidinio pateikiamos būdingesnės Lietuvą ir lietuvius charakterizuojančios ištraukos. Jas vertė Jūratė Kiaupienė.

Kaimo keliai (p. 210—211)

Kauno gubernija, kurioje nėra didesnių gamtinių kliūčių, nusėta miesteliais ir kaimais, nors nedideliais, bet visur išsimėčiusiais, todėl natūralu, kad gubernija yra išraižyta kaimo keliais. Kiekvienas miestelis, kiekvienas kiek didesnis kaimas turi savo kelius į vieškelius, einančius link artimiausių uostų, apskričių miestų arba kitų prekybos punktų.

Kaimo kelių būklė priklauso nuo metų laiko ir vietovės, per kurią jie eina. Molynuose jie sunkūs polaidžio ir lietingu metu, tačiau kietžemio keliai, ypač pušynuose, pavasario polaidžių ir rudens liūčių metu neretai tampa didelių kelių apvažiavimais; jie, deja, gana siauri ir todėl nepatogūs plačiaašiams vežimams.

Geriausi kaimo keliai yra Telšių ir Šiaulių apskrityse, nes ten žemė kieta, vietomis akmenuota; Raseinių ir Panevėžio apskričių keliai eina per molynus ir juodžemį ir nuo lietaus darosi klampūs, pabjurę; dėl tos pačios priežasties Kauno apskrities kaimo keliai yra blogi, išvažiuojami tik sausu vasaros metu; Ukmergės ir Zarasų apkričių keliai, kurie eina per molynus ir akmenuotą gruntą, nelabai patogūs važiuoti. Kaimo kelius grindžia susitarę artimiausių kaimų gyventojai; tokių grįstų kelių nedaug, ir jie labai paprasti. Upėse ir didesniuose upeliuose įrengiami nedideli keltai, varomi kartimis, retai kada lynais.

Susisiekimo priemonės (p. 214—215)

Lietuviai, panašiai kaip baltarusiai, važinėja mažais vienkinkiais vežimais, bet Ukmergės, Kauno ir Panevėžio apskrityse rogės ir vežimai kiek didesni, ypač tie, kuriais vežami į Rygą linai. Žemaitija šiuo atžvilgiu toli pralenkusi Lietuvą: poriniai žemaičių vežimai dažniausiai kaustyti geležimi, o linai, sėmenys ir grūdai į Rygą, Liepoją, Mintaują bei Klaipėdą vežami ypatingais vežimais, kurie nepaprastai ilgi, aukštais šonais ir kinkomi keturiais ir daugiau arklių. Žemaitijoje pervežimams naudojamos rogės, vadinamos šlajos, taip pat porinės, labai storomis pavažomis, aukštais šonais; jų ilgis būna nuo $1^1/_2$ iki 2 sieksnių. Važiuoti naudojamos mažos rogutės (šlajikės) ir ratukai su grąžulu. Paprastomis vienkinkėmis su ienomis vežamos tiktai malkos iš miško.

Jeigu reikalaujama duoti pastočių žygiuojančiai kariuomenei, gyventojai paprastai siunčia mažus vienkinkius ratukus arba roges ir retai kada porines pastotes su dideliais vežimais bei rogėmis. Apskritai, vieti-

niai vežimai netalpūs ir nepatogūs, o arkliai maži ir nestiprūs, todėl vienkinkė vietinių gyventojų pastotė nepakelia daugiau kaip 12 pūdų.

Svarstant įvairių sunkių krovinių gabenimo per Kauną guberniją klausimą, reikia turėti omenyje transporto priemonių, kurios nepriklauso zemstvai, būtent: laisvai samdomas vežėčias ir vežimus. Kauno gubernijoje vežikavimu verčiasi: 1) lietuviai ir žemaičiai, kurie laisvu nuo lauko darbų laiku važinėja tik Kauno gubernijos ribose, taip pat į Rygą, Daugpilį, Vilnių, Klaipėdą ir Liepoją; 2) nuolat arba laikinai gyvenantieji vežikai rusai, kurie čia vadinami burliokais, ir 3) žydai, arba vadinamieji furmanai.

Lietuviai ir žemaičiai naudoja aukščiau aprašytus vežimus ir roges. Rusų vežikai naudoja paprastas rusiškas vienkinkes, dvikinkes ir trikinkes vežėčias, o žydai — didelius krovinių vežimus, į kuriuos kinkoma ketvertas ir daugiau arklių. Rusų vežimai, priklausomai nuo arklių skaičiaus, pakelia nuo 50 iki 70 pūdų, o žydų krovinių vežimai — nuo 50 iki 100 ir 150 pūdų; savaime suprantama, kad šitas svoris sąlyginis ir priklauso nuo krovinio ir kelio gerumo.

Įvairių krovinių pervežimo kainos priklauso nuo kelio gerumo ir ypatybių, nuo metų laiko, pašarų kainos bei pastočių paklausos. Sunku nustatyti kainų ribas; įprastiniu laiku, kada nėra ypatingų priežasčių kainoms kilti arba labai didelio transporto priemonių pareikalavimo, tos kainos plentuose būna pavasarį, vasarą ir rudenį 1 kapeika nuo pūdo už 1 mylią (7 varstai), o žiemą $1^1/_2$ kapeikos. Paprastuose keliuose vasarą imama po 2 kapeikas už mylią, pavasarį ir rudenį po 3 kapeikas, o žiemą, kada rogių kelias, po $1^1/_2$ kapeikos nuo pūdo.

Valstiečių trobesiai (p. 283—285)

Kaimo namų dydis, forma, patogumas rodo gubernijos gyventojų buitį ir gerovę. Žemaičių, gyvenančių gubernijos šiaurės vakaruose, o ypač netoli Prūsijos sienos, namai gražūs, dideli, plačiais langais ir neretai su kaminais. Visi trobesiai, sudarantieji kiemą, vadinami namais; pirkia vadinama troba, ji susideda iš trijų dalių: šeimininkų, darbininkų ir podėlio viskam susidėti. Pasiturį valstiečiai turi atskirą svečių kambarį, vadinamą alkieriumi. Svečių ir šeimininkų kambariai tvarkingi, lentų grindimis, kurios išplautos, lubos papuoštos gėlėmis bei kvapiomis žolelėmis, grindys pabarstytos ajerais arba eglišakėmis, ant sienų kabo bažnyčios tarnų, vargonininkų ir Kalvarijos (miestelis Telšių apskrityje) tapybos mokyklos mokinių prastai nutapyti paveikslai. Kiekvieno žemaičio kieme yra būtini ūkio pastatai — klojimas, daržinė ir svirnas — nedidelė klėtis, kurioje labai tvarkingai sudėti grūdai, linai, miltai, kruopos, audeklai, rūbai ir kt.

Lietuvių, gyvenančių pietrytinėje Kauno gubernijos dalyje, namai nešvarūs, vargani ir be kaminų, pastatyti iš apvalių rąstų; langai labai siauri, pailgi, iškirsti tarpe dviejų gretimų rąstų; vidutinio didumo langai būna tik pasiturinčių valstiečių namuose. Priemenė dalija pirkią (gyvenę arba gryčią) į dvi dalis — vienoje gyvena šeimininkai ir darbininkai, ki-

toje — kamara. Turtingų valstiečių namuose, panašiai kaip Žemaitijoje, yra atskiras svečių kambarys, vadinams seklyčia arba seklyčiava. Priešais namus yra kiemas, kurį supa svirnas ir daržinė. Svirnas — nedidelė klėtis — yra būtinas kiekvieno kiemo pastatas, jame laikomi grūdai, miltai, kruopos, rūbai ir kt.

Žydai miesteliuose gyvena gana nešvariai, ankštai, neretai kelios šeimos viename kambaryje. Jų namai su kaminais ir dideliais langais; turtingesni turi po kelis kambarius ir gerų baldų.

Tarnavimas kariuomenėje (p. 245—246)

Žinios apie Kauno gubernijos gyventojų, tarnaujančių kariuomenėje, skaičių labai netikslios; zemstvų ispravnikų [apskričių policijos viršininkų] ir stano pristavų [apskričių nuovadų] parodymais, kai kuriose apskrityse ir apskričių nuovadose jų yra neproporcingai daug, lyginant su bendru gyventojų skaičiumi ir 1843 metų rekrūtų ėmimo duomenimis; kituose stanuose, viršininkų tikinimais, jų maža arba visai nėra, ir tai vėl prieštarauja rekrūtų prievolei, kuri nevienodai privaloma, visiems gubernijos mokestiniams luomams, tuo labiau kad šiuo atžvilgiu Kauno gubernijos gyventojai neturi ypatingų lengvatų, nebent tik tą, kad, remiantis ankstyvesniuoju rekrūtų ėmimo statutu (IV tomas, 9 straipsnis), visi miestai ir kaimai, per šimtą varstų nuo Prūsijos sienos, užuot davę rekrūtus žmonėmis, galėjo išsimokėti pinigais. Ši lengvata buvo panaikinta 1863 metų rekrūtų ėmimo nuostatuose; ji ir neturėjo čia didesnės įtakos, kadangi Kauno gubernijos gyventojai ligi šiol nepasižymėjo turtingumu, o todėl ir natūralios rekrūtų prievolės keitimo pinigine atvejai buvo reti, būtent: nuo gubernijos įsteigimo, t. y. nuo 1843 m. iki 1856 m., tik 150 asmenų pasinaudojo lengvatų teisėmis.

Apskritai galima manyti, kad skaičius asmenų, atliekančių tikrąją tarnybą kariuomenėje, siekia 25 000, bet kokių rūšių kariuomenėje jie tarnauja ir kiek tarp jų karininkų, sužinoti neįmanoma, nes bajorvedžiai, zemstvų ispravnikai ir stanų pristavai, iš kurių būtų galima gauti nors kiek žinių, deja, gana dažnai keičiasi ir paprastai žino tik tai, kas įvyko jiems esant tarnyboje, o už praėjusį laiką visiškai atsisako duoti kokių nors duomenų, teisindamiesi, kad neturi arba kad jų pirmtakų paliktos bylos ir dokumentai netvarkingi.

Tarnaujančių kareivių šeimų skaičius yra ribotas dėl visai natūralios priežasties, nes į rekrūtus eina dažniausiai jauni žmonės, daugiausia nevedę; išimčių gana nedaug, bet ir tais atvejais paimtų arba atiduotų į rekrūtus žmonos dažniausiai pasilieka nuolatinėse gyvenamose vietose su savo šeimomis arba parsisamdo darbininkėmis miestuose ir kaimuose. Beveik nepasitaikė atvejų, kad paimtų į rekrūtus žmonos vyktų kartu su vyrais, ir jeigu, pažymint bendrą gyventojų skaičių pagal luomus, nurodoma 1210 kareivių žmonų, tai jos visos dažniausiai yra žmonos neterminuotai paleistų ir atsistatydinusių kareivių, kurie vedė grįžę į gimtinę savo žemietes arba tarnaudami vedė žmonas, kilusias iš kitų gubernijų.

Ne visų neterminuotai paleistų padėtis vienoda; tie, kurie gyvena miestuose ir kurie mokėjo kokį nors amatą iki tarnybos arba išmoko jo tarnaudami, pramonės atžvilgiu silpnai išsivysčiusioje Kauno gubernijoje turi pakankamai lėšų, užsitikrina savo ateitį, veda ir tampa naudingais visuomenės nariais. Nemokantieji amato parsisamdo liokajais, vežikais, darbininkais, tarnais, kiemsargiais, ir jų gyvenimas apskritai nėra gerai aprūpintas.

Didesnė dalis Kauno gubernijos neterminuotai paleistųjų gyvena apskrityse ir, nors šeimoms, į kurias jie sugrįžo, nesudaro naštos, kadangi dirbdami su kaupu atsilygina už suteiktą prieglobstį, dėl savo padėties gyvenamoje vietoje netikrumo negali visai grįžti į tą visuomenę, kuriai kažkada priklausė. Neterminuotai paleistieji, įgiję karo tarnyboje daugiau sumanumo, o kartais ir pramokę rašto, sąžiningu ir blaiviu elgesiu nusipelnę valstiečių pasitikėjimą ir pagarbą, atneša naudą ne tik šeimoms, į kurias sugrįžo, bet ir visai visuomenei, dirba dešimtininkais, kai kada ir šimtininkais, gauna padorų atlyginimą. Deja, neterminuotai paleistųjų padėties gubernijoje netikrumas neleidžia tiems, kurie linkę į žemės darbą, įsigyti savo ūkius, todėl daugelis jų, neturėdami giminių arba nesutardami su jais, turi parsisamdyti bernais dvaruose, valstiečių ūkiuose ir tokių neterminuotai paleistųjų padėtis darosi nepavydėtina; spaudžiami sunkumų, jie dažnai gailisi savo tarnybos ir mielai į ją grįžtų.

1860 metais Kauno gubernijoje atsistatydinusių kareivių buvo: 1013 vyrų ir 2587 moterys, taigi vienas atsistatydinęs tenka 476 vyriškos lyties gyventojams. Gana netiksliais duomenimis, surinktais iš zemstvų ispravnikų ir stano pristavų, gubernijų bei apskričių miestuose gyvena 324 atsistatydinę kareiviai, kiti 689 žmonės gyvena apskrityse.

Atsistatydinusiųjų kareivių, kurie yra sėslūs gyventojai, padėtis skiriasi nuo neterminuotai paleistųjų padėties. Daugelis atsistatydinusiųjų, ypač tie, kurių sveikata ir jėgos leidžia dirbti žemę, giminių padedami nusipirkę arba išsinuomavę žemės, įsisteigė ūkius; tarnaudami matę visokių ūkių, jie tarp savo žemiečių platina net šiokius tokius patobulinimus, kurie greičiau paplinta nei agronomų išmonės ir pamokymai. Atsistatydinusieji kareiviai, kurie negali įsigyti ūkių, parsisamdo apskrityse darbininkais, bernais, grūdų magazinų sargais, miškų prižiūrėtojais, seniūnais smulkiuose dvaruose ir pan. Sužeistais ir nusenusiais atsistatydinusiais kareiviais rūpinasi giminės, o tais, kurie jų neturi arba turi labai neturtingus, rūpinasi visuomenė, išlaikydama prie parapijų įsteigtose prieglaudose.

Miestuose gyvenantieji atsistatydinusieji verčiasi amatais, parsisamdo darbininkais ir tarnais, o senatvėje, panašiai kaip ir apskrityse, gyvena prieglaudose.

Reikia pažymėti, kad puskarininkio laipsnis ir nepriekaištinga tarnyba, ypač gvardijoje, yra atsistatydinusiems kareiviams dorumo bei elgesio garantija, ir tokie už padorų atlyginimą dirba sargais arba prižiūrėtojais įvairiose gubernijų ir apskričių valdinėse įstaigose, pašto kontorose bei geležinkelio stotyse ir pan.

Luomai ir jų santykiai (p. 255—258)

Žemaičiai ir lietuviai, kad ir buvo susikirstę į atsikras klases, sudarė vieną tautą. Kunigaikščiai, kilmingieji, dvasininkai ir paprasta liaudis vienodai mylėjo savo tėvynę, brangino jos laisvę, viena kalba kalbėjo, tuos pačius dievus garbino ir sudarė darnią visumą, kuriai savitai besivystant, Lietuva gal būtų išsaugojusi nepriklausomybę iki šių dienų ir užėmusi garbingą vietą tarp kitų civilizuotų tautų, juoba kad Lietuva ir Žemaitija, taip didvyriškai keletą amžių gynusios savo tėvynę, buvo nusipelniusios geresnės dalios.

<...>

Lietuvos bajorai, perėmę lenkų paročius ir kalbą ir išsikovoję lygias teises su lenkų bajorais, virto tikrais lenkais ir paniekino lietuvių tautybę, kurios formavimosi procesas sustojo ir šiuo metu yra labai mažai tepažengęs. Net ir dabar, kada keliamas tautybių klausimas, Lietuvos bajorai, užuot stengęsi atgaivinti lietuvių tautą, galvoja tik apie buvusią padėtį, tai yra apie nepriklausomą Lenkiją ir susijungimą su ja, nors šis susijungimas buvo pražūtingas lietuvių tautai ir šiuo metu nieko išganingo Lietuvai nežada.

Lietuvos bajorai, papročiais ir kalba virtę lenkais, pasidarė svetimi lietuvių tautai. Paprasta liaudis bajorus laiko svetimais ir greičiau prispaudėjais negu geradariais.

Kadangi krašte nėra lietuviškų mokyklų bei kitų švietimo įstaigų, kai kurie liaudies luomai pasekė bajorų pavyzdžiu. Miestelėnai, amatininkai, Kauno gubernijos vadinamieji laisvieji žmonės, taip pat nedidelė dalis dvartarnių, šiek tiek pramokę lenkiškai arba rusiškai, laikydami save aukštesniais už prasčiokus, paniekino jų kalbą, papročius ir visur aklai mėgdžioja bajorus. Dvasininkai išsilavinimu ir iš dalies savo kilme artimi bajorams, todėl palaiko juos ir aktyviai remia jų siekius. Išimčių jeigu ir pasitaiko, tai labai retai, ir tai labai apmaudu, nes dvasininkija turi didžiulę įtaką liaudyje.

Iš to, kas pasakyta, matome, kad Kauno gubernijos gyventojus galima suskirstyti į dvi grupes: pirmajai priklauso asmenys, esantieji lenkų įtakoje, priešiški Rusijos vyriausybei ir labai retai palankūs lietuvių tautai; antrajai grupei galima priskirti visus kitus lietuvius ir žemaičius, kurie yra abejingi tiek lenkų, tiek rusų interesams.

<...>

Valstiečių išvadavimas iš baudžiavos ir jų buities pagerinimas parodė jiems, kas yra tikri geradariai, todėl šiuo metu visi valstiečiai palaiko vyriausybę, suprato jos galybę ir gerus ketinimus. Valstiečiai aktyviai nedalyvavo manifestacijose prieš vyriausybę, ir jos galėjo vykti tik miestuose, iš dalies dvaruose, tačiau ir čia valstiečiai tebuvo manifestacijų žiūrovai, o ne dalyviai. Valstybinių valstiečių gyvenamose parapijose, taip pat tose parapijose, kur yra mažai bajorijos, ypač smulkiosios,

maištingų himnų ir manifestacijų nebuvo, kad ir kaip piktadariai stengėsi jas sukelti.

Tiek žemaičiai, tiek ir lietuviai užsispyrę, apdairūs ir įtarūs, nelengvai pasiduoda įkalbami ir todėl daugelis mėginimų sukelti liaudies nepasitenkinimą buvo nesėkmingi. Bajorai puikiai supranta, kad valstiečiai jų neremia ir todėl visokiais būdais stengiasi susibičiuliauti su jais, rūpinasi jų padėtimi, savo lėšomis atidaro kaimo mokyklas ir visaip stengiasi įgyti įtaką, jei ne dabartinėje, tai nors ateinančioje valstiečių kartoje, tačiau veltui: čionykščiai valstiečiai atkakliai laikosi savo nuomonės, nepatiklūs, atspėja bajorų kėslus, naudojasi jų pataikavimu, bet tikrai suartėti su jais neketina.

Lietuvių charakteris ir buitis (p. 279—281)

Žemaitis — tamsiaveidis, aukštesnis nei vidutinio ūgio, plačiapetis, trumpu kaklu, dažniau kaštoniniais nei rausvais plaukais, rudakis, siaurą kaktą dengia netvarkingai užkritę plaukai.

Lietuvis — aukštas, padžiūvęs, ilgu kaklu, šviesiaplaukis arba rusvaplaukis, mėlynakis, greičiau šviesaus nei tamsaus gymio.

Žemaitis neypatingai išlavinto proto — labai nedaug kas moka skaityti spausdintą raštą. Jis nemėgsta svetimybių ir neturi nė mažiausio noro mokytis svetimos kalbos; labai prisirišęs prie savo namų ir tėvynės; įsilinksminęs degtine, mėgsta šokti ir dainuoti.

Lietuvis — apskritai nerangus, nemėgsta ir labai sunkiai mokosi svetimos kalbos; prisirišęs prie vietos ir žemės, kurioje gimė; nėra linkęs triukšmingai linksmintis. Turi dainų, bet graudžių ir liūdnų, kurias labai mėgsta.

Žemaitis — ramaus būdo, darbštus, nuolankus, taupus, atsargus, svetingas, bet labai nepatiklus. Moterys pamaldžios, geros šeimininkės, ištikimos žmonos ir švelnios motinos; merginos drovios ir kuklios. Šeimos gyvena laimingai.

Lietuvis — tylus, ramaus būdo, taupus (ypač moterys), pamaldus ir karštai myli savo tėvynę; kantrus, bet, išvestas iš kantrybės, būna užsispyręs ir kerštingas; labiau mėgsta išgerti nei žemaitis, be ne toks vaišingas.

Tarpusavio santykiuose tarp lietuvių ir žemaičių nėra didesnio skirtumo. Jie myli vieni kitus, noriai broliuojasi kaip su giminėmis. Jeigu išgirsti pašaipių atsiliepimą vienų apie kitus, tai jis nėra rimtai sakomas.

Apie Kauno gubernijos valstiečių materialinę padėtį galima pasakyti, kad jų buitis priklauso tiek nuo dirbamos žemės kokybės, kuri lemia derlių, tiek nuo galimybės realizuoti žemės ūkio produktus bei nuo visokių patogių uždarbių. Todėl Prūsijos pasienyje esančių Telšių, Raseinių ir Šiaulių bei Panevėžio apskričių šiaurinės dalies gyventojų, galinčių patogiai išvežti žemės ūkio produktus į Rygą ir Prūsiją, materialinė padėtis nepalyginamai geresnė negu gyvenančių Kauno, Ukmergės ir pietinėse Šiaulių ir Panevėžio apskričių dalyse. Zarasų apskritis, labiausiai nutolusi nuo patogių produktų supirkimo punktų ir uždarbių, užima pas-

kutinę vietą, todėl ir valstiečiai tenai ne tokie pasiturį kaip kitose apskrityse.

Gyventojų gerovė atsiliepia tiek kasdieninei buičiai, tiek apsirengimui ir būstams, ir negalima nepastebėti, kad žemaičiai, gyveną Prūsijos ir Kuršo pasienio apskrityje, būdami daug turtingesni už lietuvius, daug švariau ir tvarkingiau rengiasi, gyvena patogesniuose namuose.

Be šito bendro, arba svarbiausio, faktoriaus valstiečių buitį lemia ir antraeiliai, kitaip sakant, ji priklauso ir nuo to, kokiomis teisėmis valstiečiai naudojasi žeme arba ją valdo. Todėl valstybinių valstiečių buitis nepalyginti geresnė už privačių valstiečių buitį, nors yra nedidelių išimčių, pavyzdžiui, Alantos (Ukmergės apskritis) seniūnija labai neturtinga. Daugelis valstybinių valstiečių (ypač gyvenančių nuosavoje žemėje) yra turtingi, turi puikias sodybas, bernų, gerus ūkius ir daug gyvulių. Valstybinių valstiečių neslegia duoklės ir mokesčiai, tačiau slegia seniūnų ir raštininkų savavaliavimas, ir tikriausiai dėl to jie nekantriai laukia, kad bus panaikintos valsčių valdybos.

Vienkiemininkų buitis panaši į valstybinių valstiečių buitį.

Laisvieji žmonės, gyvenantieji dvarininkų žemėse pagal sutartis, gali lengviau susirasti geresnę vietą; bet šita tariamoji laisvė rinktis gyvenamąją vietą yra žalinga, nes jie, būdami nemokyti, paprastai nesistengia įsigyti gero vardo, yra grubūs, akiplėšos su dvarininkais ir todėl retai ilgiau pragyvena vienoje vietoje, negali taip prasikurti kaip valstybiniai valstiečiai.

Dvarų valstiečių buitis buvo nevienoda, nes tai priklausė nuo dvarininkų santykių su jais. Naikinant baudžiavą, Kauno gubernijoje buvo atvejų, kad valstiečiai norėjo ir toliau likti senoje padėtyje; tačiau daugumas dvarų valstiečių tikėjosi didesnių lengvatų, negu suteikė vyriausybė, todėl kai kuriose gubernijos vietose po 1861 m. vasario 19 d. caro manifesto paskelbimo vyko bruzdėjimai ir pasipriešinimas teisėtai valdžiai; tos riaušės niekur nebuvo pavojingos ir vos ne po pirmųjų egzekucijų nurimdavo.

Būdami nepatiklūs, žemaičiai ir lietuviai retai kada savo noru sudarydavo su dvarininkais nuostatinius raštus; jie dažniausiai būdavo sudarinėjami per taikos tarpininkus gerbiamus tiek dvarininkų, tiek valstiečių. Nors kai kuriuose Kauno gubernijos dvaruose dar prieš 1861 m. vasario 19 d. manifestą lažas buvo pakeistas duoklės mokėjimu, ir tai buvo lyg savotiškas perėjimas į naują tvarką,— valstiečiai žeme aprūpinami ir jų santykiai su dvarininkais nustatomi gana lėtai.

Nėra abejonės, kad kai dvarų valstiečių padėtis tvirtai nusistovės, kai valstiečiai išpirks savo sodybas ir žemę, jų buitis visais atžvilgiais susilygins su valstybinių valstiečių buitimi, tačiau šis perėjimas, ypač pirmaisiais metais, bus sunkus, ypač tiems, kurie nenori sudaryti su dvarininkais jokių sutarčių, tuo nuteikia dvarininkus prieš save, ir negalės tikėtis iš jų atlaidumo ir pagalbos.

Pagaliau apie buvusių bernų padėtį kol kas negalima nieko konkretaus pasakyti: didesnė jų dalis sudarė laikinas sutartis su tais pačiais dvarininkais ir liko pas juos tarnauti, tačiau nėra abejonės, kad ateityje šios sutartys pasidarys per sunkios bernams ir jas reikės keisti.

DAILININKO ELVYRO ANDRIOLIO VIEŠĖJIMAS VAITKUŠKYJE IR SKAČIŪNUOSE IR KELIONĖ Į UTENĄ

Elvyras Andriolis (1836—1893), italo, Napoleono armijos karininko sūnus, gimė Vilniuje ir jaunystę praleido Lietuvoje. 1857 m. baigė Peterburgo Dailės akademiją. Grįžęs atgal į Vilnių, pėsčias keliavo po Lietuvą, piešė, fiksavo būdingus gamtovaizdžius, architektūros paminklus, žmonių, ypač valstiečių, tipus. Skaitė beveik viską, kas buvo rašoma apie Lietuvos praeitį. Užmezgė ryšius su slaptomis organizacijomis ir su draugu literatu Jurgiu Laskariu 1863 m. įstojo į sukilėlių būrį. Sukilimą nuslopinus, atsidūrė Paryžiuje; ten gyvendamas, darė iliustracijas lenkų ir prancūzų žurnalams ir knygoms. 1866 m. nusprendė slapta grįžti į gimtąjį kraštą, bet, perėjęs per sieną buvo suimtas. Caro valdžia nuteisė E. Andriolį 15 metų kalėti ir ištrėmė į Viatkos guberniją. Grįžęs iš ištrėmimo, dailininkas apsigyveno Varšuvoje, bet dvasinių ryšių su Lietuva nenutraukė. Kūrė estampus ir iliustracijas rašytojų knygoms, vaizduojančioms lietuvių tautos praeitį. Sulaukęs 50 su viršum metų, lankėsi Lietuvoje, atnaujino senąsias pažintis, pabuvo jaunystės vietose, piešė. Dienoraščio ir atsiminimų nerašė, tiktai siuntė draugams laiškus, kuriuose labai spalvingai ir nuotaikingai pasakojo kelionių įspūdžius. Ilgiausią laišką apie viešnagę Skačiūnų dvare ir kelionę į Uteną parašė literatui Adomui Plugui (Antanui Petkevičiui). Dailininko laiškai surinkti ir paskelbti knygoje Andriolli świadek swoich czasów. Listy i wspomnienia. Opracowała Janina Wiercińska, Ossolineum, 1976. *Laišką Plugui, rašytą 1892 m., vertė Edmundas Rimša.*

Laiškas Adomui Plugui (p. 297—315)

Vaitkuškyje[1] pas grafą Kosakovskį susirinko mūsų apie šimtas svečių į jaunojo Juozapo Kosakovskio ir Chodkevičiūtės sutuoktuves. Priėmimas, pramogos, vaišingumas, gausumas kaip senaisiais laikais. Apylinkė kalvota, iš pilies bokšto matyti permainingas vaizdas. Didelis parkas jungiasi su didžiuliais, gerai išsaugotais miškais. Nuolatinės bendros išvykos... malonios pramogos. Oras po nuolatinių vasaros lietų labai geras.

Tarp svečių sutikau p. Miroslavą Kupstį, seną savo pažįstamą, kurio nemačiau 29 metus. Džiaugsmo ir klausimų be galo. Pažinojau jį nuo mažens, nes atostogas su visa šeima praleisdavo savuose Skačiūnuose, kur kadaise ir aš su geriausiu savo bičiuliu ir mokytoju Antanu Zaleskiu kartais užjodavau.

Tad nenuostabu, kad, pasišalinę nuo visų, negalėjome atsišnekėti.

— Ar prisimeni, kaip tada... o teta, ar tebegyvena?

— Turbūt dažnai seseriai rašinėji.

— Dieve mano, kaip norėčiau pamatyti tas vietas!! O parko neiškirsdinai?..

---

[1] Prie Vilniaus kelio, 4 km nuo Ukmergės, 1923 m. dar buvo dvaras su 8 kiemais ir 285 gyventojais (Lietuvos apgyventos vietos. K., 1925. P. 498).

Sutarėme, kad Kupstys neatidėliodamas grįžta namo ir paruošia žirgus, o aš atvykstu į Skačiūnus nakvynės, kad iš ankstaus ryto būtų galima leistis į kelionę. Juk žinai, Tėve Antanai, kaip aš mėgstu jodinėti, be to, kartu ištempti garbingus dvarininkus, kad truputį balne pasikratytų ir aplink apsidairytų, už ką paskui man karštai dėkoja.

Dar štai kas. Ne kartą jau sakiau, kaip pasiilgstu vietų, kur prabėgo mano vaikystė. Bastydamasis po pasaulį, ne kartą bemiegėmis naktimis guosdavausi mintimi, kad kada nors parsirasiu į Vaclovynę, į Kuktiškių bažnytėlę, kur vaikas melsdavausi,— į legendinį mišką, kuriame dėdė medžiodavo ir medžioklėn pasiimdavo mane, pasisodindavo prieš save ant balno lanko. Ten buvo ežeras, meldais užaugusiu krantu, kur, saulei leidžiantis, nutūpdavo nakvoti debesys varnėnų. O dvaras su sale, kurioje ant sienų kabėjo Lenkijos karalių portretai, Napoleono auksinės gvardijos gvardiečio dėdės Klemenso kambarys,— ant sienų pistoletai ir kardas — mano svajonių tikslas. O kampe skrynia, ant kurios sėdėdavome klausydamiesi dėdės ir mano tėvo, taip pat Napoleono šalininko, pasakojimų. Ir kambarys dukart likusios našle tetos, kuri senatvėje užsivilko tretininkių abitą; su juo devyniasdešimtmetė senutė atrodydavo lyg vaiduoklis, gyva, judri, o man labai gera. Ir tarnai, ir arkliai, ir šunys, ir mūsų išdaigos, ir brangūs šeštadienio atsiskaitymai. Bet lyg tyčia vis nepasisekdavo užsukti į tuos kraštus, todėl jau graužė mintis, kad viso to niekad nebepamatysiu.

Dabar esu už keliolikos mylių. Turiu ten nuvykti. Gerasis ponas Miroslavas žada mane palydėti. Tad neatidėliodamas atsisveikinu su Vaitkuškiu ir vėlų vakarą žavingoj prieblandoj išjoju į Skačiūnus[2], esančius už poros mylių.

Kiek prisiminimų po 30 metų! Tuo pačiu keliu esu ne kartą jojęs su draugais. Antanas Zeleskis, mūsų žinomasis Paseko „Memuarų" ir „Kvestoriaus užrašų" iliustratorius, turtingas dvarininkas, didžiai išsilavinęs, krašto mylėtojas ir žinovas — labai mielas draugas — mėgo keliauti raitas. Tasai pomėgis jungė su juo ne mane vieną. Jaunas poetas Jurgis Laskarys, apie kurį kada nors plačiau parašysiu, priklausė mūsų trejetui. Su mumis visada būdavo dar keletas kitų. Tačiau mūsų trejetas niekada neiširdavo.

Dingstis keliauti būdavo tokia — aš mėgau užrašinėti, daryti eskizus. Taigi nuo senos pilies iki dvarelio, nuo dvaro iki pirkios, nuo miestelio iki vienuolyno. Tipai, apsirengimas, žemdirbių padargai, namų indai, žirgai, pakinktai, trobų vidus, iškasenos, pilkapiai, dvarai, pilys ir bažnyčios, ir atmintinos vietovės, nepaprastai gražūs vaizdai ir t. t.

Lietuvoje mus žinojo ir priimdavo nuoširdžiai. Ponas Antanas mokėjo matyti ir surasti. Buvo labai išsilavinęs, didelių meninių gabumų ir nenuilstamai veiklus. Todėl nieko nuostabaus, kad ant seniai man pažįstamo vieškelio ryškiai atgijo tų metų prisiminimai. Netoliese turėtų būti Piliakalnis (supiltas kalnas), kurį kažkada piešiau. Jau tamsu — įtempiu

---

[2] Tokiu pavadinimu gyvenvietės nebėra. Buvo dvaras 15 km nuo Ukmergės ir 8 km nuo Želvos. 1923 m. jame dar buvo 39 kiemai su 194 gyventojais (Lietuvos apgyventos vietos. K., 1925. P. 519).

žvilgsnį, ir po valandėlės šviesaus dangaus fone tarp eilės kalvų kairėje pamatau virš kitų kalvų dunksantį piliakalnį.

Dabar rudens naktis. Tada buvo linksmas, saulėtas rytas. Eidami prie kalno, braukėme sodrią rasą.— Juras[3] kažką deklamavo. Iš trijų likau vienas.

Pasipurčiau vydamas šalin slogias mintis. Visas gyvenimo menas — nesidairyti per dažnai atgal, nes gali nebeužtekti jėgų tolesniam keliui. Dar einu, brendu pirmyn, todėl man reikia drąsos, o iš praeities — tik šviesių akimirkų.

Naktis rami, žvaigždėta. Imame joti akmenuotu kraštu, kuris šimto mylių juosta tęsiasi per Lietuvą. Miškų nematyti. Seniau reikėdavo joti miškais. Jau nebetoli... jau esame ant užtvankos. Dešinėje tvenkinys, kairėje — milžiniškais medžiais apaugusi kalva. Kelias staigiai pasisuka į kairę. Įvažiuojamieji vartai, didžiulė klomba ir tamsi didžiulio gyvenamojo namo masė su keliais aiškiai šviečiančiais langais. Priebutyje ponas Miroslavas, o už jo smulkus plikas senukas — tarnas.

— Jau nebesitikėjome. Laukiame, laukiame, prašom, prašom į vidų. Teta akis pražiūrėjo. Prisimeni tetą Šulcaitę?

Už stalo, prie virdulio, sėdi šimtametė senutė, smulki, juodai apsirengusi. Akys jau beveik stiklinės, per pergamentinius skruostus rieda ašaros. Burna be perstojo kažką kramto. Smulkios kaulėtos rankos, kurias karštai bučiuoju, sugriebė mano rankas ir mėšlungiškai suspaudė. Stengiasi mane apžiūrėti — ir kartkartėmis trumpai, sunkiai tardama žodžius, prabyla: Ponas Andriolis... bičiulis... patsai... Visada trise... ir Antanas Zaleckis, ir Juras.. visada kartu... bičiulis... o Ziutka?.. Ar visada tokia gera?.. Prisimenu... Sėskis šalia... arbatos...

Tik dabar apsidairiau kambaryje. Didelis, aukštas su dviem didžiuliais langais ir stiklinėmis durimis. O ant sienų kas ten? A, tai Vilniaus albumo[4] piešiniai ir Antano Zaleskio portretas.

Kiek būtų džiaugsmo jo dukrai, panelei Ziutai Zaleskaitei, kuri su vyru vieši pas grafus Kosakovskius ir kuriai viskas, kas susiję su tėvu, yra šventa. Dar šiandien pat jai parašysiu, kaip ją prisimena senoji Šulcaitė ir kaip saugo jos tėvo, atminimą. Žinau, kad, nė valandėlės negaišdama, atlėks čia su vyru, todėl siūlau atidėti išvyką iki vidurdienio, o rytoj auštant pasiųsti į Vaitkuškį pasiuntinį su mano laišku ir magnolijų puokšte.

Senutės džiaugsmui nėra ribų. Mylimoji Ziutka... visada tokia mandagi... rytoj... eime miegoti... keliuosi anksti...

Atsisveikinę su Šulcaite, einame poilsio, bet dar apžiūriu iš seno man pažįstamus piešinius ant sienų ir lubų. Lubose — alegorinės scenos: Pomona, Cerera. Rytas — Svajonė. O sienų frize ties lubomis pavaizduotos medžioklės scenos, kuriose žmonės apsirengę kaip prieš 80 metų: kaimynų atvykimas į Skačiūnus, kiškio, lapės, paukščių medžioklė, varovų vaišinimas, šaudymas į kepures, sugrįžimas. Nepaprasti ir mums labai komiški tuometiniai frakai, kasketės... Tie vidutinio tapytojo paveikslai

[3] Jurgis Laskarys.

[4] J. K. Vilčinskio (1806—1862) Paryžiuje leistas daugelio aplankų Lietuvos kultūros paminklų ir veikėjų portretų albumas, pavadintas Vilniaus albumu.

kažkuo vertingi. Daug tenai portretų. Nemaža įdomių smulkmenų pastebiu aprangoje, pakinktuose, žmonių judesiuose ir apskritai scenų nuotaikoje. Vargšas šeimininkas net kelis kartus primena, kad lova paklota ir kad lempos šviesoje ne taip gerai matyti..., bet aš — noriu iš karto išgerti pilną prisiminimų taurę. Naktis ir gyvenimo kasdienybė gali užgožti tą nesuvokiamą įspūdžių šviežumą.

<...>

Užmigau Skačiūnuose po daugelio metų pertraukos. Anksti rytą nubudęs tyliai išslinkau į sodą tuo metu, kada sodininkas nuo klombos gėlių ėmė demblius.

Nuostabus rudens rytas, gal net gražesnis už pavasario! Kaip viskas čia pasikeitę!.. Kiemas... sodas... trobesiai... Beveik nieko nebepažįstu, tiktai pirtį ir seną šimtametį ąžuolą. Padargai, visur tvarka, gražu. Kiemas išplatintas, įvažiuojamieji vartai... daugybė gėlių ir vaismedžių. Arklidėje juodis eržilas, keletas gerų kinkomųjų arklių, o čia kas... arabų veislės kumelė?.. Dieve mano, nejaugi?.. Bet ne... Pats su ja jos, o man turbūt eržilas... Ir vėl kažkaip negera... labai jau esu smalsus... Reikia grįžti, gal jau irgi atsikėlęs... netgi vertėtų jį pakelti, nes gal jau šešios, o kam į kelionę, tam metas.

— Pone Miroslavai, dabar kavos, žirgus jau balnoja... Ponui šyvę, o man bus gerai ir juodis, ką?

— Aaa... sveikas, pone. Jau atsikėlėte, tuojau... tuojau... Valentai! Valentai paduok batus... Šyvę? Juk čia jums, brangus pone... kaip aš galėčiau, toks brangus svečias... Na, greičiau, seni, kavos... juk sakiau... eržilas, pone, netiks, sau turiu žirgą kitame palivarke... Nagi negaišk, duok, palaidinę... Tuojau, minutėlę — prašom, prašom — arbatos ar kavos...

Man dabar vis tiek, nes žinau, kad šyvė mano... Bet pasakysiu ponui, gerą turite gyvulį... Iš kur?.. Žinote, ne kiekvienas atsisakytų.

— Ką jau čia, brangusis... viskas.

Apsikabinome pasibučiavome.

Po to kava. Gera kava, ne ta, kur vaišina tave Varšuvoje nuobodžios davatkos.

Po kavos Kupstys nuėjo pas gėlininką puokštės gėlių, o aš sėdau rašyti laiško poniai Ziutai. Po valandėlės raitelis su gėlėmis ir su juo nušuoliavo į Vaitkuškį.

Taigi turime tris valandas laiko. Jeigu ponia Ziuta atvyks, sutiksime ją, paliksime Šulcaitei, ir į kelionę. Kitaip sakant, lygiai 12-tą po gerų pusryčių — ant žirgų. O tuo tarpu apžiūrėsime ūkį ir sodą.

— Einame prie tvenkinio. Prisimenate, kaip mes čia plaukiojome valtimi, o štai ir valtis, bet jau ne ta. Plaukiame... ne — na tai eime prie malūno. Tai mano numylėtinis.— Viskas nauja, pastatyta pagal pažangos reikalavimus, malūnas su vienu milžinišku ratu, su transmisijomis. Užtvanka gerokai paaukštinta. Todėl rato galingumas kelis kartus didesnis.

Dar tiktai pirmasis malimas, bet didžiuliai šiaudų kūgiai šalia kuliamosios mašinos, varomos to paties rato, rodo, kad bus ką malti.

— Nežinau, kaip grūdų, bet šiaudų turi aibes.

— Grūdų tai nežinau, nes tik sėklai prakūliau, o šiaudų yra truputis. Dar iš palivarkų priveš.

— Sakyk, pone Miroslavai, o kas gi pas tave ūkininkauja?

— Ogi aš pats. Nors, žinote, ne to mokiausi, bet, kaip sako ponas Chodzka, tai nedidelė filosofija... O dėl malūno...

— Oi ne... ne... papasakok apie ūkį.

— Na, gerai. Matote, žemės ne padaugėjo, o sumažėjo... nes teko dala — o pajamų turiu du kartus daugiau... Paslaptis, pone, ta, kad pradėjau giliau arti... Pone... koks buvo triukšmas. Senasis motinos ekonomas norėjo mesti tarnybą. Kaimynai šaipėsi, samdiniai už akių juokėsi — bet padariau savaip. Dirvožemis geras, metai buvo palankūs — užderėjo. O dabar tai šį, tai tą pagerinu... buvo per daug miško namų reikalams, o miško žemė puiki — tad suariau. O sėjomaina, o žolės, o geras arimas ir stiprūs darbiniai gyvuliai... Tai šis, tai tas — tūkstančiai dalykų... O dėl malūno, tai čia mano kūdikis. Tokį mačiau užsienyje, to mokiausi, ir tai man duoda nemažai, netgi daug pajamų.

O dabar, pone, į daubą ir į lankas — jas aš nusausinau taip, kad ne vienas anglas parką padarytų. Atsargiai į apačią... pamažu... tverkitės už šakų... girdite, kaip kunkuliuoja per akmenis upeliukas. Na, dabar pakrante. Čia turėjau nupjauti porą medžių (ne kartą gailėjausi), bet ką padarysi, reikia kelio ir pasivaikščiojimui... Žiūrėkite, koks vaizdas... ir važiuoti varstu arčiau...

O dabar atsigręžkite atgal. Ką? — Tirolis... o dvaras ten aukštai aukštai tarp medžių... o į kairę lankos... o va šitas upeliukas jau aprimęs sruvena vienodai, bet tenai kunkuliavo ir juokėsi. Lankų kokie du varstai tarp kalvų... Nesibijokite, kalvų neapnuoginsiu. Tegu sau auga tie seni ąžuolai, klevai, liepos ir skroblai... Visiems mums vietos užteks.

— Drąsuolis tu, mielas pone Miroslavai. Matau, kad su jumis malonu bus keliauti.

— Ai, vargas man ta kelionė. Paprastai jodinėjame tik apie namus... ne toliau kaip pas kaimyną, o čia...

— Nieko... nieko... nė nepajusi... pamažu... stabtelėdami, pasišnekėdami, neskubėdami, pasidairydami daug pamatysime ir puikiai pasidžiaugsime.

— Na, jeigu taip, tai gerai. Bet jau metas pusryčių... O gal jau ir viešnią turime?

Skubame į kalną, dvaro link. Yra laiškas iš ponios Ziutos. Pasiuntinys grįžo vienas. Ponai Zaleskiai išvažiavo namo.

Iš tikrųjų nebedrįsau pažvelgti į gerosios Šulcaitės veidą. Nuraminau ją, kad ponia Ziuta tikriausiai bus už poros mėnesių... ir t. t. Senutė atidžiai klausosi. Tiki... nes nori tikėti. Taip šito trokšta... Ziutka... mylimoji, su jumis trimis... visuomet... tie nebegyvena — bet jus noriu matyti. Grįžk... atvežk... lauksiu.

Žirgai pabalnoti. Bet, o siaube, vietoje raito tarno... didelis geraširdis bernas vežėjas dvirāčiame vežime! Gerokai pasiginčijęs, išreikalavau, kad bėda laikytųsi atokiau ir nedarytų gėdos riteriškai ekspedicijai. Per neapdairumą kad kiek būčiau praradęs daug būtiniausių patogumų, kurių visur randi, o kelionėje dažnai trūksta.

Po gerų pusryčių, butelio tikro Kipro vyno, Kupsčio parsivežto iš Konstantinopolio, atsisveikinę su senute, apžiūrėję balną, diržus, kamanas ir balno kilpas, lygiai 12 išvykstame.

Diena nuostabi — giedra, saulėta. Aš raitas. Gera, smagu, antra jaunystė ir tas seno klajūno džiaugsmas, kad vėl pamatysiu naujų dalykų, kitų žmonių, nežinomų vietų. Sėdėdamas raitas ant kumelės, tiesiog svaigstu. Spustelėjau, paraginau iš vietos, nes drebėjo iš nekantrumo. Šoktelėjo lyg kurtas, tarpuvartėje be jokio tampymo ir pastangų pritūpė. Posūkis į kairę, vėl apibėgo klombą, kur ant nevalyto kuklaus bėrio išrisnojo ponas Miroslavas.

Išlyginu žingsnį, nors jaučiu, kaip nerimsta po manimi kumelė. Ach, koks puikumėlis! Rodos, lėktum be tikslo, tiktai pajodinėti!

— Na, dabar kur?

— Nosies taikymu, į Uteną, bet aplinkui. Turime generalinio štabo žemėlapį — esame pasistiprinę, pailsėję ir galime už kokių penkių mylių pernakvoti.

— Oho ho ho, penkios mylios, ar tai mano kaulams!..

— Na, gal keturios. Pažiūrėkite, kokie pakelėje kaimai, dvarai ir miesteliai.

— Čia dar be žemėlapio pažįstu apylinkes, bet derėtų pernakvoti lovoje, tad siūlau pas Ričardą Pomarnacką. Jūs jį pažįstate, nes kartu ne vieną pasaulio kraštą išvažinėjote. Prasti jo popieriai — žydai apgliaudė, o dar nesiseka... ūkininkauti... naujovės... be naudos... taigi... žinote... bet jis doras dvarininkas, geras, nors prie žaizdos dėk... O mes daug vargo nepridarysime. Yra vežimėlyje vynelio, degtinėlės, viščiukų, sūrio, sviesto, obuolių, slyvų,— o ką, pravers,— dvi pagalvės, dvi antklodės, paklodžių, kiek baltinių... dar šio bei to...

Mano veidas išraudo. Patalynė! Antklodės! bet nieko nesakiau. Kupsty, atleisk man! Koks tu protingas, ne kartą stebėjausi tavo praktiškumu.

Mano draugo žirgas ima kaisti. Akys pralinksmėjo, porą kartų prunkštelėjo ir vikriai grybštelėjo mano arabei į kaklą, Risnoja sutartinai. Už mūsų ties horizontu čia dingsta lomoje, čia vėl ant kalniuko pasirodo bėda.

Apylinkė nemiškinga, kalvota, derli, nors pilna akmenų. Kaimų reta, ir jie nedideli. Čia pasitaiko vadinamųjų viensėdžių: atskirų vienišų sodybų. Seniau sodybų buvo daugiau — ir dabar yra, bet kai kurios tuščios arba jose žydai gyvena.

— Pone Mykolai[5], o gal leisime arkliams atsikvėpti, jau dvi valandos kelyje. Žinau čia labai pasiturintį valstietį. Kažkada pas mus tarnavo tijūnu... mane ant rankų išaugino. Geras žmogus... gal pas jį... ką?

O žinodamas, kad mėgstu arbatą:

---

[5] Mykolas — antrasis Andriolio vardas.

— Surastų ir virdulį!

Jau imdamas nusileisti, už poros šimtų žingsnių dešinėje pamatau tipišką smulkaus bajoro sodybą, su varteliais ir gonkeliu, su vyšnių sodu, o už jos keletą trobų.

Ypač įdomūs buvo varteliai, nes šeimininkas, negalėdamas padaryti gerų, viršuje tarp dviejų per porą uolekčių stovinčių stulpų įspraudė drebulinį lanką. Ir pigu, ir garbė išsaugota. Tarpuvartėje stovėjo gal 30 metų blondinas, su pypkele dantyse, apsirengęs valstietiškai, bet kiek trumpiau. Vilkėjo lyg ir kapotu, užsagstomu dviem eilėm, naminio milo, ant kaklo turėjo aukštai pasirišęs skarelę, iš po jos kyšojo marškinių apykaklė. Apsiavęs buvo ilgaauliais juchto batais.

— Tebūnie pagarbintas!

— Per amžių amžius,— atsako, išsiimdamas iš burnos pypkelę.— Prašom, prašom.

— Dievas teatlygins. Ar negalėtume arklių pasigirdyti?

— Kodėl gi ne... labai prašom, o gal ponai į trobą.

— Ne, ačiū, mes tik valandėlę.

— O kodėl gi..., o ir šiaip, labai prašom prisėsti...

— Ir pailsėti..., o gal šviežio pieno? — pasigirsta iš priebučio storas moters balsas.

Greit apsidairome. Priebutyje stovi jos malonybė, stora, raudona, gal 40 metų, o gal ir su kaupu; akys žvitrios, linksmos,— oj mylėjo gyvenimą,— o visa galva sugarbanota smulkiomis garbanėlėmis.

Supratau ką reiškia tos garbanėlės. Moteris nerimauja dėl jauno vyro, stengiasi sulaikyti jį namuose patrauklumu ir žavumu.

Neatsikalbinėdami sutinkame paviešėti. Atleidžiame balnasaičius, o tuo tarpu ir Adomas atvažiuoja su bėda. Žinodami, kad turime atsargą degtinės, drąsiai žengiame iš mažytės priemenės kairėn į seklyčią. Dešinėje šeimyninė, pro kurios langelius žiūri krūva baltaplaukių jaunesnių ir vyresnių galvų.

Nuostabu, toje mažytėje trobelėje kambarys neseniai išmazgotomis grindimis, pabarstytomis eglišakėmis ir ajerais, baldai: stalas, 4 krėslai, stiklinė spinta su lėkštėmis, dubenimis, virduliu ir stiklinėmis. Ant sienų šventųjų paveikslai. Ant lango geranijos ir pelargonijos. Visur tvarka. Varginga, bet švaru. Atnešė ąsotį šviežio pieno ir kepalą juodos duonos. Šeimininkė išima stiklines. Stalas uždengtas staltiese, padėklas...

Matyt, kad iš dvaro. Matyt, kad *hic mulier*[6], matau, kad mano ponas suglaudė ausis. O netrukus jis taip taria:

— Gerbiamoji ponia, po kelionės ir kratymosi iškart prie pieno lyg ir nedera, nesveika... Reikia pirmiau išgerti degtinės, kurios turime pasiėmę, jeigu mieloji ponia leisite, pats išgersiu, o paskui į jūsų sveikatą...

— Negaliu, ačiū, gink dieve, negaliu.

Meluoja boba, matau iš akių, mėgsta degtinę, bet ceremonialas įpareigoja.

— Vienas juk negersiu — jeigu taip, o už pieną ačiū, nes nesveika...

---

[6] Čia yra moteris. (*Pranc.*)

— Na, gerk, jau... ką čia plepėti,— sako vyras, kuriam irgi ne pro šalį.— Jeigu nenori valgyti, tai jau reikia...

— Rasi, iš mandagumo...

— Žinoma. Imkite ponia! — greitai gerkite... į mano draugą, o jis į ponios vyrą.

Išmaukė boba taurę spirito, užsidengė ranka burną ir akis... eilė apėjo.

Įsišnekome. Gyvena jos žemėje ir šiaip taip verčiasi. Tai antras jos vyras, bet pone, visai ne tas, kas pirmas. Kaimynystėje smulkių bajorų nemažai, tik visi nusmukę, o apie dvarponius, pone, geriau nė nekalbėti.

Klausiame apie N., pas kurį jojame. O, bus kokia mylia. Tiktai kad nematyti. Jeigu ponai tiesiai josite, tai čia pat nuo kelio ir pamatysite.

Nė nemaniau klausinėti, nes iš ilgos ir karčios praktikos žinau, kad iš to nieko gero. Kiekvienas paklaustas atsako, kad tiesiai... netoli. Va už to miško, visai čia pat netoli, tiktai kad nematyti. Vis tiesiai, tiesiai... ten ir bus. Dažniausiai sako „tiesiai", rodydamas į dešinę arba į kairę, o iš tiesų visada būna užpakalyje. Bet taip jau įprasta. Jeigu ką žino, tai kaip savo kišenę, važiuoja tiesiai ir negalvoja, kad atsiras toks kvailys, kuris ten nepataikys.

Atsisveikinę, puikiausiai nusiteikę, smarkiau paspaudžiame žirgus, kad spėtume aplankyti tą valstietį, o iš ten gal pas poną Ričardą užklysime nakvynės.

Šauni boba. Visą valandą praplepėjome.

Sutiktas išdžiūvęs luošys parodė mums sodybą. Bet juk tai gerokas palivarkėlis! Taigi. Penki valakai. Valstietis turtingas, prenumeruoja laikraščius.

— Pagaliau štai ir jis... Pamatysi, koks puikus žmogus.

Prisidengęs akis nuo saulės, vartuose stovėjo mažas žilas senukas, be kepurės, vasarine palaidine. Žiūrėjo, kas čia joja. Mat jau keliolika metų niekas nebejodinėja.

— O dieve mano, dieve! Ponas Miroslavas, ir su svečiu! Iš kurgi? Raiti... ar toli!? Nusėskite, nusėskite, pone, greičiau! Juozuk, palaikyk arklį! Tai džiaugsmo... Ačiū dievui, sveikas kaip ridikas, ir pilvas auga... Tai džiaugsmo!.. Visai nelaukėme! Žiūriu aš, žiūriu, kažkas joja — kas tai galėtų būti, o čia ponas Miroslavas. Na, ačiū dievui! O tas ponas?

— Tai mano bičiulis. Gal prisimeni, kaip su ponu Zaleskiu buvo atvažiavęs?

— Kaip neatsiminsi, labai džiaugiuosi, prašom į trobą. Tai vaikams bus džiaugsmo... Čia... čia... galvą reikia palenkti, nes čia pas mus senoviškai, žemos durys ir troba žema, bet pilna džiaugsmo, kad čia mano ponas ir svečias.

Troba kaip visos tame krašte. Viduryje priemenė, dešinėje šeimyninė, kairėje šeimininkų pirkia ir pirkaitė. Tiktai čia švaru, gana šviesu ir erdvu. Pirkios sienos apkabinėtos šventųjų paveikslais, asla plūktinė, aplink platūs suolai. Į dešinę nuo durų krosnis su angliška virykle, koptūru ir prieždа (prieš duris didelis stalas ant kryžiokų) skersai visą trobą, o greta durys į didelę kamarą, kur spintos, skrynios, sudėti verpalai,

rūbai, vaistinės ir kitokios žolės. Iš kamaros išėjimas į kiemą, į tvartus, klojimą, daržinę. Kairėje nuo priemenės šeimyninėje vienas didelis kambarys su podėliu. Kambaryje duonkepė krosnis, girnos, piesta, audimo staklės, rėčka, geldos, muštokė sviestui, lentynos su puodais ir dubenimis. Aplinkui suolai, o prieš duris stalas ties mažyčiu langeliu. Kitas toks pat į dešinę nuo įėjimo. Podėlyje šimtai ūkio rakandų. Priemenė didelė su durimis priešpriešiais. Virš priemenės pastogėje virtinė kumpių, dešrų, nugarinių, lašinių puspalčių, smegeninių ir skilandžių (skrandis, prikimštas smulkių kiaulienos gabalų). Visa tai pamažu rūkosi dūmuose, kurie eina iš plytomis atitvertos vietos — dešiniajame kampe. Ant to aptvėrimo akmeninių grindų kūrenama ugnis. Virš jos ant grandinės kabo didžiulis katilas, kuriame šutinamas ėdalas gyvuliams.

Trobą ir visą sodybą supa bent šimto rinktinių skiepų sodas. Po langais dedešvos, miškinės dedešvos, medetkos, diemedis, saulėgrąžos, jazminai, alyvos.

Troboje mus priėmė su nuoširdžiu džiaugsmu. Senoji, dvi ištekėjusios dukterys su vyrais ir neseniai iš kariuomenės sugrįžęs sūnus, visi pradėjo triūsti apie virdulį, kiaušinienę, nešti sviesto, sūrio, grietinės, obuolių, agurkų, medaus... Jaunesnieji berniukai užsiėmė arkliais, kurių neliepėme nubalnoti. Paslaptingasis Adomas, lyg nuogąstaudamas, kad tik jo nepamatytų, vogčiomis apžiūrinėjo pasagas, tikrino balnasaičius...

Kada vaišinomės dievo dovanomis, o Kupstys ir klausinėjo, ir turėjo atsakinėti į nesibaigiančius senuko klausimus apie ūkį,— jo tikra pažanga senukas domėjosi, o ponu Miroslavu tikėjo,— pastebėjau, kad šeimininko sūnus, tas neseniai parėjęs iš kariuomenės, gal 27 metų vaikinas, išblyškęs ir nešnekus, atsirėmęs į alkieriaus durų staktą, nenuleidžia nuo manęs akių. Ponas Miroslavas, kalbėdamasis kartas nuo karto kreipdavosi į mane, paaiškindavo arba ko paklausdavo. Senis pamažu ėmė prisiminti senus laikus, prisiminė šį tą ir apie mane.

O kaipgi... dabar atsimenu... buvo toks gyvas kaip ugnis... o prie arklių ai... ai..., būdavo, prapuls kur, žiūrėk, jau arklidėje. Ir visur taip, būdavo, ponas Zaleskis...

— Atleiskite, pone,— pertraukė tėvo šneką sūnus, iš lėto artindamasis prie manęs,— ar pažįstate tą Andriolį, kuris piešia?

— Betgi tai aš!

— Dieve mano, o gal tai jūsų! — ir iš kišenės išsitraukė didoką ritinėlį mano iliustracijų.

Tėve Antanai[7], tu supranti, kaip aš pasijutau? Vaikinas, kaimietis užguitoje Lietuvoje, tamsiame krašte, renka mano iliustracijas! Kokie medaliai, kokie karščiausi laikraščių straipsniai galėtų tam prilygti!

— Viršuje buvo piešinys, kurį, jau nepamenu, „Klosai" ar „Tygodnikas" įdėjo su pavadinimu „Vokiečiai ateina". Senas lietuvis sėlina iš pasalų, tempia lanką. Už jo keletas kitų.

Žinai, kad esu plepus. Šį kartą prikandau liežuvį. Tik po valandėlės, žiūrėdamas jam tiesiai į akis, pasakiau: „Taip, tai mano piešiniai, o tau, vaikine, ačiū, nes mane labai pradžiuginai".

[7] Tėvu Antanu Andriolis vadina Antaną Petkevičių (Adomą Plugą), kuris po dailininko mirties tapo jo biografu.

Jau po arbatos. Po karščiausių visos šeimos prašymų pasilikti nakvynės, pasistiprinę, prisišnekėję, linksmi sėdome ant žirgų. Ir žirgai kažko smagūs. Paprastai abejingas „avigalvis"— taip pavadinau bėrį — dabar kiek pagyvėja, prunkščia, vis muisto galvą ir švelniai apsimeta kandąs šyvei. Toji nesiteikia atsakyti į tokius stačiokiškus juokus. Lyg jo šalia nė nebūtų. Kažkoks išdaris ir prasčiokas.

Adomo su vežimėliu lyg nebūta. Pusvalandį pajojęs, pamačiau jį toli toli, vos įžiūrimą — nusileido kažkur į slėnį, nes čia kraštas kalvotas ir akmenuotas. Žemė jau blogesnė, miškeliai reti, pievų nedaug... ir ganyklos nekokios. Sodybose po 2—3 trobesius, didelių kaimų nematyti. Esame Pomarnackų žemėje. Jeigu dvaras — tai vienas iš jų...

Dešinėje kažkoks ežeras. Dvaras prie ežero. Aplink dvarą parkas. Nejaugi tai Ričardo.

Joja du vyrai į naktigonę.

— Sakykite, mielieji, ar čia ne pono Ričardo Pomarnacko dvaras?

— Taip, pone.

— O ar ponai namie?

— Ponas išvažiavęs į Vilnių, nes jau pardavė, o ponia su vaikais serga šiltine.

— Bijok dievo, ką kalbi! A yra ten kas prie jų? Mes ten jojame.

— Nejokite — ko gi tenai? Tik daugiau rūpesčių. Ten yra giminaitė, jau ir taip sunku, o jeigu dar svečiai!

Paskutinius žodžius vos beišgirdome, nes paspaudėme arklelius lenktynių.

Vargšai Ričardai! Argi taip vaizdavausi juos pamatyti arba apie juos išgirsti. Ši žinia mus labai prislėgė. Ilgoką galą jojome iš lėto. Adomui ėmė rodytis, kad galima pasivyti. Atstumas tarp mūsų kaskart vis mažėjo, pagaliau išgirdome, kad bėda jau darda visai čia pat.

— Ką daryti? Kur joti? Adomai, ar tu šiuos kraštus pažįsti?

— Ajej... ar aš čia kartą buvau? Va ir pas poną Pomarnacką...

— Gerai, gerai... Bet matai, ponas Pomarnackas išvažiavęs, tad kur pernakvoti.

— Galima Alantoje pas kitą poną Pomarnacką — ne per toliausiai, arba dar čia..., irgi pono Pomarnacko, tiktai kad šitas nesėdi namie, gal pardavė... nebežinau... Važiuodavome tenai į malūną...

— O malūnas kieno?

— Giedraičio, labai rimtas ūkininkas.

— Žinote ką, esu visur nakvojęs, bet malūne nė karto... O jūs?

— Kaip manai,— paklausė Adomą ponas Miroslavas,— galima ten pernakvoti?

— Oho! Ir dar kaip! Tai juk, pone, turtuolis... jis iš kunigaikščių. Be reikalo sermėgą nešioja.

— Na, tai nėra ko gaišti. Važiuok pirmas prie malūno, nes saulė nusileido, arkliai nuilsę, o vienas raitelis jau ima svajoti apie labai mielą lovą.

— Ir apie arbatą? — paklausiu.

— Ir apie arbatą su vynu.

Temsta. Ima rodytis neryškios žvaigždės. Vakaras šaltas. Žirgai pavargę. Dar du varstai, dar varstas. Kairėje kažkokie dideli medžiai. Dūluoja namo stogas. Kelias staiga leidžiasi žemyn pro kelių menkų trobų tarpą. Sublizga vanduo, ir per bangas ataidi duslus dundesys.

Arkliai prunkščia, pamatę tiltelį ir kažkokį statinį su didžiuliu ratu, kuris lieja baltą vandenį, ūžia, bilda.

Lipame iš balnų ir kone apgraibomis, nes čia žemai tamsu, nuo tiltelio virš vandens nusileidžiame anapus trobesio, kad galėtume pasibelsti į šviečiantį apačioje langelį.

Šalia langelio durys. Tamsu kaip maiše... Ištiesę į priekį rankas, graibome sieną dešinėje, ieškodami kitų, į trobą. Yra!

Pirkia maža, o žmonių daug! Šviesu nuo židinio, kur šeimininkė kažką verda. Šviesoje ir prieblandoje ūsuoti ir beūsiai vyrai, apsivilkę milinėmis, kailiniais, sermėgomis, durtiniais, šnekasi, dūmija pypkes.

— Tebūnie pagarbintas! Ar yra ponas Giedraitis?

— Per amžius! Aš pats! — atsako liesas, aukštas 60-metis vyras, išdžiūvusio malonaus veido, trumpais žilais plaukais, mažais pakirptais ūsiukais ir taip pat trumpai pakirptomis nedidelėmis žandenomis.— Su kuo turiu garbę?

— Kupstys, o čia ponas Mykolas, mano pažįstamas.

— Tikriausiai, ponai, keliaujate į Alantą?

— Būsime ir Alantoje, bet dabar, jei ponas leisite, čia pailsėsime.

— Labai prašom. Bet ką darysime su brikele ir arkliais, nes dvaras išparceliuotas, čia tiktai mano malūnas, o trobesių nėra.

— Su brikele nebus vargo, nes iš Skačiūnų raiti atjojome.

— Na, na, na — tai kaip seniau..., o kur arkliukai?

Matyt, mylėjo arklius.

Išėjome kartu. Lauke dar tamsiau, reikėjo pasirodyti Adomui, kuris jau įsidrasinęs, pradėjo murmėti.

— Ai, pone Giedraiti, jau tokia fanaberija, kad tegu dievas sergsti. Maniau, kad mane jau pamiršo. Laukiu, laukiu...

— Na, užteks! vesk arklius!

Paskui Giedraitį išėjo visa minia. Juk tikra staigmena tokiame užkampyje nematyti žmonės — ir dar raiti, naktį. Ir ko jie taip joja... et, pasiimtų kaip visi brikelę ir gražiai sau važiuotų... Įdomu tiktai, kokie arkliai... nes arkliai Lietuvoje mylimi.

Giedraitis, viską apžiūrėjęs ir pagalvojęs, sukomandavo:

— Antuk, bėk į tvartą ir išvaryk gyvulius į aptvarą — o tu, Juozuk, nuvesk kumelį į daržinę ir ten šalinėje, kur kapojai, uždaryk. O ponai prašom į trobą.

— Ne, patys nuvesime ir pastatysime arklius... reikia pakratyti.

— Na, tai dar geriau... matau, kad patinka. Eisiu ir aš... Pažiūrėsime, kaip ir kas... Turėjau, žinote, žirgą — aš irgi myliu arklius — buvo toks, kad negali atsižiūrėti... Ar jo kas pavydėjo, ar ko uždavė... ėmė ir nugaišo!

Dabar jau nebelaiko, nes tik širdį skauda.

— Na, duok žibintą, nešk šiaudų... kratyk. O tu,— kreipėsi į Adomą,— vežime miegok. Duosiu sermėgą apsikloti. O dabar į trobą, nes

ten žmona jau tikriausiai pastatė virdulį. Nepatiks ponams, bet ką padarysi, pagalvosime... betgi kelionėje... jauni,— ir, pasižiūrėjęs į mane, sudvejojo — et, kareiviškai... kaip dievas davė.

Troboje vėl prirūkyta. Visiškai tylu. Visi laukia, ką svečiai darys ir apie ką kalbės.

— Ar neturite kokio kambariuko, kur galėtume išsiilsėti, nes nuo vidurdienio šešias mylias?

— O kaipgi, o kaipgi, mūsų kambaryje ponai permiegos... o kaipgi, prašom, Antuk, duok žvakę.

Šalia truputį didesnis kambarys, žemas, su dviem langeliais ir pertvara, už kurios šeimininkų lova. Prieš duris labai sena karpotojo beržo komoda, virš jos tokio pat medžio rėmuose veidrodėlis, medinis krucifiksas, dvi žalvarinės žvakidės su karoliukų skritulėliais ir dvi gerokai aptrintos maldaknygės. Šalia karpotojo beržo sofutė su lyromis šonuose, dengta ašutine. Stalas ant dviejų kojų su pastovu ir lyra — taip pat karpotojo beržo, senoviškas, originalus... Po langeliu staliukas, ant lango gėlės. Priešais sofutę, į dešinę nuo durų, lova su patalais. Sienos apkabinėtos šventųjų paveikslais. Tik vienas pasaulietinio turinio: iš Chodzkos „Kvestoriaus užrašų", Zaleskio pieštas „Vilniaus albumui",— kvestoriaus susitikimo su rotmistru Chominskiu scena. Panašų piešinį, nors mažesnį, bet tą patį, tik labai nuspalvintą, su vokišku užrašu „Lenkijos ulonai XV amžiuje" mačiau Vavero karčemoje prie Varšuvos, kur važiuodamas dažnai sustoju. Taigi vėl Zaleskis. Ir užsižiopsojau į paveikslą, o tuo metu Adomas su šeimininke taisė patalą, užkandį, virė arbatą.

O malūnas bilda ir visas dreba. Virš mūsų visu smarkumu daužosi volas. Greta langelio šalia sofos milžiniškas žvakės apšviestas ratas, lyg koks vaiduoklis mosuoja stipinais, liedamas žemyn ant akmenų putoto, šniokščiančio vandens srautus.

Priprašę šeimininkus, kad, nepaisydami mūsų, eitų miegoti, liekame vieni.

— Dabar, pone Mykolai, į sveikatėlę, nes tie šeimininkės kukuliai su pienu, o čia turime kumpio, viščiuko, meduolių, obuolių ir vyno — ko tiktai nori. O pasiimti su savimi ne pro šalį — neriteriška, bet skanu. Po to arbatinės bandelės, sviestas... tikras rojus. Galima lengviau atsikvėpti, nes čia pat lova... ant kojų šlepetės... šalin ankštus drabužius...

Įsitaisome kaip reikiant — atsileidžiame diržus, ir nebūtų gėdinęsi mūsų tėvai, kaip mes užgulėme dievo dovanas! Širdyje nuostabiai miela, ramu, nors gyvas pokalbis nenutyla ir tarp mūsų, ir už pertvaros. O ratas mirguliuoja pirštais ir ūždamas vis vynioja baltą juostą, o malūnas dreba ir šokinėja nuo bildančio virš lubų volo smūgių. Pagaliau apima malonus nuovargis. Už pertvaros nurimsta.. Išsitiesiame patale.

<...>

Malūne iškart kietai užmigau. Paskui sapnavau kažkokį nemalonų, dažnai pasikartojantį slogų sapną ir visai prabudau. Veltui stengiausi negalvoti, skaičiuoti iki tūkstančio, nejudėti. Mintys pasidarė aiškios, ir į galvą ėmė brautis visas atsiminimų pasaulis... Kadaise man artimi žmo-

nės, nesinori atsigręžti atgal... jau niekad niekad jų nepamatysiu... Negaliu prie tos minties priprasti.

Nutilo. Ratas ir volas sustojo! Kažko man trūksta. Taip viskas neįprasta. Kaimynas knarkia, bet blaškosi. Dar kartą nesėkmingai mėginu užmigti... Negaliu. Velnias žino, kas atsitiko... apėmė kažkoks ilgesys. Prisiminiau jaunystės metus ir senas keliones su draugais. Stogas slegia. Tyliai apsirengiu ir išslenku į kiemą.

Dieve, kaip čia gražu. Malūnas stovi dauboje, kurios status šlaitas dabar buvo apleisto dvaro parkas. Milžiniška užtvanka sulaikė upokšnį ir padarė didžiulį kaip ežerą tvenkinį, supamą medžiais apaugusių kalvų. Ant kalnelio už tvenkinio sklaidosi pilkos sutemos. Visur tylu, ramu, net paukščiai miega. Ne — gaidys užgiedojo pastogėje. Jam iš toli toli ėmė pritarti kiti.

Dangus jau rausta, ir visas vandens paviršius nusispalvina. Rūkas pradeda sklaidytis, leistis, iš jo aiškiai išnyra kalvos, prie jų prigludusios trobos.

Netrukus — po valandėlės — suvirpėjo ryškiai raudonas rudens saulės kraštelis, ir visur pabudo gyvenimas. Nutrinksėjo kalamaška, sugirgždėjo vartai. Visur ėmė rodytis užsimiegoję, besirąžą žmonės, užsimetę ant pečių kailinius. Diena. Metas į kelionę. Bet kaip gaila, kad toks neilgas tas saulės laukimas. Kiek kartų kur ir kokiomis gyvenimo aplinkybėmis tai mačiau, bet kiekvieną kartą vis nauja ir kažin ar ne kiekvieną kartą vis gražiau.

Ė, nėra čia ko, trobon! Žadinu miegalius, virdulys, atsiskaitome, balnojame ir jojame.

— Na kaip, gražu čia pas mus? — girdžiu už savęs balsą.

— Labai, pone Giedraiti, ar seniai čia gyvenate?

— Nuo amžių čia gyvename, tik ne šitame malūne. Ėmiausi malūno — ką darysi, kiti laikai. Bet ką čia apie tai kalbėti... Va, kad išgyventume. Bet prašom arbatos, nes ponas Kupstys jau pono teiraujasi. O aš eisiu pas arklius. Pažiūrėsiu, ar pagirdė.

Senis sugrįžo ir, kai gėrėme arbatą, įsišneko kaip reikiant. Tai buvo tikra tokios artimos ir kartu labai tolimos praeities kronika, o kadangi ir mes žinojome kai kuriuos faktus bei vardus, klausėmės neatsiklausydami. Apie save kalbėjo nenoriai.

— A, jaunystėje buvo kitaip, o dabar va, turiu malūną. Ir žinote, kad tokių malūnininkų kaip aš nedaug. Vis žydai. Bet aš užsispyriau, ir sėdžiu, ir sūnus čia paliksiu. Gal dar prisipirksiu žemės, ir bus gerai. Bet kokioje padėtyje galima viešpatį dievą garbinti.

Būtume šnekėję be galo, bet rytas toks gaivus. Taigi padėkojame, mums palinki laimingo kelio, prašo grįžtant būtinai užsukti.

Lauke saulutė — vaiski, skatinanti į kelionę. Adomas, kuris vis paniuręs, dabar gana nušvitęs. Įtariu, kad ir jis neliko užmirštas. Pastebėjau, kad svetingumas jam patinka ir daro draugišką, jautrų gamtos grožybėms. Ir dabar, laikydamas balno kilpas, sako: „Nieko sau rytelis". Kažkaip smagu, kad gerai josime. Štai ir arabiška kumelė — irgi linksma, nors tiktai kumelė. Ir patapšnojo kumelei pasturgalį. Bėriui nė žodžio, bet savo „kindziukui" meiliai niuktelėjo į pašonę. Kupstys, tai ma-

tydamas, mirktelėjo man, kad suprasčiau, jog toks Adomo pagyvėjimas yra nepaprastas reiškinys.

Patraukėme į kalną, nuo kurio vertėjo dar kartą žvilgtelėti į malūną dauboje prie didžiulio tvenkinio. Priešais banguotas kelias, beveik be miškų, žemė jau prastesnė, riedulių viešpatija.

Nuo kalno ant kalno. Kas pora varstų akalicos. Kaimai jau didesni, įnoringai išsimėtę, paskendę soduose. Trobos tvarkingos, dengtos šiaudais — gražiai, o kai kur net raštuotai. Langai ir langinės — visur dažyti, dažniausiai žaliai arba melsvai. Virš langų išpjaustinėti papuošimai. Palangėse gėlės, dažniausiai jurginai ir dedešvos. Kai kurios trobos su gonkeliais. Nė viena nestovi priekiu į kelią, nuo kurio visada skiria gėlių darželis.

Čia daug pasikeitimų į gerąją pusę. Nustebino mus kalamaška — dailiai ir stipriai padarytas ir apkaustytas vežimėlis. Pakinktai tvarkingi, valstiečių apsirengimas irgi gana geras, nors jau šiek tiek vokiečių mados. Žydų nėra nė kvapo. Karčemos retos, ir tos apleistos. Pakelėse gana daug kryžių, netgi to paties stiliaus kaip ir Žemaitijoje. Keliai visai neblogi, jei ne tie rieduliai ir akmenys. Greitai reikės perkaustyti arklius, nes baiminamės dėl jų kanopų.

Nuotaika puikiausia. Kupstys čia pirmą kartą, todėl kas minutę žvilgčioja į žemėlapį. O kas per kaimas dešinėje? Tai tikriausiai bus... taip... taip... nes štai ir bažnytėlė.

— Jeigu taip, tai iki Utenos ne daugiau kaip dvi mylios. Čia pakelyje turi būti dvaras... Lukoševičių. Juk žinai juos... Paskui pora kaimų... na ir Galbio ežeras. Įdomu, ką tai reiškia? Adomai, ką reiškia Galbis?

— Nežinau, pone. Gal ką ir reiškia, bet aš nežinau, nes kai buvau...

Adomas dabar jau kaskart dažniau prie mūsų prisiartina. Matyt, jam nuobodu, tad norėtų pasikalbėti. Tai kas, kad neleidžia!

Kairėje nedidelė sodyba ir tipiškas senas bajoras su akiniais kažką darže kasa.

— Tebūnie pagarbintas!

— Per amžių amžius amen, atsako iš lėto, atsitiesdamas ir atidžiai į mus žiūrėdamas.

— Gerbiamas pone, ar toli dar Utena?

— Ir toli, ir arti. Jeigu pėsčias — tai toli, bet su tokiais žirgais tai per dvi valandas, o gal per tris, jeigu nevarysite. O ponai pas ką tenai?

— Taip sau jojame... O čia netoli buvo Lukoševičiaus dvaras. Pažinojau jį, dabar jau nebegyvena,— sakau bajorui, kad tik turėčiau pretekstą toliau kalbėtis, nes jo ypatinga mina ir dėmesys, su kuriuo į mus žiūri ir klausosi, tasai labai aiškiai matomas netikėjimas, kad jojame taip sau, ir kažkoks atsargumas, noras neparodyti savo smalsumo mane labai juokina ir domina.

— Nebegyvena, jau seniai... dabar sūnus šeimininkauja, bet vakar su žmona išvažiavo. Labai gaila, mielai būtų jus priėmęs. O gal į mano trobelę, ką? Po kelionės pailsėti... labai prašom...

— Labai ačiū, bet mes čia netoli nakvojome...

Iš bajoro akių matau, kad rytoj jau žinos kur. Žirgai pailsėję, o kelias netolimas, tad dieve padėk... Ką gi čia sodelyje kasinėjate...

— Žaidžiu senatvėje — kas belieka daryti. Sumaniau medelių pasodinti. Tegul bus vaikams... Laimingo kelio, ponai.

— Iki pasimatymo.

Pasirėmęs į kastuvą, dar ilgai žvelgė į mus, taisydamasis akinius.

O saulė taip skaisčiai ir linksmai šviečia ir širdyje kažkaip gera, nebėra tų įkyrių minčių, kurios vejasi iš paskos, lenda į atmintį, drumsčia paskutinę laimę.

Kraštas čia mielas, visur pamatai kokį nors brangų ir nuostabų vaizdelį. Dešinėje virtinė mišku apaugusių kalvų, kurių papėdėje vingiuoja upeliukas. Iš tolo kartas nuo karto matyti, kad jis žmogaus užtvenktas, nes tyvuliuoja tvenkinys. Ten tikriausiai malūnas ir sodyba.

Kas ten gyvena tame užkampyje? Ar ten irgi vargai ir nelaimės?

<...> Priešais graži vieta. Vienišas kalnelis, ant jo pora kažkokių trobų, o aplinkui nedidelių kalvelių panorama.

— Kaip manote, gal tose trobose, o tikriau sakant, prie jų, padarytume atokvėpį? Jau išalkę. Jūs turite užkąsti ir išgerti. Žirgai atsipūs, išmintingasis Adomas irgi pasilsės.

Tikriausiai čia buvusi kokia katastrofa... audra...

— Žiūrėkite, daržinė sugriuvusi, trobesiai bet kaip paramstyti... ir sodelio nėra... o matyti, kad buvo, nes antai pora paliegusių obelų, išpuvusi vyšnia, o po langais dedešvos... Tvorų nėra... Kaip manai, Adomai?

— O mums kas? Mums kad tik vandens, o svirtis matyti... Manau, kad reikėtų užsukti! Aš, ačiū dievui, turiu arkliams abrako ir šieno, mums irgi maiše įdėta.

Šitas filosofas greitai išsprendė problemą: sau turi — ir gerai, o kitų — velniai nematė!

Iš trobos išlindo kažkoks paliegęs vaikinukas ir gražiai lenkiškai paaiškino, kad bėdos juos užgriuvusios prieš daugelį metų. Paskui dar audra išgriovė daržines, pakreipė trobas — nes jie čia ant kalno, vėjų pagairėje. Tėvas miręs. Motina gulinti, iš seserų jokios naudos... brolis vakar iš kariuomenės parėjęs... jo nebuvę penketą metų... o pats esąs nelabai sveikas — kur čia viską sužiūrėsi?

Sena graudi dainelė. Pasidalijome su vaikinu kuo galėdami. Atėjo ir jo brolis — toks mitrus, guvus. Atsirado dvi merginos, lyg rūpindamosi ligoniu, bet iš tiesų norėdamos pakoketuoti su atvykėliu. Gyvenimo džiaugsmų, sielvartų, to amžino taip... ne... ir čia užtenka, kaip visur. Gaila tik medžių ir gyvulėlių. Bet ką gali žinoti... Po to apsilankymo pas ligonį, pagalvojau, kad kareiviui reikėtų vesti, o jis atrodo energingas. Ką žinai, gal pakels, kas jau smunka.

— Na, dieve padėk,— sako ponas Miroslavas.— Gal jokime. Metas puikus, negaiškime, nes *quis scit*[8], kas už kalno?

Už varsto aukščiausia kalva, nuo kurios apžiūrime apylinkę. Tolumoje matyti Alantos miestelis, parko apsuptas dvaras.

---

[1] Kas žino. (*Lot.*)

<...> Priešais miškas, daubos, kurios tikriausiai leidžiasi prie ežero. Vėlyvas ruduo nuklojo kelią geltonais, raudonais lapais. Ant jų žaidžia saulė, prasiskverbusi pro tankiai susipynusias šakas. Miškas puikus, tarp senų medžių kur ne kur žaliuoja milžiniškos eglės.

Pasukę iš kelio, pavieniui klaidžiojame po mišką, klausomės lapų šlamesio, grožimės šviesos žaismu medžiuose. Aukštai virš mūsų rami dangaus mėlynė, o širdyje neapsakoma palaima.

— Bėkime iš to miško, nes esu lyg užkerėtas... Mielai jame pasilikčiau vienas...

— Na, šitaip draugai nedaro,— sako man Miroslavas.— Kas man — aš nujosiu, bet saulė ne visada šviečia, ateis šalta naktis, vakare išalksi, todėl patarčiau pagalvoti.

Žinau, žinau, deja, viską žinau! Bet čia juk taip ramu ir gražu! Kai pagalvoju, kad vėl reikės grįžti į tą gyvenimo ir darbo pragarą, mane tiesiog pasiutimas ima.

Tarp medžių žemai ima kažkas blizgėti — kaskart vis labiau,— miškas retėja, baigiasi, ir keliukas per pievą mus nuveda prie nuostabaus ežero. Būtinai turime čia sustoti! Nuo žirgo — ir ant žolės. Ranką po galva, ilgai ilgai dairausi aplinkui.

Ežeras, apsuptas gražiai mišku apaugusių kalvų, blizga po mūsų kojomis. Šviesos ir šešėlių žaismas neapsakomas. Niekur nė gyvos dvasios. Kažkoks užburtas, šventas kampelis.

Nesišnekame. Bet kiek minčių prabėga galvoje per tą pusvalandį!

<...>

Saulė jau žemai. Spinduliai rausvina dirvas,— reti medžių guotai, mūriniai dvarai daubų tolumoje vis labiau mėlsta. Spalvų kontrastai, ilgi šešėliai, didžiuliai karštai šviesūs ruožai — kaip visa tai neapsakomai gražu. Ryški popiečio saulė negali parodyti akiai šitos grožybės. Tiktai saulėtekis ir saulėlydis paprastą lygumą taip supoetina, jog pats save klausi, ar nesi to jau matęs ir kodėl anksčiau neatkreipei dėmesio į šitokį grožį?

Rodyklėje vartojami sutrumpinimai: d. — didysis, dail. — dailininkas, dvar. — dvarininkas, gen. — generolas, gyd. — gydytojas, kar. — karalius, k. — kunigaikštis, L. — Lietuva, pulk. — pulkininkas, sav. — savininkas, vysk. — vyskupas, žr. — žiūrėk.

GEOGRAFINIŲ VARDŲ RODYKLĖ

Rodyklėje vartojami sutrumpinimai: dv. — dvaras, ež. — ežeras, k. — kaimas, kr. — kraštas, l. — laukas, m. — miestas, mstl. — miestelis, p. — pilis, plk. — piliakalnis, priem. — priemiestis, u. — upė, vienk. — vienkiemis, v. — valsčius, vt. — vietovė, žr. — žiūrėk.

NEIDENTIFIKUOTŲ VARDŲ LIETUVOS KELIŲ APRAŠYMUOSE RODYKLĖ

A. Asmenvardžiai

B. Vietovardžiai ir upėvardžiai*

* Upėvardžiai pažymėti santrumpa „u."

TURINYS

Серия «По следам культур». Основана в 1972 г. КРАЙ И ЕГО ЛЮДИ. Географо-этнографическое описание Литвы (XIV—XIX вв.). Составители: Юргинис Юозас Матович, Шидлаускас Альгирдас Игнович. На литовском языке. Вильнюс, «Мокслас».

Serija „Kultūrų pėdsakais“ KRAŠTAS IR ŽMONĖS. Sudarytojai: Juozas Jurginis, Algirdas Šidlauskas. Redaktorius A. Antanavičius. Dailininkai: B. Leonavičius, B. Grabauskienė. Meninė redaktorė V. Kuraitė. Techninė redaktorė A. Anaitytė. Korektorės J. Lekienė, L. Balaikienė

ИБ № 2996

Duota rinkti 1987.07.21. Pasirašyta spausdinti 1987.12.28. LV 12203. Formatas 70×90 1/16. Popierius — spaudos Nr. 1. Garnitūra —„Baltika“, 10 punktų. Iškilioji spauda, 19,3 sąl. sp. l. — 0,585 l. l. įkl. 0,50 sąl. spalv. atsp. 21,30 apsk. leid. l. — 0,50 l. įkl. Tiražas 20 000 egz. Užsakymas 1371. Kaina 1,70 rb. Leidykla „Mokslas“. 232050, Vilnius, Žvaigždžių 23. Spaudė K. Poželos spaustuvė, 233000 Kaunas, Gedimino 10.

1,70

Knyga sudaryta iš XIV—XIX amžių keliautojų parašytų tekstų, kuriuose pasakojama apie Lietuvą ir jos gyventojus. Pradedama seniausiu ir autentiškiausiu Lietuvos istorinės geografijos šaltiniu — XIV amžiuje kryžiuočių padarytais Lietuvos kelių aprašymais. Iš XV amžiaus tekstų skelbiami J. Dlugošo, Enėjo Silvijaus Pikolominio, Žilibero de Lanua ir A. Kontarinio raštų fragmentai. Humanistų pažiūras į Lietuvą, jos liaudį plačiau atskleidžia S. Herberšteino, A. Gvagninio, M. Strijkovskio ir A. Volano veikalų ištraukos. Įdomūs XVIII amžiaus vokiečių mokslininkų C. Heilsbergo ir I. Kanto pasisakymai apie lietuvius ir jų kalbą. XIX amžiaus romantikams rinkinyje atstovauja V. Sirokomlė, T. Triplinas, V. Smakauskas, E. Andriolis.

Šiame, antrajame, knygos leidime skaitytojas ras ištraukų iš S. Medekšos kelionių dienoraščio (apie marą Lietuvoje), iš J. Kmitos rašinio (apie LDK didžiojo etmono Kristupo Radvilos laidotuves), F. Hėpkerio straipsnį apie L. Rėzos „Dainas" ir keletą fragmentų iš K. Tiškevičiaus knygos „Vilija ir jos krantai".

ISBN 5—420—00168—3